

odabrani prizori

HRVATSKA 2002.

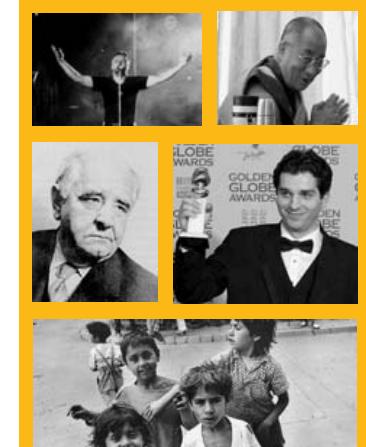
Pišu:

Bauk Balkana,
Čavoglavlci, Dalaj Lama,
DHK-HDP,
Fenomen FAK,
Glumci,
Glamour Paviljon,
Krležine kutije...

stranice 29-36

zarež

, , , ,

ISSN 1331-7970

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 19. prosinca 2002, godište IV, broj 94-95 • cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Razgovor: Dubravka Ugrešić

Drago mi je da sam na margini

Rade Dragojević

stranice 16-17

Razgovor: Gvozden Flego

Kultura kvalitete i odgovornosti

Agata Juniku

stranice 8-9

Tema

Spike s FAK-a

Pavlinović, Nikolić,
Dragojević

stranice 12-14

Razgovor:
Predrag Matvejević i Bora Čosić

Šverceri kritičke misli

Omer Karabeg

stranice 44-49

Đorđe Balašević

Razum i osjećaji

Dina Puhovski

stranica 39

INICIJATIVA POLICY FORUM

Dijalog za kulturnu politiku

stranice 31-34

9771331 797006

zarez

Gdje je što

Info i najave 4-6

Ursula Androić, Natalija Humski, Ana Kapraljević, Igor Marković, Oliver Sertić, Gioia-Ana Ulrich

U žarištu

Šetanje cigli Grozdana Cvitan 3

Razgovor s Ivicom Pavićem Agata Juniku 7

Razgovor s Gvozdenom Flegom Agata Juniku 8-9

Put smreka Daša Drndić 10

Knjige u formalinu Irena Vrkljan 10

Bauk feminizma kružu HRT-om Nataša Govedić 11

Spike s FAK-a Karlo Nikolić, Milan Pavlinović 12-13

Razgovor s Krunom Lokotarom Rade Dragojević 14

Razgovor s Predragom Matvejevićem i Borom Čosićem Omer Karabeg 20-21

Razgovoro s Peterom Praperom Grozdana Cvitan 22-23

Razgovor s Jacquesom Derridom Kristine McKenna 24-25

Dossier Ugrešić

Revolucionarna nostalgijska Zoran Roško 15

Nada iz egzila Priredila Gioia-Ana Ulrich 15

Razgovor s Dubravkom Ugrešić Rade Dragojević 16-17

Tko nasljeđuje žensko pismo Andrea Žlatar 18

Vizualna kultura

Solakov i djelovanje Marina Gržinić 25

Kriza tumačenja slikarstva Iva R. Janković 26

Shopping art Silva Kalčić 27

Kaos miš Željko Jerman 27

Nenasilni poticaj komunikacije Igor Marković 28

Glazba

Plesna drama Trpimir Matasović 37

Obrisi vječnosti Zrinka Matić 37

Rog za pamćenje Trpimir Matasović 38

Magični glazbeni krug Zvonimir Bajević 38

Razum i osjećaji Dina Pušovski 39

Film

Užas je naša furka ili Prix-Europe 2002 Silvio Mirošničenko 40-41

Kazalište

Razgovor s Vladimirom Dodigom Suzana Marjanović 42-43

Lacanov kazališni ples Kim Cuculić 44

Otvorenost ili lijek za strah Tatjana Farkaš 45

Krevet za Šoljana Robertino Bartolec 46-47

Kritika

Herbarij običnih stvari Katarina Luketić 19

Cyber-autonomne zone Katarina Peović Vuković 48

Tao psihanalize Siniša Nikolić 49

I genijalci pregore Ivo Vidan 50

Spleen odrastanja Sunčana Tuksar 50-51

Žrtve vlastitih izbora Nela Rubić 51

Gađenje i panseksualnost Mima Belina 52

Kap pozlaćenog kozmosa Đurđica Čilić Škeljo 52

Potrošena udovica Tomislav Bogdan 53

Razgovor s Vladimirom Sorokinom Tatjana Voskovska 54-55

Magijski realizam Boyd Tomkin 60

Književnost

Poslovna ponuda Vladimir Sorokin 55

Urna Rade Jarak 56-57

Pohvala magarcu Predrag Matvejević 57

Doručak kod Tiffanyja Boris Beck 58-59

Reagiranja

Drago Glamuzina 59

Rijeći i stvari

Četvrta bukolika Neven Jovanović 60

Svjetski zarezi

Srđan Rahelić, Gioia-Ana Ulrich 62

Queer portal

Tko se boji drukčijeg svijeta? Dana Budisavljević 63

U ovoj bi ga vojsci zvali... Tony Norman 63

INICIJATIVE – POLICY FORUM 31-34

TEMA BROJA

Hrvatska 2002. – Odabrani prizori 29-30 i 35-36

impressum***zarez***

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: **Vodnikova 17, Zagreb**telefon: **4855-449, 4855-451**fax: **4813-572**e-mail: **zarez@zg.tel.hr**web: **www.zarez.hr**uredništvo prima: **radnim danom od 12 do 15 sati**nakladnik: **Druga strana d.o.o.**za nakladnika: **Boris Maruna**glavna urednica: **Katarina Luketić**zamjenica glavne urednice: **Nataša Govedić**izvršna urednica: **Lovorka Kozole**uredništvo: **Grozdana Cvitan, Nataša Ilić, Sanja Jukić,****Agata Juniku, Trpimir Matasović,****Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Zoran Roško,****Gioia-Ana Ulrich, Andrea Žlatar**suradnici: **Sandra Antolić, Boris Beck, Karlo Nikolić,**
Iva Pleše, Dušanka Profeta, Dina Pušovski, Srđan Rahelić,
Sabina Sabolović, David Šporer, Igor Štiksgrafički urednik: **Željko Zorica**lektura: **Žana Mihaljević**priprema: **Romana Petrinec**tisk: **Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a**

Tiskanje ovog broja omogućili su

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske**Ured za kulturu Grada Zagreba****Institut Otvoreno društvo Hrvatska*****zarez*****Cijene oglasnog prostora**

1/1 stranica 4500 kn

1/2 stranice 2500 kn

1/4 stranice 1600 kn

1/8 stranice 900 kn

PREPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Vodnikova 17

Želim se pretplatiti na ***zarez***:6 mjeseci 120,00 kn s **popustom 100,00 kn**12 mjeseci 240,00 kn s **popustom 200,00 kn**

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:

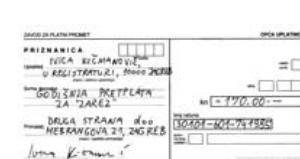
6 mjeseci **85,00 kn**12 mjeseci **170,00 kn**Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.**PODACI O NARUČITELJU**

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice
priložiti listiću i obavezno poslati na adresu
redakcije.

Naslovna stranica svakih domaćih novina postala je noćna mora hrvatskih političara. Jer novinari ne shvaćaju dramu na pravi način, pa ih domaće drame više zanimaju od tudih. I taman kad se političari pobrinu za neku vijest koja ih prestaje progoniti, novinari iskopaju drugu. Nema tome davno da je premijer osvanuo na naslovnicama i nudio ostavku u slučaju da se zakomplikiraju odnosi s Haagom. Onda su se oni zakomplikirali. Pa Haag nije silazio s naslovnicama, a premijeru su stizala podsjećanja tipa: vrijeme je da se krene... Da bi se zaboravilo na starije naslovnice, poslužio je crnogorski brod s oružjem. Onda je isplovio naš brod, a kad naš brod plovi onda ga je bolje ne pitati što još radi. Jer i on postane vrijetan naslovne stranice.

Privremeno zadovoljstvo

Crnogorski je brod dočekan s velikom bukom i fotografiralo ga se sa svih strana kao missicu u trenutku kad su političko-profesionalni susreti glumaca došli skoro u ratno stanje, a naša se vlada s crnogorskog dogovarala o tome hoće li naše more biti uz našu obalu ili to može raditi i njihovo more. Iako po međunarodnom pravu, navodno, svaku obalu oplakuje njezino more, ako se drukčije ne dogovori. Što je, naravno, napravljen. Premijer je o tome rekao: *Bit će posve precizan*. Rekao je još nešto, iz čega se dalo vidjeti da je zaboravio prvu rečenicu. Upitan kako se osjeća nakon potpisivanja Protokola s Crnom Gorom gospodin Ivo Bratičević, predsjednik Udruge za prava vlasništva na Prevlaci, odgovora: *Privremeno smo zadovoljni. (Kao što je i protokol privremen ugovor.)*

Istodobno je Sabor odlučio da prva grupa hrvatskih policajaca u UN-odorama ode u Afganistan. Razgovarajući o tome na Stojećim dinicima dio sugovornika govorio je kako prvih 44 od 150 ljudi odlazi u sklopu mirovnih snaga, jer snage UN-a čuvaju mir. Drugi dio je govorio da mi nemamo pravo slati ljudi u rat jer u Afganistanu jednostavno mira nema. Slijedom toga ne šalju se mirovne nego ratne snage. Kakve bile da bile, preko njih bi se trebali dodvратi NATO-u! A ne UN-u.

Još nedavno, prema onom što se dalo vidjeti iz agencijskih snimki, odgovor na pitanje o tome čega ima u Afganistanu mogao je biti: ima planinu, pustinje, vjetra i ljudi koji kao da niču iz zemlje i odolijevaju vjetru. (Bila je i rezidencija Osame bin Ladena u kojoj je bilo osame na sve strane, a Bin Ladena nigdje). Je li vjetar u Afganistanu stao, jesu li se planine smanjile i gdje su ljudi prije i poslije nego ih netko fotografira na prilično pustim prostorima, uglavnom predmijevamo.

Tajnica, sin i pritisak na romantiku

Što činjenica da im UN šalje mirovnike znači, možemo suditi po vlastitu iskusstvu sa snagama UN o tome čega zaista ima u Afganistanu. Ima rata. Mira bi moglo tek moglo biti. A što se tiče nas i Afganistana: na gašenje tog rata potrošit ćemo (proračun bez rebalansa) oko tri milijuna dolara, pod uvjetom da se svi ljudi živi i zdravi vrati kući. Što je pretežak uvjet.

Odobrenje odlaska hrvatskih policajaca popratile su i izjave političara. Sanader je izvjestio da su ga u pauzi saborske sjednice zvali majke, sestre i ostala ženska bića bliska spomenutoj grupi u odlasku, tražeći da im se odlazak dopusti. Kad bi u to i povjerovali ostaju dva pitanja: kome

sve taj čovjek uspije dati svoj izravni broj telefona na radnom mjestu i ima li on tajnicu? Ili ga i ona nazove u svezi s pritiskom. Gleda odlaska. Policajaca. Dragovoljno.

Priču o odlasku ispričao je i Zlatko Kramarić. On ima problema sa sinom. Mali (25 godina) također želi ići u mirovne snage. Naime, uz oca je u ratu upoznao i neke svjetske mirovnjake, govori engleski i ima o tome romantične slike iz djetinjstva. (Možda tada još nije znao engleski, pa nije shvatio što mu otac priča s mirovnjacima.) Da je Kramarić, kao neki drugi na vrijeme zabrinuti očevi hrvatske politike, zarana zbrinuo sina adekvatnim zanimanjima, sad ne bi imao problema. Očito mladi Kramarić još nema restoran,

kuću pijani vraćaju oni, a ne neki domaći veseljaci. I što ako jednom budu i objavljena imena pijanih i imunih počinitelja vojnika? Možda u vezi sa Zidom ima važnijih i težih pitanja. Primjerice, što još rade UN-ove snage u Zagrebu? Nije li bilo vrijeme da napuste i vojarnu i grad. Kako to da su ovdje potrebniji nego na Kosovu ili u Makedoniji. Ili u Afganistanu.

Pokojni predsjednik je novu vlast uvjedio da im ostavlja suverenu i samostalnu zemlju, pa su oni to shvatili po receptu: onako je kako oni kažu, a ne kako se nama čini. A tako je uvijek. Onima s imunitetom se ni ne čini, oni su uvjereni kako njihov imunitet vrijedi više od suverenosti onih na čijem se tlu nalaze. Tako ih uči činjenica da su u misiji.

ma, a onda i život kad nisu prihvatali prvu činjenicu. Među njima su i mnogi mlađi iz Zagreba. Ali Zagreb danas ne pokazuje nikakvu volju da sačuva uspomenu na njih makar u tim simboličnim ciglama. Zato svaki dan vijesti predstavljaju nove prijedloge koji imaju zajednički nazivnik: odšetati cigle. Premjestiti. Skloniti. Zbrinuti i prestati se brinuti. I dok traju rasprave (za koje se uvijek hoće povjerovati da su krajnja odluka) kuda skloniti spomenik, nitko ne pita zašto on ne bi ostao tamo gdje je nastao. A pitanje bi bilo: Kuda s UN-ovcima? Gdje njih premjestiti, presložiti, odšetati i zbrinuti. Nije li vrijeme da konačno krenu, pa makar i kući. A da vojarnu skupa s prilazom ostave Ministarstvu obrane. Ministarstvo, koje ionako ima previše objekata pa ih povremeno dijeli, moglo bi tu istu vojarnu ustupiti onima koji su više od tog ministarstva dužni brinuti o spomenicima. Koji bi onda morali brinuti i o Zidu.

... a čiji je Zid

Kome smeta Zid – pitanje je jednako onom pitanju o naslovnicama. Kad ne bude ni Zida svaki će hrvatski političar predizborni moći tvrditi da će upravo on napraviti spomenik hrvatskim braniteljima. To što su autentični spomenik napravili oni koji su njihovim smrtima bili najviše (a pokazuju se i jedini) pogodenii nije politički profitabilno. Zid koji je nastao kao prosvjed uvijek nosi nešto od gorčine prosvjednika. Zato nijednoj vlasti ne odgovara angažman na bilo čemu autentičnom. Samo bez toga moguće je fabulirati vlastite slike prošlosti. Izmišljati slike po potrebi politike. Ostane li i bude zaštićen na mjestu na kojem je nastao Zid boli mogao bi suviše obvezivati i upozoravati upravo svojom autentičnošću. A i kako vojarnu unajmiti za skladiste ili robnu kuću stigne li u blizinu briga nekog iz Ministarstva kulture?

Štoviše, tamo je dovoljno prostora koji bi u dobrom rješenju mogao biti pretvoreni u kompleks spomeničkog karaktera. A mogao bi zbrinuti i mnoge kulturne slike. Mogao bi, uređen, uvelike izmijeniti tmurnu sliku tog dijela Illice.

Svasta bi bilo moguće kad bi se riješilo pitanje: čiji je Zid? U suverenoj i samostalnoj on je, čini se, jedini objekt na koji nitko nema pretenzije, kojeg nitko ne privatizira i koji uglavnom smeta. Jer prolaznike i suvremenike neodoljivo upućuje na činjenicu da smo svi mi mogli biti cigla, ali kod nekih se zbog toga ne bi uočile nikakve promjene, jer bi ostali ono što su bili.

Prije nego nestane posljednjeg i jedinog autentičnog spomenika Domovinskog rata možda ne bi trebalo čekati da ga oni koji su ga gradili sada rastoče raznim idejama. Da ga sljedeća grupa pijanaca sruši, jer ga nitko sustavno ne štiti. Možda bi se netko, ako i nije vlasnik, mogao osjetiti odgovornim za ono što se dogodilo bez obzira na umjetnost, a s obzirom na život. I što je postalo povjesna, kulturno-istorijska, sentimentalna i objektivna činjenica. Ima li Ministarstvo kulture, Zavod za zaštitu spomenika kulture, Gradski ured za kulturu i hrvatska javnost reći bilo što na činjenicu da bi uskoro moglo nestati i jedinog suvremenog autentičnog spomenika u Hrvatskoj. Koji je skoro usred Zagreba, ali ga nekako svi osjećaju kao smetnju na razglednici. **Z**

Daljinski upravljač Šetanje cigli

U zemlji u kojoj nije jasna činjenica da je svatko od nas mogao biti jedna od tih cigli, biva teško postaviti pitanje kome bi trebala pripadati briga o spomeniku Grozdana Cvitan

kafić, d.d., poslovni prostor, registriranu trgovinu koječime (od ulja do pornografije) i onda mu se nade vremena za maštajanje. Oni koji su svoje sinove zbrinjavali još usred rata adekvatnim poslovima sad nemaju problema.

Souvereni i samostalni UN-ovci

Zbrinuti očevi hrvatske politike izbjegli su još jedan problem. Njihove djece nema ni na Zidu boli pred vojarnom koju mirovnjaci UN-a koriste na križanju Illice i Selske ceste u Zagrebu. Zato sad lako mogu prihvati rješavanje najnovijeg spora diplomatskim putem i na razini imuniteta. Dok su vojnici UN-a, trijezni ili pijani, imuni kao diplomati, naši aktualni i pričuvni političari (a uvijek su u jednom od ta dva statusa) imuni su na rušenje spomenika kraj vojarne s UN-posadom. Imuni su uglavnom od činjenice da neka nedavno srušena cigla na Zidu pripada upravo njihovom djetetu. U sporu u kojem s jedne strane ostaju nepoznati počinitelji, a s druge roditelji i rodbina onih koji su poginuli za ovu zemlju, političari predstavljaju uglavnom dobru diplomatsku uslugu.

Sama činjenica da su pijani UN-ovci porušili dio cigli na Zidu čini mi se više pitanjem slučaja na razini počinitelja. Lako su to mogli počiniti i sasvim domaći pijani, ali kako tamo stanuje UN onda se u tu

Čiji su spomenici...

Zid boli, danas je jasno, jedini je autentični spomenik Domovinskog rata u Hrvatskoj. Kako svaki put kad se pitanje Zida (zbog sjećanja, politike ili vandalizma) aktualizira, novinari odlaze onima koji su ga gradili – proizlazi da je spomenik samo stvar roditelja i rodbine poginulih te ministra Pančića u službi medija. Oni koji su simbolično u ciglama predstavili svoje mrtve, ministru povremeno prenesu svoja razmišljanja. Kako Ministarstvo branitelja ima neke brige oko preživljavanja onih koji nisu generali, a bili su u ratu, to baš nije sigurno što bi sa spomenikom. Pa se pokazuje kao glasnogovornik onih koji bi spomenik zbrinuli, ali nisu baš jedinstveni u tome kako.

Ne bi li za nešto što pripada spomenicima trebao u ovoj zemlji skrbiti i netko drugi? U zemlji u kojoj nije jasna činjenica da je svatko od nas mogao biti jedna od tih cigli, biva teško postaviti pitanje kome bi trebala pripadati briga o spomeniku. Onda se spomenik prestane ticati onih čiji mrtvi nisu na njemu, onih koji imaju specijalne estetske kriterije i ulice i spomenika, onih koji su preosjetljivi na izravni govor pa bi radije vidjeli simboličnu modernu skulpturu... Sasvim slučajno Zid boli itekako je simboličan i moderan, ali i predstavlja one kojima je oduzeto pravo na život u njihovim kuća-

ukratk

Knjiga u Sisku

Sajam knjiga od velike je važnosti za manji grad poput Siska koji se ove godine može pohvaliti velikom ponudom knjiga i većim odazivom kupaca

Gioia-Ana Ulrich

Treći sajam knjiga u Sisku održava se tijekom cijelog mjeseca prosinca, za razliku od prve dvije godine kada je trajao osam i deset dana. Sajam je od velike je važnosti za manji grad poput Siska, koji se ove godine može pohvaliti velikom ponudom knjiga po relativno niskim cijenama te velikim odazivom kupaca. Organizatori Sajma su sisačka knjižara Abea i nakladnička kuća Aura, također iz Siska. Prva dva Sajma održana su u sklopu hotela Panonija na puno manjem prostoru od oko 90 m², a ove godine Sajam se održava u glavnoj sisačkoj ulici na prostoru od 350 m² koji pruža veće mogućnosti te dovoljno prostora za predstavljanje i promociju knjiga. Dražen Dabić, voditelj prodaje u knjižari Abea, naglasio je kako je ove godi-

ne na Sisačkom sajmu u mnogo boljem prostoru prisutan znatno veći broj nakladnika, zbog čega je odlučeno da će se Sajam održavati tijekom cijelog mjeseca.

Dražen Dabić, Ante Benzon i Bogdan Arnautović

Mrvica i Bradavica

Na Sajmu prisustvuje stotinjak nakladnika s oko pet tisuća naslova. Prisutni su gotovo svi hrvatski nakladnici, od onih najvećih poput Mozaika knjiga, VBZ-a, Školske knjige, Profila, Alfe, pa sve do manjih i novijih nakladnika poput Frakture – raspon je kompletan, doznali smo od Dražena Dabića. Na Sajmu su u prvih tjedana održane dvije promocije. Silvija Sesto, spisateljica za djecu i mladež, 3. je prosinca predstavila svoje dvije knjige *Buntovnica* i *Vanda*. Istoga je dana održana promocija knjige *Sisačka bitka 1573*. profesora Hrvoja Matkovića. Goran Tribuson na Sajmu je

gostovao 12. prosinca s knjigom *Ne dao Bog većega zla*, a 18. prosinca Ana Bešinić s *Jagmom*. Ujedno će se predstaviti Vojo Šljak sa svoje dvije knjige viceva *Mrvica* i *Bradavica*, a organizatori su u pregovorima s još nekoliko književnika. «Ovom bismu prilikom zahvalili sisačkom Gradskom poglavarstvu na pokroviteljstvu. Za narednu godinu planiramo nove, dodatne projekte te ujedno Sajam namjeravamo više profilirati s književnim večerima i druženjima uz kavicu s književnicima. Nadamo se da će nam Grad i sljedeće godine izaći u susret. Već u planu imamo bolji prostor u kojem bi Sajam mogao definitivno postati tradicionalan. Svim nakladnicima, koji su ovdje prisutni sa svojim izdanjima, moramo zahvaliti što su odobrili stvarne, realne popuste – ni jedna knjiga nema popust manji od 25%, a ima onih koje su snižene i za 70%», kazao je Dražen Dabić.

Nakladnička kuća Aura, suorganizator Sisačkoga sajma, ima svoj samostalni stand i nakon dvije godine kontinuiranoga rada objavila je šesnaestak naslova. U sklopu Sajma predstavila je knjigu *Sisačka bitka Hrvoja Matkovića* s originalnim ilustracijama Alema Biočića. U pripremi je promocija slike Dubravke Šimunović *Mama, sanjala sam da mirišem cvijeće*, koja je namjenjena djeci koja boluju od bolesti dišnih putova. Uz književne promocije Aura je organizirala nekoliko koncerata i kazališnih gostovanja. «Od koncerata interesantno je navesti Srđana Depola, riječkoga glazbenika koji će se predstaviti novim CD-om i podsjetiti na svoje prepjeve Jacquesa Brela. Sto se kazališnih gostovanja

tiče, još smo u pregovorima sa splitskim HNK-om koji bi trebao gostovati s najnovijom predstavom Arijane Čuline, te ujedno promovirati njezinu knjigu», napomenuo je Bogdan Arnautović, vlasnik nakladničke kuće Aura.

Pravo na knjigu

U sklopu Sajma, što je od velike važnosti za sisačko područje, održat će se izložba slika akademika Želimira Janeša. Na izložbi, svojevrsnome *hommageu* Želimiru Janešu, koju priprema dr. Boris Svrga iz Petrinje bit će predstavljene autorove skice, studije, akvareli i crteži koje publika dosad nije imala priliku vidjeti. U pripremi je izložba ulja i akvarela Sisčanina Zdenka Gradiša, koji se nakon pedeset godina ponovno pojavljuje sa samostalnom izložbom u svom rodnom gradu, zatim izložba sisačkoga slikara Alema Biočića sa zimskim pejzažima grada Siska te ona akademskoga kipara Marijana Glavnika. Jedan dio Sajma lokalnog je kolorita, a to organizatori njeguju od prvoga Sajma i namjeravaju u tom tonu nastaviti i dalje.

Ante Benzon, vlasnik knjižare Abea, izrazio je zadovoljstvo odazivom Sisčana na Sajmu te naglasio kako je grad poput Siska, koji ima problema sa socijalnim statusom, životnim standardom i gospodarstvom, stao uz bok mnogo većim građevima koji su bogatiji i imaju više stanovnika i koji sajmove knjiga tradicionalno održavaju duže od tri godine te dodaš kako je knjiga je ponovno dobila pravo građanstva i u manjim sredinama. □

ukratk

Slobodarski pokret

Zdenko Radeljić, Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950., Dom i svijet, Zagreb, 2002.

Uršula Androić

Za prosječno opisnenog stanovnika ovih prostora, koji misli da je Drugi svjetski rat završio 1945. i da od tada počinje razvitak realsocializma, knjiga Zdenka Radeljića predstavlja *crno* otkriće. Crnilo ove knjige proizlazi ne samo iz prevladavajuće boje uniforma njenih protagonisti nego i iz njihovih sudbina koje se mogu dosta precizno iščitati iz arhivskih materijala korištenih u knjizi. S povijesnoga gledišta knjiga je zanimljiva jer, na iznenadenje mnogih, govori o tome da je predzadnji oružani sukob na prostoru Hrvatske završio 1950. ili možda prečiznije, 1949. godine. Povučemo li paralelu sa suvremenim oružanim zbivanjima, neki malo slobodoumnički čitatelj bi mogao zaključiti da je sukob samo začahuren i da se utjelovio kao nova ratna gusjenica s gotovo jednakim brojem žrtava.

Križari i Crkva

Ono što se može eventualno zamjeriti autoru kao povjesničaru izbjegavanje je dublje povjesne analize, jer se postavlja pitanje je li sukob, odnosno produljenje sukoba 1945.-1950., bio već videni sraz na ovim prostorima: kršćanstva s jedne strane i novo začete antivjerske ideologije, komunizma, s druge strane. U prilog gore navedenoj tezi govori i zajednički nazivnik *križari* pod kojim autor, povjesničari, pa i suvremenici, svrstavaju sve te raštrkane skupine očajnika te njihovu (neslužbenu) povezanost s Katoličkom crkvom. Iako autor na više mjesta tvrdi da je državni aparat FNRJ koristio križare kao dokaz "političke aktivnosti i sudjelovanja u oružanoj pobuni Katoličke crkve kao institucije", isto tako pokušava izbjegći i "službeno" povezati Katoličku crkvu s križarima. Slučajno ili ne, kraj oružanog sukoba u Hrvatskoj po-

dudara se vremenski sa suđenjem kardinalu Alojzu Stepincu kojem je suradnja (?) s križarima bila jedna od temelja optužnice. Iako autor naglašava da je ustaška emigracija

u više navrata pokušala organizirati i ujediniti križarski pokret iz izvještaja i elaborata tadašnje UDBE, a i iz svjedočenja samih protagonisti, može se uočiti da je utjecaj vodstva ustaškog pokreta na razdjeljene gerilske skupine bio neznatan. Tim je razumljivo nastojanje križara da se povežu s Katoličkom crkvom jer je ona bila jedina organizirana institucija koja je mogla pružiti nekakvu protutežu represivnom komunističkom aparatu. Osim toga, Crkva je stoljećima, službeno ili neslužbeno, pružala potporu onima koji su mačem branili kršćanska uvjerenja. Stvarni oblici suradnje križara i Katoličke crkve vjerojatno nikad neće biti u potpunosti rasvijetljeni jer se Crkva kroz stoljeća naučila distancirati od zbivanja koja nisu sasvim u skladu sa službenim crkvenim naukom.

Vrtlozi sudbina

Pozadinu križarskog pokreta u Hrvatskoj nije moguće spoznati jer je razjedinjenost i nepovezanost križarskog pokreta upravo posljedica različitih motiva njegovih sudionika. Ono što ih je uspjelo povezati kao pokret je njihova petogodišnja borba za goli život i zajednička sudbina koju dijele s mnogima koji su se našli u vrtlogu gradilišta novih društvenopolitičkih odnosa. Zdenko Radeljić je uspio sistematski zaokružiti burno i dinamično razdoblje novije Hrvatske povijesti i udahnuti iskrigu ljudskosti suhoparnim i pristranim dokumentima izvučenim iz arhiva bivšeg režima. U knjizi se mješavinom dokumentarističkog i na trenutke literarnog pristupa u opisu djelovanja križarskih skupina octavaju mnogobrojne tragične ljudske sudbine izmiješane u porodajnim grčevima novog društveno-političkog uređenja. Bez takva autorova pristupa knjiga je mogla djelovati kao mješavina izvještaja iz crne kronike, posljena dokumentima koji potiču iz arhiva tajnih službi ili, po nekim današnjim novinarskim standardima, kao uokvireni politički tjednik iz četrdesetih godina. □

Knjževno-znanstveni kolokvij Kajkavskoga spravišča u povodu 115. obljetnice Galovićeva rođenja, Zagreb, 12. prosinca 2002.

Natalija Humski

Samdeset osam godina po smrti svoga autora, ali i završetka razdoblja moderne (1914.), raznorodno književno djelo Franje Galovića, osobito iz njega najpoznatiji kajkavski kanconier *Z mojih bregov*, i danas može izdržati kreativnu primjenu suvremenih interpretacijskih metoda. Bio je to temeljni lajtmotiv i zaključak jednodnevнog književno-znanstvenog kolokvija (okrugloga stola), što ga je u povodu 115. obljetnice Galovićeva rođenja, u sklopu književnog i likovnog projekta "Galovichiana", 5. prosinca 2002. organiziralo Kajkavsko spravišče (spravišče = sabor), društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba (nakladnik časopisa *Kaj*). Voditelj kolokvija bio je Joža Skok, autor najmjerodavnijih monografija o kajkavskom kontekstu hrvatske književnosti i sveobuhvatnih antologija kajkavске beletristike.

Dečec z bregov

Fran Galović (rođen u Peterancu, 19. srpnja 1887.), "pesnik prestreljenoga srca", kako će ga u kasnijoj stihovnoj posveti (1940.), aludirajući na njegovu pogibiju 26. listopada ratne 1914. kod Radenkovića u Mačvi, nazvati Grgur Karlović, dakle taj "dečec z Peteranca", najbolja je djela napisao u životnoj dobi između svoje 25. i 27. godine (1912.-1914.). U dvadeset i sedam godina tragično kratkoga života, čijih je jedanaest posvetio književnom radu, Galović je ispisao 2090 stranica, skupljenih u 10 svezaka sabranih djela, što ih je (tek 26 godina po njegovoj smrti, 1940!) objavio Julije Benešić. Kajkavski *Z mojih bregov* (s 22 dovršene od zamišljenih 30 pjesama) iz tog je opusa, prema ocjeni Mladen Kuzmanovića, "najljepše posmrte novije hrvatske književnosti". Suvremeni izbor iz cjelokupna Galovićeva djela, s uzornim predgovorom i komentarom, priredio je upravo Kuzmanović, naslovivši ga *Zeleni oblak* (2000.), sintagmom preuzetom iz jedne od najljepših Galovićevih pjesama *Mesečina* (uz već poznate *Crn-bel*, *Lastavice*, *Jesenški veter*, *Kostanj...*), u kojoj je (kao i u čitavu kajkavskom kanconijeru) sadržana drama što je potresla same temelje Galovićeva opusa: drama (kajkavskog) jezika.

Predloškom moderne estetske analize sudionika

kolokvija valja priznati da su radovi bili vrhunske znanstvene razine: Galović je antologički u žanrovskoj raznolikosti, od drama (*Tamara*, *Marija Magdalena*, *Valovi*, *Pred smrt*), novela/pripovijedaka (*Začaranog ogledala*, *Ispovijed*), preko štokavske i kajkavске poezije, pa sve do glazbene recepcije te poezije u vrsnih hrvatskih skladatelja. Književno djelo Franje Galovića u kontekstu hrvatske moderne, prema ocjeni Miroslava Šćelca, možemo pratiti u širokom rasponu i prerstanju od impresionističkih i ekspresionističkih okvira, sve do avangardne literature, i to prepletanjem tradicionalnih i modernističkih postupaka. Potraga za vlastitim stilom rezultirat će kajkavskim ciklusom *Z mojih bregov* kao estetskom i jezičnom hermom, autentičnošću i živosti ciklusa.

Galovichiana na okupu

Analizirajući sukladnosti i kontraste kajkavske poetike dvojice pjesničkih bardova, Galovića i Domjanovića, Ivo Kalinski ustvrdio je zajedničku označnicu: oba su bitno revitalizirali kajkavski (književni) jezik. Galović idiomskim opredjeljenjem za uporabu rodne mu peteranečke kajkavštine, a Domjanović otklonom od idiomatike. Pritom je Galovićev odnos prema zavičajnom govoru, rekao je Mijo Lončarić, blizak postupcima starih kajkavskih pisaca koji nisu bilježili sve fonetske i filološke crte idioma. Galović i "njegova mala knjiga za prostranu duhovnu avanturu (...) koja sažima cijelo jedno životno i estetsko iskustvo" itekako nam nedostaje danas (umjesto "maloprodaje talenata"), za "dugotrajno čitalačko povjerenje", mjerom svoje stvaralačke lucidnosti, s pravom je dijagnosticirala Božica Jelušić. Interpretacijom simbolističke pjesme *Mesečina*, Božica Pažur dozvala je kako se na njezinu primjeru prelamsaju temeljna pitanja jezika književnoga djela, sve do onih koja problematiziraju smisao lirike u svakodnevici. Zahvaljujući refleksivno-metafizičkom sloju pjesama slutnje "drugoga brega" i sveopće zrcalne slike fenomena smrti i zagubljenih tragova povratka, ciklus *Z mojih bregov* nameće se kao prvi moderni kajkavski kanconier (bez obzira na godine nastanka, 1913./1914. i prve posmrte objave u *Književnoj republici* 1925.). Krležine kritičke observacije o Franu Galoviću, vrlo afirmativne, a ponekad i dihotomne, analizirao je Joža Skok, uz zaključak kako se Krleža u Galoviću nije prevario. Glazbena "galovichiana", čiji je korpus skupio muzikolog Andrija Tomašek, koliko se zna, sadrži 43 djela, među kojima i ona osmorice hrvatskih skladatelja (Krešimira Baranovića, Emila Cosetta, Dubravka Stahuljaka, Pere Gotovca i drugih). Sva izlaganja sa znanstvenoga kolokvija bit će objavljena u časopisu *Kaj*. □

Učka prijeđena, mission completed

Nakon šesnaest godina u Zagrebu je nastupio Franci Blašković

U povodu nastupa grupe Gori Ussi Winnetou i gostiju Marka Brecelja i Ivana Volarica-Fea, klub Močvara, Zagreb, 11. prosinca 2002.

Oliver Sertić

Nije to bio nastup vremešnih muškaraca iz lokalnog kluba 40 plus, iako je na prvi pogled tako izgledalo. Bez obzira na vidno mlađu publiku u Močvari te srijede, ono što se događalo na stageu po energetskim valovima nije nimalo zaostajalo za ovim ispred njega, bez obzira na godine. Godište fanova samo govori o tome kako i Učku prelazi dobra muzika, bez obzira što svi muzičari to čine tek svakih šesnaest godina i što su isti ti fanovi do zvukova došli isključivo presnimavanjem raubanih kaseta. O čemu se radi? Franci Blašković i njegov prateći band Gori Ussi Winnetou skupa je s Markom Breceljom, nekadašnjim glavnim autorom legendarnih Buldožera i slovenskim pjesnikom Ivanom Volarićem-Feom, starinama kulturnog statusa u našim zemljama, nastupio u Močvari, jednom od urabnih zagrebačkih prostora. Ne smijemo zaboraviti ni godinama nešto mladi prateći band, nešto kao partisku čeliju Gori Ussi Winnetou koji je zasvirao u drugom dijelu trosatnog koncerta, promovirajući novi album u pripremi Etnocid. Franci je, dakle, službeno nastupio u Zagrebu nakon punih šesnaest godina. Svojedobno se zarekao da neće nikad svirati preko Učke i do sada se toga držao. Onda je počeo suradivati s književnicima FAK-a i stvari su krenule drugim smjerom, a to je, između ostalog, jedan od razloga zašto se ipak odlučio na *suludi čin prelaska*.

Franci i korupcija

Široj javnosti relativno je nepoznat i to je prokletstvo skromnih, običnih i genijalnih ljudi. On je jednostavno takav. U Puli, odakle dolazi ili malo šire, Istri, svojem etičkom prostoru, maltene je kult, na underground sceni je poznat, a umjesto klasičnih koncerata on već godinama obilazi oštarije u istarskim selima i svako toliko razveseljava lokalnu ekipu popodnevnim promocijama svojih tek objavljenih albuma odštampanih u točno 333 kopije i to na: vinilu. Njemu je to dovoljno. S vremenom se s kultnom radijskom uspješnicom "Šjora špija", koju radi sa suprugom, potucao između Radio Pule i Radio Maestrala, a emisija trentučno ima rezidenciju na Radiju Pula, otkud je prvotno i krenula. Dodatna mu je misaona aktivnost "Liga za boj protiv turizma", a to mu je jedna od pjesničkih i idejnih preokupacija. Jezik kojim Franci priča/pjeva je valjda istrijanski, jer pretežita mješavina talijanskog i hrvatskog s milijun kolokvijalnih izraza, psovki i zabešnjacija, pravi je raritetni primjerak za svakog etnologa.

Neki ga znaju po tome što je nvinarima dijelio svoju domaću rakiju nazvanu "Mito i korupcija", sprav-

ljenu u kazanu od metalnog sanduka za municiju. Čak je i vodeći jugoslavenski rock kritičar i tvorac *Yu-rock enciklopedije* Petar Janjatović ustvr-

prve CD-e i to po petsto kopija prvi šest albuma, koje je uglavnom podijelio. Do ploča su mogli doći tek rijetki, najzagriženiji fanovi, ali

dio kako je to jedini mito koji je ikad dobio od nekog muzičara, a famozni alkohol uknjižio je tako svoje mjesto u povijesti yu-rocka. Izdao je osam službenih albuma, od toga dio samostalno, tj. za potpuno nezavisne izdavače (Adam, Bonaca...), dio u Sloveniji (Helidon), a nešto je bilo moguće naći i na kompilacijama. Prva dva albuma objavio je Suzy, ali to je bilo još u bivšoj državi, pa se ne broji. Tako ispada da je "Orfej", izdavač zadnjeg "Merak za FAK", njegov prvi hrvatski izdavač, što više govori o čelnicima izdavačkih kuća nego o njegovoj muzici. A muzika je, kažu ljudi, etno-rock, mada je to potpuno suluda kombinacija svega što se uopće može odsvirati, a njegov hrapavi glas zaštitni je znak svakog nastupa. Zahvaljujući novcima zarađenim na promotivnoj kampanji IDS-a, tek je 2000. godine objavio

je CD-e barem bilo moguće spržiti, pa je tim činom djelomično otvorio mogućnost da će se za njega čuti. Iako mu se za popularnost, kako sam kaže, živo jebe. Ljudi izvan Istre počeli su češće spominjati Gori Ussi Winnetou tek kad je objavljen album *Istra ti materina* napravljen skupa s KUD Idiotima, koji je ustvari nešto punkoidniji prepjev izvrsnog *Monte gira*.

Popularni Franci?

Merak za FAK i nekoliko javnih nastupa na FAK-u, doturio ga je u CD-shopove i pred oči šire javnosti. Međutim, Gori Ussi neće nastaviti stazama slave jer su ih po iskustvu oni davno izgazili, a svojim statusom i svirkom pokazuju da postoji i drugi muzički put mimo svih *pravila rock'n'rolla*. Naime, sljedeći album *Etnocid* izačiće za nikoga. Kad su ga za radio pitali koju pjesmu da puste s prvog hrvatskog albuma, rekao je: "Pustite Himmel comando Štor Jergovića. To je pjesma nastala 1990. u Prištini i čini mi se nekako najblizu našim namjerama i feelingu koji nosimo sa sobom. Moj bog je smijeh i za smijeh ču žrtvovati sve. Himmel comando je ozbiljna pjesma i nije dio našeg uobičajenog filma. Zato pustite baš tu.

Primjetili ste, ono po čemu je unikatan svakako je jednostavan i iskren pristup što definitivno fali našoj učmaloj muzičkoj sceni, ako se išta ovdje može nazvati scenom. Trenutačno mi na pamet pada samo jedan, senzibilitetom sličan lik, a to je hip-hop Edo Maajka, čija se prva službena promocija albuma sasvim slučajno dogodila samo tri dana nakon Francija u klubu Pauku. Iako

Marko Brecelj

Stari napadači

Stari napadači

Na koncu, još kraći razgovor s Markom Breceljem na hladnoći pred Močvarom.

Marka Brecelja malo ima pa nema. Što se događa?

— To je veoma subjektivno stajalište da me ima pa nema. To je za tebe, ti si iz Zagreba pa ti se čini da me nema, jer me nema u Zagrebu. Mi smo stalno i stabilno u Kopru i bez prestanka radiamo u "Mladinsko kulturnom centru". Razdvojile su nas graničce, Europa, Bush i te stvari, ali to ne znači da mi 365 dana u godini ne funkcioniramo. Imamo goste iz vaše *velelepne* banana države i goste iz drugih krajeva. Nedavno smo slučajno imali mađarski band Tudosok koji je svirao u KSE-T-u, a dan prije u našem klubu. Danas ste bili svjedoci jednog intenzivnog napada "Društva prijatelja umjerenog napretka", zato jer je Franci Blašković naš istureni član, a Feo i ja smo stari napadači, nadam se ne baš previše olinjali.

To sam pitao jer je Franci prešao Učku nakon šesnaest godina. Što je tebe natjeralo da pređe granicu na Dobovi?

— Natjeralo me isključivo to da stanem uz Francija Blaškovića i budem na tom čudu koje se do-

godilo. Za to nikako ne može biti razlog poboljšana politička situacija, kulturna ili čak multikulturalna atmosfera u Zagrebu ili Hrvatskoj.

Romantično do pekare

Može li se reći "časno je svirati s Francijem"? Kako je bilo večeras?

— To sam ti već rekao u prošlom odgovoru. Bilo je zapravo romantično prošetati do pekare koja se, nažalost, zatvara u devet navečer i malo prošetati uz Savu uz žuta svjetla, u hladnom podneblju koje je navalilo na nas. Bolje je ne razmišljati o tome što je bilo, niti što je sada. Najbolje je plesati negdje i misliti na neke daleke krajeve i nepostojeće političke atmosfere, jerbo – ovo je kurac.

Ti i Franci ne živate daleko jedan od drugog. Što slovenski kulturnaci kažu, čiji je Piranski zaljev?

— Jebe se meni za Piranski zaljev i uopće ne želim nasjedati na te iznudene alternative. Onaj koji nasjeda na to zapravo sjeda na nacionalistički kurac koji nas hoće smjestiti među zavađene kretene. Mi u "Društvu prijatelja umjerenog napretka", kao i na našoj političkoj listi, čiji sam savjetnik u Gradskom vijeću od početka studenog, smatramo da je sve to trulo. □

Franci Blašković

Prilog tumačima znakova

Zašto si nakon šesnaest godina ipak prešao Učku, i to službeno?

— Jebi ga! Da ti pravo kažem ne bi' baš bio siguran u taj odgovor, pero, kako mi se u zadnje vrijeme desilo da se pojačalo tumačenje nekih naših znakova u interpretaciji s kojom nismo baš bili zadovoljni, odlučili smo se dati prilog tumačima znakova, neki minimum koji bi stvar približio onima koji čitaju tumače znakova. To bi bio jedan od razloga. Drugi od razloga je što je već bilo vrijeme. S obzirom na to da tu imamo jedno dvjestotinjak fanova, da im nekako odužimo za ovo njihovo faniranje. Ha, to je najmanje što smo mogli napraviti. Mjesto smo odabrali iz političkih razloga, nismo htjeli ići bilo kuda. Moram priznat' da smo imali i nekih drugih ponuda, ali smo htjeli doći baš tu u Močvaru. Za tu priliku pozvali smo u pomoć Ivana Volarića-Fea i Marka Brecelja koji su isto tako rado odgovorili na poziv. Čini mi se da smo nešto od tog znakovlja uspjeli rastumačiti. Ovo je bilo teško i zabešnjeno pitanje. Dalje?

Ipak, neslužbeno si gostovao već nekoliko puta zabavaljnji s plodnoj suradnjom s FAK-ovcima.

— Bili smo neslužbeno nedavno, kad smo promovirali album *Merak*

za FAK, koji smo radili na tekstove nekih književnika okupljenih oko FAK-a. To je bila, neslužbeno, kao promocija. Bili smo jedan put prijatelju Pekici Darku na promociji knjige *Savičenta in the morning*, ali to se nije reklamiralo, nego je bilo za uži krug onih koji su uspjeli saznati iz nekih drugih izvora. Bili smo i kao dodatak performansu *Šikuti machine* u Galeriji moderne umjetnosti. Taj dodatak se dogodio u oštariji "Melin", ali također bez plakata, samo jedan plakat je bio u gestioni. Znači sve nekako inkognito. Nismo htjeli oglašavati ni pod koju cijenu. Ovo sad je prvi put da smo bili za to da se oglasi i da rade ovu žurnaliju što, evo, na svu sreću, nije rezultiralo velikim brojem pučanstva koji bi nas iznenadio. Ostalo je intimno kao i uvijek dosad.

Ali zašto si, dovraga, prešao Učku kad si govorio da nećeš nikada!

— Pa, jebi ga, prešao sam. Ja sam rek'o da nećeš, i to sam mislio dosad. Vidiš da sam prešao, možda sam neka pizda od čovjeka pa zato. *Che ne so*, uopće me ne interesira. Kad sam to govorio, a to je trajalo evo već sedamnaest godina, trajalo je: sedamnaest godina. Sad ču opet lizat' rane sedam-

naest godina i više nećeš preći Učku narednih sedamnaest godina.

Napravio sam to jednim dijelom i radi ovog našeg novog, kurac novog, ustvari prvog hrvatskog izdavača "Orfej". Izašli su u susret i snimili su ploču *Merak za FAK* koju su svi drugi odbili. Pokušali smo dobit' izdavača, ali ne radi nas. Mi si inače sami napravimo ploče i jebe nam se za izdavače, ali kako su tu neki drugi ljudi koji su pisali tekstove, prema kojima je trebalo ostati na neki način čist, u smislu čistih računa i svega ostalog, da se forma zadovolji. Tu je izašla u susret izdavačka kuća "Orfej" i jednim dobrim dijelom smo radi njih pristali na taj suludi čin prelaska preko Učke. A i puno je ljudi, vidim, koji znaju tih naših pjesama. Baš je bilo lijepo, da.

Službeni i neslužbeni grijeh

Koja planina je sljedeći dišpet? Bilogor?

— Ma da, zašto ne. Mi ćemo sad ići, pa ćemo okajavati te grijehove, ćemo se ići isprijevadati zato što smo išli. Ići ćemo tražiti oprost. Onda ćemo dobit' tri Očenaša, četiri pizdarije, triput oko crkve pješke, dvaput na biciklu i tako.

Dva Slovenga su ti danas gospiti, pa moram upitati čiji je Piranski zaljev?

— Pa, zna se čiji je! Za to bi trebalo puno vremena za nešto reći, ali najbolje je ne reći ništa. Naj-

bolje je reći: *Jebo te Piranski zaljev*. Tako nekako.

Što se događa s tvojom Ligom za boj protiv turizma. Je li ovaj službeni dolazak u Zagreb nastavak ideje za tu akciju?

— Raspirujemo sad tu ideju koja s jedne strane pripada intimi, a s druge strane strasti. To je ideja koja ne trpi okupljanje, tu ideju ima svak za sebe, o toj ideji ne treba ništa ni reći nego je treba pustiti da se desi u svakom. To je jedini način da ona bude rastumačena. To nije udrug, nije partija, nije politika, to je nešto sjebanje, zabešnjano i složeno što se ne može tumačiti. Eko. Amen.

Usudiš li se reći koji ti je najdraži FAK-ovac?

— Ne, ne, to mi je neukusno, jebi ga. Ja volim sve njih, neke više neke manje, ali to je sve OK. Ta je, da je tako nazovem, akcija napravila super stvar. Napravila je više za knjigu nego što je uopće moguće izmjeriti u ovom trenutku.

Što je s Dragom Orlićem? Njega dugo nismo vidjeli.

— Drago je postao nono. Ima unuka i unuku i sad najviše vremena troši na njih. Radi manje, ali zato više jede, debel je. Jel' to moguće? Moguće je.

Kad ćemo te idući put vidjeti opet? Službeno.

— Sljedeći put, *che ne so*. Ne bihtio opet reći neko sranje, službeno, pa ču neslužbeno reći, ne znam. Eko. Fala. □

razvor

Doc. dr. sc. Ivica Pavić, infektolog

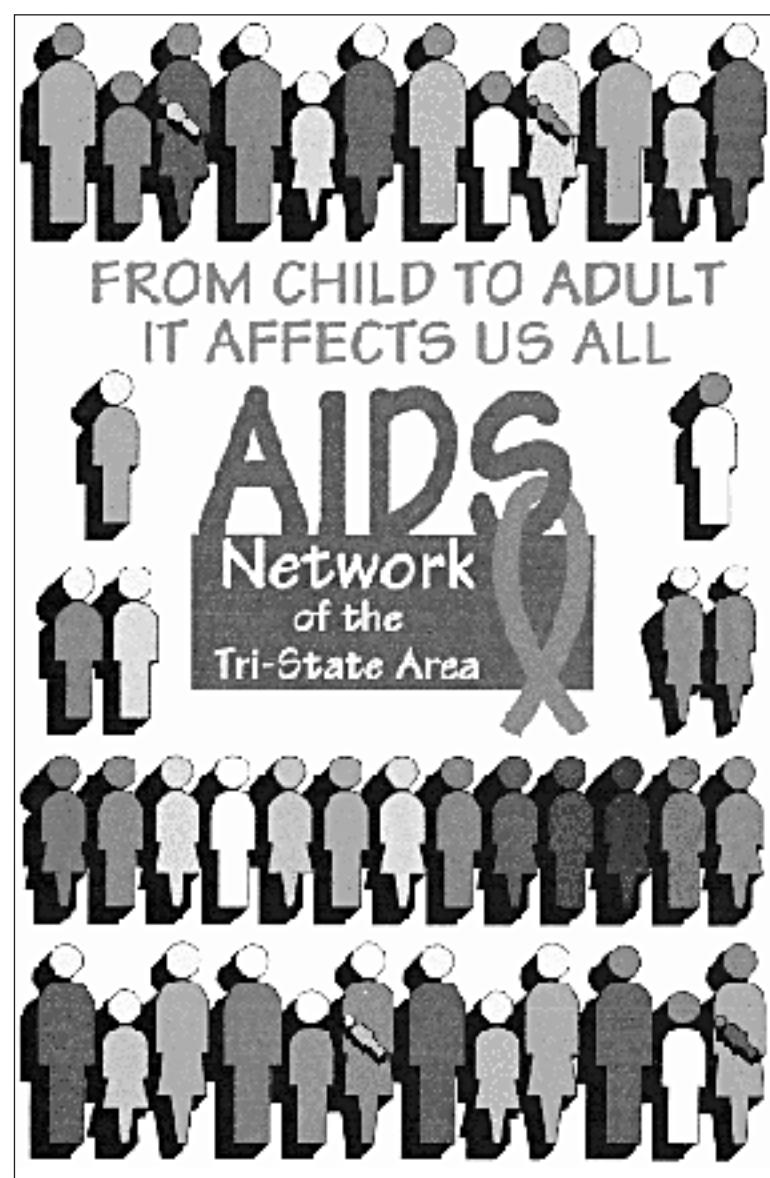
Nema mesta samozadovoljstvu

Samo u ovoj godini od AIDS-a je umrlo tri milijuna ljudi, a pet milijuna ih je novoinficiranih.

Agata Juniku

Svjetski dan AIDS-a obilježava se u cijelome svijetu 1. prosinca. Kao što obično biva sa sličnim *namjenskim danima*, i ovaj je više-manje jedini dan u godini kada šira javnost posredstvom medija biva suočena s ovim problemom, a i to uglavnom u prigodničarskoj maniri. Da na toj razini diskursa *borbba protiv AIDS-a* u principu zastaje, potvrđio je i notorni slučaj djevojčice Ele kojoj su sugrađani doveli u pitanje, a umalo i ukinuli, neka elementarna ljudska prava, od kojih je školovanje samo jedno. Teško je dio odgovornosti za takvo stanje stvari, međutim, ne pripisati i samim zdravstvenim djelatnicima. Jedan od izuzetaka koji (da, upotrijebit ćemo još jednom tu otrcanu frazu) potvrđuje pravilo je svakako dr. Ivica Pavić, infektolog iz Rijeke, čija prosvjetiteljska misija traje 365 dana u godini.

– Mislim da prosječnoj osobi u RH uopće nije jasno zašto postoji "tamo neki" 1. prosinca *Svjetski dan AIDS-a*, da postoje "nekakva" tijela pri UN-u koja se bave tom problematikom. Ni je im jasno jer se uglavnom navode brojke koje se odnose na našu zemlju i koje su vrlo "dobre" što će reći da je Hrvatska zemlja s niskom incidencijom pojave ove infekcije i bolesti. A cjelokupna slika je zapravo vrlo poražavajuća: HIV je dosad ubio oko 20 milijuna ljudi, što ga čini pojedinačno najvećim ubojicom u povijesti čovječanstva, a oko 41 milijun ljudi u svijetu "živi" s ovim virusom. U narednih 20 godina oko 70 milijuna ih može umrijeti od AIDS-a (ovo "može" ovisi o unaprjeđenju terapije i njezinoj dostupnosti), a 25 milijuna djece će do 2010. biti siročad. Samo u ovoj godini od AIDS-a je umrlo

nismo uviđek, ili barem ne potpuno, svjesni. To je ponukalo mnoge eksperte da kažu kako smo mi tek na početku epidemije!

Carstvo predrasuda

Opća populacija nije dovoljno informirana o putevima (ne)prijenosa HIV-a te potencijalnoj opasnosti rizičnog ponašanja. Novinski članci su često pogrešno intonirani, pisani senzacionalistički, bez potpunih informacija, selektivno prenoseći iskustva sa Zapada, pri čemu se u drugi plan stavljaju podaci koji govore o višestrukom porastu broja inficiranih i bolesnika na istoku Europe – već u Srbiji ima stotine oboljelih od AIDS-a, dominirano intravenoznim narkomanima – i u zemljama bivšeg SSSR-a, gdje dominira infekcija među heteroseksualnom populacijom te intravenoznim narkomanima. Uz memo li u obzir očepoznatu "druželjubivost" narkomanu, sve to predstavlja veliku potencijalnu opasnost jer se HIV, kada se "uveđe" u narkomansku populaciju, počinje širiti eksponencijalno. Dodatna opasnost se ogleda u činjenici da mnoge "seksualne djelatnice" koje su aktivne u našoj zemlji dolaze s tih prostora, što čini heteroseksualnu populaciju izloženu povećanom riziku.

Po diplomiranju, bavio se bazičnim znanostima (imunologijom na virusne infekcije), a po povratku iz SR Njemačke započinje specijalizaciju iz infektologije koju završava 2001. godine. Radi kao infektolog u Klinici za infektivne bolesti KBC Rijeka i docent je na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci. Pročelnik je Katedre za zarazne bolesti.

– Da. (Velik) Dio problema leži i među nekim zdravstvenim radnicima kojima rad s inficiranim stvara nelagodu, pa neki inficirani teže dolaze do medicinske pomoći (npr. popravak zuba, skidanje madeža i sl.). Ako paci-

"javnost", mislim da ne činimo preveliko dobro za "javno zdravlje". Naime, nitko sebe ne vidi ili ne želi vidjeti kao dio rizične skupine. Mislim da bismo u tim prigodama trebali koristiti pojам rizično ponašanje jer je ono svojstveno bilo kome bez obzira kojoj "skupini" pripada. A rizično ponašanje danas je svaki spolni odnos bez kondoma ili korištenje zajedničkog pribora kod intravenskog uživanja droga!

Nerizično testiranje

Pojam rizičnih skupina (u početku se on gotovo isključivo odnosio na homoseksualnu populaciju, pa je kratica za bolest na počecima pandemije bila i GRD – gay related disease, a iz nekih klerikalnih i "vjerničkih" skupina govorilo se o "Božjoj kazni za pedere") rezultirao je time da heteroseksualna populacija – misleći da se AIDS događa nekom drugom – s vremenom postaje najugroženiji segment! (Ovaj epidemiološki obrazac primarno se odnosi na Zapadni svijet i Europu). AIDS i HIV ne rade razliku – djeleju razaračajuće na ljude svake dobi, spola, rase, religije i nacionalnosti, bez obzira jeste li gej, heteroseksualac ili intravenozni narkoman.

Važan dio "ispravnog" ponašanja populacije je redovito testiranje koje je i samo na granici tabua. Što se u tom smislu može učiniti u liječničkoj praksi?

– HIV infekcija počinje vrlo nespecifičnim znakovima i testi-

dalje izvodimo. Godišnje se testira oko 250-300 ljudi, uglavnom u dobi 20-25 god. starosti.

Na nekim se adresama provodi svojevrsno anketiranje osobe koja se želi testirati. Koji je Vaš stav o tome?

– Takav intervj u sadržava podatke koje liječniku i mogu biti od koristi, no kako ima vrlo intimnih pitanja, često odvraća ljudi od samoga testiranja. Mislim da je bitnije testiranje učiniti jednostavnijim i dostupnijim, a slična anketiranja ostaviti samo za one koji se na testu pokažu pozitivnim. Konačno, s HIV inficiranim ljudima se ionako srećemo godinama te imamo dovoljno vremena za kompletiranje svih podataka i "anketa".

U našoj klinici testiranje je besplatno, ne-anonimno, no povjerljivo, što znači da se osoba prije testa upisuje u protokol, dobiva broj pod kojim se vadi krv i izvodi test. Konačni nalaz piše se na ime testirane osobe i jedino njoj se daje u ruke. I prije i poslije testa, osoba koja se testira može, ako to zatraži, razgovarati s liječnikom o osobnom problemu.

Rizične posljedice

Nakon pozitivnog testa, slijede krajnje negativne reakcije okoline. Kako to spriječiti?

– Vrlo je bitan odnos okoline prema inficiranim koji i nije uvijek, barem na početku, pozitivan. HIV pozitivne osobe izložene su brojnim problemima i stigmatizaciji. Upravo je i moto ovogodišnjeg djelovanja (i tijekom 2003.) *Live and let live*. Cak je i Kofi Annan, glavni tajnik UN-a, u pismu kojim se obratio u povodu Svjetskog dana AIDS-a naglasio da stigmatizacija može imati iste pogubne rezultate kao i virus sam! Neki od simptoma su: gubitak posla, nemogućnost zapošljavanja, uskraćivanje medicinske pomoći, izbjegavanje testiranja, izbjegavanje liječenja, nemogućnost iznajmljivanja stana, fizičke prijetnje, pa čak i ubojstva. Vjerojatno je takav rigidan stav populacije u blizini inficirane osobe primarno uvjetovan neinformiranošću i neznanjem. Pa učinimo to "poznatim", govorimo češće o problemu HIV infekcije i položaju inficiranih, a ne samo uoči *Svjetskog dana AIDS-a*. Ne zaboravimo govoriti i o načinima na koje se HIV ne prenosi, pa ćemo argumentirati da socijalni kontakt s inficiranom i oboljelom osobom nikoga ne ugrožava.

"Brojke" kažu da je epidemiološka situacija u RH vrlo povoljna... Je li tome doista tako?

– Nadam da će takva i ostati. No, to bi se mediji trebali daleko više angažirati tijekom cijele godine – provjerjenim, potpunim, neselekcioniranim informacijama o čitavoj problematici. Naravno da je i na zdravstvenim djelatnicima velika obveza u zdravstvenom prosvjećivanju, no mnogo su veći dosezi "pravog" članka ili emisije od jedne tribine ili predavanja u nekoj školi ili instituciji.

Mislim da nema mjesta nekakvom samozadovoljstvu zatečenom situacijom. Ona se može vrlo brzo stubokom izmjeniti nagore! Riječ je ipak o smrtonosnoj bolesti za koju nije pronađen konačni lijek, te joj jedino možemo doskočiti preventivnim mjerama, akcijama i svjesnošću.

Teško se boriti s predrasudama i uvjeriti druge o neopasnosti socijalnih kontakta s inficiranom osobom ako zdravstveni djelatnici nisu sigurni u to

ranje je jedini način da doznamo jesmo li inficirani ili ne. Testiranja se izvode pri zavodima za

transfuziologiju, HZJZ, domovima zdravlja, te u klinikama za infektivne bolesti u Zagrebu i Rijeci (ako sam nekoga izostavio to je samo zbog moje nepotpune informiranosti o mjestima testiranja).

Ono je besplatno ako se radi s uputnicom "sektorskog" liječnika. U dvije spomenute klinike ono se može besplatno napraviti i bez uputnice. U Rijeci se do unazad nekoliko godina izvodi godišnje oko 13.000 testova, zahvaljujući činjenici da je oko 12.500 bilo dobrovoljnih davatelja krvi koji se po zakonu moraju testirati i na HIV. Dakle, svega nekoliko stotina osoba se testira svojevoljno. Tada smo mi u Klinici za infektivne bolesti KBC Rijeka, u suradnji Udruge za pomoć oboljelima od AIDS-a i Gradskog ureda za zdravstvo i socijalnu skrb grada Rijeke, pokrenuli besplatno testiranje koje je

Gvozden Flego, ministar znanosti i tehnologije

Kultura kvalitete i odgovornosti

U prijedlogu zakona naglasak se premješta na funkcionalnu integriranost sveučilišta

Agata Juniku

Dopustivši si optimizam, Gvozden Flego je uoči ovog razgovora izrazio nadu da će Zakon o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti i visokom obrazovanju biti donesen u ovoj ili onoj formi tokom proljeća i da bi se, u nekim aspektima, počeo primjenjivati u novoj akademskoj godini – dakle, od 1. listopada 2003. godine. Pokušali smo stoga obraditi barem neke od ključnih tema.

Koje je Vaše načelno programsko nastojanje?

– Početi mijenjati znanstveno istraživanje i visoko obrazovanje tako da te djelatnosti što efikasnije pridonose bitnom poboljšanju kvalifikacijske strukture stanovništva. Kako je visoko obrazovano stanovništvo temeljna pretpostavka osobnog i društvenog prosperiteta, moguće je govoriti o nastojanju da se putem znanosti i visokog obrazovanja pokrene novi razvojni ciklus zemlje.

Prijedlog zakona spaja znanstveno-istraživačku djelatnost i visoko obrazovanje. Po čemu je ta opcija bolja?

– Dva su ključna razloga tome. Jedan je načelan – visoko obrazovanje se barem od Humboldta eksplizite gradi na znanstvenom istraživanju i njegovim rezultatima. Potom, ako je u zbijiti tome tako, onda bi trebalo činiti to isto i u zakonskoj proceduri. Bio sam član nekoliko radnih grupa dvačakih projekata jer mi je i to rješenje prihvatljivo, no kako nastojim nastaviti tamo gdje je prethodni ministar stao, preuzeo sam već odluku da se radi jedan zakon o oba područja.

Prema novom zakonu, Vlada bi osnovala Agenciju za znanost i visoko obrazovanje, čija bi zadaca bila vrednovanje znanstvenog i obrazovnog rada u visokim učilištima i institutima. Možete li precizirati o kakvom je tijelu riječ i s kojim ovlastima?

– Riječ je naprsto o *pull* raspoloživih stručnjaka koji bi, prema potrebi i narudžbi, obavljali vanjske evaluacije spomenutih ustanova. Evaluacije bi mogli načruti nacionalna tijela za visoko obrazovanje ili pak za znanost, Ministarstvo ili same ustanove koje zaželete vanjsku evaluaciju.

Integrirati sveučilište

Koje vlastite intervencije u prijedlogu zakona smatrati ključnim, u odnosu na prijedlog prethodnog ministra?

– Smatram da nema bitnih promjena. U ovom prijedlogu zakona naglasak se premješta s pravne osobnosti sveučilišta na

funkcionalnu integriranost sveučilišta. U raspravama se kao pitanje svih pitanja često postavlja hoće li sveučilište biti pravna

podesiti vlastitim interesima no da izbor činite iz ponude vlastita odsjeka. Treće, kada se sveučilište integrira, počet će dobivati ta-

tetima. Predložili smo i suspenzivni veto rektora, što također pridonosi integriranosti sveučilišta. Ta mjeru, naravno, može biti opasna jer se može pretvoriti u oruđe kojim će rektor disciplinirati dekane i stvarati poslušnike. No, ta mjeru bi mogla imati i svojih prednosti, jer će se zaposleni na fakultetima konačno početi brinuti koga će izabirati za rektora. I na koncu, ta bi mjeru mogla obavljati edukativnu funkciju jer će se zajedničkom suradnjom, na različitim stupnjevima, razvijati supsidijarnost.

Ponavljajući, cilj promjena nije pravna osobnost sveučilišta, nego njegova integriranost. Dio u raspravama sudjelujućih ljudi to zaboravlja. Uz to, skloni su tvrditi da se bez uspostavljanja pravne osobnosti sveučilišta, to jest ukidanja pravne osobnosti fakulteta, neće uspostaviti integrirano sveučilište. Smatram da sama pravna osobnost sveučilišta nikakvim automatizmom ne donosi njegovu integriranost nego da treba nalaziti i razvijati sva moguća sredstva koja bi dovela do želenoga cilja. Načrtom zakona predložena su konkretna sredstva za uspostavu integriranog sveučilišta. I konačno, integriranje sveučilišta mora biti proces, a ne jednokratan čin. Stoga treba odrediti neke realne rokove glavnih etapa tog procesa i

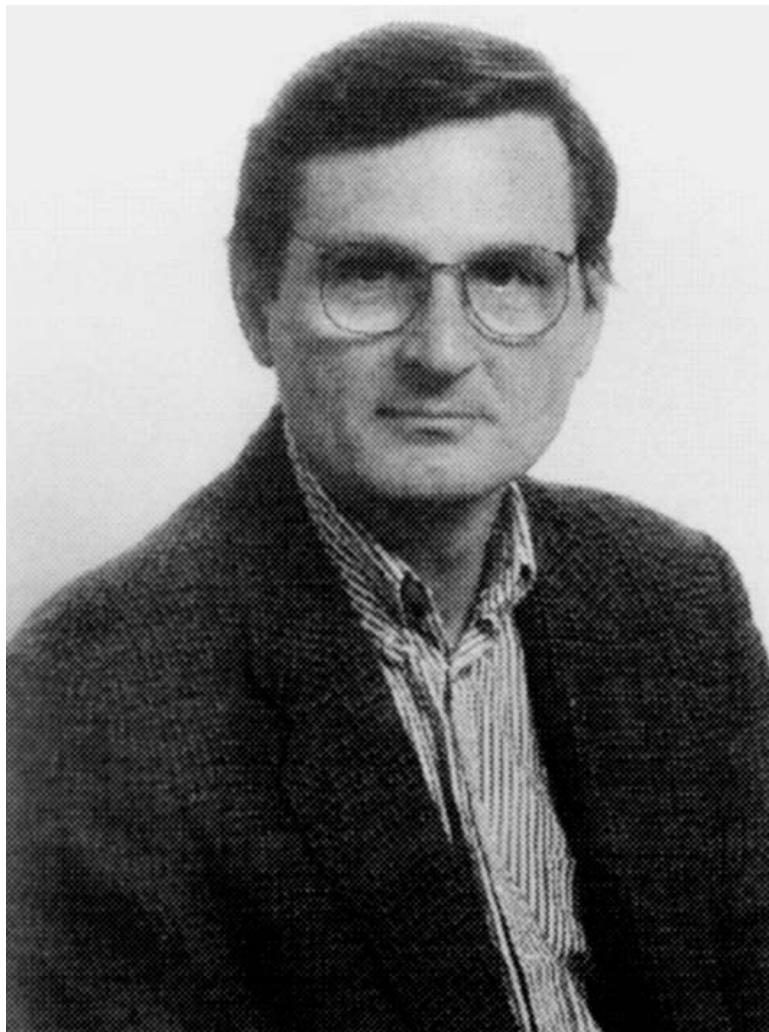
lišta i pretvoreni u javne institute. Stoga mi se čini da bi trebalo evaluirati njihovo djelovanje, a one pak koji zavređuju opstati vratiti u krilo sveučilišta. To tim više što se veliki postotak svih istraživanja u razvijenome svjetu obavlja na sveučilištima, bez obzira što ih u velikoj mjeri plaćaju privatne kompanije. Na taj način sveučilišta dobivaju mogućnost stjecanja dodatnih sredstava, istraživači mogu u istraživanja uključivati najbolje studentice i studente, a rezultate istraživanja – ako ti nisu neka poslovna tajna – neposredno prenositi studentima.

Otvoriti radna mjesta

U tom kontekstu je pitanje znanstvenih novaka višestruko vakanato te zahtijeva rješenje iz više razloga. Očito je neujednačenost broja znanstvenih novaka među područjima znanosti, različitim ustanovama, kao i u regionalnoj raspodjeljenosti. Treba priznati da su znanstveni novaci odigrali fantastičnu ulogu u reprodukciji najmladih, no sustav je nedorečen pa sad treba činiti korak dalje, utoliko više što je taj sustav, zamišljen kao sustav izvrsnosti, uvelike prerastao u socijalnu. Sustav funkcioniра na tri stupnja – na stipendiranju novaka do magisterija, do doktora, i u postdoktorskom razdoblju. U normalnim uvjetima, recimo da bismo od stotinu novaka za magisterij možda mogli imati njih 40-50 za doktorat, a u postdoktorskom razdoblju možda onih osam, deset ili dvanaest najboljih od najboljih, koji bi se definitivno artikulirali i profilirali, i nakon toga ostali u sustavu. Prikazuje se, međutim, da naš sustav nije selektivan, nema dovoljno unutarnje konkurentnosti i diferenciranosti, nego se uzima kao socijalna kategorija i tako cijeli niz znanstvenih novaka i – što je još više zabrinjavajuće – njihovih mentora smatra da je znanstveni novak automatski dobio stipendiju na jedanaest godina.

I na koncu, s obzirom na zabranu otvaranja novih radnih mjesta koja se financiraju državnim proračunom, u lijepom broju slučajeva smo znanstvene novake doveli do razine izvrsnosti i ne možemo ih zaposliti. Nadam se da ćemo uskoro preskočiti tu prepreku. Nedavno je na sjednici Vlade bilo rasprave o reformskim sredstvima i jedan dio reformskih prioriteta bila je kadrovska problematika. Zaključkom Vlade će biti moguće otvoriti nova radna mjesta te stipendirati mladih stručnjake i na taj način znatno otpočeti kadrovska obnova znanosti i visokog obrazovanja, pogotovo ako to ne буде jednokratni čin nego ako bi tako nešto potrajalo pet do osam godina. Tada bismo, već nakon pet godina, imali mnoštvo mlađih ljudi obrazovanih na nazrenomiranim svjetskim ustanovama, koji bi već i svojom kritičnom masom mogli pridonijeti bitnom mijenjanju postojećeg sustava, kako iz kulture kvalitete, tako i iz kulture odgovornosti. Podosta je poznato koliko nam i jedno i drugo nedostaje.

Vjerojatno je, bar što se tiče obrazovanja na renomiranim svjetskim ustanovama, to neizvedivo prije nego se uvede evropski sustav prijenosa bodova (ECTS)?

osoba ili će pravna osobnost ostati fakultet. Iskreno govoreći, moja je opcija pravna osobnost sveučilišta, jer mi se čini da bi ona pojednostavila mnoštvo unutarsveučilišnih odnosa. Pravniči, a prvenstveno ustanovi, smatraju da taj projekt u Hrvatskoj nije ostvariv iz sasvim jednostavnog razloga – fakulteti su upisani u zemljische knjige kao vlasnici svojih nekretnina. Stoga im nitko, dok su vlasnici, ne može oduzeti pravnu osobnost i prenijeti je na Sveučilište. U cijeloj toj prepregnutoj raspravi se, namjerno ili nesvesno, zaboravlja da pravna osobnost nije ni cilj ni svrha, nego samo jedan od puteva kako da se postigne integriranost sveučilišta.

Što se točno podrazumijeva pod funkcionalnom integriranosti sveučilišta i kojim ste je putem odlučili postići?

– Prvo, integriranost sveučilišta znači da se studira neki od programa na sveučilištu. U sadašnjem je stanju stvari paradoksalno da na početku studija dobivate indeks, primjerice, Sveučilišta u Zagrebu, a na kraju dobivate diplomu, recimo, Filozofskog fakulteta. U integriranom sveučilištu diploma je sveučilišna. Drugi manifestni oblik integriranosti dolazi posebno do izražaja u bolonjskom procesu i šemi studiranja koju taj proces otvara jer omogućava da 20 do 30 posto predmeta budu izborni. Stoga nije nevažno hoćete li izborne predmete birati na svom fakultetu, samo na svom odsjeku ili na cijelom sveučilištu. Naime, ako ćete ih birati na sveučilištu, imat ćete tisuće izbornih predmeta i posve je sigurno da ćete svoj studij moći bitno drukčije

kozvani *lump sum* ili blok budžet za svoj program, pa će unutar vlastitih djelatnosti moći rasprodavati jedan dio sredstava onako kako ono samo bude smatrano optimalnim. Četvrti aspekt jest taj da svega nekolicina fakulteta ima proporcionalno visoka sredstva iz vlastite djelatnosti. Veći dio tih sredstava preljeva se u osobne dohotke, ali u integriranom sveučilištu postojat će pravilnik prema kojem će se dio tih dobitaka vraćati u sistem, iz jednostavnog razloga što su te dobitke ostvarili na sredstvima koja im je netko drugi pribavio. Novac vraćen u sistem bit će korišten za obnovu opreme, kompletiranje biblioteka, stvaranje i izgradnju novih kapaciteta i tome slično.

Koji postotak prihoda će se vraćati u sistem?

– Ne namjeravamo “odrezati” svima jednak postotak. Kao prvo, različite institucije ostvaruju različite prihode. Drugo, za otvaranje tih prihoda su potrebna drukčija sredstva. Na primjer, u biomedicini ili astrofizici sredstva za rad su mnogo, mnogo skuplja nego, na primjer, u povijesti, gdje vam trebaju arhiv, biblioteka, radni stol i kompjutor.

“Vratiti institutu”

Primjenom novog zakona fakulteti, dakle, više neće imati u finansijskom smislu izravne veze s Ministarstvom znanosti? Neće li se tako koncentrirati previše moći na jednom mjestu?

– Fakulteti se zakonom obvezuju da pravno i novčano komuniciraju preko sveučilišta. S druge strane, zakon obvezuje Ministarstvo da ono komunicira sa sveučilištem umjesto s fakul-

tetima. Prilagoditi ih najsporijima ili najslabijima. Oni pak koji su u stanju brzo napredovati u procesu, mogu to nesmetano činiti. I za brže napredovanje biti financijski i drukčije nagradeni.

Kažete da već radite po spomenutim načelima, iako ona još nisu propisana zakonom. Na koji je način?

– Da, to činim otkad sam došao na ovo mjesto jer me sadašnji zakon ne priječi da tako postupam. Ne razgovaram s dekanima o njihovim programima, nego to činim s čelnicima sveučilišta. Kad je nešto potreban, dekan će mi se pokratiti neka dekanica ili dekan inzistiraju da razgovaramo o programu, prvo, volim razgovarati uz prisutnost rektora ili prorektora, i drugo, svaki takav razgovor završi zaključkom: “Vaš će prijedlog biti upućen u proceduru tek kada dobije verifikaciju od sveučilišta”.

U raspravama o novom zakonu drugim važnim pitanjem smatraju se javni instituti. Gdje su, po Vašem mišljenju, locirani ključni problemi?

– Smatram da je s obzirom na potrebe i finansijske kapacitete Hrvatske previše 28 javnih znanstvenih instituta. Većina tih instituta je postala javnim slijedom zakona o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti iz 1993. godine, kada su iščupani sa sveučili-

– Uložena reformska sredstva će, naravno, davati znatno bolje rezultate kada se sustav prilagodi evropskim standardima. Povećanje proračuna je odobreno u formi reformskih sredstava jer je osnovni motiv reforma sustava visokog obrazovanja. Ali nulta točka motiva, svemu predležeća, jest nastojanje da se poboljša katastrofalna kvalifikacijska struktura hrvatskog stanovništva koja nas je šokirala prilikom objavljanja rezultata popisa stanovništva.

Je li u posljednje vrijeme bilo značajnijih koraka u međunarodnoj suradnji?

– Potpisivani su neki ugovori, pa čak i bilateralni, no njih, nikada nije dosta. Tim više što Hrvatska nije uspjela posve ući u međunarodne projekte, pa tako ni u razmjenu nastavnika i studenata koja se financira iz evropskih fondova. Stoga su nam pri-marna nastojanja u tom pravcu. Na svu sreću, Vlada se složila s tim da međunarodna suradnja proračunski raste najvišom stopom unutar Ministarstva. Znanost je u osnovi globalna, utoliko što nešto postaje znanstvenim rezultatom tek kad ga prizna svjetska znanstvena zajednica, i utoliko što se svjetska znanost razvija u stalnoj razmjeni sa svijetom. Bez mobilnosti nastavnika, istraživača i studenata, promjene nisu moguće.

Interdisciplinarni studiji – da, paralelni – ne

Punih deset godina Hrvatski studiji su teška tema znanstvene politike. Kako komentirate problem?

– Hrvatski studiji su bili problem Ministarstva u onoj mjeri u kojoj su bili izvan zakona. Čini mi se da su sada prošli sve legalne procedure, premda bi o sve-mu trebalo minuciozno i detaljno raspraviti. Jedna radna grupa u Ministarstvu je otpočela taj posao i nisam siguran da ga je dovršila. Konačna odluka Nacionalnog vijeća za visoko obrazovanje – kojom se na osnovi analize ustvrđuje da Hrvatski studiji, odnosno određene studijske grupe, nisu paralelne onima na

Filozofskom fakultetu i Fakultetu političkih znanosti – po mom je sudu neopravdانا jer su parallelni oni studiji koji završavaju jednakim kvalifikacijama. Smatram da su sada Hrvatski studiji problem Sveučilišta u Zagrebu iz dva aspekta: prvo, Sveučilište treba kazati, sebi kao i svima nama, je li za to da unutar istog sveučilišta, ali i u istome gradu, imaju paralelne studije. Ako jesu za takvo što, moraju navesti zašto jesu i kazati je li to rentabilno. Nakon što zagrebačko sveučilište obavi taj posao, Ministarstvo će odlučivati i izjašnjavati se. Osim o kvaliteti, pritom treba voditi računa i o rentabilnosti, jer riječ je o sredstvima poreznih obveznika.

Što mislite o integraciji Ženskih studija u zagrebačko sveučilište?

– Ženski studiji su po biti interdisciplinarni i time stvaraju novu kvalitetu. Na zagrebačkom sveučilištu, nažalost, ne postoje ženski studiji. Oni bi, po mojem sudu, bili značajna novina koja bi, među ostalim, zagrebačko sveučilište opet priključili suvremenim stremljenjima. Naime, ženski studiji postoje po razvijenoj svijetu više desetaka godina, a zagrebačko sveučilište, ako želi biti ažurno i suvremeno, o tome treba povesti računa. Hoće reći, podržao bih tu inicijativu.

Godine 1993. Studentski centar u Zagrebu je postao vlasništvo Sveučilišta i od tada sustavno propada. Hoće li biti nekih izmjena u tom smislu?

– Studentski centar je u procesu sanacije sredstvima iz državnog proračuna. Po okončanju procesa Studentski centar se vraća uobičajenom načinu djelovanja.

Toliko o Sveučilištu u Zagrebu. Što vidite kao ključni problem ostalih sveučilišta u Hrvatskoj?

– Problem svih sveučilišta u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, jest problem kadrova. Rezultati popisa stanovništva potvrđuju nam da nemamo dovoljno visoko kvalificiranih ljudi, što se posebno reflektira na području znanosti i visokog obrazovanja.

Studijske programe u nekim slučajevima izvodi više ljudi u honorarnom odnosu nego stalno zaposleni, što može trajati neko vrijeme, ali visokoškolske ustanove moraju u roku od tri, pet ili osam godina formirati vlastite kadrove. Inače nema smisla da postoje kadrovima manjkavi studijski smjerovi. Stoga temeljnim smatram problem visokokvalificiranih, stručnih, međunarodno afirmiranih, kompetentnih i kompetitivnih kadrova. Sa Zadrom je drugičiji slučaj, a tako će biti sa svim novonastajućim sveučilištima.

**Nije nevažno
hoćete li izborne
predmete birati
samo na svom
fakultetu ili na
cijelom sveučilištu,
gdje ćete onda
imati tisuće
predmeta**

Obrazovati kadrove

Svrha, naime, nije da se u svakom većem gradu otvoriti sveučilište, nego u tome da nova sveučilišta rade nešto što ostala ne radi. Čini mi se da taj potencijal inovacije u slučaju Zadra nije iskoristen. Preporučivali smo Zadru da smisle neku novost u akademskom životu Hrvatske, koja bi bila i međunarodno prepoznatljiva. Vidjet ćemo hoće li u dogledno vrijeme to i učiniti. Isti vrijedi i za Dubrovnik, koji je pokrenuo inicijativu za utemeljenje sveučilišta.

Pretpostavljam da u takvu kontekstu za privatna sveučilišta nema prostora. Ipak, formalno ga ima, pa pojavljuju li se kakve inicijative?

– Zelio bih da Hrvatska ima što više javnih i prihvatnih sveučilišta i činit će sve što bude u mojoj moći da poduprem njihove inicijative, no nisam siguran

da bi u ovom trenutku bilo dovoljno kadra za privatna sveučilišta. No, onaj tko osniva sveučilište ima barem srednjoročne, ako ne i dugoročne programe. U tom području treba računati s odličnim znanstvenim novacima koji će uskoro biti u stanju uskocići u docentske cipele, inauguriati nove sadržaje i metode te pridonijeti inovativnim školskim programima. Tako je umjesto informacijskih studija moguće, primjerice, otvarati studije informatike u turizmu. Time bi se pridonio funkciranju turističke djelatnosti u Hrvatskoj, a istodobno otvorio studij koji na regionalnoj razini praktički ne postoji.

Koliko će biti izdvojeno za znanost i visoko obrazovanje iz proračuna za 2003. godinu?

– Bit će izdvojeno 2 milijarde i 800 milijuna kuna, plus 200 milijuna stimulacije za ulaganja u znanstvena istraživanja. To znači gotovo tri milijarde kuna. Time sam vrlo zadovoljan jer je Vlada tako podržala i ubrzala reforme procese.

Formirati stambenu zakladu

Nezavisni sindikat znanosti i visokog obrazovanja tvrdi da je nužno povećanje i više od 20 posto, s čim se Vi navodno ne slažete....

– Sindikati ne stoje na različitim pozicijama, riječ je o realnosti ili nerealnosti određenih zahjeva. Oni su tražili mnogo više, na čemu sam im zahvalan. Ali, raspoloživa finansijska sredstva su limit. Složili smo se o potrebi povećanja, a potom smo unutar Vlade odredivali koliko je to moguće. Dakle, sada to povećanje iznosi otprilike 10,5 posto u odnosu na rebalansiranog proračun 2002. godine, a uzme li se u obzir stimulacija od sljedećih 200 milijuna kuna, dobivamo da će ulaganje u znanost i visoku obrazbu 2003. godine iznositi više od 15 posto rebalansiranog proračuna ove godine. Time Hrvatska dobiva razvojni proračun i djeluje na razvoj upravo onog – naime ljudskog potencijala – što će omogućiti novi razvojni ciklus. Shvaćanjem da samo viso-

koobrazovani ljudi mogu pokrenuti kvalitetan razvoj i dobrobit pojedinaca, političkih zajednica i cjelokupnog čovječanstva približavamo se razvijenom svijetu. U tom smislu i Ministarstvo znanosti u Hrvatskoj postaje ministarstvo za budućnost, što je to austrijsko ministarstvo znanosti pretočilo u svoj vlastiti slogan.

Na kraju, sindikalno pitanje. Sveučilište u Rijeci je dosta uspešno riješilo stambeno pitanje svojih znanstvenika. Zašto se sličan model ne primjenjuje i u Zagrebu?

– Riječ je o subvencioniranju kamata na stambene kredite za ljudi u visokom obrazovanju i znanosti. Smatram da je nužno na neki način subvencionirati kamate na te kredite jer su osobni dohoci u ovoj djelatnosti nedostatni da bi svaki pojedinac mogao u potpunosti podnijeti taj teret. Stambeni krediti uzimaju se na 25 do 30 godina, što bi značilo da Hrvatska, ako ove godine subvencionira stambene kredite u iznosu od, primjerice, pet milijuna kuna, u doglednih 30 godina taj iznos trebao porasti na 150 milijuna kuna. A to je finansijski nedostizno. Stoga, umjesto da finančiramo i subvencioniramo kamate neposredno iz proračuna, na pragu smo formirana zaklada, jer sredstva u zakladi rastu brže nego što rastu potrebe o kojima smo govorili. Nadamo se da ćemo na taj način riješiti to pitanje na zadovoljstvo korisnika kredita. Na svu sreću, u tome imamo ne samo moralnu nego i faktičku podršku sindikata znanosti čiji su stručnjaci dizajnirali jednu takvu zakladu i sugerirali rješenje, pa vjerujem da ćemo i na tom području zajedničkim silama uspjeti postići bolje rezultate.

U Nezavisnom sindikatu znanosti i visokog obrazovanja tvrdi da je zaklada već iz ovogodišnjeg proračuna mogla dobiti neka sredstava, no da je zbog inertnosti Ministarstva znanosti prijliku propala. O čemu je riječ?

– Iz ovogodišnjeg proračuna bilo je moguće subvencionirati samo konkretnе zahtjeve. A njih je bilo vrlo, vrlo malo.

Put smreka

Ubijanje smreke obavlja se glasno, užurbano, pompozno. Mediji sedam dana fotografiraju i kliču, laprdaju o ponosu i sreći, o sreći i ponosu svih hrvatskih i inih Hrvata koji svojataju mrtvo, umoreno stablo koje ima se dopremiti kao dar starom iznemoglu čovjeku zazidanom u odaje svoje vjere

Daša Drndić

Bila je to bolesna zima, bolesno topla zima. Životinje prekidaju zimski san, izlaze na čistinu i lutaju kao aveti, izbezumljene. Žutika cvate. Grane ozelenjuju, posvuda populaci, grad jedva diše pod plaštem guste vlage koja se o njega lijepi kao znoj na licu žene u trudovima. Zvukovi su prigušeni, život bruji mutno, ništa ne odzvanja, razgovori su špat. Staklo kad padne, padne tupo, ne puca. Brodske sirene oglašavaju se kao da se spremi *Dugo putovanje u noć*, željeznička pruga u prekidu je, pješaci šute dok koračaju usporeno kao da im se noge lijepe o kamene ulice, kao da se kamen topi. Svjetlost giba se pijano, provuče se kroz pukotine zbilje pa odustane, vrti se u svoje skrovište gore, tamo iznad planine koja šuti kao i more pod njom. More izljeva se, stapa se s kišama, gubi slanost i snagu, kotrlja se ulicama, zemlja ga ne prima jer puna je i nabrekla, ne može, more otječe u otpad. Grad je posut kristalima soli, svjetluca sivobijelo, u snu pogotovo, oh, kad bi pao snijeg. Kad bi sniježilo suho i dug, da sve se pod ovim gradom smrzne i, možda, sačuva. Ovako, pod kabanicom vlage gradu prijeti raspad, sporo, temelji-

to i bolno truljenje.

Na osami, a ipak u blizini grada, raste smreka i odašilje užasan krik. Veličanstvena smreka, dvadeset i osam metara visoka, sedamdeset godina stara, savršeno zdrava, kraljevska smreka s granama širokim i čvrstim kojima maše prema nebu, a bobice na njoj, crvene i crne, drhture, trepere kao vesele suzice koje ne padaju, samo prospipaju sjaj i božanski miris. Teška smreka, sedam tona teška smreka svoju smolu (kao da je ekstrakt njene duše), poklanja okolnim crkvicama i kapelicama, također na osami, u kojima ona pretače se u tamjan.

Mi ćemo posabrat i samo najbolji med sa naših ulišta, samo tamjan najtajnijih, najmirisnijih ideja.

Onda, te vlažne, te ljepljive i teške zime, pod smrekou na golemoj osami, pod smrekou koju nepredviđeno i nenajavljen toplota zraka obmanjuje pa nepromišljeno pušta mladice, svjetlozelene nježne izdanke i raduje se kao žena koja lažno ili bolesno zatrudni, pod tu smrekou pristižu kranovi, kopaju, buše, kopaju, čupaju, riju oko njezinog korijenja, električne pile zuje, nad njom leti helikopteri koji kao šakali kruže i spremaju njezinu smrt.

*kad, evo, Stražar, Svetac, silazi s neba, silnim glasom viče:
"posjecite stablo,
okrešite mu grane,
počupajte mu lišće,
pobacajte plodove!"
...ja sam Jahve
koje visoko drvo ponizujem,
a nisko uzvisujem;
zeleno drvo sušim,
a drvu suhom dajem da rodi.*

Ubijanje smreke obavlja se glasno, užurbano, pompozno. Mediji sedam dana fotografiraju i kliču, laprdaju o ponosu i sreći, o sreći i ponosu svih hrvatskih i inih Hrvata koji svojataju mrtvo, umoreno stablo koje ima se dopremiti kao dar starom iznemoglu čovjeku zazidanom u odaje svoje vjere, ne bi li udahnuo smotljak snage te ljubavnice ptica i oblaka, te podatne kraljice šuma čiji dah svakog putnika nosi u nirvanu.

I smreka kreće na put. Umotana u mrku jutu, svezana, položena vodoravno kao

**Smjerni posjetioci
klanjat će se i njušiti
zrak za koji vjeruju da
donosi im ponovno
rođenje, ne znajući da
ližu ostatke života
nekada slobodnih
stabala**

težak bolesnik, taj gorostas prirode, taj odraz ljudske malenosti i zloče, guši se u vlastitim sokovima, koprca se u nametnutoj joj tjesnoći, uzaludno pokušavajući još jednom, posljednji put, zanjihat svoje grane kao pozdrav, kao posljednje zborom stablima koja ostaju i samo gledaju, i

samo slušaju, okovana nijemošću, kako uz njen deblo plazi smrt. Praćena kliktanjem ljudi-ubožica, umotana, svezana smreka hvata plamičke svoga daha, sve hladnjeg, sve ledenijeg, uz jedva vidljive trzaje gasi se i kao goleme leš, kao umorena crkotina stiže u vječni grad.

[Divim se] stablima. Uspravnim, mrim stoicima. Jedinim mudracima među živim bićima. Znaju kada treba listati, cvjetati, namamiti kukce i dočekati vjetrove da im plodove oplodjuju; žilama sisati iz zemlje vodu i minerale branjive; okreći lišće prema suncu da bi se napojilo svjetlošću: Znaju kada treba ploditi, roditi, plodove odbaciti, lišća se otresti, golih grana zimu dočekati. Unutar, pod koru, život povući, snjegove, orkane, sva ludila Prirode spokojno i umno na sebe primiti, a sve bez lasa, bez revanja i rikanja... Trpe strpljivo kao da ih čeka tamo daleko u vremenu nekakva velika i svjetla Budućnost kada će iz masne, plosnate i glupave zemlje svoje korijenje izvući i dići se, oslobođena, uvis, poletjeti s pticama, s krošnjama, s pčelama, leptirima...

Smreka u Rim ne ide sama. S njom, iz ove zemlje, nalik na pratnju zatećene djece, na put odlazi kolona umorenih malih jela i četrdesetak malih smreka od dva do šest metara visokih koje će također krasiti trg svijeta dobrano istrošenog, polumrtvog, ali i zagušljive odaje vatikanskih kardinala, a smjerni posjetioci, ponizno, snisodljivo

ne smije se biti nepravično oštar prema malima ni udvornički snishodljiv prema moćnim

klanjat će se i njušiti zrak za koji vjeruju da donosi im ponovno rođenje, ne znajući da ližu ostatke života nekada slobodnih stabala dok oko njih ovozemaljski mali anđeli, djevojčice i dječaci od glave do pete u bijelom, pjevaju *Stille Nacht, heilige Nacht* na gotovo svim jezicima svijeta.

Te zime, snijega je bilo malo. Te zime, taj mali ljudski zločin, gol, do besmisla ogođen, kao bezuba glava mrtvaca okrenuta prema nebu, kesio se zlokobno i odašilja svoju jeku stiješnjenim prostorom Mediterana. Te zime priroda se urotila protiv čovjeka, nespremna da prekrije njegovu pogon. □

KNJIŽEVNOST

Knjige u formalinu

Od svih naslova koji se u Njemačkoj tiskaju, na lijepu književnost otpada deset posto. Od svih prijevoda sa stranih jezika osamdeset posto su romani s engleskog jezičnog područja, šest posto s talijanskoga, devet posto s francuskoga, a ostatak sa slavenskih jezika

Irena Vrkljan

Zašto pišemo o književnosti, kao da ne znamo kakav je danas položaj knjige?

Zašto poslušno prenosimo razne kritike iz stranih novina o novoj dobroj knjizi, iako znamo da takozvana literarna kritika zapravo više ne postoji, postoji još samo strateški marketing izdavačkih kuća, koje naručuju reklamni tekst o knjizi, iako u njoj postoje svi oni sastojci koji će

stvoriti novi bestseler?

Poznajemo dobro te ovdašnje sastojke: ljubav, ubojstva, patničko djetinjstvo, egzotika tropsa,

prijevoda sa stranih jezika 80 posto su romani s engleskog jezičnog područja, šest posto s talijanskoga, devet posto s francuskoga, a ostatak su prijevodi sa slavenskih jezika kao i s jezika malih naroda, koji, ako se uopće čitaju, moraju posjedovati bar neki politički kontekst, kao što ga za Njemačku iz povijesnih razloga posjeduje Poljska, Češka, Mađarska. I nama je *Rat* podario neko kratkotrajno zanimanje.

Zašto, dakle, barem u nas ne postoje veće analize o stanju na književnom tržištu, o ovom sadašnjem trenutku, koji bismo ipak trebali priznati, sviđalo nam se to ili ne.

Sva ova pitanja uopće ne znače neku tužaljku za prošlim vremenima, to su samo upiti kritici koja te činjenice ne uključuje u svoja vrednovanja, pogotovo kad je riječ o knjigama iz svijeta. Jer nije slučajno da upravo danas *guru* njemačke literarne kritike Marcel Reich-Ranicki u svom velikom eseju u *Spiegelu* Musilov roman *Čovjek bez svojstava* proglašava neuspjelim, lošim i dosadnim.

Zar ne znamo da (ako je riječ o nekim bestselerima na koje također padamo) već neko vrijeme živimo u Harry Potter-kulturi? Nemam ništa protiv Harryja Potera, ali zamjetiti bismo trebali razlike

koje su se dogodile. Zar ne znamo ništa o eksportnoj literaturi za ovo veliko njemačko tržište, od kojeg žive mnogi pisci, koji u svojim zemljama ne mogu živjeti od pisanja? I tako pišu ono, što se od tih zemalja očekuje, recimo egzotiku iz Latinske Amerike. Mislimo li još na poeziju ili sve više tiskamo ono što i vani ide? Njemački profesor književnosti Heinz Schlaffer napisao je upravo esej *Roman, posljednji stadij literature*, misleći naravno na onu vrstu romana koju preporuča upravo Reich-Ranicki.

Ne čita se gotovo više esejištika, poezija, ostao je samo još roman, kao posljednji oblik književnosti, ako je stilski jednostavan, realističan, napet.

Već je stari izdavač Samuel Fischer tridesetih godina u Berlinu uzdahnuo i rekao: "Na tržištu knjiga vlada potpuna tišina". I on je znao, treba pisati one knjige koje čitaju mnogi, jer tako nastaje jedno nužno zajedništvo, nešto o čemu tad svi mogu razgovarati, iznijeti svoje mišljenje za i protiv. Takoder je znao, treba pisati knjige za žene – one su naši glavni potrošači.

Dakle, početak tiskanja knjiga za velik broj čitatelja, početak stvaranja bestselera, to je počelo već davno, a netko kao Musil ili Kafka ni u tom svijetu nije mogao imati neke veće šanse.

Sudbina Uspomena jednog prolaznika kroz život

Samo: to još ne znači, ništa ne govori o kvaliteti nekog djela. I zbog tog bi naša kritika bar neki put trebala pronalaziti i takve knjige, pisane danas, domaće ili strane, jer o svemu drugom više zapravo ne treba pisati, to se i onako čita i prodaje samo po sebi. Završila bih ove usputne bilješke anegdotom koju nam je jučer ispričao jedan prijatelj, poznat njemački pisac, koji je upravo završio knjigu sjećanja, zapravo autobiografiju, i nazvao ju *Uspomene jednog prolaznika kroz život*. Izdavač je odmah uzviknuo: "Nikako, nikako, knjigu s tim naslovom nismo više u stanju prodati", a knjiga je tako sjajna! Prijatelj je, dakle, ponovno sjeo i smislio deset novih naslova na izbor. A kao jedanaesti je smislio mali vic. Naravno da je upravo taj jedanaesti naslov izdavač oduševljeno prihvatio, cijeli lektorat kuće bio je očaran. Naslov glasi *Lijepa spavačica u formalinu*.

To je bar jasno, zar ne?

Možemo se smijati koliko i kako dugo to želimo. Ali ako još malo poživimo, vidjet ćemo u nekom zaboravljenom muzeju dobre knjige, samo po jedan primjerak, kako leže u staklima s formalinom. □

Zamislite prilog na CBS-u u kojem se problem antirasizma tematski obraduje tako da se za mišljenje upita sljedbenike Ku Klux Klana i još par ljudi koji misle da crnce *ipak* treba držati na "pristojnoj udaljenosti". No, čak se i ekstremni klanovci rijetko usudjuju pred američkim gledateljstvom izjaviti kako Afroamerikance treba staviti u koncentracione logore, dok je pak javno izloženo mišljenje Predraga Raosa gledateljstvu podastrto u HRT-ovojo emisiji *Stanje stvari* (emitiranoj 9. prosinca 2002.) da feministkinje treba – doslovce – staviti u *kaveze*, poput "ovih, evo, medvjedica" (ilustrirano kadrovima Raosa u zagrebačkom ZOO-loškom vrtu, gdje dočišni rukom pokazuje na medvjedice u *izložbenom* zarobljeništvu).

Trust mozgova

Cak i ako uzmemo u obzir pomanjkanje Raosove "duhovitosti", uz nedostatak elementarnog poštovanja prema ljudskim bićima i životinjama (zanimi me kako bi javnost i reagirala da je slično "šaljivu" izjavu Raos dao o Srbima ili Romima?), ostaje otvoreno pitanje Raosove kompetentnosti za izražavanje mišljenja upravo o temi feminizma. Koga, zapravo, uopće zanima što Predrag Raos misli o inim kandidatkinjama iza rešetke? Prepostavljam Ozanu Bašić, autoricu spomenutog priloga. Ista je novinarka za mišljenje upitala i Ivana Leu Lemu i Ranka Zidarića, dakle jednog mlađeg redatelja i jednog mlađeg glumca koji su također demonstrirali jezičnu neartikuliranost i nedostatak obrazovanja. Lemo je tako ustvrdio kako je u renesansi *ustanovljen matrijarhat* (...) te da su feministkinje "aseksualne, hladne i frigidne", dok je Zidarić feminizam okarakterizirao kao pokret *protiv obiteljskih vrijednosti*. Zašto su takve i slične besmislice našle mjesto na HRT-u? Zašto HRT medijski *promovira* izjave "javih ličnosti" koje blage veze nemaju s promišljanjem ljudskih prava, nerijetko ni s općom kulturom? Zašto u čitavoj emisiji nije uzeta nijedna pozitivna izjava o feminizmu, niti je uzeta makar i jedna izjava istaknutih muških ili ženskih aktera emancipatorske scene, primjerice nekoga iz B.a.b.a (Sanja Sarnavka vjerojatno je previše "radikalno" upućena u medijske šovinizme da bi o njima mogla govoriti za emisiju voditelja Aleksandra Štulhofera), zašto za izjavu nije upitan nitko iz Ženske infoteke (Đurđa Knežević sigurno je naručila previše prijevoda relevantnih feminističkih knjiga), ili iz Ženskih studija (u tom bi se slučaju moglo doznati da žene negdje stječu znanje o problemima rodne nejednakosti, što je Štulhofer uspio dosljedno odšutjeti)? Zašto za mišljenje nisu upitane niti tzv. "akademiske" feministkinje (možda bi neka od njih spomenula velik broj svjetskih sveučilišta koja prihvataju *dokazano živu feminističku epistemologiju*)? Zašto nisu ni jednom riječju spomenuti domaći feministički časopisi i njihove aktualne teme? Zašto se nitko nije sjetio da bi tu imala što reći osoba poput Sanje Ivezović, nedavno i u nas nagrađena te u inozemstvu priznata feministička likovna umjetnica? Zašto nisu ugošćene književne umjetnice i pisci feministički osviještenog diskurza (prije samo mjesec dana izvedena je, primjerice, feministom informirana drama *Andela prodaje dušu bogu* Ludwiga Bauera)? Zašto, primjerice, nisu spomenuti domaći ekofeministi? Odgovor na gornja pitanja mogao bi glasiti i ovako: na HRT-u su moguće emisije poput *Stanja stvari* zato što brojni urednici i voditelji ove medijske kuće ne znaju svoj posao, zbog čega, međutim, nikada ne snose nikakve posljedice. Ne znaju znalački premiti temu (trajno podcjenjuju i gledatelje i medij u kojem rade), a nerijetko nemaju ni televizijskog iskustva. Ali to je vjerojatno i sâm preduvjet njihova angažiranja...

Šef kuhinje

Kao i prilikom vodenja neslavno konzervativne emisije o homoseksualnosti,

sociolog Aleksandar Štulhofer prema feminizmu je zauzeo "naivan" stav: *samo je postavio pitanje je li feminizam "još uviđek živ"* te istaknuo *nadmrašenost i zastarjelost* tog pojma kod "inteligentnih mlađih studentica" (zašto ga onda, zaboga, Štulhofer i dalje koristi, pak mu još posvećuje i emisiju?). Kako mu je prikladno replicirao Igor Mandić, atmosfera retrogradne "obdukcije" jednog pokreta nije naročito poticajna za razgovor. Kao ni izbor časnih, ali neadekvatnih gostiju u studiju: Anna Maria Grünfelder, Igor Mandić, Slavica Jakobović Fribec i Andrea Feldman. Svakoga od njih poštujem na svoj način, no emisija je pokazala da teologinja, publicist, profesionalna feministkinja i povjesničarka – pri čemu ni jednoga od gostiju i gošći ne možemo identificirati kao vodeće ime ni nekadaš-

Jer ja to ne zaslužujem

U ovom trenutku, prema Unescovim podacima, žene čine polovicu svjetskog stanovništva, obavljaju dvije trećine ukupne svjetske proizvodnje, primaju jednu desetinu ukupnih svjetskih prihoda i posjeduju tek jednu stotinu svjetske imovine. Je li to Štulhoferu *dostatan razlog* za postojanje feminizma? Gdje je ta "poplava ravnopravnosti" i izdahnuće socijalnih nepravdi o kojima smo izvoljeli slušati? Naši političari možda *vole žene*, ali samo *izvan* politike i po mogućnosti u uslužnim djelatnostima. Koja se to ženska predsjednica ma koje svjetske države (poznato je da njima planeta upravo vrvi) u stanju suprotstaviti Bushovoj administraciji ili vojnoj mašineriji? Feminizam *nikada* nije bio popularan (ni homogen), ali nije nikada bio ni življii: zato mlade žene, diskriminaciju, ali straši ih društvena stigmatizacija prisutna već i samim preuzimanjem pojmovnika feminizma. Globalni kapitalizam i njegovi propagandni mediji savršeno su svaldali sličan dvostruk i jek lažne emancipacije. L'Orealov slogan *Jer ja to zaslužujem* (čitaj: vrijedim onoliko koliko dobro izgledam), podrazumijeva likovanje direktora dotične kozmetičke tvrtke, koji vjerojatno na svom zidu ima zakucan još snažniji slogan: *Jer ja na tome zarađujem*. U konačnici, feminizam je potreban zato što je seksplatacija žena toliko rutinirana da je većina mlađih žena smatra savršeno "normalnom" – premda, naravno, one to *ne zaslužuju*, kao što ne zaslužuju da ih se smatra frigidnima ako ne nalaze uzbudljivima pornografske klišeje. Feminizam, nadalje, seksualnost povezuje s *intimnošću* i pravom na slobodu seksualne orijentacije, o čemu domaća sociološka istraživanja ne vode ni najmanju brigu. U leksikonu *Companion to Feminist Philosophy* (ur. Alison M. Jaggar i Iris Marion Young, 1998), današnji se feminizam, kao reformatorska teorija i praksa, prostire kroz sljedeće discipline: zapadnu kanonsku filozofsku tradiciju; afričku, azijsku, hispanoameričku i istočnoeuropejsku filozofsku tradiciju; lingvistiku; prirodne znanosti; socijalnu ekologiju; povijest; sociologiju; religiju; teoriju književnosti; umjetničke prakse; etiku; medicinu; političke znanosti. Zastupljene autrice na sedam stotina stranica samo skiciraju *osnovne smjernice* razvoja i sadašnjeg stanja feminističkih istraživanja. Nema ni govora o tome da bi se feminizmu svirao posmrtni marš: naprotiv, treba što hitnije *uhvatiti korak* s njegovim raznorodnim pravcima, analitičkim postignućima, inovativnim autoricama i autorima. Samo HRT može biti toliko neinformirana kuća da proslavi karmine pokreta o čijoj vitalnosti nije pokazao ama baš nikakvo znanje, još manje interes. Ili je možda Štulhofer želio pustiti koju suzu nad "pre-rano izdahlim" radikalnim feminismom sedamdesetih godina? I u tom bih slučaju štedjela na maramicama: radikalnost se ne mjeri samo izlascima na ulice. Radikal je, primjerice, proces pregovaranja o integraciji Ženskih studija u hrvatsko sveučilište. Zašto o svemu tome nismo ništa čuli u Štulhoferovoj emisiji? Možda zato jer cilj emisije nije bio predstaviti feminismam, nego ga pokopati. "Militantna feministica" možda bi na ovome mjestu zagrijmila: *tko drugome jamu kopa...*, ali, blaga kakva već jesam, samo ēu nježno zapjevati: *tko se boji žena još, tri za groš, tri za groš...*

Mediji i mlijeko Bauk feminizma kruži HRT-om

Samo HRT može biti tako neinformirana kuća da proslavi karmine pokreta o čijoj vitalnosti nije pokazao ama baš nikakvo znanje

Nataša Govedić

nje ni današnje teorije ili možda aktivističke scene feminizma – nisu uspjeli pronaći ni jezik zajedničke diskusije niti uopće ikakve zajedničke interese nad "otvorenim grobom" zadane teme. Padali su krivi podaci (SOS telefon nije, kako smo čuli u emisiji, osnovan "oko 1984. ili 1983. godine", nego 8. ožujka 1988. godine), zakučasta udaljavanja od teme, nepotpuni citati (Rebecca West), Mandićeve paušalne izjave o feministkinjama kao "u pravilu ružnim ženama" itd. itsl. Bilo je i pokušaja pokretanja zanimljivijih tema, vezanih za profesiju ženskog rabina, ali ne i katoličke svećenice, no i taj je procvat živosti završio u slijepoj ulici komunikacijski jednosmjernog zapažanja. Javno je demonstrirano i koliko *smisla za humor* treba ženama u studiju da sa smiješkom i uzvišenom samokontrolom odslušaju *brojne* muške izjave o inferiornosti i ružnoći vlastita spola. Veliki meistar ceremonije, Aleksandar Štulhofer, na više je načina sudionicima postavio pitanje *zašto nam je danas feminism uopće potreban*, a kada na svoje upite nije dobio dovoljno ni jasne ni jake odgovore, pomalo je ljutito spomenuo *svoju mamu* koja "nije bila ništa manje sposobna od njegovog tate" (?) – jedino iz nedovršene rečenice nismo shvatili u čemu je bila jednako sposobna niti *zašto* nam to voditelj uopće priopćava. Nismo shvatili ni zašto Štulhofer inzistira na tobože "neutralnoj" poziciji osobe koja nije ni "za" ni "protiv" feminizma (kao sociolog, morao bi znati da ne postoji medijska, jezična ili diskurzivna pozicija neutralnosti), ali najčešće se pita nije li feministam ipak definitivno *preminuo* mirno u Gospodinu. Posebno, s obzirom na ovo pitanje, čudim se da rečeni voditelj nije ni riječju spomenuo temat časopisa *TIME* od 29. lipnja 1998. godine, kada je ovaj (konzervativni) list također pokušao tematski ustvrditi "smrt feminizma" jer su žene navodno postigle "sve što su htjele", e da bi izazvao jaku reakciju liberalnih medija (od *Guardiana* nadalje), koji su *TIME* optužili za predviđljivo *usmrćivanje* pokreta s kojim se ionako nikada nije ni slagao. Čudim se i kako je Štulhofer pristao na dijagnostiranje feminističkog "leša" pokraj makar i jedne jedine žive i zdrave, pače deklarirane feministkinje, Slavice Jakobović Fribec. Valjda je pokret živ dok se i jedna osoba s njime uspijeva identificirati! A daleko od toga da je Slavica, inače organizatorica hvalevrijednih feminističkih tribina u zagrebačkom KIC-u, posljednja Mohikanka feministica.

U emisiji je javno demonstrirano koliko smisla za humor treba ženama u studiju da sa smiješkom i uzvišenom samokontrolom odslušaju brojne muške izjave o inferiornosti i ružnoći vlastita spola

učenice i studentice intervjuirane u emisiji *Stanje stvari* (opet profesionalni propust: nijedna nije imenom potpisana), tvrde kako jesu za ravnopravnost, ali "nisu baš feministkinje". Drugim riječima, ne žele

GRAD POŽEGA

DRUŠTVO HRVATSKIH KNIŽEVNIKA
Ogranak slavonsko – baranjsko – srijemski

raspisuju

**NATJEČAJ DOBRIŠA CESARIĆ
ZA NEOBJAVLJENU ZBIRKU PJESAMA**

Na natječaj se šalje cijelovit pjesnički rukopis (s kratkom biografijom) napisan na hrvatskom jeziku i otiskan na pisačem stroju ili PC-u, a prethodno neobjavljen.

Nagrada Dobriša Cesarić sastoji se od objavljivanja pjesničkog rukopisa, priznanja i novčanog iznosa od 15.000,00 kn. Dodjelit će se na *Danima Dobriše Cesarića* u Požegi u siječnju 2003. godine. Krajnji rok za slanje radova je 31.12.2002. godine.

Adresa:
Gradsko poglavarstvo
Trg. Sv. Trojstava 1
340000 POŽEGA

Spike s FAK-a

Nakon čitanja pred publikom Rade Jarak, Gordan Nuhanović, Edo Popović, Simo Mraović, Aleš Čar, Miljenko Jergović, Ivo Brešan, Darko Pekica, Pero Kvesić i Irvine Welsh odgovarali su i na naša pitanja iz pozornice

FAK, Gjuro II i Kulturni centar Centra Kaptol, Zagreb, od 3. do 5. prosinca 2002.

**Karlo Nikolić,
Milan Pavlinović**

FAK je postao tradicionalno druženje pisaca s publikom. Ovo je već treća godina njegova održavanja. Ovogodišnje zagrebačko literarno sijelo bilo je specifično zbog gostovanja britanskih spisateljskih zvezda Nialla Griffithsa, Jamesa Kellmana i Irvinea Welsha, ali i slovenskog trojca Andreja Blatnika, Drage Jančara i Aleša Čara. Ipak, FAK-u su nedostajale *domaće face* poput Zorana Ferića, Đermana Senjanovića, Ante Tomića, pripadnici stare garde Goran Tribuson i Boris Maruna te kaderaš Robert Perišić. Prva je večer počela psovkom. "Odjebite paralelni idioti", vrištalo je Milko Valent mantru iz svog novog romana *Fatalne žene plaču na kationima*, bijesan na pisce seljačkog urbanog diskursa. Nakon njega nastupio je dvostruki prvič Rade Jarak. Naime, bio je prvi put na FAK-u i čitao iz prve zbirke kratkih priča. Po silasku s pozornice kratko smo razgovarali o esenciji FAK-a, teškom i lakom čitanju što će, uz metafiziku svjetlosti i poštivanje sugovornika, biti lajtmotiv naših malih knjiških razgovora.

Zbog čega si došao na FAK?

– Zato jer me pozvao Kruno. Specificirajte pitanje jer ne razumjem bit.

Dobro. Kako se osjećaš u atmosferi FAK-a danas, čini li ti se da se cijela spika pomalo izlazila? Kako se snalaziš u javnom čitanju?

– Večeras mi je super jer sam nastupao i na puno gorim mjestima. Nisam bio prije, pa ne znam koliko se izlizalo. Prozu je po mom mišljenju malo teže čitati. Duga je, pretvara se u monotoniju i teško je lovit odlomke. Ipak, lijepo je vidjeti ovoliko ljudi.

Partizanska organizacija

Gordana Nuhanovića smo, iako je nastupao sljedeće večeri, sreli naslonjenog na šank, popili pivo i pričali o vinu i kućnoj njezi.

Kako ti se čini FAK?

– Čini mi se da je ovo s Welshom, Kellmanom i Griffitsom malo diglo FAK tenziju. Inače uvijek volim razlučiti osjećaji od zagrebačkog FAK-a. Osjećaji je uvijek rokerski, a ovdje je sve napeto oko tih kamera, zvezdica i zvijezda. Ali kad oni odu to

Jergović: FAK jest urbana furka, ali mu je bolje u Starigradu na Hvaru, Puli, Osijeku

montirat, onda je raja. U Osijeku hodaju s pivama i zajebavaju se. Nema nikakvog snobizma i šminkera, a ovdje je uvijek malo opterećenje.

Kad izlazi nova knjiga?

– Pa negdje oko Božića ili Novog godine bi trebala izaći za AGM. Zove se *Dani oporavka i kućne rijege*.

Jesi li dobio autorski honorar?

– Jesam, pola unaprijed, pola kad izade.

Koga bi još zvao na FAK?

– Stjecajem okolnosti ne baratom neafirmiranim imenima, ali FAK-u svakako fale nezaobilazni ljudi poput Karakaša i Perišića. Oni su pozvani, samo što ne žele doći.

Cini li ti se da bi uz dobru prozu trebao postojati i kriterij uspešnog čitanja?

– Onda bi trebalo organizirati audicije, što je malo komplikirano jer je organizacija još partizanska. Recimo, danas sam nosio gajbe vina od autobusa do ovdje i riknuo sam totalno. Iz Istre su poslali ovo vino *Merack za FAK* i ja teglio. Nema tko. Kruno kaže: "Molim te". Imam auto, pa jebi ga.

Nakon petnaest godina Edo Popović popeo se na stage i izveo *Ponočni boogie*. U preludiju je rekao da to čini jer želi demistificirati kult svog prvijenca. No, radi li se možda o furanju na staru slavu? Ako i jest tako, *Boogie*, u svom drugom i dopunjrenom izdanju definitivno zaslužuje i nove čitatelje.

Je li ti dosadilo čitati na FAK-u?

– Ne. Svaki se put osjećam sve bolje i bolje.

Je li bolje u Osijeku ili Zagrebu?

– U Osijeku mi je uvijek posebno jer *Ponočni boogie* nikada nisam čitao u Zagrebu. Promovirao sam ga po Osijeku tako da taj grad za mene ima posebnu dimenziju. Ovo je fenomenalno, večeras je bilo toliko mladih ljudi. Čini mi se da svake godine dolazi sve mlada publika.

A što je s onim odustajanjima od FAK-a i s ljudima koji bi se tu trebali pojaviti a nema ih?

– Ovom prilikom se pojavilo jako puno novih imena. Došao je Milko Valent, tu je Pero Kvesić, Rade Jarak... Dakle, FAK se širi i pokazuje da neće otici u ono što sam mislio. U jednom trenutku mi se činilo da će se sve zatvoriti i pretvoriti u svoju suprotnost. Međutim, nije se dogodilo ništa strašno. Jedino mi je žao što Simo Mraović nije nastupio. Ne znam zašto. Postoje dvije verzije: da je pozvan pa da nije pristao i da nije pozvan.

Simo Mraović nije se pokazao kao čovjek od puno riječi, ali ponio se fer i odgovorio nam na Edine dvojbe.

Zbog čega si došao na FAK?

– Poštujem kolege.

Super ti je razgovor s Lokatorom u Vrijencu.

– Jesi čitao, a?

Nije ti isjekao ništa?

– Ništa, ništa. E, rekao sam, ako odrežeš furam to u Zarez, tako da nema zajebancije.

Rasturio si ga.

– Pa kad mi nijedno pitanje nije fino postavio nego sve onako. Pa dobro, ti me sprać, ali mi jedno pitanje daj.

Bi li se pojavio na FAK-u sa svojom novom knjigom?

– Ne. Zvali su me i odbio sam. Posvadao sam se s njima.

Razlog?

– Ne mogu to sad reći, komplikirano je. Ali, poštujem kolege, tu sam. To je bitno.

Gdje je opuštenost?

Predstavljen kao najljepši slovenski pisac, Aleš Čar sudeći po naslovu njegove knjige *Pseći Tango* s Popovićem dijeli fascinaciju glazbom. I njemu je ovo prvi FAK, odličan je sugovornik, voli sve što je opušteno i urbano, a ide mu na jetra slovenski sakralni pristup književnosti.

Prvi put FAK, kako se osjećaš?

– Bez želje da nekom *bacam šećer*, odlično. Iz perspektive Slovenije to je opušteno, urbano, normalno, moderno, što literaturi treba da ponovno dođe u kontakt s ljudima.

U Sloveniji nema ničeg sličnog?

– U smislu FAK-a – ne. Postoje festivali ali sve je u nekom sakralnom i užvišenom obliku. Moj osjećaj je da se kod vas unažad dvije, tri godine dogodio kolaps. Izdavaštvo je puklo. Ako dobro shvaćam, onda se pojavit će mlađa generacija iz redova novinara i uvela radikalno urbani diskurs. Kod nas nikad nije puklo, prijelaz je bio mekan. Ali mekano vuče sa sobom i govno. U našem slučaju to se govno još uviđek vuče, još uviđek pada ali ne do kraja. Tako da danas radimo revoluciju, jer ono što je kod vas normalno za nas je underground.

Je li točno da čovjeka mora nešto klepnut da bi postao pisac?

– Da. Na individualnom nivou, ali i na nivou scene. Kad sve pukne mladi ljudi se radikalno okreću protiv prijašnjih generacija, patetike i nacionalnog bića. Kod nas se to polako vuče i nema kraja. Zato imamo opušteno festivali kao Festival poezije i vina u Medani, ali ta je poezija ipak nešto *lalalala*.

Što je s Beletrinom i ljudima oko tog projekta?

– *Beletrina* djeluje odlično, ali njezin način rada vuče mentalne uzorce starije generacije. Upravo stoga što nije puklo. Još vučemo stvari iz prošlosti. Zato nismo iza šanka, nego smo na bini, i za to ne pričamo o normalnim stvarima nego o metafizici svjetlosti, pićkim lepim materinama. Tako da sam oduševljen FAK-om. U Sloveniji smo možda radikalniji što se tiče kazališne alternative, body arta, ali nam fali opuštenosti. Ako tamo i radiš nešto radikalno to se totalno ozbiljno shvaća. Uz sve to imaš teoriju, psihanalizu, Slavoja Žižeka, imaš umjetničko stvaranje koje se opet reflektira u teoriji. Čovječe, a gdje je tu opuštenost, gdje je spontani pristup?

Hoće li FAK možda dati impuls za nešto slično u Sloveniji?

– Već sam preko Krune pokušao dogovoriti organiziranje nečeg sličnog u Mariboru, gdje je slična situacija kao u Hrvatskoj. Tamo je kompletno sve bilo u kurcu, u socijalnom i bilo kakvom drugom obliku. Sad smo pokrenuli novu izdavačku kuću. U svakom slučaju organizirat ćemo festival i ja sam programski voditelj. Ako će ga biti, bit će u vašem duhu. U suprotnom ga nećemo ni održati.

Možda se FAK dogodio zbog toga što Hrvatskoj djeluje više autora?

– Opet hvalim, ali momentalno imate najjaču frontu pisaca. Srbija je jaka, ali vi ste jači. U Srbiji nema nikoga tko bi se mogao usporediti s Ferićem, Jergovićem ili s oštrinom Vedrane Rudan. Iza njih imate petnaestak pisaca koji su također odlični. Srbija ne ma kvantitetu i kvalitetu kao vi.

Znaš li nešto o sukobima unutar FAK-a?

– Dosad nisam bio na FAK-u, ali sam načuo da se nešto dogodilo. Odmah nakon toga sam uhvatio Krunu za tekst u *Balkanisu*, a s Perišićem sam u istom broju radio intervju u kojem je razbio FAK. Htio sam iznijeti stavove suprotstavljenih strana.

Ko bi to slušo?

Miljenka Jergovića razljutili su bučna publika i padanje čaša. Možda i zbog incidenta, ali i Jergoviću su draži FAK-ovi izvan metropole.

Cini li ti se da je FAK došao do vrhunca, pa se polako gasi?

– Gledaj, mislim da ne postoje put prema vrhuncu. To je od početka samo čitanje publici, radoš i veselje. Bio sam na desetak FAK-ova u raznim mjestima. Ta priča uvijek ovisi o trenutku, publici i izvođačima i od početka ima jednaku kvalitetu. FAK zapravo nikamo ne ide već traje dok ima ljudi koji će to raditi.

Nuhanoviću i Popoviću draži je osjećaj nego zagrebački FAK?

– Svi FAK-ovi izvan Zagreba draži su mi od ova tri zagrebačka. Riječ je naprosto o logici prevelikoga grada koja je paradoksalno suprotna logici FAK-a. FAK jest urbana furka, ali mu je bolje u Starigradu na Hvaru, Puli, Osijeku, u mjestima koja nisu Zagreb.

Povezuješ li to možda sa snobizmom?

– Ne. Naravno, element snobizma postoji, no ima i nešto važnije od toga. Da bi FAK u Zagrebu imao svoj puni smisao cijela se stvar treba napuhati do ludila. U Starigradu na Hvaru, Puli ili Osijeku sve izvedeš na najbanalniji, skoro bitnički način. Bez ikakvih marketinških poteza. Isključivo je o tome riječ.

Čitao si Hauzmajstora Šulca i to je super fora. Je li poezija prikladnija za javno čitanje od proze?

– Ne. Hauzmajstora Šulca sam čitao jer volim tu zbirku, ali i zato jer nemam novih kratkih priča. Već sam previše čitao i *Mamu Leone* i *Karivane* i naprosto mi se to više ne da. Odlomke iz *Buick Rivere* ili iz novog romana ne želim čitati i nadam se da neću ni morati. Mislim da je bez veze čitati odlomke iz šire cjeline jer ljudi pojma nemaju. Ulete im fikcijski likovi, ne znaju gdje je početak a gdje kraj. Šulca je bilo logično čitati jer su tekstovi zaokruženi. Za jedan razuman i logično povezan odlomak iz *Buick Rivere* trebalo bi mi sat vremena. Ko bi to slušao, a kome bi se dalo čitati.

Sve si bolji u ovome. Iz publike izgledaš sve opušteniji.

– Nemam tremu, ništa, nula, ali, nažalost, nemam ni glumačkog talenta. To ti je taj.

Danas si bio dobar, totalno cool, mirno a sugestivno.

– Hvala, jebi ga. To znaš ti, ja ti to ne znam. Sebe nisam mogao sa strane gledati.

Drugi dan FAK-a smo pročitavali, ali razlozi su bili opravdani. Naime, istu se večer u Močvari dogodio i još jedan slam. Ovaj se put tamo našla glazbena, kazališna i off poetsko performerska ekipa: Mile iz Hladnog piva, Stoka bez Nereda, Zdenko Franjić, Mario Kovač, Milan Fošner, Klit i Robert Roklicer. Svoje strip rade dove predstavili su Švedani Max Andersson i Lars Sjungnesson, a posebni gost pjevač bio/la je Orfej/Anda s *nenađašnjim* obradama Đurdice Barlović. Mile je čitao tekstove s još neizdanog albuma Hladnog piva i uvjerio nas da drže vodu i bez glazbene pratnje, Franjić je palamudio o puževima, Kovača je inspirirao Ferlinghetti. Unatoč preklapanju termina s čitačima proze, ovaj istinski alternativan događaj bio je itekako posjećen.

Znati latinski

U Gjuri su iste večeri nastupili: Andrej Blatnik, Drago Jančar, Gordan Nuhanović, Vedrana Rudan, Jurica Pavičić, Dalibor Šimpraga i Norma C. Rey. Potonji/a je odlučio/la ne otkriti svoj pravi identitet čitajući *Prodor* iza paravana. Posljednju večer FAK se smjestio u novootvorenom Kulturnom centru Kaptol. Najstariji sudionik, pisac s četrdesetak godina staža, Ivo Brešan, unio je dašak juga u pomalo streljan, ali prepun prostor. Uz razgovor o novoj knjizi prisjetio se svojih prvih nastupa za probrano društvo, ali i friških sajamskih.

Zašto ste na kraju upitali publiku da Vam pomogne u odabiru između dva naslova za novu knjigu: Obijest ili Civitas dei?

– Roman se zbiva u okružju diktature, pranja mozgova, i kako se među klerom raspravlja o Augustinovu djelu *De Civitate dei* i što bi trebala biti božja država, mislio sam dati taj naslov. Ali kad sam došao do kraja u kojem glavni junak vidi da su pobunjenici isto tako pohlepni za vlašću, i da njima vlada ista taština kao i kod diktatora, samo što su oni lukaviji pa znaju da će nekim demokratskim ponašanjem to bolje sačuvati, odlučio sam da junak koji se s njima borio, na kraju sve shvati i kaže im. Sad naslov *Civitas dei* više nije prikladan jer roman dobiva šire značenje. Otuda ideja za *Obijest*. Odatile to kolebanje, ali i stalna skepsa. Malo tko zna što je *Civitas dei*. Treba znati latinski.

Kakva su Vaša iskustva s javnim čitanjima prije nego što ste se priključili FAK-u?

– Od kad sam počeo pisati, davno prije nego su se mnogi fakovci rodili, imao sam običaj javno čitati nove rukopise. Ali bilo je to samo za posebno pozvane ljude. U ateljeu splitskog slikara Vinka Bavčevića skupilo bi se veliko društvo. Dijelom iz splitskog teatra: Zdravka Krstulović, Josip Genda; pokojni Vasja Kovačić; Rade Perković. Zatim splitski pisci: Jakša Fiamengo, Tonči Petrasov Marović, pokojni Momčilo Popadić i Tolja Kudrjavcev. Čitao bih cijelu dramu nakon čega se raspravljalio. Primjerice bih prosijao kroz neko svoje sito. Osjetio bih tko je u pravu a tko nije i tek tada napravio definitivnu verziju komada.

To sam običavao raditi sa svakim svojim komadom. Fakovci su me zapravo pozvali na nešto što mi je oduvijek vrlo blisko.

Je li Vam ljepešte bilo u Gjuri prošle godine ili ovdje u Kaptol centru?

– Ljudi su mi rekli da jučer u Gjuri nije bilo svijeta. Sinoć sam doputovalo tako da nisam pratilo prva dva dana. U Osijeku čitanje traje osam sati, počne u sedam, a završi u dva. Zanimljivo je da se gledalište ne osipa nego prema svršetku večeri dolazi sve više publike. Tako nešto nisam nikada prije doživio. U mojoj mладosti nije bilo tako. Sto se promjenilo teško mi je reći.

Ima li to veze s utjecajem medija?

– Nije u tome stvar, još je nešto u zraku, a i mišljenja o FAK-u vrlo su kontroverzna. Postoje oni koji ih sotoniziraju, ali i oni kojima su bliski. To se i kroz medije osjeća i budi znatiželju. Protivnici FAK-a boluju od predrašude da je to pokret. To nije nikakav pokret, ni književni, a kamoli politički. To s politikom nema veze, a književno gledajući svi su pisci potpuno različite individualnosti.

Možda se može govoriti o interesnoj grupi?

– Zajednički interes je da se knjiga popularizira, pa i proda, a ljudi se na različite načine reklamiraju. Na sajmu knjiga u Puli Vojo Šiljak me upitao koja je razlika između stočnog sajma i sajma knjiga. U suštini je nema jer na stočnom sajmu uzgajivači izlažu stoku, a kupci gledaju, mjeru, ispituju zube, pa se odluče nešto i kupiti. Tako i nakladnici izlažu knjige, a ljudi razgledaju. Jedina je razlika što nakladnik nije pokraj svoga štanda da se cjenka s publikom.

Musti krave

Darko Pekica pisac je koji poznaje oba područja. I stočne i književne sajmove. Dosad je objavio zapaženu knjigu *Savičenta in the morning*, a i poljoprivrednu ide jednako dobro. Za ovog svestranog Istrijana esencija je u traženju.

Ovo nije tvoj prvi službeni FAK.

– Ne, prvi moj FAK je bija kad smo ga Franci i ja organizirali u Savičenti. Zvao se *Fak vino* i jako je lijepo uspio. Drugi put sam bio na FAK-u u Osijeku i evo sad treći put ovdje u Zagrebu.

Kako ti se sviđa u Kaptol centru?

– U početku mi je sve izgledalo jako plastično. Brešan me kao veliki hrvatski pisac malo iznenadio jer su ljudi jako hladno reagirali. Onda je i ovaj drugi poslijepodne (op.a. Pero Kvesić) bio malo bladan. Nisam baš skušio reakciju na sebe, ali vidjela sam da je sve to bilo nekako mekše. Možda treba malo probit led, neku drugu koncepciju staviti, nekoga da odmah zabrije publiku. Publiku se malo teže oslobada. To je novi centar i ne znam koliko dugo organiziraju kulturne stvari, ali vidi da je pomalo mondeno mjesto.

Imaš li literarnih ambicija?

– Ne. Ja sam stočar i imam doma krave. To je moje osnovno zanimanje. Od toga živim. Uz to nas šestero imamo udrugu koja se zove *Šikuti machine*. Nedavno smo održali promociju novog dokumentarca *Praščina*. Uglav-

nom snimamo, radimo performanse i instalacije, muziku, pišemo. Nije ništa točno određeno, biti pisac ili performer, tu je baš sve dok se ne nađeš. Sve je nekakvo traženje. Možda je od svega najčešća stvar musti krave ili kopati uliku, maslinu. Možda cijeli krug napraviš da biš doša do poante, šta bi ti treba raditi, šta si ti. Tražiš sebe, ništa drugo. Svi to radimo.

Uvod u Peru K. je sedamdesetih bila kultna knjiga baš kao i

nastupali nepripremljeni. Da sam imao priliku pet minuta isprobati razglas vjerujem da bi moj nastup bio pet puta bolji. Naprosti smo bačeni u vodu. Sad sam svjestan da je priča s kojom sam večeras krenuo bila predugačka. S druge strane, na ranijim večerima FAK-a neki su od kolega sjajno pogodili ono što su čitali, a i moja uvodna parodija Cesarića bila je bolje primljena od onog posljije. Vjerujem da će idući put izvući svoje pjesmice, a onima koji žele prozu reći će: Kupite knjigu!

vrlo pristojno slušali, premda me nisu kužili. Da se to dogodilo u Škotskoj, za dvije minute bi me gađali bocama. Bili su fer i slušali. To sam primijetio i kad sam bio u Kanadi, Australiji i Americi koje su engleskoga govornog područja, no moji su tekstovi na škotskom engleskom. Trudili su se da razumiju. Ista stvar se dogodila i ovdje. Publika te baš ne kuži, ali se stvarno trudi, što je zadivljujuće. Meni je lako čitati, ali da se ljudi iz druge kulture toliko naprežu da shvate o čemu se radi, obojilo me s nogu. To bi bilo kao da netko iz Hrvatske čita pred škotskom publikom, što mi je nezamislivo.

Ali, većina ljudi razumije engleski, samo je akcent problem.

– Da, i svi su likovi različiti i čitam ih na razne načine. Boro mi je rekao da čitam bez kompromisa, kao da sam u Engleskoj. Da to opet radim, vjerojatno bih se potudio smekšati jezik i približiti ga publici. Ali, rekao je da će u publici biti mladi ljudi koji stvar žele doživjeti u originalu. Bilo je sjajno. Ljudi su pili i zabavljali se, ali oni u prvim redovima fakat su me slušali. Bilo bi ipak bolje da sam čitao iz starijih knjiga koje su Hrvatskoj već prevedene. Tada bi znali osnovnu priču pa bi im bilo lakše pratiti. Mislim da je bilo malo onih koji su uistinu znali o čemu se u knjizi govori.

Kako se nosite sa statusom zvijezde i jeste li, kad ste počinjali pisati, mogli zamisliti da ćete biti slavni?

– Mog kolegu pisca Gordona Leightona, kad je radio članak za *NYT* o škotskim bitnicima, pitali i o meni. Rekao je: «Irvine je bio slavan i prije nego što je postao slavan». To je lijepo rekao, no nisam mogao isprva shvatiti što je mislio. Htio je kazati da sam oduvijek puno izlazio i družio se s hrpm ljudi i bio omiljen. Tako sam se osjećao tada, a tako se osjećam i sad. Ne mislim da se sada bitno drukčije ponosam, ili drugi prema meni.

Prijatelj Kraljice Majke

Pitam Vas zbog toga jer ste pisac. Navikli smo da su zvijezde obično glumci i pjevači.

– Walter Scott je bio pisac, ali i zvijezda veća od bilo koga prije ili poslije njega. U svoje je vrijeme bio prvi čovjek do princa. Kao da sam ja danas najbolji prijatelj s Kraljicom Majkom. S njim se čovjek naprosto ne može usporediti. Ideja o piscu-zvijezdi nije nova. To je glupost. Scott je bio pravi superstar. I Burns je bio zvijezda, baš kao ovi Shakespeare.

Postoji li razlika između čitanja poezije ili proze? Poneki su rekli da je poezija prikladnija za javne nastupe?

– I sam ponekad čitam poeziju da se ljudi malo ufaraju. Mislim da su čitanja poezije zanimljivija. Postoji izraz pjesnički performans, ne i prozni performans. Čovjeku se nekako čini da su za to potrebni glumci i scenografija. Čitanja proze su zanimljiva, ali ljudi uglavnom dolaze da čuju i dožive samog pisca, njegov glas i poneke likove ili scene. Oni koji obično dolaze na čitanja proze znaju pisca i čitali su njegova djela. Kod poezije to često nije tako i stoga se dvije stvari ne mogu usporediti. Uglavnom ne idem na čitanja jer poznajem autore, a i sam sam pisac. □

Welsh: Meni je lako čitati, ali da se ljudi iz druge kulture toliko naprežu da shvate o čemu je riječ, obojilo me s nogu

Ponoćni boogie osamdesetih. Njezin autor nakon poduze stanke vratio se među žive. Publiku je nasmijao duhovitom dekonstrukcijom Cesarića (pjesme Slp, Sl i S). pa pročitao antiratnu priču *Moj mir*: čisto sranje.

U posljednjih godinu dana objavili ste knjige Uspomene urednika ertoškog magazina i Stjecaj okolnosti, ali imali ste i zamjetnu pauzu.

– Postojalo je jedno petnaest, dvadeset godina zatišja, ali evo: uskršnju čovjek!

Što ste pomislili kad ste prvi put čuli za FAK?

– Mislio sam da je to dobro jer nisam zadovoljan ulogom koju čitanje i književnost imaju kod nas. Svaka je inicijativa dobrodošla, a FAK je po mnogočemu sjajna inicijativa. Primjerice, jučer sam u Gjuri slušao dva autora čije sam knjige prelistao i odložio. Oni su tako dobro čitali da sam dobio želju pažljivije pročitati njihove knjige. Literatura i kreće iz javnog čitanja. Stari Grči i Rimljani su više slušali literaturu na svojim tulumima i sjedeljkama nego kaj bi čitali papiruse i pergamente. Iznenadio me i broj ljudi koji su došli.

Jarak smatra da je poezija prilagodljivija javnom čitanju od proze, a Jergović da nema smisla čitati velike odlomke?

– Neki tipovi literature su prikladniji za klasično čitanje u samoči, a neki za čitanje naglas. Žao mi je što smo na neki način

Večeras ste bili sigurno najoriginalniji.

– One dvije minute koliko je trajala poezija, poslije sam možda malo zagnjavio ljude.

Ako ste ih vi zagnjavili, onda ih je Brešan uništio.

– Brešan je izvan kategorije, ljudi. On i da čitavo vrijeme sjedi na pozornici i umljuje sebi u brađu to bi već bilo nešto.

Slavan prije slave

Na kraju, došli smo i do najveće zvijezde Irvineja Welscha, izazvavši zavist i divljenje publice i kolega. Čelavi je Škot u interpretaciji svog teksta bio bez premca, no mi smo mu pružili jednak tretman kao i ostalim sudionicima.

Čuli ste pisce kako ovdje čitaju. Možete li usporediti ovdajuću scenu s onim što se zbiva u Velikoj Britaniji?

– Vidio sam samo dio festivala, no primijetio sam puno entuzijazma. I u Britaniji postoje slični festivali, poput onih u Edinburghu ili Brightonu. Može se usporediti jedno s drugim, premda ne znam koliko imate pisaca i ovakvih događanja. Tek sam danas stigao, pa ne mogu reći koliko je festival značajan. Mislim da je to sjajan događaj, a posebno me se dojmila publika.

Jeste li svjesni da Vas većina ljudi nije baš najbolje razumješta?

– Znao sam to kad sam dolažio. Čudno je, no ljudi su sjedili i

Kruno Lokotar, književni kritičar i jedan od dvojice organizatora Festivala A književnosti

Književni fiju-briju

Za FAK je nadležnija poetička, nego politička policija

Rade Dragojević

Kruno Lokotar jedan je od najboljih domaćih književnih kritičara. Jednako onako kako zanimljivo piše, tako i u ulozi konferansje duhovito vodi večeri Festivala A-knjževnosti (FAK). Privelj smo ga na obavijesni razgovor, ne bi li nam kazao dvije-tri o FAK-u, kulturnom fenomenu u vezi s kojim se diskusije ne stišavaju.

Nakon gotovo tri godine od pokretanja, što je Festival A-knjževnosti danas?

— Baš sam neki dan s filozofom Damirom Barbarićem neobavezno razgovarao o književnim dogadjajima i manifestacijama, kada je on rekao da je izgleda najvažnija i najsvježija stvar ono što je Dražen (Kokanović) napravio u Gjuri II. Nisam izdržao pa sam se pohvalio i rekao da i ja u tome imam udjela. Dakle, mislim da je FAK kulturni pogon čije su prezentacije središnji događaji literarne scene (ne računam objave knjiga koje su temelj svega), svojevrsni rokerski fiju-briju iz boljih vremena. Znam da zvuči neskromno, ali reći nešto drugo bilo bi lažno, a sve se može potkrijepiti i vrlo egzaktnim činjenicama i brojkama. Spomenimo 600-700 ljudi na zadnjem danu ovogodišnjeg zagrebačkog FAK-a.

Negdje se moglo pročitati da je hrvatska proza trenutačno najzanimljivija na ovom području. Ima li i tu Festival udjela?

— I ja sam to čuo od ljudi upućenijih u ex-YU književnosti. Moj skroman i nerelevantan uvid to potvrđuje. Mislim da je tu FAK mnogo učinio. Zasluga FAK-a je pionirska, detonatorska, uloga spiritus movensa. Možda je to najjednostavnije rekao Mirko Kovač: "Vratili ste književnost ljudima". Na taj poticaj su se nadovezali i različiti natječaji čije nagrade piscima omogućuju lišavanja djela egzistencijalnih briga i kakvo-takvo usredotočenje na književnost, a u naglom povećanju broja knjižara sigurno ima zasluga i kulturna politika, premda točno ne znam kakvu. Zapravo, tako je malo bilo potrebno učiniti da se scena prepordi.

Kad pisci ne čitaju samo kolegama

Vjerujem da ste već odgovarali na ovo pitanje. Ipak, FAK-u su upućivani prigovori zbog svojevrsne medijske zloupotrebe, da su glavni predstavnici ujedno i novinari i kritičari najtiražnijih novina, pa da kao takvi vlastitim napisima pogoduju čitavoj stvari. Je li tome tako, odnosno je

li FAK medijski proizvod?

— Pogledajmo kakva je situacija bila prije. Pa sve te tribinice i promocije koje su okupljale prijatelje,

toš nisu pisali polemike sa svojim suvremenicima? O svoj sili pisaca kritičara da ne pričam. Ništa nova pod suncem nebeskim.

jedna slabo produktivna Emilly Dickinson koja je sa svega dva tuceta pjesama ušla u sve antologije.

— Jest, svojim načelom da nastupati mogu samo autori koji su u zadnjih 15-18 mjeseci (jer neke knjige zahtijevaju više posla dok su neke osjetno tanje), objavili prozno djelo. Dodatni poeni se dobivaju na temelju produktivnosti u ostalim žanrovima, ali dobra proza je kvalifikativ. Stvari su u nas bile postavljene naopako, što se vidi po činjenici da članovi DHK nisu potpadali pod reizbor, pa se tamo namnožilo ljudi koji su svoje minorne zbirke objavili prije tridesetak godina i na temelju toga trebali uživati u povlasticama: pisac je onaj koji piše i točka. Tu ubrajam i kritičare.

Je li vaše naglašeno odustajanje — dakle Vas i Borivoja Radačovića kao voditelja projekta — od bilo kakve ideologije ili poetiske doktrine također neka vrsta ideologije?

— Krenimo odozdo, indukcijom. Kada komentiramo konkretnе naslove koji su ispunili kvalifikativ, tu je prisutan cijeli niz poetičkih i ideoloških aršina. Grubo rečeno, svaka knjiga ima svoju immanentnu poetiku i ideologiju koju manje ili više uspješno ostvaruje, i koja manje ili više uspješno korespondira s vremenom u kojem je nastala, ili, češ-

No, s druge strane, jasno je, barem na Zapadu od doba poststrukturalizma, da nema izvanideološke pozicije. Ono što bi teoretsko-laboratorijski nastalo u vakuumu bilo bi i upućeno vakuumu. Ipak je bitna razlika u stupnju ideološke eksplicitnosti, između po-etiće i etike, konačno, složenih odnosa između poete i ideologije. U tom smislu FAK preuzima temeljne civilizacijsko-ideološke razine koje se mogu pročitati u hrvatskom Ustavu, a to što se on inače ozbiljno ne shvaća i ne prakticira, e to je neko drugo pitanje za koje nisam prava adresa.

Izvan institucija, bez državne pinki

Neki čak FAK vide analognim političkom projektu od 3. siječnja, baš s obzirom na tu naglašenu dezideologizaciju?

— Ovo pitanje inklinira prethodnom. Zapravo nudi uvjerenje nekih krugova koje potpisujem u mjeri u kojoj sam na njega odgovorio u prethodnom pitanju. Mogu samo napomenuti da je FAK nastao mimo svih institucija (prvi naziv Festival Alternativne Književnosti upravo je želio reći da je alternativan po svome nastanku i financiranju, ali novinari to nisu bili u stanju prenijeti), iz ljubavi, kako dobri projekti i inače nastaju, i da nema baš nikakve veze s treće-sječanjском vlasti, ni s prethodnom, a to što se pojавio 2000. godine, nakon pada HDZ-a, plod je slučajnosti.

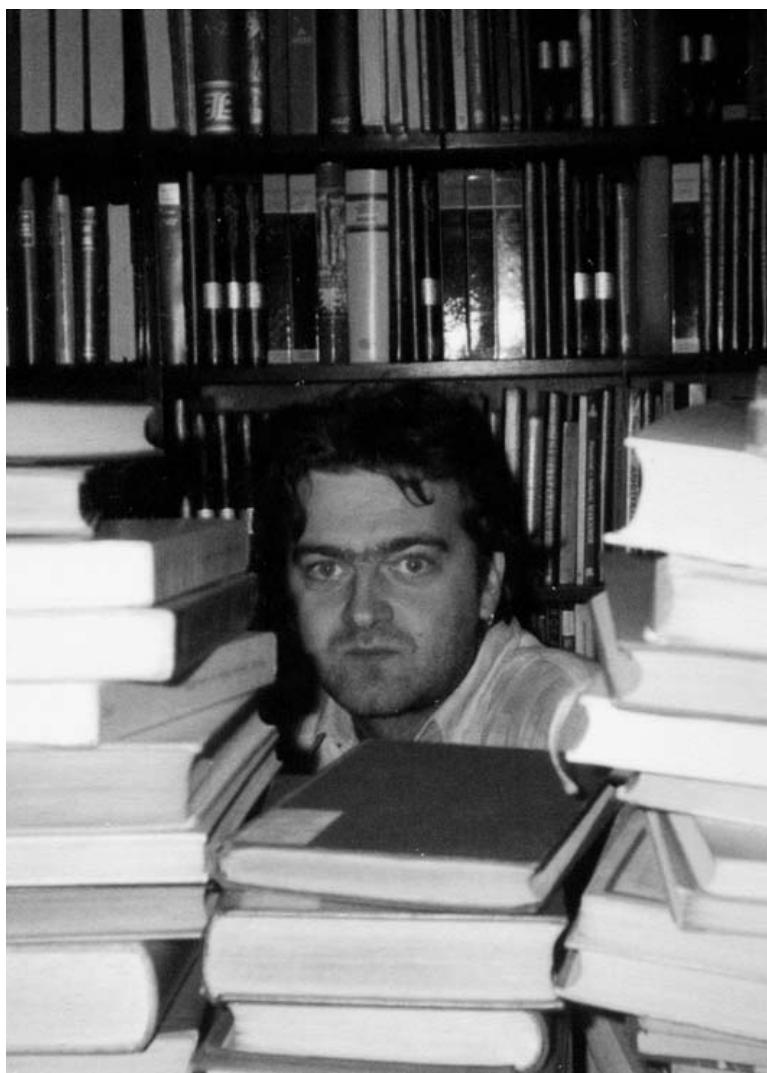
No, razlika je jednostavna: FAK nije politički, nego kulturni projekt, dakle, ponavljam, politički je u mjeri u kojoj je to neizbjegljivo. Utoliko je za FAK nadležnija poetička negoli politička policija.

Hoćeće li možda za 2003. godinu dobiti koju pinku od države i koji su planovi za tu godinu?

— FAK zasad nije tražio sredstva od republike pa mu ih nije ni mogla omogućiti. Draža će nam biti pinka uplaćena od sponzora ili lokalnih organa vlasti voljnih da potpomognu dobar projekt. Za sponzoriranje izleta preko granice država bi po prirodi stvari trebala biti zainteresirana. Planira se skori izlet u Sloveniju, opet nas zovu u Jugoslaviju — ili kako li se već ta država danas zove — planira se jedna spektakularna koprodukcija s engleskim piscima, pokoji nastup u Hrvatskoj. Trebalо bi još malo odraditi i sjajan CD Francija Blaškovića i Gorri Ussi Winnetou Merack za FAK, koji nam je učinio čast ugažljivši stihove.

Imate li kao organizator i konferansje neke osobne dobitke od čitave stvari, finansijske, simboličke, povećava li Vam se ugled ili negdje možete preko reda?

— Finansijski sam na vrlo izmjerljivom gubitku, simbolično nisam u stanju sagledati — o tome odlučuju drugi — a moram priznati da su me u dva navrata ljudi pitali što je s FAK-om i kada ćemo opet nastupati, jer da je to odlično. Zanimljivo je da se to oba puta dogodilo u WC-u, da su mi se obratili ljudi nagnuti nad susjedni pisoar, jednom u Tvorinici, a drugi put u Močvari. Eh, da, neki dan se jedan konobar obratio mom četveromjesečnom sinu riječima: "Vidio sam ti strog na TV-u", ali je dragoj sve jedno zaračunao punu cijenu kave. Preko reda se ionako nikad ne guram. □

Stvari su u nas bile postavljene naopako, što se vidi po činjenici da članovi DHK nisu potpadali pod reizbor, pa se tamo namnožilo ljudi koji su svoje minorne zbirke objavili prije tridesetak godina i na temelju toga trebali uživati u povlasticama: pisac je onaj koji piše i točka

rodbinu i kojeg prigodničarski nastrojenog kritičara i novinara na zadatku bile su isključivo medijska činjenica. Pazite, isključivo po, doduše mizernom, ali medijskom odjeku. To je bila čista simulacija. FAK je izšao pred masu i suočio se sa čitateljima/publikom. Je li oduševljenje tih nekoliko stotina ljudi medijski proizvod ili je to današnja snimka s Festivala pjesnika (za kojeg nitko nije čuo) na kojoj u okrilju DHK pjesnici čitaju kolegama, a o svemu izvesti *Dnevnik*? Ako ćemo pravo, s obzirom na pozornost i minutažu koju dobivaju razni tamanitelji prostora i vremena FAK je u medijima prešućivan ili geringovskim metodama — kao u slučaju emisije *Pola ure* (navodno) kulture koja režirane snimke predstavlja kao dokumentarne — difamiran. Nadalje, istina je da se dobar dio suvremenih pisaca istodobno bavi i kritikom, koja kadšto preraste u polemike. Ali taj prigovor je, najblaže rečeno, neobrazovan. Pa zar Krleža i Ma-

Tomu pak što su sudionici FAK-a često bili prisiljeni da sami pišu o Festivalu uzrok je ekonomski računica novina. Naprsto, ekonomičan urednik ne želi na FAK-ove ekskurzije slati još kojeg novinara kada tamо ima svojeg, i to vrhunskog. Samim FAK-ovcima bi sasvim sigurno bilo lakše odspavati još koji sat ili otici na lokalni specijalitet, nego panično slati reportažu iz nekakva cyber caffea.

Ukratko, FAK je medijski proizvod po tome što je okupio medijski pismene ljude koji razumiju zakone žanrova i ponudio atraktivni materijal koji nijedan normalan urednik neće odbiti, a potvrdu za sve našao i u brojnoj publici.

Dobra proza je kvalifikativ

Je li FAK pridonio produkcijom bumu, odnosno je li promovirao rad i produktivnost kao princip među piscima? To pitanje s obzirom na to da je u domaćoj književnosti uzor uvek bila

Tko nasljeđuje žensko pismo?

Književno sjećanje priziva osamdesete, kada je "ženska poetika" izgledala kao najperspektivnija poetika ondašnje hrvatske proze

Uz Sabrana djela Dubravke Ugrešić, Konzor, Zagreb, Samizdat - B92, Beograd, 2002.

Andrea Zlatar

Kad razmišljam o suvremenoj hrvatskoj književnoj produkciji, ne mogu se oteti dojmu (nisu li to ipak činjenice?) da su u njoj ženske spisateljice potisnute, marginalizirane. Točnije, da ih (barem u književnoj javnosti) ima vrlo malo. Nije riječ samo o medijskoj (ne)prisutnosti, mjenjem količinom muških autora promoviranih, primjerice, putem FAK-a, nego o činjenici da ženske spisateljice djeluju kao međusobno potpuno nezavisne jedinke. Ima li zajedničkoga književnog nazivnika koji bi povezao, na primjer, Sibila Petlevski i Julijanu Matanović, ili Rujanu Jeger i Milanu Vuković, Sanju Lovrenčić i Vesnu Bigu? Možemo li govoriti o postojanju zajedničkih poetika, bliskih tematskih krugova, sličnih stilskih opredjeljenja? Na svako od ovih pitanja odgovor je niječan: čini se, stoviše, da nikakva naknadna interpretacija eventualnih neizravnih povezanosti između autorica i njihovih književnih rukopisa ne može prikriti očiti "nedostatak" zajedničkoga literarnog identificijskog ključa. Naravno, suvremenoj hrvatskoj ženskoj proznoj produkciji možemo pristupiti i drukčije, unaprijed se u književno-interpretacijskom poslu zaustaviti na identifikaciji individualnih i međusobno različitih poetika. Raznolikost književnih strategija u diskurzivnom polju suvremene hrvatske književnosti ne bi se smjela apriorno shvatiti ni kao nedostatak, možda čak prije kao prednost. Osjećaj "nedostatka" proizveden je, naime, na temelju iskustva književnog sjećanja koje priziva osamdesete godine, razdoblje kada je "žensko pismo" izgledalo kao jedna od perspektivnih poetika recentne hrvatske književnosti.

Devedesete, osamdesete – kamo dalje?

Krajem osamdesetih tri literarno najsnažnije i u javnosti najprisutnije spisateljice, Dubravka Ugrešić, Irena Vrkljan i Slavenka Drakulić, nudile su različite poetike ženskoga pisma, od ironično-parodijske paradigme do biografsko-intimističke proze. U prvim krugovima recepcije zajednički nazivnik njihove srodnosti bio je temeljen na biološkom, spolnom (danasm bismo rekli "rodnom") identitetu autorica, kao i na vremenskoj podudarnosti njihova "izlaska u javnost", iako nisu pripadale istim književnim generacijama. Gledamo li, pak, sada osamdesete unazad, iz perspektive onoga što se kasnije u literaturi događalo, postaje jasno kako je prethodnica "ženskoga pisma" u Hrvatskoj bila sedamdesetih godina književnica Sunčana Škrinjarić. No, njezina se prozna produkcija nikako nije uspijevala recepcijiski, prvenstveno u očima kritike, izvući iz ladića djevojačke, omladinske literature, iako je njezina proza nudila model mekanoga autobiografskog ženskog pisma. Dubravka Ugrešić, kao druga u kronologiskom nizu, također se okušala u dječjoj literaturi, a u prvoj je knjizi (*Poza za prozu*, 1978) svoje (negdje u osnovi autobiografsko) pripovijedanje zakrivala ironijom i humorom. Kritika, pak, prozu Dubravke Ugrešić nije prepoznala kao pripadnu poetici "ženskog pisma"; najčešće je bila interpretirana kao pa-

rodijski odmak od prevladavajuće žanrovskе proze i usporedjivanja s Pavličićem i Tribusonom. Tekstovi Irene Vrkljan, nastali u desetogodišnjem razdoblju, od 1984. do 1994. (*Svila, škare, Marina ili o biografiji, Berlinski rukopis, Dora, pred crvenim trgom*) stvorili su ono što obično smatramo dominantnim modelom suvremene hrvatske autobiografske proze. Njezine tekstove od "prave" romaneske strukture razlikuje ponajprije nedostatak čvrstoga fabulativnog okvira i neprikriveni samoidentificirajući glas autorice-pripovjedačice, ujedno i glavne junakinje. Godine 1987., u vrijeme izlaska drugoga romana Irene Vrkljan *Marina ili o biografiji*, izlazi prvi roman Slavenke Drakulić, tada javno osvijedočene feministkinje i priznate novinarke. Za razliku od Irene Vrkljan, koja je autobiografsku prozu počela objavljivati na pozadini prije priznatoga statusa književnice, Slavenka Drakulić morala se osim feminizma nositi s još jednom predrasudom, onom o granici koja dijeli "ne-fikcionalnu" od "fikcionalne" književnosti u teorijskom smislu, a u praktičkom pravo na pisanje dodjeljuje književničkoj eliti. Dok je u hrvatskom kontekstu dokumentarizam *Holograma straha* bio otežavajuća okolnost, u svijetu je odrednica non-fiction proze samo pridonjela uspjehu autorice.

Matični korpus i nezavisne autorice

U razdoblju devedesetih, i Irena Vrkljan i Dubravka Ugrešić i Slavenka Drakulić nastavile su pisati i objavile su niz u inozemstvu iznimno dobro recipiranih naslova, ali njihovi se opusi, gledano iz aspekta sociologije književnosti, situiraju na rubu hrvatske književnosti. Pripadnost "matičnom korpusu" nominalne je prirode, a njihova stvarna neprisutnost u književnom životu ima za posljedicu izolaciju samoga poetičkog modela, što, na kraju krajeva, i dovodi do izostanka onih koji/e bi nasljeđovali/e poetike njihovih proza. Današnje mlade spisateljice ulaze u javnu arenu književnosti bez svijesti o svojim prethodnicama, o kontinuitetu poetika koji je mogao biti uspostavljen. Imamo li nekoga tko nastavlja u pripovjednom smislu Slavenku Drakulić, Irenu Vrkljan, Dubravku Ugrešić? Gdje su se uopće tijekom devedesetih mogle, a i sada mogu nabaviti njihove knjige, osim u knjižari *Algoritam*, uglavnom na engleskom ili njemačkom? Mogu li se njihova imena naći u srednjoškolskim čitankama ili popisima lektire? Koja je učestalost njihovih intervjuja ili kritika i prikaza njihovih knjiga iz devedesetih u hrvatskoj periodici? Odgovori su redom niječni ili manjkavi. Da nema Frankfurtskoga sajma knjiga, jedva da bi široj javnosti bile dostupne i elementarne informacije o novim knjigama Slavenke Drakulić, Dubravke Ugrešić ili Irene Vrkljan.

Sve tri su autorice, naime, iz političkih i kulturnopolitičkih razloga odbačene iz "matice" hrvatske književnosti, dvije od njih s jednoznačno zalijepljenom etiketom *vještica*. Nisu ih mimošte ni optužbe za duhovnu izdaju i ratno profiterstvo u intelektualnom smislu: pojmovi kao što su disidentstvo, egzil ili intelektualna emigracija, tijekom devedesetih bili su korišteni u svrhu optužbe i svojevrsne denuncijacije. Najblaža je formulacija išla u pravcu skidanja odgovornosti sa strane "matične književnosti": one su otiskele svojevoljno. Naša je primarno patrijarhalna, muška, homoerotika kulturna scena, bez obzira jesu li stvarni subjekti na toj sceni ženskoga ili muškoga spola, jedva dočekala njihovo "povlačenje". Stoviše, iako je i pomogla u inscenaciji toga "svojevoljnog" povlačenja. Pa ionako ih je od početka doživljavala kao strano tijelo, nešto što u temelju ne pripada i ne može pripadati dominantnom muškom, samozadovoljnom diskursu hrvatske književnosti de-

vetnaestoga i dvadesetoga stoljeća.

Negativni odgovor na pitanje "tko nasljeđuje autobiografski model ženske proze s kraja osamdesetih" poetičke je naravi i nije u izravnoj korelaciji s brojčanim podacima. Devedesetih godina je u Hrvatskoj, naime, izrašao priličan broj tekstova koje su potpisale ženske autorice i koje možemo odrediti kao autobiografsku prozu; najveći dio te produkcije pripadao je korpusu tzv. ratne proze, poput Alemke Mirković ili Slavice Stojan, ili kasnije Vesne Biće. Tu su i prave autobiografije – međusobno govočno oprečne kako po biografskoj matrici, tako i po poetičkom modelu – koje potpisuju Višnja Stahuljak i Eva Grlić. Knjiga Julijane Matanović *Zašto sam vam lagala* imala je u drugoj polovici devedesetih priličan medijski uspjeh upravo igrajući na odnosu fikcionalnoga i nefikcionalnoga u tekstu, ali niti nju kao spisateljicu ne bih odredila kao nasljednicu pripovjednih autobiografskih strategija iz osamdesetih godina. Raznolikost i raznovrsnost diskurzivnog polja suvremene hrvatske ženske književnosti i poetičke je i kvalitativne prirode. S jedne

Matić (nisam provjeravala bibliografiju, ali podudarnosti ima previše) junak je DHK-ovskih skupština devedesetih, koje su kulminirale u lipnju ove godine, gdje se po ne znam koji put istaknuo rasističkim i šovinističkim ispadima.

Stvarnost osamdesetih, hoću time reći, prisutnija je u Ugrešićkim knjigama nego što se onda činilo, ponavljajući zbog spisateljčina dara da realnost na više načina transponira, preodjene, zamaskira i preobrazi postupcima parodije, ironije, humorističke transpozicije – sve do krajnje radikalnih oblika književnogapsurda i fantastike. U takvu je, vrlo osviještenom i dosljednom poetičkom kodu, Dubravka Ugrešić zaobilazila izravan susret s autobiografskim diskursom kao temeljnom osobinom ženskoga pisma. Stoviše, čak u predgovoru *Američkom fikcionaru* 1992. godine jasno iskazuje izvjesnu nelagodu, otpor prema autobiografskim oblicima:

"Ovo je jedna nepristojna knjiga. Oduvijek sam smatrala (i sada tako mislim) da bi pisac koji drži do sebe morao izbjegavati:

UGRESIC

- a) autobiografske zapise,
- b) zapise o drugim zemljama,
- c) dnevnik."

Autobiografskom diskursu u cijelini Ugrešićka zamjera neizbjegjan narcizam; ona se s tim narcizmom uspešno bori upravo zahvaljujući arsenalu književnih postupaka parodije, ironije, humora, od kojih ne odustaje ni u temama koje bi "same po sebi" vukle prema modusu tragičnog ili patetičnog. Spisateljska formula koju u devedesetima (*Fikcionar i Muzej*) koristi Dubravka Ugrešić mogla bi se pojednostavljeno definirati kao povezivanje autobiografskog diskursa i ironijskog modusa, što za rezultat daje – autoironiju. Kolikogod to možda moglo izgledati kao lagani obrazac za zabavno štivo, toliko treba naglasiti da je čarobna formula *autobiografija + ironija* iznimno rijetka u literaturi (posebno zapadnoeuropejskoj). Autobiografski pisci ulječe s radošću u klopu ega zbog koje je Ugrešićka izbjegavala izravnu autobiografičnost, zazirući od narcisoindogn, samozadovoljnog i samozadovljavajućeg samopredstavljanja, običnog književnog egotripa. Što ima ljepše (i lakše) od nesmetanog plivanja i dubinskog ronjenja u vlastitoj duši? Sto ima teže o neprestanog samironijskog odmaka, stalnoga promatranja sebe iz gledišta vanjskoga oka, bez popusta?

Rasute riječi, raznizane godine

Pitanje o unutarnjem poetičkom kontinuitetu u opusu Dubravke Ugrešić dobiva u «čitanju unatrag» bez sumnje potvrđan odgovor, samo su ironijsko i autobiografsko zamjenili mjesta. Dok je u osamdesetima autobiografsko bilo prikrenuti sadržaj, a ironija se koristila kao vrsta književnoga ruha, sada je (auto)ironija unutarnja točka, polazna i konačna. Autobiografsko, kad biva ogoljeno i eksplicitno, pokazuje se krhkim i nesigurnim. Jer je takav život. U devedesetima.

U devedesetima, kaže se na početku *Američkog fikcionara*, autorici su se sve riječi, kao i Alici, rasule. Jednako tako su se i godine raznizale. Ako *Fikcionar* sakuplja riječi i postavlja ih u novi red, onda *Muzej bezuvjetne predaje* ponovo spaja godine, povezuje ih u niz na temelju unutarnjega slijeda. Prividna nesekvencijalnost prizora zapravo je slika načina na koje je uređeno sjećanje: po logici načela osobnosti.

Drago mi je da sam na margini tamo

Dubravka Ugrešić

Najsramotnije je što mediji konstantno pokušavaju taj golemi val emigracije dizajnirati kao osoban izbor, kao odlazak iz ekonomskog profita ili turizma

Rade Dragojević

O sam knjiga koje su nedavno izašle u izdavačkoj kooperaciji zagrebačkog Konzora i beogradskog izdavača Samizdat B92, samo su još jednom potvrdili ono što se i ranije znalo, ali se o tome uporno šutjelo – Dubravka Ugrešić trenutačno je naše najbolje književno ime. Ipak, ustrajući na poziciji nezavisnog intelektualca i disidentkinje, figurira i kao nezgodan znak ovdašnjeg političkoga i kulturnog monizma, pa kao takva u prosječnog hrvatskog praktičara kulturnih zbivanja zna pobuditi sumnju. Naci-monomanija koja zapravo i danas vlada u Hrvatskoj, onaj je milje u koji se naša sugovornica ne kani vratiti, a i inače ju je sve teže nagovoriti da o domaćim kulturnim prilikama uopće nešto kaže.

Što Vam znači nagrada bosanskog PEN-Centra?

– Priznanje mladog bosanskog PEN-centra ima za mene veliku emocionalnu vrijednost. Prije svega zato što dolazi iz Sarajeva, a zatim i zato jer sam priznanje dobila kao *bad girl*. Formulacija priznanja zvuči predivno starinski. Međutim, kako je cito bivši jugoslavenski kulturni kontekst u zadnjih deset godina krenuo unazad i počeo sličiti na kulturu koju poznajemo iz vremena nacizma, formulacija zvuči i citatno i recentno. Dakle, priznanje sam dobila za "istrajnu obranu samostalnosti književnoga rada i za očuvanje dostojarstva i integriteta književnika". I mogu reći da s ponosom nosim taj metaforički bedž.

Gotovina vs. Krleža

Uglavnom Vas nagradjuju stranci, dok u domovini ništa. Kako to?

– Bosanci za mene nisu stranci, dapače, došavši nedavno u Sarajevo prvi put za ovih deset godina imala sam osjećaj da sam došla kući. *Europljane* također ne osjećam strancima. Sasvim se dobro osjećam u mnogim evropskim kulturnim sredinama. Osjećam se *doma* i u Americi. Nakon tolikih boravaka, američku sredinu doživljavam kao *svoju*. Ako pod *domovinom* mislite na hrvatsku kulturnu sredinu, onda mogu samo reći da je hrvatska kulturna sredina slobodna da uspostavlja svoja mjerila, svoje vrijednosti i svoje vrijednosne prioritete, kao i svaka druga, uostalom. Ako profesionalni kriminalci poput Ante Gotovine na svojoj raskošnoj web stranici imaju tri stotine odanih podržavatelja, koji se svojim potpisima kunu da je Ante njihov heroj – a među potpisnicima su hrvatski pisci, profesori na Filozofskom fakultetu i hrvatski kulturnjaci – onda je jasno koji su hrvatski vrijednosni prioriteti

pisci, profesori na Filozofskom fakultetu i hrvatski kulturnjaci – onda je jasno koji su hrvatski vrijednosni prioriteti. Netko će reći da sam maliciozno izvukla detalj i da se radi o samo tristotinjak ljudi. Međutim, onaj ostatak, velika većina, šuti, iz čega se može zaključiti da većina podržava tih tristotinjak ljudi zajedno s Antonom Gotovinom, ili im pak nije do toga da uspostavljaju drukčije vrijednosne prioritete. Kad nalete na web site Ante Pavelića koji svojom pompoznošću i glamurom nadmašuje sve što se na Internetu može naći o Miroslavu Krleži, onda je i to jedan od signala koji potvrđuje odnos vrijednosti. Kada čujete glasove u medijima koji se žale da je Krleža institucija koja svojom veličinom guši minorne hrvatske talente i da bi ga trebalo deinstitucionalizati – a pritom znate da osim nekoliko zastarjelih prijevoda u svijetu nema baš nikakvih drugih dokaza da je Krleža institucija – onda i to govori o tome da hrvatska sredina ipak zna reći koga to ona cijeni, a koga ne cijeni. U takvim okolnostima posve sam zadovoljna svojim marginalnim mjestom na hrvatskoj kulturnoj sceni.

Prisilni monolozi

Ako smijem biti indiskretan, čuo sam da Vam je prigodom boravka u Sarajevu na posredan način bilo poručeno da ste se sada, kad su Vam u Hrvatskoj objavljene knjige, dužni predstaviti ovdašnjoj javnosti ili nešto slično. O čemu je točno bilo riječi i kako to komentirate?

– Do hrvatskog izdanja ne bi došlo da nije bilo upornosti dvoje ljudi, Dejana Ilića i Jasmine Lukić. Knjige su tiskane u Beogr-

Ako profesionalni kriminalci poput Ante Gotovine na svojoj raskošnoj web stranici imaju tri stotine odanih podržavatelja, koji se svojim potpisima kunu da je Ante njihov heroj – a među potpisnicima su hrvatski pisci, profesori na Filozofskom fakultetu i hrvatski kulturnjaci – onda je jasno koji su hrvatski vrijednosni prioriteti

radu, što je daleko jeftinije nego da je to napravljeno u Hrvatskoj. Hrvatski suizdavač, Konzor, preuzeo je tisuću primjera. Na moje inzistiranje, urednik Konzora, Milan Šarac, ljubazno je pristao da tiska papirne omote kako bi se hrvatsko izdanje razlikovalo od srpskoga. Koliku su finansijsku potporu oba izdavača dobila od lokalnih ministarstava kulture, ne znam, niti me to zanima. U svakom slučaju, ne vidim razlog zašto bih nešto trebala dugovati hrvatskoj sredini. Ni je hrvatska kulturna sredina preuzela da distribuirala tisuću primjera kompleta mojih knjiga, nego izdavačko poduzeće Konzor.

S nekim ste se kritikama svojih knjiga upoznali. Kako Vam se čine?

– Pročitala sam samo dvije kritike. Ne bih se ovdje mijesala u recepciju vlastitih knjiga na hrvatskom tržištu.

Možda se varam, ali mi se čini da ste u zadnjim intervjuima u hrvatskim medijima pomalo nevoljno odgovarali na pitanja, da ste bili pomalo rezervirani, kao da Vam više i nije toliko stalo do raščišćavanja određenih odnosa?

– U pravu ste. Nije mi više stalo.

Zašto?

– Zato što cijelo vrijeme imam osjećaj da govorim u prazno, da se radi o mom monologu. Zato što ne dobivam odgovor koji svaka komunikacija pretpostavlja. Zato što u telefonskoj slušalici čujem samo svoj glas, a to je, priznat ćete, krajnje neugodno. A kad je već tako, onda ću radije monologizirati u svojim esejima. Pa neka čitaju oni kojima se to sviđa.

Ovdašnja kritika, barem po mojem uvidu, uglavnom je prešutjela epizodu iz Muzeja bezvjetne predaje u kojoj opisuju stvaranje liste nepodobnih na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Kako to komentirate?

– Riječ je o fikciji, o romanu. Dakle, čitati roman na razini turističkog vodiča po određenom vremenu značilo bi uništiti sam roman. Međutim, vi me zapravo pitate nešto drugo, a to je li istina da su postojale liste nepodobnih na Filozofskom fakultetu. Nisam ih osobno vidjela. Sigurna sam, međutim, da su postojale. Kao što su postojale u vrijeme Pavelićeve države. Kao što su postojale u ranokomunističkoj Jugoslaviji, na lokalnim razinama, to jest Hrvati su imali svoje liste, Srbi svoje, ostali također svoje. Kao što su postojale 1971.

u Hrvatskoj. Kao što su postojale 1991. Da nisu postojale, kako bi se toliki broj ljudi tako brzo i efikasno našao bez posla, na primjer? Nisam znala tko je Hrvat, a tko Srbin, nije me zanimalo. Međutim, postojali su ti koji su to znali, oduvijek. Izromantizirano hrvatsko proljeće nije bilo neuspjeh, kako se to želi prikazati, nego generalna proba predstave koja će imati uspješnu premjeru dvadeset godina kasnije. Drugim riječima, postojao je casting. Kako je, na primjer, nova hrvatska vlast odmah znala kome treba dati ulogu, a kome ne? Jer nisu je dobili samo oni koji su vikali "Živio direktor kazališta!" Hrvatstvo je u tom trenutku značilo prije svega destigmatizaciju ustaštva. I mnogi su dobili glavne uloge zato jer su njihovi tate bile ustaše. A kako se znalo čije su tate bile ovo ili ono? Jer su oduvijek postojale liste. Ili kod popa ili kod policije. A ako stvari nisu bile dovoljno jasne, onda se koristila strategija *self-display*. Evo vam jedne bezazlene, tužne i istinite zagrebačke epizode, stare tek deset godina. Čula sam je od prijateljice koja se u tom trenutku zadesila u liječničkoj ordinaciji. U ordinaciju je ušla žena koja se, vodeći za ruku

gdje je Gotovina zvijezda

svoju kćerkicu, ovako obratila liječniku: "Evo nas, doktore, došle smo, ovo je moja curica, moja mala Hrvatica".

Za politizaciju kulture

U našem nedavnom razgovoru upitao sam Vas za eventualni angažman u novoosnovanom Hrvatskom društvu pisaca. Imali tu nekih novosti, odnosno kavite li im se na bilo koji način možda pridružiti?

– Kao prvo, nisu me zvali. Kao drugo, ne vjerujem u udruge takva tipa. I treće, ideološka orijentacija koju, prema napisima iz novina, zastupa novoosnovano društvo – a ta je depolitizacija i autonomija književnosti – nije nešto što me u ovom času privlači. Naprotiv, za politizaciju sam hrvatske kulturne scene. Jer, upravo je ideološka floskula depolitizacije kulture dovela do rata, etničkog čišćenja, progona, ubojstava, kriminalizacije hrvatskog društva, konvertitstva, kompromiserstva, laži, a sve to nije mimošlo ni kulturu. To jest, jedni su galamili u korist svega toga, drugi su šutjeli. Odbijanje da se hrvatski kulturnjaci suoče sa svime što se dogodilo uporno je i tvrdoglavno. Primjetila sam, na primjer, kako je u hrvatskim medijima trenutačno najučestalija riječ *devedesete*. Način na koji se te *devedesete* koriste sugerira vrijeme koje je daleko za nama, dekadu u prošlom stoljeću, vrijeme s kojim mi, mi, je li, koji govorimo iz novog milenija, nemamo nikakve veze. Primjećujem kako se u hrvatskim medijima pojavljuju tekstovi koji uljudno proturaju poruku da su svi ti ideološki ostrvjeni političari, ali i kulturnjaci – i oni desni, i oni lijevi – zapravo isti, ili isto smeće. A mi, dobra i miroljubiva većina, sa svim tim nemamo nikakve veze. I taj rat, to nije bio naš izbor, pa prema tome nema veze s nama; i ti grozni ljudi koji su bili iznikli u to vrijeme, nemaju s nama veze. I uopće, što nas gnjave, pa mi nismo iz te ulice! Meni, koja sve to pratim izvana, sve to zvuči čas infantilno, čas amoralno, čas kao patološki denial.

Nedavno sam razgovarao s Borisom Budenom. Svoj intelektualni rad i angažman u Beču opisao mi je kao neku vrstu intelektualne proletarizacije, sva-kodnevne borbe za zaradu kroz nastupe, tekstove i sudjelovanja na intelektualnim forumima raznih vrsta. Kako stvari stoje s Vama, pripadate li i vi nekoj vrsti intelektualnog proletera?

– Ja sam free lance spisateljica, intelektualni proletar. Živim od toga što napišem. Kada me pozovu, a zovu me uglavnom američka sveučilišta, predajem kao go-st-predavač semestar ili dva. Pro-ljetni semestar ove godine, na primjer, predavala sam na harvar-dskom sveučilištu. Tako, kombinišući jedno i drugo, opstajem. Utješno je jedino to da nisam sama, da takvih proletera ima mnogo. Osim toga, slušala sam prije godinu ili dvije gurua globalizacije Anthonyja Giddensa. Od svega što je rekao zapamtila sam dvije stvari: u skoroj budućnosti, a to je već sutra, ljudi će se morati suočiti s dvije stvari: neće više

biti mirovina i umirovljenja, dakle, rad do smrti; i ljudi će se morati permanentno obrazovati, doobrazovati i reobrazovati. U tom smislu, mnogi Hrvati zaista žive u raju, što je, uostalom, i Tuđman svojedobno sugerirao.

Narodnost – disident

Čini li Vam se ponekad da je cijena za slobodu koju plaćate previsoka? Pitam to, dakako, iz svoje pozicije komfora?

– Naravno da je takav *life-style* jako naporan, jer da nije, mnogi bi poletjeli da tako žive. Takav *life-style* zahtijeva veliku energiju. Pozicija slobodnjaka svugdje je nezaštićena i financijski nesigurna, pogotovo ako ste na stranom terenu, ako niste uglavljeni u sistem, ako ste autsajder. A ja sam autsajder.

U tom smislu, može li se govoriti o postojanju neke vrste intelektualne emigracije, da ne kažem disidenta, ili su posrijedi zastarjeli pojmovi?

Intelektualna emigracija iz gotovo svih bivših jugoslavenskih sredina postoji. Postoje disidenti – to su oni koji su javno iskazali svoje neslaganje s nacionalističkim i profašističkim domovinskim režimima, koji su pisali ili govorili protiv rata, protiv gluposti, brutalnosti, pljačke, kriminaliteta i besmislenosti jugoslavenskog rata. Disidenti su oni koji su podnijeli sve konzekvence svojih političkih uvjerenja, bilo da se radilo o isključenju iz njihovih sredina, egzilu bilo izolaciji unutar njihovih sredina. U tom smislu ja sam disident i ne smatram da je pojam imalo zastario. Postoje i mladi ljudi koji su u ovih desetak godina završili fakultete u inozemstvu, gdje su uglavnom i ostali, i njihov broj je golem. Postoji i srednja generacija visoko obrazovanih ljudi koja je zbog rata završila u izbjeglištvu u inozemstvu i većina se nije vratila. Problem je u tome što se tom golemom emigracijom nitko ne bavi, što se o tome šuti, ili se cijela stvar pokušava proturiti kao osoban izbor ili nekakav poseban virus masovnog jugoslavenskog turizma. Stotine i stotine tisuća ljudi je rasejano, nestalo, otislo, a o tome nitko ne vodi računa. I najsrmatnije je, ponavljam, što mediji konstantno pokušavaju taj golemi val emigracije dizajnirati kao osoban izbor, kao odlazak iz ekonomskog profita ili turizma. Sve me to podsjeća na istinitu nizozemsку priču o tome kako su onim rijetkim Židovima koji su preživjeli koncentracione logore i vratili se kući lokalne holandske vlasti promptno uručile račune o neplaćenom porezu, stanarinu i struji.

Znači li to da se u svijetu stvara neka nova hrvatska, balkanska ili južnoslavenska emigracija u smislu kako je nekada postojala hrvatska dijaspora, koja je kasnije bila politički manipulirana?

– Hrvatska, srpska, bosanska, albanska emigracija postoje. Ta emigracija okupljena je danas, kao i ranije, oko svojih crkava i svojih emigrantskih zajednica. Takva emigracija okuplja se po svome etničkom opredjeljenju.

To je isti tip emigracije koja je dobrano potpomogla da na vlast dođu Tuđman i Milošević, i ona se na nepromijenjenim etničkim i političkim načelima okuplja i danas. *Jugoslavenska emigracija* ne postoji, ne u tom smislu. Postoje jugoslavenski orientirani pojedinci razasuti po svijetu, koji bivši jugoslavenski prostor i danas ne dijele nego ga doživljavaju kao jedan. Ti pojedinci nemaju svoje crkve, ni svoje klubove dotirane od gradskih vlasti u zemljama u kojima su se obreli, ni svoj politički program. Ti pojedinci imaju telefon i Internet, i s njima sam u kontaktu. S hrvatskim emigrantom Borisom Budenom koji živi u Austriji u stalnom sam telefonsko-internet-skom kontaktu, u kontaktu sam s makedonskim emigrantom koji živi u Engleskoj Goranom Stevanovskim, u kontaktu sam s Makedonkom koja živi u Skopju Majom Bojadžijevskom i s Bosancima Nenadom Veličkovićem i Bosankom Feridom Duraković koji žive u Sarajevu. U kontaktu sam s hrvatskim emigrantima Mirom Furlan i Rajkom Grlićem koji žive u Americi, zatim s nekim Hrvatima koji žive u Zagrebu, i nekim Srbima koji žive u Beogradu, i s njima sam u kontaktu. I vjerujte, kao balkanskoj ili južnoslavenskoj dijaspori, nije nam nimalo dosadno.

Terapeutska mitologija

Gdje se stalo s projektom Leksikona Yu-mitologije i koja je bila ideja?

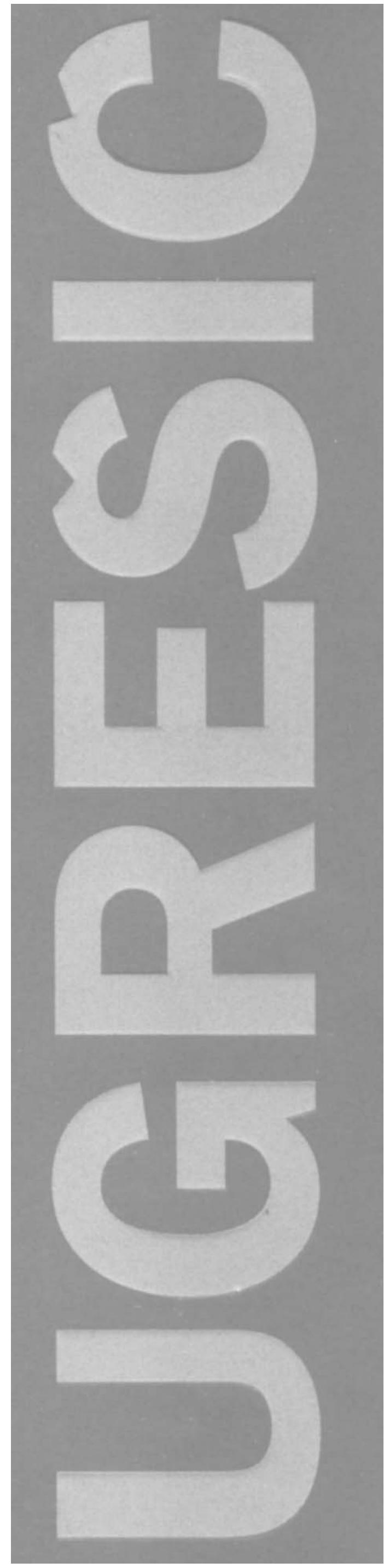
– Što se Leksikona YU mitologije tiče, odustala sam od daljnje participacije u projektu. Cijela stvar krenula je zapravo u Amsterdamu, zahvaljujući grupi studenata, a posebno zahvaljujući entuzijazmu Iris Andrić, koja je pokrenula web site, uređivala poštu, odgovarala na pisma i obavila golem posao. Projekt su preuzezela dva izdavača, Arkzin i Rende. Što se mene tiče, smisao projekta bio je u neku ruku terapeutski, to jest da potaknem neke mlade ljude da se prestanu stidjeti svoje nedavne prošlosti, da se osjećaju komotnije u odnosu na život koji je bio njihov, zatim da se na neinstitucionalan, živ način, pokuša spasiti od zaborava svakidašnjica koja je bila našom, da se s te svakidašnjice skine stigma koju su impostirale nove nacionalističke ideologije od kojih je u tom smislu najrigidnija bila hrvatska.

Pratite li ovdašnju književnu scenu, biste li koga izdvojili?

– Ne pratim suviše, nažalost, ali čini mi se da je u ovom trenu značajna prevodilačka aktivnost i kulturni entuzijazam Bore Rada-kovića.

Pitanje je otrcano, ali neizbjježno, dakle, na čemu trenutačno radite?

– Završila sam dramu za nizozemsко-flamsku kazališnu produkciju koju sam pisala po narudžbi, za dva režisera i dvije glumice. Nedavno je bila premijera te predstave koja se trenutačno izvodi po Belgiji, a u siječnju kreće i po nizozemskim kazalištima. A to na čemu trenutačno radim, o tome ne želim govoriti. Kad dovršim, znat ćete. □

Revolucionarna nostalgijska

Eseji okupljeni u ovoj zbirci sondiraju različite stupnjeve dekadencije suvremenog svijeta, satiriziraju, žigošu ili "grintaju", ali su samo umjereno duhoviti i iznenađujući, izražavajući tako suvremeni duh opće zbumjenosti najrazličitijim promjenama što se danas događaju u sferama vrijednosti i značenja

Dubravka Ugrešić, *Zabranjeno čitanje*, Konzor, Zagreb, Samizdat B92, Beograd, 2002.

Zoran Roško

Spisateljska putanja Dubravke Ugrešić naizgled ima oblik "dijalektike" iz udžbenika marksizma: *teza* – jedno je od najvećih imena hrvatske književnosti (*Forsiranje romana reke; Mali plamen...*); *antiteza* – odbija biti hrvatskom književnim, pripadnicom nacionalno zauđenog miljea, okomljuje se na sve što smrdi i truli u državi koja misli da je upravo procvjetala (*Kultura laži*); *sinteza* (u zbirci eseja pred nama, *Zabranjeno čitanje*) – ne želi biti ništa, nije hrvatska književnica, ali ne želi biti ni (tipični) egzilant; ismijava tričave, jadne ljudske figure s ovih naših područja, ali i zapadnjačko književno tržište, medije, cijelu suvremeniju civilizaciju, brani (elitisčki) individualizam, jer *dobri pisci se svugde osjećaju izgnanici* –

ma, ili, citirajući Gombrowicza, svaka značajna osoba upravo je zbog svoga značaja bila strancem čak i kod kuće.

Sve virtualnija

Dubravka Ugrešić je zaista značajna osoba, možda (i dalje) najvažnije ime aktualne hrvatske književnosti, štoviše, osoba s *biografijom*, čak *sudbinom* (zavidan dramatski *hybris* prema državi, zatim *nemesis* izgvanstva, i na kraju svojevrstan *smiraj* u mudrosti svjetske figure). Dubravka Ugrešić je sada *usamljena* (tako kaže), živi u nekom prostoru ni vrit ni mimo – pa je postala našim glavnim *virtualnim* piscem, *tekstualnim* bićem iz *cyberspacea* zapadnog svijeta (jer za nas je *zapadni svijet* ipak samo paralelna stvarnost). Mi smo virtualni njoj, ona je virtualna nama.

Cijela njezina biografija kao da ju je samo postupno razgradivala, virtualizirala, dodavala sve više praznine između piksela njezina tijela, pa je ona sada i sama nešto poput *bajke* – tijelo joj je (kao primjerak etičke "djevice"), obredno, živo uzidano u temelje državne tvrđave, a duh joj pluta iznad naših knjižnica (iz kojih joj knjige ipak nisu izbačene) ili putem kiše pada po našim svakodnevnim srčanim udarima.

Možda bi poneki hrvatski književnik ("Adam", kako kaže ona, koji nije pobjegao iz Tuđmanova "raja") na ovome i pozavido Dubravki Ugrešić, možda bi, i po cijenu da bude *uvrijeden domovinom*, volio biti poput nje, "svjetski", a ne obični hrvatski književnik, nepoznat i nezanimljiv svjetu, bez tragičke biografije i bajkovitosti postojanja. Ali očito je da

Dubravka Ugrešić ne zavidi samoj sebi.

Izgon retroutopijskog čovjeka

Noseći svoju *životnu prtljagu*, ona ipak ne živi spomenutu "sintezu" vlastite sudsbine. Točno je da je tezu i antitezu (*postojanje* u nekom identitetu i *odbijanje* ponuđenog joj novoga, "nacionalnog" identiteta) sada podignula na "višu razinu", ali – nalik na malu Dorothy iz *Carobnjaka iz Oz-a* – ne za sebe, nego više za neku drugu (odraslu) osobu u sebi samoj ili oko sebe. Ona se s problemom "miri" tako što ga širi – šireći područje borbe – pa sada svoju bol i svoje *grintanje* uzdiže na razinu *općeg* resantmana, kulturnog pesimizma, ili čak samoinočne "obrane" izgvanosti kao takve (citirajući Kolakowskog – *egzil je trajno ljudsko stanje*).

Zato će u *Zabranjenom čitanju* bajkovita Dubravka pokušati "očuditi" različite fenomene suvremenog života iz kojih je izgvan retroutopijski čovjek kao takav. Tako, na primjer, upravo pisac *socrealizma* biva prikazan kao savršeni model zapadnjačkoga *tržišnog* pisca: *Današnja tržišna književnost je realistična, optimistična, vesela, seksualna, eksplicitna ili implicitno didaktična i namijenjena širokim čitalačkim masama. Kao takva ona idejno preobražava i odgaja trudbenike u dubu personalne pobjede nekog dobra nad nekim zlom. Kao takva ona je socrealistička.*

Izgubljenost u duhu vremena

Gledana izvan konteksta autoričine biografije, knjiga *Zabranjeno čitanje* je zbirkica eseja o

UGRESIC

Kućni duhovi

Ugrešićeva se u izmijenjenoj svijetu vrijednosti možda ne snalazi baš najbolje i za čitatelja najpoticajnije, ali u tome, mora se priznati, nije usamljena. Ipak, ono što je u toj zbumjenosti najproblematičnije je to što je *autentičnost* u svijetu u kojem se *sve čvrsto rastapa u tržišne odnose* ona sklona najprije potražiti u *nostalgiji* (*Ako se pojavi, autentični jezik kulture doći će iz drugih izvora. Sigurna sam u to da će jedan od tih izvora biti nostalgija*). Ona će se pojaviti u trenutku *pone unutrašnje slobode njezina nosioca, u času kada stanar – bilo da se preselio svojom voljom ili tuđom – sam ostavi papuče pored ognjišta da bi kućni duhovi mogli poći za njim*). Hm, *kućni duhovi* (kao čuvari pamćenja i kontinuiteta)? Zar je to zaista *radikalno drukčija* opcija od one nacionalističke, koju nikako ne uspijeva razumjeti. Nisu svi nostalgičari istodobno i nacionalisti (u doslovnome smislu), ali stječe se dojam, nadam se pogrešan, da je Dubravka Ugrešić u novome kaotičnom svijetu izabrała biti *"nacionalist" retro-svjeta*. To mi uopće nije draga, i ne govorim to kao *kulturalni optimist*, ali njezin nostalgičarski resantiman jednostavno nije *radikalno drukčiji* od onoga nacionalističkog koji s pravom prezire. Ona kao da samo bira drukčiji "sadržaj" nostalgije. Revolucionarna nostalgija nije ništa manje problematično, dosadno (možda i opasno) rješenje od kontrarevolucionarne nostalgije ili revolucionarnog futurizma. □

Nada iz egzila

Dok se u zemlji u kojoj je rođena galamilo protiv nje, svjetski mediji redovito su pratili i hvalili njezin rad. Prenosimo nekoliko odabranih ulomaka kritika iz britanskih i njemačkih časopisa o djelima Dubravke Ugrešić

Roz Kaveney

Zbirka koja predstavlja dva romana i nekoliko kratkih priča, napisanih u razdoblju od jednoga desetljeća (izdanje na engleskome obuhvaća Štefica Cvek, *Ljubavnu priču* i *Život je ljubka*), odličan su uvod u stvaralaštvo Dubravke Ugrešić. Roman naslovljen Šteficu Cvek u raljama života zapravo je *patchwork roman*. Ubrzo postaje jasno što to znači: cijelim romanom protežu se simboli – točkaste crte sa škarama koje razdvajaju odlomke, i slično. *Ključ za različite simbole* na početku sugerira što se sve može učiniti s tekstrom. Sama priča napisana je iskreno, a Ugrešić stvara domišljatu i dosta mudru mješavini. Udio autorskih intervencija i ostalih postmodernih književnih dubioznih metoda znatan je, no

The Times Literary Supplement, 20. ožujka, 1992.

Neil Taylor

Dubravka Ugrešić, razigrana postmodernistica, mudro gradi priču u *Forsiranju romana reke*. Rastrgani između Istoka i Zapada u zadnjim danima hladnoga rata jugoslavenski likovi Dubravke Ugrešić nude ironijski pogled na pisce iz dominantnoga Sovjetskog Saveza i znatno nadmoćne Amerike (kao i dobro nam poznate Europe, Istoka i Zapada). Kozmopolitski u tonu i karakteru (gdje valja podsjetiti kako je kozmopolitstvo u komunističkome svijetu bila strašna uvreda, a ponekad čak i zločin), roman je podijeljen na odlomke od kojih svaki predstavlja događaje dana, a naslovi su na francuskome (*Jeudi, le 8 mai*). U knjizi ima dovoljno domišljatih i književnih dijaloga, kao i epistolarnih poglavljia. Prisutan je neprestani sukob među mnogim kulturama, rukopisi koji nedostaju, čak i smrt u bazenu. *Forsiranje romana reke* roman je o borbi za pisanjem i o borbi preživljavanja kao pisca – borba koja u različitim kulturama varira u obliku i sadržaju. Solidno napisan i relativno zanimljiv trebao bi zabaviti književnu publiku (iako bi mogao ozlovoljiti one koji smatraju da

autori sebi posvećuju više pažnje no što je potrebno).

The Times Literary Supplement, 22. ožujka, 1991.

Ilma Rakusa

Možemo se diviti njezinoj umjetnosti pisanja romana (*Muzej bezvjetne predaje*), a njezini esejima smo zarobljeni. Kao i kada u svojem brillantnom *Američkome fikcionaru* američki način života (sa svojim kultom osobe i tijela, sa svojim *organizers, manuals, networks, schedules i shrinks*) suprotstavlja jugoslavenskom kaosu, ili kada u *Kulturi laži* analizira rat na Balkanu. Njezino detaljno znanje pritom je uvek povezano s osobnim stavom, informacija s naracijom, hladnokrvnost s angažiranosti. Tako je i u ovoj zbirci eseja *Zabranjeno čitanje* koja se bavi temama njezinih posljednjih knjiga, no ima drukčiju taktiku. Očijuka li Dubravku Ugrešić s mehanizmima koje cinično opisuje? Tu sumnju autorica autoironično komentira. Namigujući nam priznaje svoj (ponovo stečeni) optimizam, što je dobrodušno priznaje od djetinjstva profinjenu sklonost američkome glamuru, kada je s majkom u provincijskome kinu konzumirala holivudske filmove.

Citajući poglavje sa savjetima možemo se nasmijati do suza. *How to Write & Sell Your First*

Novel, How To Write Characters Readers Love, Finding and Shaping Story, tako glase neki od naslova. Samo nedostaje priručnik o tome kako se pišu takvi priručnici, kaže autorica. Autorici se nigdje ne može predbaciti nekritičnost prema sebi te samosažljevanje. To njezinu knjigu čini simpatičnom, iako mjestimice djeluje gorko. Zapravo ondje, gdje autorica mete pred vlastitim vratima, gdje pod povećalom promatra svoje podrijetlo, njezino jugoistočno-europsko okruženje i postjugoslavenski mentalitet, te ondje gdje razmišlja o nacionalnoj književnosti, o ulozi intelektualca u ratu i o njezinu paradoksnom statusu «hrvatske spisateljice u egzilu». Dubravka Ugrešić okrenula je leđa zemlji koja više nije njezina. Najbolja je ondje gdje piše o fizici i metafizici egzila, o egzilu kao sudbini, kao tragikomicnom parodoksu. Zahvalni smo joj na transnacionalnoj moći rasuđivanja, na njezinoj suverenoj presudi i romantičnoj nepodobnosti. Zahvalni smo joj i stoga što je objavljivanjem zbirke eseja *Zabranjeno čitanje* djelovala protivno svojem uvjerenju, nakon koje čovjeku dobra ukusa u globalnoj galami samo preostaje šutnja. Dokle god ovake knjige postoje, nije izgubljena sva nuda. □

Die Zeit, rujan 2002.

Odabrala i prevela Gioia-Ana Ulrich

KRITIKA

Herbarij običnih stvari

Matvejevićeva knjiga bliska je onim brojnim tekstovima koji razodijevaju mit o Europi kao svjetloj, prosperitetnoj, uljuđenoj, te se okreću poetizaciji sitnog, svakodnevnog i marginalnog

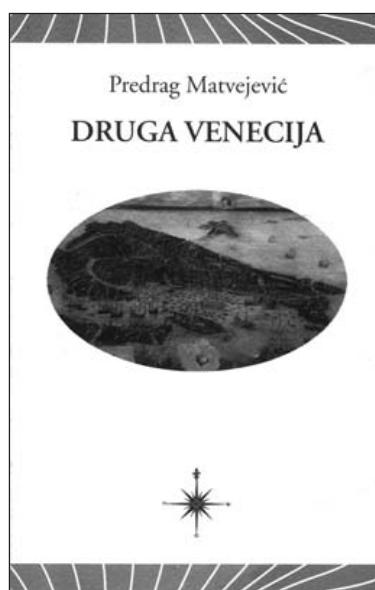
Predrag Matvejević, *Drug Venecija*, VBZ, Zagreb, 2002.

Katarina Luketić

Nekoliko stoljeća prevlasti na Jadranu, trgovačka, pomorska i kulturna moć, diplomatska virtuznost, mješavina zapadnih, renesansnih, baroknih... i istočnih, orijentalnih, maurskih elemenata u arhitekturi... Palače, crkve, muzeji, mostovi, lavovi... Laguna, karnevali, arhivi... Vrata Levanta, Riva degli Schiavoni, Lido, Canaletto, Veronese, Tizian, Casanova, Man-nov Aschenbach, Držićeva pisma, Biennale... Dekadencija, duždevi, spletke i ubojstva... San romantičarskih pjesnika sjevera, idealan medeni mjesec, odredište turističkih putovanja... Kao suveniri – zlatne makete gondola, majice na pruge i slamljati šeširi ravna oboda, crna čipka koja pokriva ženske oči, murano staklo, maske, fotografije sa San Marcu na kojima okolo zagrljena para lete stotine golubova... Ta-ko bi otprilike mogli izgledati obrisi arhipelaga Venecija, arhipelaga stalnih slika, kolektivnih predodžbi, artefakata, memorabilija i mentalnih ikona... koji najčešće prate govor o tome gradu. I to u tolikoj mjeri da je u okvirima bilo znanstvenoga i literarnoga bilo svakodnevnoga diskursa postalo vrlo teško izgovoriti/napisati nešto o Veneciji a da takvo općepoznato znakovlje ne iskršne kao tema, dominantan motiv ili pak samorazumijevajući podtekst.

Biblioteka Drugosti i putovi Mediterana

Ipak, da se o Veneciji može pisati i drukčije pokazuje Josif Brodski u svom remek-djelu *Vodeni žig*, promatrajući grad po najprije kroz njegov odraz u vodi, kroz ono nestalno, poetizirano i intimističko oblije koje poprima (slično kako je on, uz neke druge pisce akmeiste i simboliste, viđio rodni Petrograd, također grad-simbol za jednu kulturu). Takvu drukčiju Veneciju ispisuje i Predrag Matvejević u nevelikoj knjizi *Drug Venecija*, čiji je nastanak, kao i kod Brodskoga, djelomično bio potaknut pozivom Konsorcija Nova Venecija koji – objavljujući

Više ga zanimaju oni usputni i nevažni nego karakteristični i slavljeni elementi, pa tako, primjerice, na slikama ne obraća pozornost na središnje motive, ljudsku figuru, perspektivu, draperiju..., nego se fokusira na tragove običnosti, biljke koje proviruju iz kamena u uglu slike i slično

svake dvije godine neku knjigu vezanu uz grad – nastoji sačuvati i istražiti taj mediteranski unikum. Naime, Matvejević je, kako je objasnio u nedavnom intervjuu, 1995. godine na talijanskoj objavio knjigu *Il Golfo di Venezia*, da bi na temelju tih zapisa ove godine na hrvatskome napisao *Drug Veneciju*. Riječ je o eseističkim fragmentima u kojima se miješaju literatura, povijest, botanika, kartografija, filologija i ikonografija; poetski, *intimistički* i znanstveni, *suzdržani* diskurs; priče o životu s pričama o jeziku...

Matvejevićeva je Venecija predstavljena kao Venecija malih slika, naizgled nevažnih i svakodnevnih detalja koji su za većinu povijesnih, književnih ili kulturnih zapisa zanimljivi eventualno tek kao dekoracija, usputni inventar raskošne Sere-nissime. Prepoznaje se u tome utjecaj nove povijesti te načina na koji su Braudel, Duby, Ginzburg... zaokrenuli očište suvremene historiografije s velikih tema, važnih ličnosti i za život zajednica presudnih događaja, na procese koji se kristaliziraju u dužem vremenskom razdoblju, male povijesti, manifestacije svakodnevica i pojedinog mentaliteta. Jednako tako, semantička punoča riječi *druga* upućuje na mnoštvo literarnih referenci, na čitavu biblioteku Drugosti, pisanja o nepoznato-m/nepoznatome, naličju mitova i negativima povijesnih slika, onome što stoji s druge strane naših uvriježenih predodžaba i

zajedničkih imaginacija. Po tome je Matvejevićeva knjiga bliska čak i eseju o *Otetom Zapadu i tragediji Srednje Europe* Milana Kundere, te brojnim tekstovima koje je potaknula ta disidentska vizija života preko zida i kojima je u osnovi zajedničko razodijevanje mita o Europi kao svjetloj, prosperitetnoj, uljuđenoj... *velikosti*, odnosno otkrivanje njezine istočne golotinje stješnjene raznim totalitarizmima, kolektivnim halucinacijama, siromaštvom... Uostalom, svakodnevica te druge Europe potaknula je Matvejevića na pisanje brojnih pisama – na hrvatskome objavljenih u knjizi pod naslovom *Istočni epistolari*, a, primjerice, na talijanskom u *L'Epistolario dell'*

ma zadivljenost *veličinom* grada zamudiće pogled na njegovu jednostavnost, on piše o zidnim skulpturama na fasadama (također kamenju – *pietre*), drvenim stupovima-oznakama koji se zabijaju u vode lagune, travama koje rastu iz zidova palača i kuća (tom *biljni proletarijatu*), unutarnjim vrtovima, otočiću – groblju za galebove, starim fotografijama, malim mjestima poput Chioggiae, rđi, algama i vlaži u kanalima... Mjestimično u te minijature upleće aluzije na neke poznate venecijanske kulturne topose – smrt u Veneciji, Goetheova putovanja, istočno-zapadni divan, motive sa slikama venecijanskih majstora... No, i u tim slučajevima više ga zanimaju oni usputni i nevažni nego karakteristični i slavljeni elementi, pa tako, primjerice, na slikama ne obraća pozornost na središnje motive, ljudsku figuru, perspektivu, draperiju..., nego se fokusira na tragove običnosti, biljke koje proviruju iz kamena u uglu slike i slično.

Mjestimično Matvejević uspoređuje i dvije Jadranske obale,

Tu malu venecijansku priču za nemalu čitateljsku ugodu mjestimično je tek narušila domaća kritika koja je kvaliteti ove knjige prepostavila pojedine izvantekstualne elemente

različite predodžbe o zapadnoj i istočnoj te osvajačkoj, trgovackoj, diplomatskoj, kulturnoj... ulozi Venecije u Dalmaciji i Istri. Pritom ističe ispremješanost/neraskidivost kulturnih modela, te navodi neke manje poznate primjere kao što su korištenje istarskog kamena za kleštanje venecijanskih uličnih skulptura, legende o Ščavunima, reakcije u nekim hrvatskim građevima na vijest o padu Venecije. Zaobilazeći čvrsta nacionalna i identitetska tumačenja, te ustrajavajući na onome individualnom i životnom, autor tako ne pristaje sudjelovati u aktualnom klackanju raznih (nadri)interpretatora u kojima se teret povijesno-kulturnog naslijeda prebačuje s jednog kraja na drugi ovisno o težini i naravi političke igre.

Čuvar riječi

Osim na semantičkom planu, poetizacija sitnoga, svakodnev-

noga i marginalnoga u knjizi je očita i u odabiru ilustrativnog materijala – venecijanskih veduta anonimnih majstora, većinom iz 15., 16. i 17. stoljeća. Jer, i ti su crteži, bakrorezi, gravure... i njihovi bezimeni autori, također dio te manje slavne, druge Venecije, složenosti njezina života koji smo u bezobzirnosti naknadnih tumačenja toliko često skloni negirati i falsificirati.

Osobito važnim čini se još jedan aspekt *Druge Venecije* i uopće Matvejevićevih mediteranskih vizura, a koji književna kritika najčešće preskače. Riječ je o autorovo filološkoj strasti, gotovo misiji očuvanja nekih riječi koje su zaboravljeni, zamijenjene novim riječima ili jednostavno odbačene jer ono što imenuju danas polako izumire. U *Drugoj Veneciji* tako ostaju upamćene riječi kao *canneti* i *berene* – nazivi za otočiće oko grada, i *ghebi* – za prolaze među njima; *palina*, *dama*, *bricola* – nazivi za različite vrste stupova u vodi, ovisno od kojeg su materijala izrađeni; imena alata iz starih brodogradilišta ili imena ptica lagune... Koliko je dominantan taj jezični impuls vidljivo je i u *Mediterskom brevijaru*, čija se struktura u potpunosti zasniva upravo na filologiji, leksikografiji, značenjima pojedinih riječi; na traženju, popisivanju, fiksiranju, uspoređivanju... izraza za more, plovidbu, oblike brodova, luke, otoke, vrijeme, putovanja, mreže, raslinje itd., na raznim jezicima Mediterana. Uostalom, u *Brevijaru* i piše *filologija nam otkiva povijest našeg mora*.

Zaboravljene riječi, anonimni crteži, nepoznati kartografi, vanjske skulpture, ulični herbarij, plovidba po otocima, vrtovi, grobovi... – to su dakle obrisi Matvejevićeve Venecije, obrisi jednog običnog i intimiziranog svijeta koji je toliko drukčiji od slavnog i gotovo mitološki nedodirljivoga svijeta Mletaka i Venecijanstva čije je znakovlje djelomično navedeno na početku ovoga teksta. U njemu nema ni sentimentalizma malih stvari, ni pretencioznih opisa, ni toliko česta pristajanja uz načelo zrcaljenja po kojem svaki detalj neminovno sadržava odbijesak cjeline. Tu malu venecijansku priču za nemalu čitateljsku ugodu mjestimično je tek narušila domaća kritika koja je kvaliteti ove knjige prepostavila pojedine izvantekstualne elemente, odnosno činjenicu da je riječ o prvom Matvejevićevu djelu koje je nakon *Istočnog epistolara* iz 1995. godine objavljeno na hrvatskom i koje, shodno tome, ukazuje na, navodno, *otopljavanje* prema disidentstvu. Time se, paradoksalno, knjizi u kojoj je autorski glas stisan upravo kako bi se osjetio govor običnih stvari i tudih, anonimnih djela, djelomično dokida ono što je u njoj najdragocjenije. ☐

Predrag Matvejević i Bora Čosić

Šverceri kritičke misli

Dva istaknuti književnika s područja bivše Jugoslavije koji žive u inozemstvu u posljednjoj emisiji Most Radija Slobodna Europa razgovarali su o karakteristikama današnjih odnosa među intelektualcima i njihovim položajima u društvu o odgovornosti i još uvijek dominantnom govoru mržnje

Omer Karabeg

Gospodine Čosiću, jeste li vi svoj egzil dobrovoljno izabrali?

– Bora Čosić: Sasvim dobrovoljno, bez ikakvog pritiska, niko me nije gonio, prosto mi je bilo muka da ostanem u onoj atmosferi u kojoj je zemlja bila potetkom devedesetih. Spakoval sam ona dva kofera i sada smo ovde.

– Predrag Matvejević: Ja svoj položaj vidim malo drukčije. Ne kao egzil, nego kao nešto između egzila i azila, a to je i naslov jedne moje knjige. Nisam htio tražiti azil, jer se onda morate odreći prethodnog državljanstva, ali ne mogu reći da me je netko izgnao. Prema tome, nisam u pravom egzilu, nego u jednom, ako hoćete, dobrovoljno izabranom egzilu. Netko je rekao da je dobrovoljni egzil najgori tip egzila. U njemu sigurno ima nešto perverzno i nešto teško čega nema u običnom, pravom egzilu. Izgleda, međutim, da klasični egzili u našem vremenu, na početku novog milenija, iščezavaju.

– Bora Čosić: Ni ja nisam baš u pravom egzilu, u dobrovoljnog sam boravku u jednoj drugoj sredini. Često navodim primer Turgenjeva koji je živeo u Parizu, ili negde u okolini Pariza, a nije ga gonio nikakav carski režim, nego je prosto izabrao tu sredinu. Naravno, odlučio sam da napustim zemlju zato što mi je tamo zaista bilo neizdržljivo iz duhovnih razloga.

Bijeg za spas govora i jezika

– Predrag Matvejević: Našli smo se u situaciji kada više nismo mogli slobodno govoriti, pa je odlazak na neki način značio spašavanje govora i vrijednosti na kojima govor počiva.

– Bora Čosić: To je tačno. Nismo samo spasili vlastiti govor, nego mislim da mi pomalo spasavamo i svoj jezik. Jer, jezik koji se tamo govoriti ja više ne prepoznajem kao svoj nekadašnji jezik.

I Vi, gospodine Matvejeviću i Vi, gospodine Čosiću, otišli ste, kako kažete, da biste spasili je-

zik, pogegli ste od one atmosfere koja je vladala devedesetih godina prošlog vijeka. Mislite li da je danas intelektualna atmosfera na

čanju, kako u Srbiji, tako i u Hrvatskoj, ne mogu uopšte da merim gde je manje gore. Duhovnu situaciju, koja sada truli u Beogradu i uopšte u Srbiji, karakteriše enormni porast fašistoidnih ideja. Nikada do sada nije bilo toli-

a njihovi sudionici odvedeni u zatvor u Njemačkoj i Italiji, zemljama gdje je bilo toliko fašizma, da ne govorimo o Švedskoj ili Francuskoj.

Laži i prevare demokratskog bloka

– Bora Čosić: Ta takozvana demokratska promena u obe zemlje, i u Srbiji i u Hrvatskoj, zaista je velika farsa i nekakva globalna laž. Toliki ljudi iz bivšeg režima ostali su na nekim vrlo važnim mestima, a bili su ključni subjekti zlikovačkog poнаšanja prema drugim narodima, a naravno i prema sopstvenom narodu. Ovih dana pokazujem priateljima fotografiju jedne od važnih osoba u takozvanoj grupi "G-17 plus", fotografiju na kojoj su on, Arkan, onaj također ubijeni gospodin Badža, jedan zlikovac – pisac Limonov koji je pucao po Sarajevu. Taj čovek je danas portparol pomenute grupe koja sada postaje i partija. U Hr-

nove vlasti u Srbiji i Hrvatskoj nekako oslabio blok intelektualaca koji su bili vrlo glasni u kritici Miloševićeva i Tuđmanova režima. Mnogi od njih su prišli novoj vlasti, dobili ambasadora mesta, postali direktori značajnih kulturnih institucija, pa sada veoma spremno brane svaki potез nove vlasti. Dijelite li taj utisak, gospodine Čosiću?

– Bora Čosić: Apsolutno. To je zapravo jedna, moglo bi se reći, legija ljudi koji su po svoj prilici, kako se sad pokazuju, pripadali nekoj vrsti lažnog demokratskog bloka. Na njih se, naravno, ne može računati. S druge strane, oni ljudi koji su ostali dosledni, koji su čvrsti i stameni, prilično su umorni. Oni su već 12-13 godina u neprekidnoj borbi i njima čovek mora da oda priznanje za to što su još uvek na nogama. To je grupa izuzetnih ljudi: Rade Konstantinović, Filip David...

– Predrag Matvejević: Mirjana Miočinović.

– Bora Čosić: Dabome. Ali oni sve više gube dah, jer ništa ne ide na bolje, neke stvari su se i pogoršale.

– Predrag Matvejević: Dodatah i Latinku Perović, Nebojšu Popova, Sonju Biserko. Grupa je, međutim, ipak malena. U Hrvatskoj smo imali jedan interesantan slučaj. Stotinjak pisaca je napustilo Društvo književnika nakon što je uprava odlučila da iz prostorija Društva ukloni veliku ploču na kojoj su bila ispisana imena pisaca, žrtava fašizma, kao što su Cesarec, Adžija, Keršovani. To se nigdje drugdje u Evropi nije dogodilo. Valjda ti pisci nisu dovoljno nacionalni. I u Hrvatskoj i u Srbiji put prema regresiji je široko otvoren, povijest se čita kroz neke epsko-folklorne naočale, puna je krivotvorina. Školski i obrazovni programi stvaraju krive predodžbe o prošlosti, stvaraju iskrivljene svijesti.

Bolne alternative

– Bora Čosić: Rekao bih da je fašizam latentna tema ovog našeg razgovora, fašizam koji nastupa u našim zemljama. Postoje situacije, postoje okolnosti kada se ljudska priroda, po mom mišljenju u osnovi negativna, iskaže u najgorim oblicima destruktivnosti. Tada ljudi, naši dojučerašnji susedi, naši prijatelji, naši kumovi, naši školski drugovi, odjedanput provaljuju u naše kuće, pljačkaju naše frižidere, siluju naše žene, ubijaju našu decu.

Godinama pamtim ono što mi je moj prijatelj Miša Stambolić ispričao, bio je užasnut kad je na Zlatiboru video kamion pun nekakvih olupanih fižidera i športeta, opljačkanih od neke sirotinje u Bosni. To su uradili ljudi za koje se obično kaže da su časni, dobri domaći.

– Predrag Matvejević: Teško je kritički govoriti o svemu tome, jer onaj koji tako postupa uvek se nađe pred izuzetno teškim alternativama. Najteža je ona alternativa između izdaje i uvrede. Ako kritički govorиш o svojoj vlastitoj sredini, naciji i državi, to je izdaja. Ako kritiziraš tuđu sredinu, naciju i državu, to je uvreda. Stalno si između čekića i nakovnja, jednom si izdajnik, drugi put netko tko vrijeda druge, u takvoj situaciji gube se mogućnost i prostor za kritičke riječi. Druga alternativa je izbor između šutnje i poslušnosti. Ne-

Čosić – Amnezija se odnosi i na ceo narod. Ljudi zaboravljaju sve, zaboravljaju šta je učinjeno u njihovo ime, ili neće da se sete, o tome je reč. A što se tiče amnezija pojedinaca, one su vrlo smisljene. Svi oni vrlo dobro znaju šta su radili, samo se sada prave ludi

području bivše Jugoslavije bitno drukčija?

– Predrag Matvejević: Danas se postepeno uviđaju greške, ali se ne priznaju. Neki dan sam u zagrebačkom tjedniku *Globus* pročitao da sedamdeset posto mladih Hrvata želi da ode. U Srbiji je, čini mi se, taj postotak još veći. Bio sam u septembru u Bosni, tamo gotovo svi mlađi hoće da odu. Bio sam zapanjen koliki su redovi ispred stranih konzulata. Sve više ljudi govori o tome kako se prije bolje živjelo, kako je sada situacija izuzetno teška. Ali nacionalizam nije spremna da prizna svoju odgovornost za to što se dogodilo i za to kako se dogodilo.

– Bora Čosić: Meni se čini da je sada situacija čak gora nego što je bila. Jer, u vreme rata ljudi su bili obuzeti svojim kalašnjikovima, a sada je to utihnulo, probudile su se sve ideoološke aveti, nacionalizam je u velikom poja-

ko ljetićevo skog, dražinovskog duha. Pojavljuju se antisemitska pisma. Dobiju ih naši bliski prijatelji, najbliži, pisma sa užasnim rečima – marš napolje, i tako dalje. To su nezamislive stvari. To ga nije bilo čak ni za vreme Miloševića. On i njegova gospoda su iz nekih razloga to demfovali, valjda zato da bi pokazali da su nekakvi "levičari", a sada je to puklo kao čir i razlilo se, baš onako kao kad pukne slepo crevo.

– Predrag Matvejević: Mislim da se čir razlijeva i u Hrvatskoj. U Splitu se nekoliko desetina tisuća ljudi okupi na koncertu pjevača nekakve nadri-glazbe. Nose se ustaške, crnokošuljaške uniforme, uzvikuju se "za dom spremni", pjevaju se pjesme o ratnim zločincima, Juri Francetiću i Bobanu. Sve se to tolerira, iako je u Hrvatskoj tobože pobijedila neka lijeva opcija. Takve manifestacije bile bi zabranjene,

vatskoj imamo onoga gospodina, koji je bio šef Tuđmanove pretprijske garde, koji je čuda pravio po Lori, on je sada pomoćnik ministrike odbrane u demokratskoj Račanovoj vlasti.

– Predrag Matvejević: Nesreća je što intelektualci nisu našli u sebi snage da reagiraju na takvo stanje. Govorio sam o tome u raznim prilikama, čini mi se da bi nam evropsko iskustvo moglo koristiti, međutim, to iskustvo nije lako prihvati. Nakon Drugog svjetskog rata, nakon strahota koje su učinili Nijemci, ne samo pojedinci, i nacija je bila uvučena u sve to, našao se jedan broj intelektualaca, okupljenih u "Grupi 47", među njima su bili pisci Heinrich Böll i Günter Grass, kasnije su došli filozofi Jürgen Habermas i drugi, koji su željeli da stave veliko ogledalo pred lice nacije, da otvoreno kažu – evo što smo mi učinili.

– Bora Čosić: Naravno, pisci su jedini ljudi koji mogu nešto da učine. Mnogo je bilo važnije što se je u Nemačkoj pojавio jedan Adenauer. Neka vrsta takve osobe za mene je Mesić, ali on je toliko omražen i nepopularan u Hrvatskoj da ne znam kako uopšte sedi na svom mestu.

– Predrag Matvejević: I one mogućen. I ja mislim sve najbolje o Mesiću, ali on ustvari ne može mnogo učiniti.

– Bora Čosić: Da. Ali u Srbiji, na žalost, nema ni Mesića, što je mnogo gore.

Imam utisak da je dolaskom

kad je postojala takozvana rječita šutnja, recimo šutnja Ane Ahmatove i Borisa Pasternaka pod staljinizmom. Ta šutnja je značila nešto. Danas je ta rječita šutnja iščezla, ostala je samo šutnja koja znači konformizmom. Spomenuo bih i alternativu, o kojoj sam pisao u raznim prilikama, između pohvale i pobune. Međutim, graja onih koji hvale vlast ostavlja pre malo prostora za protivljenje i pobunu i toga ustvari nema. Dodao bih i alternativu između slave i stida. To je možda moralna varijanta prethodne alternative. Jedini slave ono što se dogodilo, drugi se toga stide. Sapet između svih tih alternativa čovjek gubi prostor za dostoјanstven i kritički govor. Mi kao da švercamo neke kritičke misli. Prostor za kritičko mišljenje je sužen, a položaj kritičara je fragilan.

– **Bora Čosić:** Slažem se, mi smo šverceri. Mi krijućarimo neku robu naše istine, našeg osećanja sveta i našeg morala. Inače, kad govorim o svojoj naciji ili o nekoj drugoj, moj jedini alibi je što nemam, moram reći, nikakvo nacionalno osećanje i zato mogu mirno da govorim o Srbima, Hrvatima, Nemcima, ili bilo kome bez ikakvog razmišljanja o tome kome pripadam.

– **Predrag Matvejević:** Ja bih rekao da nije problem u tome da li je neko anacionalan ili nacionalan, nego kako živjeti nacionalnost bez grča. Pogledajte kako govore i kako se ponašaju neki ljudi kad govore o svojoj naciji, odjednom im se na licu pokaže grč. Kad hoćete reći neki pozitivan sud, recimo, da su naši narodi srodnici i bliski po svom porijeklu i jeziku, da su naše nacije dijelile muku vlastitoga opstanka i zajedno proživjele jedan dio povijesti, da su naše kulture, kad im je u prošlosti to bilo omogućeno, komunicirale i međusobno se potpomagale – odjednom u vama proradi nekakva kontrola. Kada ćemo već jednom zakoračiti u postnacionalizam koji je sudbina svijeta? Možemo li oprostiti onima koji ne žele s grčem živjeti vlastitu nacionalnost?

Da se vratimo fenomenu destruktivnosti. Gospodine Čosiću, govorili ste o običnim ljudima koji pljačkaju svoje dojučerašnje sunarodnjake, komšije, prijatelje. Međutim, kako je moguće da ljudi, koji su istinski nadareni umjetnici, dakle ne govorim o saputnicima literature, padnu tako nisko kao što je to bio slučaj s pojedincima na području bivše Jugoslavije? Kako je moguće da neko ko za sebe tvrdi da je humanista, dozvoli sebi da mu se riječi pretvore u ratne pokliče?

– **Bora Čosić:** To je zaista pitanje ličnog osećanja, šta čovek ima u planu. Da li ima u planu da samo proizvodi knjige ili da uz pomoć onoga što objavljuje stiče vlast. Želja za vlašću je ono što te ljude otkriva.

– **Predrag Matvejević:** Ti ljudi se sada ponašaju kao da postoji opća amnezija, kao da mi ne znamo kakvi su bili, što su radili, što su propovijedali, kakva su mjesta zauzimali u hijerarhijama, kakve su koristili imali.

– **Bora Čosić:** Amnezija se odnosi i na ceo narod. Ljudi zaboravljaju sve, zaboravljaju što je učinjeno u njihovo ime, ili neće da se sete, o tome je reč. A što se tiče amnezija pojedinaca, one su vrlo smisljene. Svi oni vrlo dobro

znaju šta su radili, samo se sada prave ludi.

Amnezija ne pogoda svakog

Ali ti ljudi, ne samo da su prošli bez javne osude nego se oni sada ponovo javljaju kao arbitri u takozvanim ključnim nacionalnim pitanjima.

– **Bora Čosić:** To je normalno kad, recimo, na čelu Jugoslavije

ideologiju nacije i počinje funkcioništati kao ideologija.

– **Bora Čosić:** Umesto da je ostavimo u etnografskim muzejima.

– **Predrag Matvejević:** Sigurno. Uostalom, taj fenomen ideo-lizirane kulture vidjeli smo i u velikim kulturama. To je bio slučaj tridesetih godina u Njemačkoj, vidjeli smo to u Italiji i Španiji

provjeri. Često kažem da je i kanibalizam posebnost, ali nije vrijednost. Nacionalizam je posebnost, ali nije vrijednost. Cim se posebnosti počnu uzimati kao apriorne vrijednosti iz toga onda proizlaze svi mogući mitovi i sve one naše priče o prvim narodima u Evropi, o najstarijim nacijama, i tako dalje. Kad sam pročitao što se u Srbiji piše o Draži Mihajloviću i njegovu pokretu, počušao sam u nekoliko beogradskih časopisa objaviti tekst o odnosu generala de Gaullea prema Draži Mihajloviću i prema Titu. Htio sam pobiti laž da je Draža Mihajlović u vojnoj akademiji postao prijatelj s generalom de Gaulleom. Oni se nikada nisu sreli, niti je de Gaulle ikada branio Dražu Mihajlovića. Toliko laži se danas potura. Ta ubrzano stvaranja mitova je takva da je gotovo teško pratiti. Jeden lažni mit se zamjenjuje drugim.

– **Bora Čosić:** Istovremeno se nipođaštava ono jedino vredno što imamo u tim našim malim kulturama i nacijama. Pogledajte šta se radi s jedinim nobelovcem s naših prostora. U Srbiji ga smatraju Srbinom, što nije bio, u Hrvatskoj ga, također, smatraju Srbinom, ali iz drugih razloga, u Bosni ne mogu da ga smisle. Dok slavimo nekakve mizerne osobe, one koji su zaista imali nekakav duhovni integritet pokušavamo da spustimo što niže.

i procesom u Zagrebu koji još traje.

– **Bora Čosić:** Pa bune se upravo oni koji bi morali saginjati glave.

– **Predrag Matvejević:** Apso-lutno. Međutim, neće me u tome obeshrabriti. Vidite, opet se vraćamo na ono o čemu smo govorili na početku, na razloge zbog kojih sam otišao. Da sam ostao, ne bih mogao s takvima idejama izići, možda ni u sebi ne bih mogao naći snage da s tim izadem u javnost.

Ko je protiv Vas podnio tužbu u Hrvatskoj?

– **Predrag Matvejević:** Jeden beznačajni pjesnik, neki Mile Pešorda, koji je bio hvalitelj druga Tita. S toliko tuge je o njemu govorio, kada je on umro. Pjevalo je odrugu Titu, da bi kasnije sve to brisao. Ja sam istupio protiv tog čovjeka zbog toga što je za vrijeme opsade Sarajeva napisao tekst *Posrbica, gori od Srbina*. A taj posrbica je navodno sarajevski pisac Abdulah Sidran, čovjek koji je bio u Sarajevu pod srpskim bombama, zapravo četničkim, ja razlikujem Srbe i četnike, i svoju majku, staru muslimanku u dimnjama, izvukao je kroz neki tunel da je spasi. I sada je on zbog toga posrbica. I ja sam također posrbica jer branim tog čovjeka. Zamislite kakve su toapsurdne optužbe.

Gospodine Čosiću, zbog čega je ideja o sudu časti, takoreći, dočekana na nož?

– **Bora Čosić:** Zbog toga što su neki ljudi prepoznali sebe u onome što je Predrag Matvejević napisao. Oni su svesni šta su činili i šta su govorili i, naravno, to im sada nije prijatno.

Ohrabrujuće nade iz provincije

Naslikali smo dosta crnim bojam intelektualnu atmosferu na području bivše Jugoslavije. Vide li bar neke male znake ohrabrenja koji bi mogli dovesti do promjena, pa da jednom zauvijek nestane govor mržnje, da se počne normalno komunicirati?

– **Predrag Matvejević:** Već sam vam govorio o ogledalu koje valja staviti pred lice onih koji su krivi i onih koji su u tome sudjelovali ili su to podržavali glasajući na izborima za takvu politiku. Tim putem bi se moglo ići prema nekom boljštu. Međutim, još smo daleko od rješenja koja mi se čine da bi bila poželjna i pozitivna.

– **Bora Čosić:** Što se tiče političara i ideologa, tu nemam никакve nade. Ali ima nešto drugo što daje nekakvu nadu. Poslednjih meseci bavio sam se nekim poslom koji je imao veze sa čitanjem knjiga mladih pisaca, pogotovo hrvatskih. Mislim da u Hrvatskoj postoji veliki broj darovitih mladih pisaca, možda ih ni-kad nije bilo toliko. Svi su super obrazovani, završili su fakultete, neki su i doktori. Za razliku od ranijih vremena, kada je koncentracija pisaca bila u glavnim gradovima, većina ih živi u provinciji, jedan je, recimo, knjižničar u Slavonskom Brodu, drugi učitelj u Varaždinu, treći muzeolog u Pazinu, i tako dalje. Što se tiče Srbije, tamo je njihov broj relativno manji u odnosu na dva i po puta veću populaciju i ne znam zašto je to tako. Ali tamo opet ima nekih važnih autora koji su u poslednje vreme napravili važne knjige, kao što je, recimo, Rade Konstantinović.

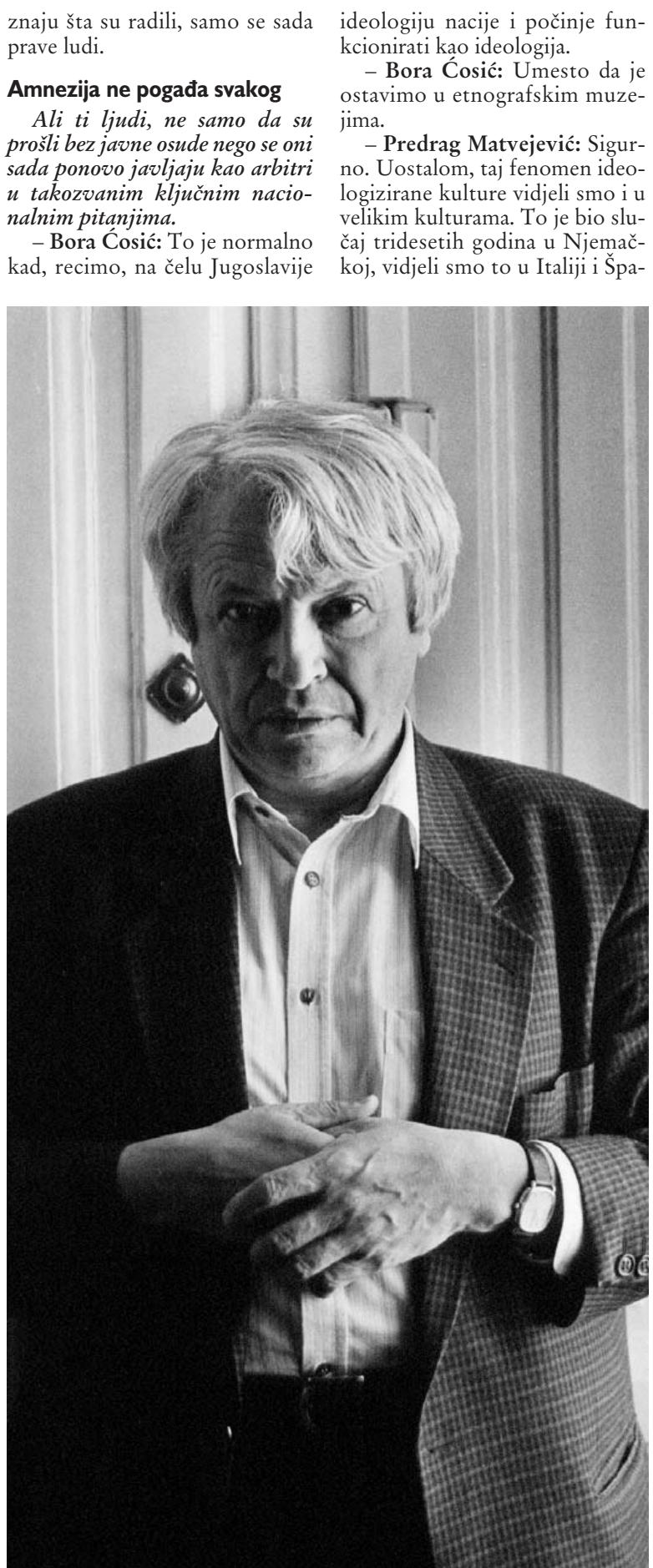
Matvejević – U nacionalnim kulturama posebnosti se tretiraju kao vrijednosti. To je temeljna pogreška, ne mogu se brkati posebnosti i vrijednosti, posebnost može biti vrijednost, ali ne mora dok se ne provjeri. Često kažem da je i kanibalizam posebnost, ali nije vrijednost. Nacionalizam je posebnost, ali nije vrijednost

stoži čovek koji je pre nekoliko godina držao jedan potpuno rav ногorski, četnički govor.

Već više od decenije i po na području bivše Jugoslavije dominantan je trend zatvaranja kulture u nacionalne okvire. Kakve su posljedice tog trenda?

– **Predrag Matvejević:** Nitko pametan neće nijednoj naciji po-reći pravo na nacionalnu kulturu. Međutim, problem nastaje kada se nacionalna kultura pretvori u

njolskoj, u Sovjetskom Savezu za vrijeme staljinizma uništene su tolike vrijednosti ruske kulture. Taj fenomen je tako, jako prisutan na našim prostorima, gdje nacionalna kultura služi i funkcionira kao ideologija nacije. U nacionalnim kulturama posebnosti se tretiraju kao vrijednosti. To je temeljna pogreška, ne mogu se brkati posebnosti i vrijednosti, posebnost može biti vrijednost, ali ne mora dok se ne

Peter Praper, psihanalitičar i klinički psiholog

Agresivnost i kreativnost

Dva su koncepta agresiviteta: prema jednom agresivnost je u svojoj biti destruktivna i urođena te drugi da je agresivnost energija koja motivira za akciju

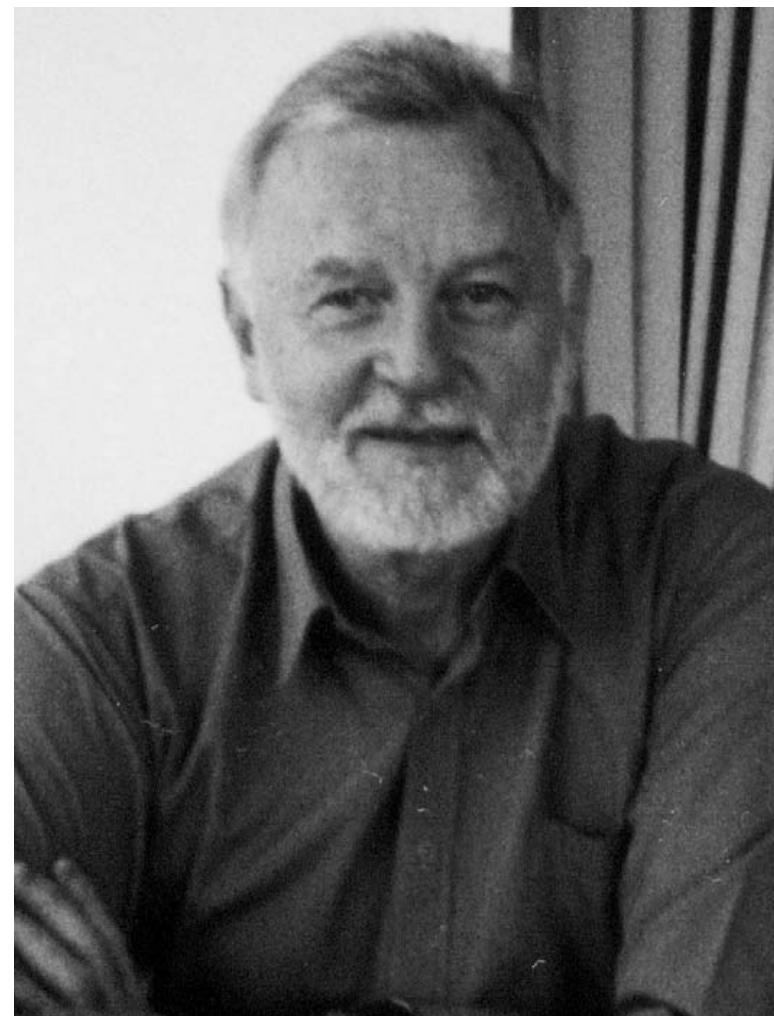
Grozdana Cvitan

Na Osmim Bregantovim dana održanim u Portorožu od 14. do 17. studenoga ponajprije vrijedi zamjetiti otvorenost i koncepciju profili ranost. Na temu agresivnosti jedan je od referenata, prof. dr. Peter Praper, u izlaganju naslovljenom *Od agresije do inicijative kroz integracijski model* (*Od agresivnosti do inicijativnosti skozi integracijski model*) istraživao povjesna pitanja agresivnosti u psihologiji i psihijatriji. U trenutku kad se u tranzicijskim zemljama završavaju (Slovenija), traže (Hrvatska) ili tek počinju transformacije zdravstvenog sustava, razgovor smo počeli vremenom u kojem su ustrojeni prvi centri za psihohigijenu djece i prerastanju tog modela u nacionalni program primarne preventivne.

– Osnivanje centra za psihohigijenu pri domu zdravlja značilo je da smo napravili uvjete vrlo ravnog rada s djecom. Tamo sam počeo i istraživački raditi na razvojnom projektu koji se i danas upotrebljava u nacionalnom programu primarne preventive. To je *skrining* sustav za predškolsku djecu koji omogućava rano otkrivanje rizičnih grupa u psihološkom smislu, što je sa sobom povuklo i rad s rizičnom djecom.

Znanstvenim radom dokazali smo da se u prvim godinama života, tj. godinama do škole, propusti mnogo dragocjenog vremena u kojem je moguće već mnogo napraviti, da je to vrijeme u kojem se različitim programima mogu kanalizirati razvojni koraci.

Peter Praper specijalist je kliničke psihologije. Počeo je raditi u mariborskom domu zdravlja gdje je, sa skupinom suradnika, prvi put organiziran posebni centar za psihohigijenu. Grupnu psihodinamiku predavao je na Tehničkom i Ekonomskom fakultetu, a psihologiju na Pedagoškom fakultetu u Mariboru. Na Sveučilištu u Ljubljani profesor je na odsjeku psihologije i klinički je psiholog praktičar. Suosnatelj je prvog privatnog Instituta za edukaciju iz psihoterapije, autor je stručnih knjiga, znanstvenih članka, urednik zbornika... Najvažnije knjige: *Tako malen, a već nervozan* (1992. i 1995. knjiga temeljena na petnaestogodišnjem istraživanju 700 obitelji), *Razvojna analitička psihijatrija* (osnovni udžbenik iz psihoterapije u Sloveniji).

Sljedeća spoznaja, kojom smo i sami bili iznenadeni, bila je to da u populaciji predškolske djece postoji deset do petnaest posto podnijeti. Bile su to obitelji s mnogo simbiotskih elemenata u kojima nije bilo jasno razgraničenih uloga, primjerice da su na

Ispostavilo se da ako tako mijenjamo strukturu obitelji onda se mnogo toga događa i spontano. Sve je to kasnije i dobilo ime: sistemski pristup u obiteljskoj terapiji. Ali sistemski teorija je došla tek krajem sedamdesetih godina iz kibernetike. Znači, radili smo tih godina nešto za što nismo imali teorijski model, tj. naziv toga što smo radili.

Iz toga je nastala samostalna služba u domu zdravlja koja je imala tri dispanzera: za djecu, ovisnike i odrasle. Kasnije je taj dispanzer upošljavao trideset ljudi i uz mnogo problema s privatizacijom ipak je preživio jer se pokazalo da su, iako između osnovnog i specijalističkog zdravlja, nezamjenjivi u preventivnom radu i radu s kroničnim bolesnicima, da rasterećuju bolničke ambulante i da ih koncept obiteljskog liječnika ne može zamjeniti, da jednostavno nije bolji. Pokazalo se da su upravo na dispanzera pokušali učiti i ljudi sa Zapada. Clinton je počeo radići na tome da bi osigurao tu razinu u SAD-u, a za njihova boravka u Sloveniji brižno ih je posjećivala i proučavala gospoda Hillary.

Akademski i klinički psihologija

Kako se mijenjao Vaš stručni interes?

– Kasnije sam sve više radio preventivnu na istraživački način, počeo suradivati s nekoliko fakulteta te nakon dvadeset i dvije godine rada u dispanzeru prešao na Sveučilište, najprije u Mariboru, a zatim u Ljubljani. U početku sam predavao grupnu psihodinamiku, zatim teoriju neuroza, a sad psihoterapiju. Tako se konično moja profesorska aktivnost podudara s onim što radim na klinici, ali u obrnutom odnosu: zaposlen sam na fakultetu, a i da je radim s pacijentima.

Nakon specijalizacije otiašao sam na superspecijalizaciju iz grupne analize i postao sam dak londonskog instituta u zagrebačkoj grupi edukanata iz grupne analize. Bilo je to početkom rata, pa smo specijalizaciju morali s pet produžiti na šest godina da bi ispunili uvjete. Ipak, samo jednom nisam mogao do Zagreba kad su jedno jutro izbili tenkovi na ceste, pa nisam mogao iz Maribora. Ipak je to veza koja je ostala i ja sam i dalje član zagrebačkog Instituta za grupnu analizu.

Takav put kao da pokazuje neodlučnost između akademске i kliničke karijere, ali znao sam da će se to dogoditi, da će se moj rad preklapati. Baš zbog toga sad imam dobar osjećaj s onim što radim, istražujem i razvijam na fakultetu, a s druge strane isto je i s radom s pacijentima, edukanima i postdiplomantima na Institutu za kliničku psihologiju.

O kakovom je institutu riječ?

– Osnivali smo ga (ljudi s moje katedre i ja) kao Institut za psihoterapiju. Tražili smo puteve da organiziramo klinički dio uz odsjek za psihologiju, a kako u tome nismo uspijevali, jednostavno smo utemeljili privatni institut. Sad on već ima status akreditirane institucije za edukaciju iz psihoterapije.

Koliko je trebalo da bi se ustrojio?

– Institut smo organizirali relativno lako. U to vrijeme bila je to prva privatna institucija za psihoterapiju i kliničku psiholo-

giju kod nas, ali trebalo je razviti sadržaj, jer u početku smo bili samo trojica. Trebala nam je šira suradnja i drugi profili (psihijatri) i konsolidacija je trajala oko pet godina. Sad smo već na točki kad bi mogli razmišljati o boljim uvjetima, prostoru...

Slovenski mudri nacionalizam

Vaši kolege iz Hrvatske govorili su o agresivnosti u ratu. I Vi ste spomenuli rat. Je li se u Sloveniji o tome razgovaralo kao o poslijeratnoj psihološkoj temi i u kom smislu?

– Rat je prisutniji više nego smo spremni o tome razgovarati. Postoje ljudi s traumama, ali njih kao da se ne primjećuje. Ponašamo se kao da konflikta nije bilo, govorimo o traumatskim događajima, ali i to potiho. Možda smo se izvukli iz konflikta zato što nismo željeli biti heroji, pobednici, što nitko nije bio jako povrijeden pa i uz mrtve i traume to je prošlo relativno bezbolno.

U odnosu na što to uspoređujete? Je li moguće reći da je Slovenija efikasno, brzo i pripremljeno odradila posao koji si je dala u zadatku? Osjeća li se to tako i kako biste to definirali?

– Možda neće lijepo zvučati, ali u Sloveniji se proces nije dočinio preko nacionalizma. U Sloveniji je još u šezdesetim u krugovima filozofa mnogo toga bilo jasno. Oni koji su predviđali razvoj vidjeli su mnogo toga unaprijed. Primjerice, Piravec je već 1966. rekao svojim studentima da je za Sloveniju jako važno da se uđe u Europu iz Ljubljane, dakle sa svojim identitetom. Nadalje, rekao je da Slovenci zbog toga moraju biti jako oprezni kako taj identitet ne bi bio nacionalizam nego funkcionalna i racionalna spremnost suradnje s drugima.

Kad je 1972. propao koncept Stane Kavčića koji se zalagao za liberalizam i tržišnu koncepciju, nismo mogli razumjeti što se dogodilo u Hrvatskoj s maspokom. Onda smo vidjeli da je u Hrvatskoj taj proces liberalizacije bio zaustavljen na nacionalističkim prijetnjama. Nacionalizam s mnogih strana vodi u rat. Tad je već bilo rečeno da Slovenci mogu ići ako hoće. Jer, rečeno je, oni nisu problem. A zašto? Zato što nisu funkcionalni otvoreno nacionalistički.

Što znači nisu funkcionalni otvoreno nacionalistički? Znači li to da su bili mudri u odnosu na vlastiti nacionalizam?

– Da. To je kao i u životu. Model obitelji može se proširiti i na široku društvenu zajednicu. Tako gdje su odnosi konfuzni onaj tko hoće stvoriti svoj identitet treba ga izboriti. Ali kad ima svoj identitet, mora birati s kim će biti u odnosima i kakvi će ti odnosi biti. Pogledate li socijalni sustav, uočit ćete istu dilemu.

Kako tumačite problem u Hrvatskoj?

– Mislim da je Hrvatska bila previše frustrirana jugoslavenskim egalitarizmom, a, osim toga, bila je frustrirana velikim brojem pripadnika Drugih, ljudi iz ostalih jugoslavenskih republika koji su se u njoj našli. To su poznate stvari. Sociolozi kažu: kad se postotak drugih nacija približi brojci od dvadeset do dvadeset i pet posto, automatski počinju problemi. Temeljni narod se počinje plašiti za svoj identitet, a drugi narod ili narodi

traže pravo na svoj identitet i prestaje se integrirati u sustav u kome živi. Mislim da se to dogodilo i Hrvatskoj, a zbog toga je i bila previše nacionalistička. Osim toga, takvu situaciju poticao je i režim. To se događa automatski.

Vode su izbor stečenih uvjeta

Znači li to da vode nisu ti koji manipuliraju situacijama, nego su proizvod situacije?

– Uvjerjen sam da ni u Srbiji vode nisu manipulirale situaciju, nego je postojala situacija koja je pogodovala prihvaćanju sasvim određene vrste vode. Dakle, voda je bio prikladan postojećoj situaciji. Naravno, kad takav voda dobije svu vlast onda je iskorištava da se održi na vlasti. Nigdje u svijetu diktatori nisu ljudi koji su postali vode po svojim sposobnostima nego su se u određeno vrijeme pojavili u sredini koja je trebala diktatora. I diktator se ponudi, a kad uspije da ga jednom prihvate više ne želi ispustiti vlast iz ruku. To je put diktatora.

Sjećam se prvih Tuđmanovih govorova i moram reći da su bili nacionalistički. Problem je bio u tome što on nije bio sposoban razmišljati o tome da će svi narodi u Hrvatskoj otići u Europu. On je govorio o Hrvatima. Dakle, drugi tu nisu spadali. Grupirao je ljudi i tako generirao nacionalizam.

To je politički aspekt onog što je prethodilo zbijanjima. Što je s psibičkim posljedicama?

– Nije dobro negirati traume, jer one postoje. I u Sloveniji još susrećem ljudi koji s PTSP-jem lutaju okolo. Nije samo sukob bio izvor trauma. U Sloveniji se dogodio rascjep između policije (za koju je rečeno da je prihvaćena od lijeve opcije) i teritorijalnih jedinica (preuzetih od desne opcije).

Nakon oslobođenja i osamostaljenja mnogi su ljudi iz policije i vojske umirovljeni jer nekako nisu spadali u tu opciju. Onda je počela prljava politika.

Je li bilo socijalnih potresa?

– Nije, ali su počeli drugi stresovi. Mnogi ljudi koji su bili spremni za borbu i svoj posao u vojsci i policiji odjednom su umirovljeni mladi, s četrdeset i kojom godinom. To su izvori frustracija, a ti ljudi teško nalaze svoje mjesto i vrlo su bliski onom što Amerika prepoznaje kao vijetnamski sindrom.

Stresna situacija, pokazuje se, manje je pitanje trajanja situacije, a više okolnosti koje su se u vremenu dogodile. Koliko je to točno?

– Gledamo samo na dane i godine manifestnog sukoba i to je pogreška. Širi kontekst se ne uzima u obzir, a on je silno važan. U Sloveniji, konkretno, to traje od šezdesetih. Kad sam se 1970. vraćio iz JNA bio sam uključen u teritorijalne jedinice i imao sam priliku vidjeti sukob između koncepta po kojem Slovenija treba imati tu svoju vojsku i načina na koji je JNA stalno sabotirala taj projekt. Ti su se sukobi dogadali od sedamdesetih nadalje, a provodeni su tako da su oficiri JNA sjedili u svim skupštinama, vodili cjelokupnu politiku u gradovima, i sve je to bilo zamjetno. Bilo je i prijateljskih susreta, sportskih igara i sličnog, ali u pozadini je bila politika. Politika je bila unitarnistička i eskalirala je u konflikt.

Oficiri JNA su znali sprječavati koncept slovenske teritorijalne vojske uzevši teritorijalce pod zapovjedništvo. Na kraju je došao i dekret o oduzimanju oružja, ali kako su ljudi uglavnom vrlo dobro znali što se spremaju, znali su to oružje dobro i skruti. U biti je to bio sukob unitarnističkog i demokratskog koncepta, i ako smo dobro znali da je u pozadini svega ideja: jedan narod, jedno pismo, jedan jezik, itd. Mi Slovenci imamo dugu tradiciju susretanja s assimilacijom i jako dobro znamo posljedice takvih koncepata. U Austriji je ostalo oko sto pedeset tisuća Slovenaca, a danas ih oko deset tisuća. Slično je s Italijom, Mađarskom, Hrvatskom. Assimilacija je jedna vrlo teška i tužna stvar, ali mi nekako neorganizirano branimo taj nacionalni identitet. Slovenci koji su emigrirali u druge zemlje nastoje sačuvati svoj kulturni identitet i u tome se snalaze bolje od onih koji su bili u svojoj kući, živjeli tamo gdje su oduvijek živjeli, ali su se njihove kuće našle u raznim granicama koje nisu bile i granice Slovenije.

Stoljeće trauma

Moj djed je bio predsjednik plebiscitarne komisije u Plibeku. Kad su izgubili oni s kojima je sudjelovalo u svojoj političkoj borbi, on je spakirao stvari i s obitelji otišao iz svoje kuće. Ljudi su ipak nekako zatvarali u vlastite kuće. Ali to je uglavnom (bilo) moguće na selu gdje se radilo na zemlji. Međutim, obitelji su imale mnogo djece i od njih četvero, petero, većina je odlazila u grad tražiti posao. A dobivanje posla često je bilo praćeno i s mijenjanjem imena – u njemačka. Tako je počinjala assimilacija i za otprilike tri generacije ona se u potpunosti i dogodila. Primjerice, majka mog bratića nikad nije znala njemački, moj bratić govorio slovenski, ali lošije od njemačkog, a njegovo dijete slovenski razumije, ali govoriti samo njemački. Dakle, kroz tri generacije izgubio se jezik bez obzira što ti ljudi žive na svome. Ipak, vjerujem da su takve povijesne situacije kod Slovenaca proizvele određene reakcije, a jedna od njih može se vidjeti u situacijama kad znamo biti tvrdoglavu uporni u svojim opozicijskim stajalištima.

Jedna gospođa je tijekom trajanja rasprave nakon referata zažila što Slovenija nikad nije riješila svoje transgeneracijske traume. Koliki je to problem?

– Objektivno, nismo riješili te traume iz vremena kad su Bavari oružjem pokrštavali Slovence. Bavarci su okupirali Karantaniju, uzeli sinove iz boljih obitelji, istrenirali ih i slali natrag s vojskom da oni pokrštavaju Slovence. Od tog traumatičnog rascjepa do danas su ostali tragovi. Strahovit rascjep kod Slovenaca i danas je vidljiv između lijeve i desne opcije. Tu su i traume koje možemo smatrati svježima a počele su od fronte na Soči u Prvom svjetskom ratu. Tamo se formalno borila austrijska vojska, ali objektivno tamo je Austrija poslala mahom Slovence, bilo je i Hrvata, ljudi iz Bosne... Srbi su to kasnije smatrali velikim grjehom. Dobili su status oslobođitelja cijelog teritorija južnoslavenskih zemalja i jasno da su nakon tog rata Hrvatsku i Sloveniju smatrali svojim koloni-

jama. To nije prestalo do kraja trajanja Jugoslavije, iako nikad nije imenovano. Dakle, traume imamo svi i one nisu od posljednjeg rata, nego se nakupljaju stotinama godina unazad.

Transgeneracijsku traumu sam mogao vidjeti u svojoj obitelji. Moj djed je četiri godine bio na Sočkoj fronti i jedva je riječ mogao progovoriti o tome što je proživio. Bio je šutljiv, ljunut i nezadovoljan cijeli život. A takvih djedova, očeva i ostalih rođaka bilo je u svim našim obiteljima.

Generacija mog oca ima druge traume. On je bio iz učiteljske obitelji i njegovi su vrlo romantično gledali na Jugoslaviju, ilirizam i slične stvari. Obitelj se trudila da se djeca iz slovenskih obitelji ne ponijemče. Moj otac je rođen u Austriji 1915. i dobio je ime Josip. Mislim da to govori dovoljno o očekivanjima te obitelji. Odrasli Josip bio je oficir jugoslavenske vojske kad je po-

Traume imamo svi i one nisu od posljednjeg rata nego se nakupljaju stotinama godina unazad

čeo Drugi svjetski rat, jedva preživio godinu dana logora i sve što mu je donijela nesimpatična uloga njegova zanimanja. Sve to uvjetovalo je njegovo pretvaranje u šutljiva i pomalo ljunuta oca.

Postoji li u Sloveniji otpor protiv uniforme?

– Postoji. On je proizšao iz činjenice da su Slovenci uvek morali ići vani, odnosno služiti neku drugu vojsku. Kao i Hrvati, služili su Austro-Ugarsku Monarhiju, a ni JNA im uglavnom nije odgovarala, posebice zadnjih dvadeset godina kad se već potpuno srbizirala. Zbog toga danas ne vole ni vlastitu uniformu. Sve se to pomalo našlo na kupu u iščekivanjima da će tu ulogu pokriti NATO pakt.

Destrukcija ili pozitivna energija

Ali to ne znači da se ne mogu pobuniti. I u Sloveniji se javlja revolt protiv toga, ali osobno smatram da je to revolt protiv zdravog razuma. Jer ako Slovenci ne vole nijednu uniformu, što onda? Hoćemo li u Evropi živjeti u sustavima u kojima će svi biti bez oružja? To je nerealno očekivati. Želiš li biti relativno samostalan, mislim da moraš imati kapacitet da se obraniš. To je kao i kod pojedinca. Želiš li biti relativno samostalan moraš drugom znati postaviti granicu i dati mu do znanja do kuda on može u nekom odnosu.

Je li moguća budućnost bez rata?

– Nisam siguran da nije nemoguća. Uz više autonomnih sustava bilo bi više suradnje. Više suradnje – manje opasnosti za rat. Ali nužno je dogovaranje. Tako je i s meduljudskim odnosima. Najprije je potrebno dogovoriti granicu postjećega kako bi znali gdje je točka na kojoj počinje osobnost. Kod ljudi je dimenzija vlastite kože čimbenik odnosa. U pitanju je respekt.

Među državama to je granica. To je univerzalna istina i nju treba poštovati.

Kad već spominjete granicu...

– Ljut sam zbog glupih sukoba između Slovenije i Hrvatske. Odgovorni smo budućim generacijama i moramo dogovoriti način na koji ćemo ostati u dobrom odnosima. To je bitno. A jedni kod drugih moramo razumjeti vitalne interese. To je pitanje zdravog agresiviteta u odnosu na patološki.

Što je patološki agresivitet?

– Dva su koncepta agresiviteta: prema jednom agresivnost je u svojoj biti destruktivna i urođena te drugi, u koji više vjerujem, da je agresivnost energija koja motivira za akciju. U priči o Kainu i Abelu (o kojoj je na skupu bilo mnogo govora) moguće je govoriti o Kainu kao produktu obiteljske situacije. Nije problem samo Kain, nego i otac koji se ne spominje, a taj otac je Bog. Osim toga, taj Bog Kaina ne voli. Osim što taj otac ne postoji, pitao bih i gdje je Eva? Ne bi li ona trebala voljeti svoje dijete i ne bojati se toliko Boga kad je ljubav prema djetetu u pitanju? U biti govorimo o nositelju destrukcije koji je produkt cijelog tog sustava. Kain je traumatiziran osoba. Jasno, Abel je onda traumatiziran od Kaina, itd. Pitanje jest je li nam to zaista sudeeno? Mislim da početni uvjeti mogu biti drukčiji. Može se nekad dogoditi da majka voli svu svoju djecu, ne samo jednog od njih, ali svakog na svoj način. Može biti da ta djeca imaju oca koji je prisutan i nije toliko kontaminiran tom simbiozom i može vidjeti drukčije, izazvati djecu da idu u akciju, da se nečeg prihvate, da se discipliniraju, nauče kako ustrajati u nekom pokušaju itd. Ako majka time što voli može nuditi taj osjećaj sigurnosti, onda otac može nuditi to iskusstvo da se krize mogu rješavati. To je za djecu lijepo iskustvo. Nakon jedne takve krize sin mi je jednom rekao: *Najlepše u sve-mu bilo je to što sam video kako mogu proći ako ustrajno tražim put.* To je to. Ipak vjerujem u drugu koncepciju agresivnosti. Nisu svi ljudi bolesni. Imamo mnogo pacijenata, ali to je ipak od deset do petnaest posto populacije. One druge ne vidimo – valjda je s njima sve u redu. Ali to ne znači da nisu agresivni, nego da svoju agresivnost uspijevaju staviti u službu rada, inicijative, ponosa, slijediti svoje ideje... S idejama je uvek tako. Možeš biti kreativan, imati ideju, ali moraš obaviti i posao. Znači, kreativnost kombinirana s produkcijom dovodi do rezultata.

Otvaranje tvrdoglavog opozicionarstva

Kako utjecati na društva kako bi se poticala ta produktivna kreativnost?

– Slažem se s onima koji misle da je agresivitet kod Slovenaca izraženiji nego u drugim kultura-ma, iako se to ne vidi lako. Kako sam rekao, on je sadržan u našem tvrdoglavom opozicionarstvu, i kad vam netko kaže suho *Da, da, u redu* on misli *Pričaj ti, ja svoje mislim.* Ipak je to neproduktivan agresivitet. On me može može sačuvati od nestanka, ali to ne znači da je produktivan. Čini mi se da ono što vidim kod Slovenaca u zadnjih deset godina pokazuje kako dio populacije ipak kreće

s produktivnom asertilnošću. To znači da se agresivitet otvara prema vani, poduzetnost je veća, prakticiranje da se ljudi late posla ono je što mijenja klimu u Sloveniji. Iako su velike razlike za taj osjećaj od grada do grada, one su velike između Ljubljane i Maribora, a da ne govorimo između drugih. Ljudi koji su uspješni i imaju inicijativu, traže mjesto za svoj uspjeh, a to je danas u Sloveniji ipak Ljubljana. Razlika između slovenskih gradova i ostatka zemlje jako se produbljuje i to nije dobro. Nadam se da će se ta promjena vratiti na razinu u kojoj će se razlike smanjivati.

Cini mi se da govorite o opozicionarstvu koje ne može izći iz sebe i da mnoga od tih osjećaja sliče našima u Hrvatskoj. Koliko neke bivše prakse i impulsi još traju u onom što nazivate tvrdoglavu opozicionarstvo? Koliko je još tragova prošlog sustava u takvim reakcijama?

– Mislim da veze postoje. Ipak, mislim da su mnogi problemi manje društvenoga, a više obiteljskog karaktera. Kultura življjenja bila je patrijarhalna, otac je bio autoritet, a majka ono biće koje se žrtvovalo za sve članove obitelji, što također nije dobro. Taj arhetip nas prati, iako se stvari u zadnje vrijeme mijenjaju. Možda je konstanta samo da je otac odsutan. Prije je bio odsutan kao autoritet, sada nije ni autoritet, ali je odsutan.

To je čest motiv jednog razdoblja slovenske književnosti...

– Položaj slovenskog oca je bio arhetipski, a to znači da je to osoba koja ti nešto obećava. Ako ti obećava onda ti možeš to osjećati i kad oca nema kod kuće, jer se bojiš što će biti kad se on vrati. Ujedno tražiš i drukčijeg oca: onog koji bi te volio i kojeg ti možeš voljeti. Sad je situacija utočišta različita da otac nema ni autoriteta – znači ne funkcioniра ni u prisustvu ni u odsustvu. To je velika kriza u stvarnosti. Tome treba dodati majku koja je već tri deset godina zaposlena i radi karijeru. Postotak zaposlenih očeva i majki male djece predškolske dobi je jedan prema jedan. Mnogo se govorilo o tome kako su žene u krizi jer moraju raditi dva posla: onaj gdje imaju radni odnos i onaj u kući. Ali očevi imaju po dva-tri, uvek nešto rade i stalno su odsutni. I sad se događa promjena: majka s karijerom postaje autoritet u obitelji, a tko će voljeti i maziti dijete?! Majka je uzela očevu funkciju, oca nema, nema ljubavi, a jedno mjesto je prazno. Dijete ulazi u te odnose s jakom ambivalencijom. To iskustvo je razarajuće u kasnijem životu, a razarajuće je zato što u druge odnose odlaze s jakim osjećajem ambivalencije. Takve su situacije povod za destruktivne akcije, mržnju, pa čak i užitak u destrukciji. Istraživanja sve više pokazuju da u tim uvjetima agresivnost postaje destruktivna. Bojam se da na tom putu već imamo simptomatskih zbijanja i da idemo tim putem.

Sloveniju je nedavno potresao slučaj četrnaestogodišnjaka koji je nožem napao majku kad se vratila iz škole s roditeljskog sastanka. A onda su svi govorili kako je dječak inače miran, vrijeđan, zlatan dečko. A on je imao u sebi i drugu osobu. Takvih je osoba sve više i u kriminalitetu, a to ukazuje na rascjepe ličnosti koji su najčešće posljedica sponutnih uvjeta. **Z**

U povodu dokumentarnog filma *Derrida* redatelja Kirbyja Dicka i Amy Ziering Kofman

Kristine McKenna

Kako to da ste pristali biti snimljeni za film Derrida?

– Nisam odmah pristao. Iだけ sam imao duboke rezerve vezane s neugodom koju sam uviđek osjećao prema svom liku na fotografijama. Uspio sam objavljivati gotovo dvadeset godina bez jedne slike koja bi se pojavila vezana uz moje knjige, a za to postoji dva razloga. Prvo, imao sam ono što biste mogli nazvati ideoološke primjedbe konvencionalnim fotografijama autora – fotografija glave, slika pisca za stolom – jer mi se to činilo ustupkom prodaji i medijima. Drugi je razlog bio da sam uvek imao problematičan odnos sa svojim tijelom i likom. Teško mi se gledati na fotografijama, pa sam si dopustio da dvadeset godina izbrisem svoj lik na političkim temeljima. Tijekom prošlog desetljeća to je postalo iznimno teško jer sam se stalno pojavljivao u javnosti na konferencijama kojima su prisustvovali novinari, od kojih su me mnogi slikali. Konačno je to postalo nemoguće kontrolirati i osjećao sam kako je vrijeme da prevladam taj otpor; konačno sam ga i napustio. Moram reći, bio sam ugodno iznenaden time kako uspješno film isprepleće privatni svakodnevni život obitelji s manje privatnim stvarima – primjerice, moje putovanje u južnu Afriku tijekom snimanja – i refleksijama velikih tema. Film se čvrsto drži stalnog propitivanja biografije autora. Treba li filozof imati biografiju?

Seksualni život filozofa

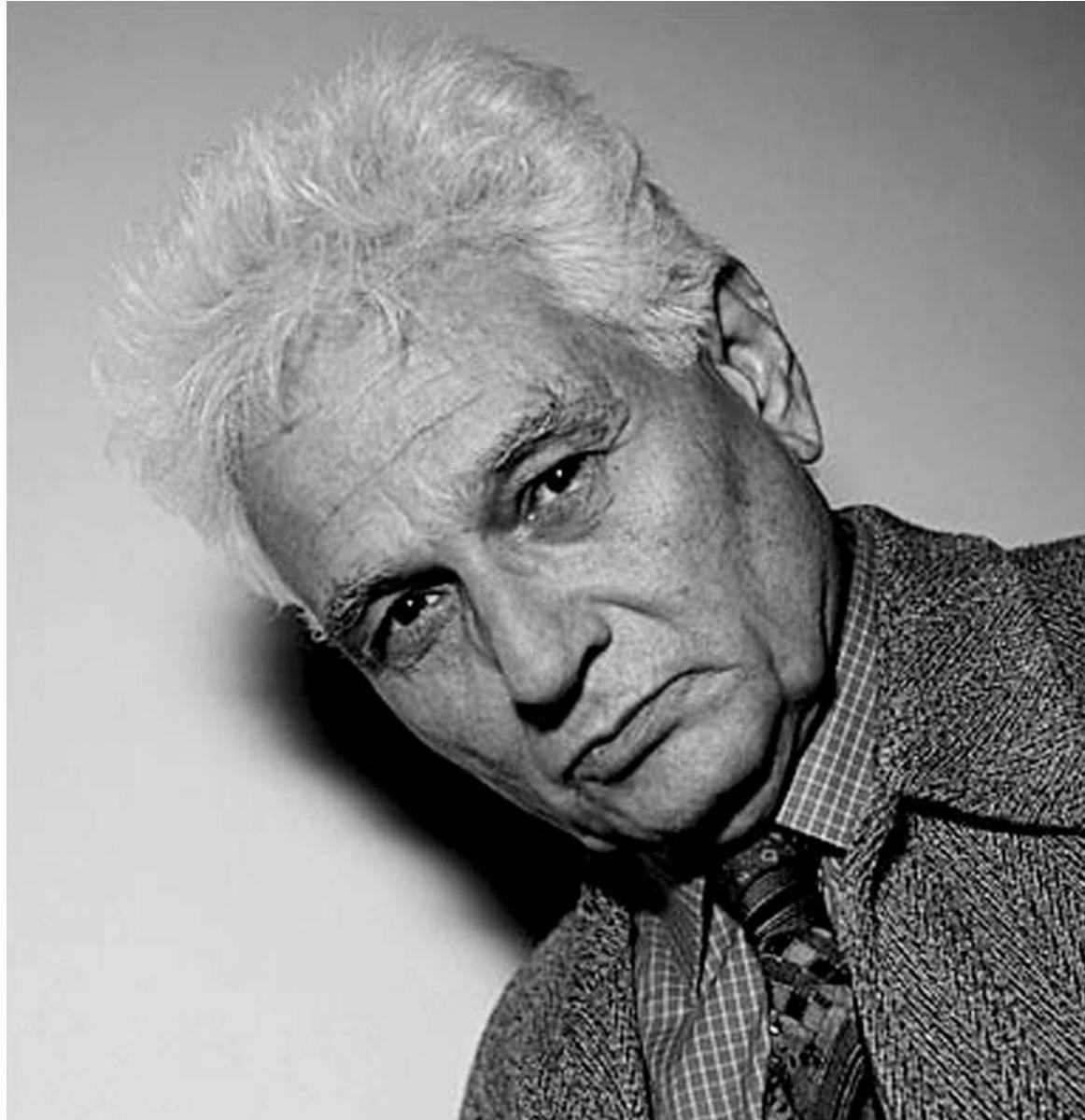
Kako filozof može ne imati biografiju?

– Naravno da ima biografiju, ali pitanje koje postavljam jest treba li je objaviti. Treba li on sam iznijeti svoju biografiju? Treba li dopustiti da njegov život bude javan i da ga ljudi tumače?

Kako možete odvojiti ono što filozof piše od njegova života?

– Ne znam možemo li, ali većina klasičnih filozofa pokušala ih je odvojiti, a neki od njih su i uspjeli. Ako čitate filozofske tekstove koji spadaju u tradiciju, primjetit ćete da nikad ne kažu *Ja* i ne govore u prvom licu. Od Aristotela do Heideggera, svi su pokušavali smatrati svoje živote nečim marginalnim ili slučajnim. Osnovno je bilo njihovo učenje i njihovo mišljenje. Biografija je nešto empirijsko i izvanjsko, i smatra se slučajnošću koja nije nužno ili temeljno povezana s filozofskom aktivnošću ili sustavom.

U filmu Vas pitaju: Kada biste mogli slušati filozofe kojima se divite kako razgovaraju o bilo čemu, što biste željeli čuti? *Vi kažete: Priče o njihovim seksualnim životima, jer je to nešto o čemu ne razgovaraju. Ali kada Vas zatim pitaju o Vašem seksualnom životu, odbijate odgovoriti. Zašto je to zabranjeno područje?*

– Odbio sam odgovoriti ne zato jer mislim da te stvari moraju biti skrivene, nego zato što ne želim otkriti najsobnije aspekte svog života improvizirajući pred kamerama na stranom jeziku. Ako otkrivam takve stvari, više volim izostići vlastito oružje – moje pisanje. Ako me čitate, vidjet ćete da ima mnogo tekstova u kojima se bavim tim pitanjima na svoj način. *Glas* (objavljen 1974. godine), *Post Card: From Socrates to Freud and Beyond* 1980. godine i *Circumfession* (1991.) su autobiografski i moj život i želje upisane su u sva moja djela.

Mesjanstvo

Možete li se sjetiti trenutka kada ste prvi put shvatili da je bog, kako je ta riječ uglavnom shvaćena, pojma koji niste mogli privratiti?

– Da bismo razgovarali o tome, moramo inzistirati na definiciji boga – onako kako se ta riječ uglavnom shvaća. Ali da, sjećam se. Dok sam odrastao, redovito su me vodili u sinagogu u Alžiru i neke sam aspekte židovstva vodio – glazbu, primjerice. Pa ipak, počeo sam se odupirati religiji kao mladi adolescent, ne u ime ateizma, nego zato jer sam mislio da je religija kakva se prakticirala u mojoj obitelji prepuna nesporazuma. Činila mi se bezobzirnim, samo sljepim ponavljanjem, a osobito mi je jedna stvar bila neprihvatljiva: način na koji su časti bile rasporedene. Čast nošenja i čitanja *Tore* u sinagogi je bila na aukciji i to mi je bilo strašno. Zatim, kada sam imao trinaest godina čitao sam Nietzschea prvi put i, premda ga nisam potpuno razumio, ostavio je na mene snažan dojam. Dnevnik koji sam tada vodio bio je ispunjen citatima iz Nietzschea

Vodim vrlo aktivan, iscrpljujući život, i da mi je netko kada sam imao dvadeset godina rekao da će raditi ono što radim sada, u dobi od 72 godine, ne bih vjerovao... Recepacija mog rada daje mi tu energiju. Ljudi su velikodušni prema meni i mom radu i siguran sam da bih se slomio bez te velikodušnosti

koji se snažno protivio Rousseauu, no volio sam ih obojicu i pitao se kako ih mogu pomiriti u sebi?

U intervjuu koji je dao ubrzo nakon Drugog svjetskog rata, ali je naredio da se ne objavi prije njegove smrti 1976. godine, Heidegger je rekao: Filozofija nakon Nietzschea ne može ponuditi ni pomoć ni nadu budućnosti čovječanstva. Jedino što možemo učiniti jest čekati da se bog ponovno pojavi. Slažete li se?

– Ne bih upotrijebio pojma bog, ali ono što me zanima u ovoj izjavi jest da je Heidegger bio antireligiozan. Bio je odgojen kao

katolik, ali je odbacio kršćanstvo, tako da bog o kojem on govori nije bog kojeg mi poznađemo. Govori o bogu koji ne samo da nije došao nego možda i ne postoji. On daje ime boga onome kome se nada i implicira da je taj koji će doći i spasiti nas imati ime boga. Ne slažem se s tim ako to potiče nadu u spasenje, ali ako ta izjava znači da čekamo dolazak nekog nepredviđenog i da moramo biti gostoljubivi prema njegovu dolasku, onda nemam primjedbi. To je oblik onoga što opisujem kao mesjanstvo bez mesianizma, a mi smo po prirodi mesijanski. Ne možemo ne biti, jer živimo u očekivanju

Koja je najraširenija zabluda o Vama i Vašem radu?

– To da sam skeptični nihilist koji ne vjeruje ni u što, koji misli da ništa nema značenja, i da tekst nema značenja. To je glupo i potpuno krivo, i samo ljudi koji nisu čitali moja djela to govorile. To je krivo čitanje mog rada koji je započeo prije trideset i pet godina, i to je teško promijeniti.

nju da se nešto dogodi. Čak i ako smo u stanju beznađa, osjećaj očekivanja je sastavni dio našeg odnosa prema vremenu. Beznade je moguće samo zbog toga jer se nadamo da će nešto dobro, netko pun ljubavi, možda doći. Ako je Heidegger mislio na to, onda se slažem s njim.

Skok onkraj znanja

Jeste li se bojali za svoj život odrastajući tijekom Drugog svjetskog rata?

– Ne. Moje iskustvo tijekom rata bilo je teško, ali ne može se usporediti s onim što se događalo Židovima u Europi. Bilo je strašnog antisemitizma u Alžiru, ali nije bilo Nijemaca u zemlji, nije bilo koncentracijskih logora, nije bilo masivnih deportacija Židova. No, trauma svejedno ostaje. Kada vas izbacete iz škole, a ne znate zašto, to vas obilježi.

*Ron Rosenbaum u knjizi *Explaining Hitler* iz 1998. godine smatra da je značenje bilo Hitlerova najveća žrtva, jer dosljednog značenja nema u Holocaustu. Slažete li se?*

– Bit ću vrlo oprezan. Znam da ima filozofa koji smatraju da ono što je bilo apsolutno novo u genocidu Holokausta jest to da nije imao žrtvenu strukturu. Bio je hladan, racionalan, industrijski i nije imao žrtveno značenje. Ni sam siguran da je to istina. Ni sam spreman odgovoriti na to pitanje bez mnogo više razmišljanja.

Koja su središnja pitanja na koja je filozofija uspjela odgovoriti?

– Najprije, kako se nositi sa životom i živjeti dobro u zajednici – što je također i politika. To je ono čemu se posvetila grčka filozofija i od samog početka, filozofija i politika duboko su se isprepletale. Mi smo bića koja vjeruju da imamo sposobnost promjeniti život i postavljamo sami sebe iznad životinja. Kritičan sam prema pitanju životinja i tome kako je ono tretirano u filozofiji, ali to je drugo pitanje. Pa ipak, mislimo da nismo životinje i da smo sposobni organizirati naše živote. Filozofija postavlja pitanje: Što bismo trebali učiniti da bismo imali najbolje moguće živote? Bojim se da nismo mnogo napredovali u približavanju odgovoru na to pitanje.

Koja je razlika između znanja i mudrosti?

– Oni nisu heterogeni i možete znati mnogo stvari, a nemate nimalo mudrosti. Između znanja i djelovanja postoji ponor, no taj ponor ne bi nas trebao sprječiti u pokušajima da spoznamo što je moguće više prije donošenja odluke. Filozofija je ljubav prema mudrosti. *Philia* je ljubav a *sophia* je mudrost, pa je dužnost da budemo mudri ono što filozofija jest. Pa ipak, odluke ne ovise isključivo o znanju. Pokušavam spoznati što je više moguće prije donošenja odluke, ali znam da ću u trenutku odluke napraviti skok onkraj znanja.

Je li Vam razumijevanje do kojega ste došli u knjigama 1967. godine donijelo veću sreću?

– Ne bih rekao da me učinilo sretnijim, ali mi je dalo snagu da nastavim. Vodim vrlo aktivan, iscrpljujući život, i da mi je net-

čnom nihilistu

ko kada sam imao dvadeset godina rekao da će raditi ono što radim sada, u dobi od 72 godine, ne bih vjerovao. Bio sam fizički krhak i kolabirao bih samo od jednog dijela onoga što radim danas. Recepija mog rada daje mi tu energiju. Ljudi su velikodušni prema meni i mom radu i siguran sam da bih se slomio bez te velikodušnosti.

Dekonstrukcija falocentrizma

Zašto nema ženskih filozofa?

– Zato jer je filozofski diskurs organiziran na način da marginalizira, guši i utišava žene, djece, životinje i robe. To je struktura – bilo bi glupo poricati i posljedica toga je da nije bilo velikih ženskih filozofa. Bilo je velikih žena mislilaca, ali filozofija je jedan vrlo osobit način razmišljanja među drugim načinima razmišljanja. No, mi smo u povijesnoj fazi u kojoj se stvari poput te mijenjaju.

Biste li sebe nazvali feministom?

– To je golem problem, no na neki način, da. Velik dio mog rada posvećen je dekonstrukciji falocentrizma i, ako to smijem reći, bio sam jedan od prvih koji je to pitanje postavio u središte filozofskog diskursa. Naravno da se zalažem za prestanak represije nad ženama, osobito represije kakva se provodi na filozofskim temeljima falocentrizma, pa sam u tom smislu saveznik ženske kulture. No, to me ne sprječava da imam rezerve prema nekim manifestacijama feminizma. Jednostavno preokretanje hijerarhije ili pokušaj da žene prisvoje najnegativnije aspekte onoga što se konvencionalno smatra muškim ponašanjem, ne koristi nikome.

Bi li impuls za ubijanjem mogao biti uklonjen dovoljnim razumijevanjem Drugoga?

– Poriv za ubijanjem nikada neće biti uklonjen, jer je dio ljudske životinje. Ljudska životinja ima sposobnost za okruglosti i natjerati Drugoga da pati može biti izvor užitka. To nije iskorjenjivo, no to ne znači da imamo pravo ubijati – i to je jedna od ključnih funkcija filozofije i razmišljanja, da kontrolira taj poriv koji ne možemo ukloniti. Okruglost i agresivnost su uvihek ovdje, ali mogu biti transformirani u nešto zanimljivije nego što je ubijanje – i, naravno, možete ubiti bez ubijanja. Mogu ubiti Drugoga a da ne završim njegov ili njezin život, i mogu biti agresivan na način koji nije vrijedan prezira.

Koncepti teritorija i vlasništva su, čini se, u korijenu većine ljudskih sukoba; odakle te ideje potječu i zašto ih se tako držimo?

– Mnogo je stoljeća grad bio važan centar trgovine, no s novom tehnologijom to više nije tako i politika vlasništva nad mjestom je drukčija. Pa ipak, mjesto ostaje važno. Moj je prijatelj nedavno rekao da danas postoje dvije stvari koje ne mogu biti teritorializirane ili virtualizirane: To su Jeruzalem – jer nitko ne želi virtualni Jeruzalem, svi žele posjedovati pravo tlo – i druga stvar je nafta. Kapitalističke nacionalne države žive od nafta i premda se to može

Filozofski diskurs je organiziran na način da marginalizira, guši i utišava žene, djece, životinje i robe

promijeniti, cijelo bi društvo propalo kada bi se to dogodilo. Zato je nafta problem. To je veći problem u Americi nego u Europi, no dijelimo iste brige. Sve je uvijek izraženje u Americi iz očitih razloga.

Je li prošlost sklonija biti izvor patnje ili užitka za narode?

– To se razlikuje od jedne osobe do druge, ali ja sam zadovoljan time da imam sretnu vezu s prošlošću – čak čuvam sretne sjećanja ili teške dijelove svog života za koje znam da su bili grozni. Želio bih ponoviti svoj život i prihvatio bih da sve bude ponovljeno beskrajno, upravo onako kao što se dogodilo. Vječni povratak.

Pa, on obećava...

Što Vam je danas važno?

– Kako mogu odgovoriti na to pitanje? Mnoge privatne, javne i političke stvari su mi važne, no mislim o svim tim stvarima sa stalnom sviješću da starim, da će umrijeti i da je život kratak. Stalno sam koncentriran na vrijeme koji mi je preostalo, i premda sam tome naginja i kada sam bio mlad, to postaje ozbiljniji problem kada imate 72 godine. Dosad se nisam pomirio s neizbjegljivošću smrti, a sumnjam da ikada i hoću, i ta svijest ispunjava sve o čemu razmišljam. Strašno je što se događa u svijetu i sve su mi te stvari na umu, no one postoje usporedno s terorom vlastite smrti.

U kojem ste trenutku odrasli?

– To je zanimljivo pitanje. Uvijek sam vjerovao da svatko ima više od jedne dobi i nosim u sebi tri dobi. Kada sam imao dvadeset godina osjećao sam se starijim i mudrim, a danas se osjećam kao dijete. U tome postoji element melankolije, jer, premda se u srcu osjećam mlado, objektivno znam da nisam mlad. Druga doba koju nosim jest moja prava dob od 72 godine i svaki dan suočavam se sa znakovima koji me na to podsjećaju. Treća doba koju nosim – a to je nešto što osjećam samo u Francuskoj – je ona kad sam počeo objavljivati, a bilo mi je 35 godina. To je kao da sam se zaustavio na 35 godina u kulturnom svijetu u kojem radim. Naravno da to nije tako, jer me u mnogim krugovima smatraju starijim, dobro poznatim profesorom koji je objavio mnogo radova. Ipak, osjećam se kao mladi pisac koji je tek počeo objavljivati i ljudi govore: Pa, on obećava... ☐

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

* Razgovor je objavljen 8. studenoga 2002. u *LAWEEKLYJU*. Oprema teksta redakcijska.

Romantični krajolici s dijelovima koji nedostaju (*Romantic Landscapes without Missing Parts*) naslov je knjige (kataloga) objavljenog u povodu dviju izložbi Nedka Solakova (urednici su Alexander Tolnay i Brigitte Reinhardt, a uvodni eseji napisao je Peter Herbstrith) postavljenih u Neuer Berliner Kunsthalle i u Ulmer Muzeumu u proljeće/ljeto 2002.

Ono što nedostaje

Knjiga je napravljena vrlo pomno, prekrasno ukrašena suptilnim ironijskim tonom jedne od posljednjih serija Solakovićevih slika naslovljene *Romantični krajolici s dijelovima koji nedostaju*. Serija je o pažljivo proizvedenom nizu slika («najmijenjena prosječnom globalnom građaninu») koji koriste dvije dijametralno suprotne točke funkcioniranja.

Knjiga govori o politici natjecateljskih modela i taktika koris-

površina slike doli rezultat nedostatka svjetla na slici i van nje. Zato takva slika ima podnaslov: ...i svjetlo koje nedostaje?

Izmijenjeno značenje

Zbrka? Slično kao i poznata kost u girl. Solakov je dao mnogo besmislenog značenja onome za što se smatra da ima krajnje značenje. Slično funkcioniра jedno od njegovih starijih djela, također predstavljeno u knjizi, u kojem je Solakov (očito snažan muškarac) odjeven i ponaša se kao snježna pahuljica. Sigurno, on nas je samo izbacio iz ravnoteže, no s dozom humora; moramo iznova promisliti čitavu priču o snježnim pahuljicama, rodu, homoseksualcima i (našem domaćem) mačko Balkanu.

U ovoj knjizi se mnogo govori i o mačićkim pričama, pa imam jednu koju želim podijeliti s vama! Priče sam se često prisjećala, a sada, gotovo 24 godine kasnije, dobila je savršen

(bila tamo)?

Stereotipi naše mašte

Gotovo četvrt stoljeća kasnije, zabavlja me ova iznimno pametna serija Solakovićevih izgubljenih dijelova koja nam pomaze da razumijemo lažnu veličinu povijesti, percepcije, ikonografije. Solakov je majstor presjeka morbidnog populističkog imaginarija s najsofisticiranim, no praznim istinama sterilnog mentaliteta srednje klase. I da ostanem na liniji priče i preokrenem odmah ono za što ste na tren pomislili da je moja postkolonijalna izjava, željela bih navesti citat Coco Fusco iz jedne od njezinih nedavnih postavki o budućnosti postkolonijalnih studija na on-line popisu: «Najtužnije iskustvo doživjela sam ove godine s jednim crnim studentom u programu, koji se, kada sam zatražila da razjasni društvene i semiotičke implikacije njegova rada s masovno

Tehnologije transfera Solakov i djelovanje

Djela umjetnika poznatih po svojim distinkтивnim ikonografijama i visoko sofisticiranim pozadinama, obavijena u posljednjih sto i više godina ontologije civiliziranih (!) ljudi i zvjerstvo prirode, u središtu su Solakovićeva zanimanja

Marina Gržinić,
Margrz@zrc-sazu.si

teći alate vizualnosti akademskih likovnih umjetnosti i suprotstavljajući ih kapitalu i modernističkim prostorima.

Jedna je povijest umjetnosti koja povezuje djela Friedericha i Turnera itd., koji su dio europskog kulturnog i umjetničkog naslijeđa; druga je carstvo poslova i rebusa koji bi umjetnosti mogli dati značenje. Djela umjetnika poznatih po svojim distinkтивnim ikonografijama i visoko sofisticiranim pozadinama, obavijena u posljednjih sto i više godina ontologije civiliziranih (!) ljudi i zvjerstvo prirode, u središtu su Solakovićeva zanimanja. Slike imaju naslove, no ono što je naznačeno u naslovu nedostaje na slikama: svjetlo, mjesec i slično. Slike su strukturirane na nekoliko razina, ironija se ovdje približava blagom cinizmu; ovdje je važna diskrepancija između riječi i izbrisanih tragova na vizualnom području.

Izostavljajući ono što je najvažniji element čitave narativne strukture slike odjednom njihova funkcija postaje dovoljno čudna i tužna da izazove neku vrstu distance. Otac/očevi su mrtvi, pa učinimo vidljivim, kaže Solakov, sve besmislene element(e) koji su u prošlosti zajedno bili temelj tih naracija; na kraju ono što dobivamo jest groteskni svijet, koji se uznenimjavajući približava tragediji. Stara je značenje mrtvo ili je oplođeno okolnim infernalnim zadachom.

Što onda imamo od slike kada njezin najvažniji dio nedostaje? Kada slikar odbaci boju, svjetlo nestaje i zato je ono što dobivamo apsolutno crna površina: radikalni konceptualni sotonistički smisao. Što je drugo posve crna

proizvedenim afričkim figurama odjevenim u odjeću Barbie lutaka, izderao na mene rekavši da ga je Robert Longo upozorio kako će uskogrudni obojeni multikulturalisti njegov rad shvatiti kao nešto što se bavi crnim, a da će 'pravi' umjetnici kao što su (dva bijela kipara koji su posjetili njegov studio) razumjeti da njegov rad govori o 'čistoj formi'.

Nikada dovoljno šala da nas iznenade!

Solakovićeva knjiga pruža nam važan uvid u djelomičnost našega promatranja, stereotipe naše mašte. Solakov ne pokušava stvoriti bolje, zabavljajuće slike. On pokušava vidjeti kakva vrsta otpora može biti reartikulirana iz tog "civilizacijskog" modernističkog znanja. Nije nužno imati dodatno znanje za proučavanje tih područja, niti javnost mora biti stručnjak na tom području. Solakov funkcioniра kao amater na tom području, ali kako je Marx rekao, istina o prošlosti može postati vidljiva samo u procesu njezina dubokog smrzavanja! Ovdje je najbitnija razlika između subjekta proglašenog i subjekta proglašavanja. Ovdje nailazimo na preklapanje prošlosti i sadašnjosti! Čisto pretjerivanje, gotovo kao odvratan čin nepoštovanja.

Važna lekcija koju možemo naučiti iz Solakovićeve knjige i njegove nove serije slika slična je onome što je *Critical Art Ensemble* naučio iz ACT UP-a: "Nema područja u kojem ne mogu uči 'amateri' – s radikalnom namjerom i oni mogu upravljati djelovanjem na tim područjima." ☐

Solakovićeva knjiga pruža nam važan uvid u našega promatranja, stereotipe naše mašte

smisao i moćnu dimenziju. Prijedvadeset četiri godine bila sam otkačena djevojka koja je autostopom putovala po cijeloj Europi. Jednom sam se našla u Parizu i odlučila otići u Louvre, jer sam mislila da se iz Pariza ne mogu vratiti kući u Ljubljani (godine 1979.), ne posjetivši ga. Imala sam priliku upoznati mladića iz Gane, koji je živio i studirao u Parizu i predložila sam mu da sa mnjom ode u Louvre. Nije namjeravao otići onamo, no kako bi ugodio meni i mojoj misiji da vidim o čemu je riječ u civilizaciji, a kako je bio dovoljno mudar da na taj način produbi naše prijateljstvo, pristao je pridružiti mi se. Bili smo tek kratko vrijeme u Louvre kada se on, koji je usput bio jedina crna osoba među stotinama posjetitelja, počeo smijati. Smijeh je bio iskren i dolazio je iz dubine njegova srca. Pogledao me i ozbiljno upitao: Što predstavljaju ovi čudni ljudi u neobičnoj odjeći u ovim čudnim krajolicima? Ostala sam bez riječi i uznenirena. Jesam li

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

Plavi salon već niz godina nastoji sumirati važnije slikarske prakse u domaćoj umjetnosti u kontekstu globalnih strujanja posljednjih desetljeća

Plavi salon, Retroavangarda/Situacija,
Galerija umjetnina narodnog muzeja,
Zadar, od 3. rujna do 7. prosinca 2002.

Iva R. Janković

UZadru je nedavno zatvoren *Plavi salon*, tradicionalna trijenalna izložba hrvatskog slikarstva. Iako izvan metropole, *Plavi salon* među većim manifestacijama, poput, primjerice, *Zagrebačkog salona*, *Bijenala grafike* u Rijeci ili *Porečkog anala*, zauzima važno mjesto, jer već niz godina nastoji sumirati važnije slikarske prakse u domaćoj umjetnosti u kontekstu globalnih strujanja posljednjih desetljeća, koje će pak utjecati i na recentne pojave. Prije tri godine povjesno-teoretske postavke bile su fokusirane na pojavu citatnosti u postmodernističkoj praksi izložbom *Strategija citata u umjetnosti 80-ih i 90-ih godina*, koja je gotovo administrativnom dosljednošću obuhvatila golemu količinu primjera, što je izložbu učinilo pomalo taksativnom.

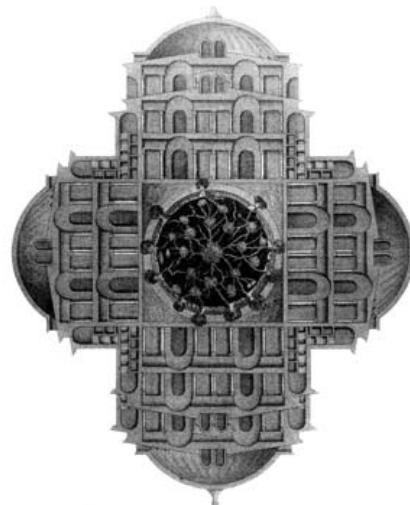
Ove godine, kao tema *Plavog salona* odabrana je retroavangarda, pojava koja referiranjem na razdoblje povjesnih avangardi predstavlja ogrank postmoderne ciatističke strategije. Kao specifičnu pojavu na postsocijalističkom teritoriju prepoznao ju je i definirao austrijski teoretičar i kustos Peter Weibl godine 1990. izložbom u Grazu, da bi potom retroavanguardu teoretski elaborirala filozofkinja Marina Gržinić, smještajući predstavnike retroavangarde u tri poglavja hegelijske trijade, u kojoj tezu predstavlja Mladen Stilinović, beogradski Maljević projektom kopiranja radova iz razdoblja avangarde antitezu, a skupina Irwin projektom NSK Ambasade – sintezu.

Preispitivanje modela prošlosti

U osvrtu na značenje kovanice *retroavangarda* u katalogu se osim kraćeg osvrta na retroavanguardu odnosno soc-art ruske alternativne scene iz vremena perestrojke, navodi Irwinova interpretacija tog pojma, prema kojem "retroavangarda nije samo trend nego princip mišljenja, ponašanja i izvođenja, koji se gradi na reinterpretacijama prošlih modela zadržavajući sve trendove na distanci." U njihovu djelovanju u kojem se miješaju avangarda i socijalizam, simboli nacističke umjetnosti i ikonika slovenskog i srednjoeuropskog provincijalnog kiča, kao i u djelovanju ostalih predstavnika retroavangarde, naglasak je na kritičkom preispitivanju modela prošlosti, stvaranju odmaka i osvještavanju ideoloških osnovi u odnosu na koje su iznikle pojedine stilske pojave.

Prema tumačenju američke filozofkinje Joanne Richardson u knjizi *Sumrak idola*, Irwini u kontekstu avangarde zauzimaju posebno mjesto, jer utjelovljuju samo raspadanje ideal-a avangarde, razotkrivajući njezinu logiku koja se u osnovi ne razlikuje od logike totalitarizma u neprikrivenoj, opscenoj želji za identifikacijom s herojskom prošlošću i neispunjennim obećanjima. U knjizi *Rekonstruirana fikcija* Marina Gržinić specifičnost strategije NSK vidi u njezinu neprestanom ukazivanju na prijetnju koja nastaje kao društveni produkt diktiran moći. Uzakivanje na neprirodost simbola koji su se podrazumijevali kao nešto prirodno u socijalističkom poretku, njegovom sustavu vrijednosti i ritualima kao i poistovjećivanje logike umjetničke avangarde s logikom to-

Krizi tumačenja slikarstva

Tomislav Čeranić, Star City, 2001./2002., olovka

Mladen Stilinović, Bijela odsutnost, 1993.-1999., instalacija

Svijest o slijepoj ulici u kojoj su završile revolucionarne slikarske avangarde, prihvatajući pravila igre tržišne logike, prisutna je u mnogim oblicima konceptualiziranja slikarstva

Berislav Šimićić, Bez naziva, 2002.

talitarizma, zauzimanjem pozicije ciničkog odmaka, također su svojstva osobito ranih radova Mladena Stilinovića (*Aukcija crvene, prodaja crvene; Napad na moju umjetnost, napad je na socijalizam i napredak iz sedamdesetih godina, ili ciklus Eksploatacija mrtvih iz osamdesetih godina*).

Vinko Srhoj, autor koncepcije zadarskog salona, među predstavnike retroavangarde ubrojiti će još nekoliko imena: Vladu Marteka, Tomislava Čeranića, Željka Kipke i Duju Jurića. Kod Vlade Marteka jezik retroavangarde prepoznat će u ironičnom interpretacijama i relativizira-

nju (ili nihiliziranju) jezika avangarde sloganima, grafitima, agitacijama, kolažima i akcijama, koji se "usprkos svojoj mudroslovnoj sentencioznosti, poetičnosti i filozofskoj zapitanosti, doimaju", kako tumači Srhoj, "kao istrgnuti fragmenti, kaočni svijet koji je izgubio svoj smisao."

Referiranje na avangardno naslijede prepoznato je i u grafikama zadarskog autora Tomislava Čeranića, čije eklektičke tvorbe prizivaju rana avangardna djela: futurističke projekte gradova budućnosti, ali i triumfalnog svijeta koji svoj izvor pronalazi u rezultatima Maljevićeva graditeljsko-dizajnerskog laboratorija UNOVIS, posebice projektima lebdećih orbitalnih gradova Ilijе Časnika.

Uopćavanje pojma retroavangarde

Okrilju retroavangarde pripojena je i poetika Željka Kipke, u čijem se opusu referiranje na avangardnu praksu odvija u odnosu na poetike slikara mističara: Duchamp, Maljevića i Mangelosa, čiji spiritualni svijet, kombinirajući tekst i sliku, parodira vlastitim mistifikacijama. I konačno, pojmom retroavangarde, obuhvaćeno je i slikarstvo Duje Jurića, interpretirano kao dokidanje modernističke dogmatične statično-geometrijske matrice unošenjem optičkih iluzija.

U takvim interpretacijama zamjetno je širenje i uopćavanje pojma retroavangarde, od pojave koja obuhvaća umjetnike u kojih se interpretacija pojava avangarde u mnogobrojnim asocijativnim inačicama preklapa s iškustvom totalitarno strukturiranih državnih poredaka čijem je sustavu oponirajući mu, konačno i sam pokret avangarde počeo nalikovati, na što umjetnici osobito u osamdesetim godinama referiraju s kritičko-ironijskom ili cinički obojenom distancicom, do onih umjetnika koji baštine jezik avangarde ljušteći ga od njegovih izvornih postavki i pretvarajući ga u formalni jezik kojim grade individualne poetike posve suprotne predznaka. Dakle, od mapiranja postsocijalizma, kao ideološke matrice, interpretacija retroavangarde se kreće u proširenom smjeru, postajući sve rasteljivija i neodređenija kategorija, koja se počinje preklapati s uopćenim postavkama postmodernizma.

Analizirajući rusku alternativnu književnu scenu iz osamdesetih godina, u knjizi *Pojmovnik ruske avangarde* Dubravka Ugrešić postavlja pitanje kada je, odnosno je li moguće širiti pojma retroavangarde na sve predstavnike i poistovjećivati ga s općenitim pojmom postmodernizma, a da se ne izgubi njegova specifičnost u odnosu na kontekst u kojem je nastao, a u kojem povjesna avangarda ništo ne predstavlja neutralnu citatnu zonu. Slično bi pitanje bilo moguće postaviti i u povodu redefiniranja pojma avangarde na zadarskoj izložbi, jer pojedini umjetnici, odabrani kao reprezentanti, ne posežu kritički za jezikom avangarde kao za jezikom prošlosti, nego ga naprsto nasljeđuju kao neutralni formalni jezik kojim grade suvremene predstave, kao što je to osobito slučaj u slikarstvu Duje Jurića.

Ponavljanje postavki postmodernizma

Drugi dio izložbe *Plavog salona* sastoji se od *Situacije*, s namjerom usustavljanja slikarske scene mlade generacije na primjerima dvadesetak odabranih slikara. Priča o situaciji na području slikarstva velikim se dijelom nastavlja na teze iz prethodnog poglavlja o retroavangardi i strategiji citatnosti, s obzirom na to da je zamjećeno kako mladi slikari baštine jezik avangardi, i neopterećeno ga, bez kritičkog odmaka, prisvajaju kao legitimno sredstvo za govor u vlastitu ključu, gdje je težište na estetskom planu slike. U tekstu predgovora za katalog izbornik *Situacije* Ivica Župan primjetit će kako "slikar želi istaknuti da je današnjem umjetniku, u kaotičnim povjesnim prilikama, čvrše duhovno i svaku

drugu utočište nemoguće tražiti u velikim povjesnim utopijskim pričama, avanturama i idealima, poput onih u koje su vjerovali pioniri modernizma i povjesnih avangardi 20. stoljeća". No, nemoguće je ne zapaziti kako smo se s tom tezom susreli još prije dva desetljeća, u vrijeme kada se etabirala prethodna slikarska generacija, među kojom su i profesori pokazanih nam mlađih naraštaja.

Ponavljanje davno ustanovljenih postavki postmodernizma – prihvatanje slike kao realnosti za sebe, odsustvo njezine referencijske i afirmacije njezine površine, jednako kao i nasljeđivanje pogrešaka domaće inačice transavangarde koja se nije suviše referirala na vlastitu slikarsku baštinu, baš kao što to ne čine niti mlađi umjetnici (iz posve objektivnog razloga nepristupačne im građe u Modernoj galeriji), da je naslutiti kako je riječ o dugoročnijoj krizi unutar medija. No, sama riječ *kriza* kada je slikarstvo u pitanju, naprsto je besmislica globalnih razmjera. Moguće je postaviti pitanje hoće li se potrebom za stalnim uočavanjem i ponavljanjem istih postavki uopće moći kristalizirati nešto što nije puni eklekticizam iscrpljene i umorne, no još za amortiziranje svih nedača zbilje spremne postmoderne.

Svijest o slijepoj ulici u kojoj su završile revolucionarne slikarske avangarde, prihvatajući pravila igre tržišne logike, prisutna je u mnogim oblicima konceptualiziranja slikarstva, kao što je bio, primjerice, pokušaj izlaska slike iz njezina okvira, kakav se i u nas pojavio krajem osamdesetih godina. Ono što pokazuju velike međunarodne izložbe suvremene umjetnosti jest činjenica da još prolaze oni slikari koji razmišljaju o mediju na nedogmatski način ili naprsto, bez nužnog ishodišta kriterija u formalnom jeziku, plijene svojom osobnom poetikom koja korespondira s vremenom.

Već viđeno

Ono što se možda može prigovoriti sumarnom pogledu s tezama koje poznajemo još iz vremena osamdesetih, izostanak je fokusiranja na neka progresivnija individualna razmišljanja mlađih umjetnika kroz medij o samom mediju, kojih ipak ne nestajaju, ili naprsto otkrivanje zacijelo drukčijeg svjetonazora koji zaokuplja umjetnike mlađe generacije u odnosu na prethodne, što bi u nekom kritičnjim odabiru bilo poticajno i zanimljivo detektirati. Pokušaj izlaska iz šarolikih, no ipak već otrčanih šablona postmoderne, donekle je pokušao učiniti Andrej Medved na posljednjem Zagrebačkom salonu tematom *Što je ostalo od hrvatskog i slovenskog slikarstva*, šireći definiciju slike-imago na instalacije, pa čak i video zapise. Jedna od mogućnosti prekoračenja doslovnosti, kako se ne bi uistinu upalo ne u krizu slikarstva nego u krizu njegova tumačenja, možda je uvodenje fluktuirajućih, nestabilnih kategorija, s obzirom na to da su pokušaji interpretacije leksikom postmoderne, (koje čak mogu biti i kontraproduktivne), prestale zanimati i teoretičare i povjesničare umjetnosti.

Bez sumnje, umjetnici se izražavaju jezikom koji su naslijedili, no njime danas pričaju i neke drukčije priče, donose drukčije atmosfere. Razmišljaju o slici kao o predmetu koji najčešće završava kao zidni ornament gradanskih soba, istražuju odnose slikarstva i drugih medija, indiskretno izriču rodne pozicije, obrađuju teme i suvremene simbole iz vlastite ili konkretne društvene svakodnevice, ili se prepustaju utjecaju *cyber* ikonografije. Nasumično navedene teme kakve je moguće pronaći u radovima mlađih umjetnika nisu bile evidentne u ponuđenom nam odabiru, proisteklom iz općenitih relativizirajućih postavki postmodernističkog *melting pota*, u kojem doista izgleda kao da se na području slikarstva ne događa ništa novo i originalno osim onoga što smo doživjeli kao već viđeno. □

Shopping art

Tea Škokić i Leila Topić,
organizacijski tim Centra za ženske studije, predstavile su video radove umjetnica u javnom prostoru grada – dućanskim izložima

Video galerija, izložba video radova Ane Hušman, Sanje Ivezović, Ksenije Turčić, Renata Poljak, Nike Radić i Karin Macher, Helene Schultheis i Azre Svedružić u izložima u središtu Zagreba, od 14. do 21. studenoga 2002.

Silva Kalčić

Poznata je činjenica da suvremena umjetnost nema "široku" publiku, a za to je jedan od razloga činjenica da je za razumijevanje suvremene umjetnosti potrebno određeno predznanje, odnosno poznavanje umjetničkog konteksta. Upravo zato, već početkom devedesetih javlja se termin *public art* koji je moguće opisno prevesti kao "umjetnost u javnim prostorima". *Public art* suvremenu umjetnost čini dostupnjom širem krugu publike (iako ne nužno razumljivom, što ponekad dovodi do konfliktnih situacija pa čak i cenzure, i "stoga je kontekst javnog prostora dvostrukog mača, često okrenut na štetu i publike i djela", promišljanje je Nade Beroš). Imajući to na umu, Tea Škokić i Leila Topić, organizacijski tim Centra za ženske studije (uz podršku Gradskega ureda za kulturu), predstavio je video radove umjetnica u javnom prostoru grada – dućanskim izložima, mjestima gdje se prožima unutarnji i vanjski, otvoreni i zatvoreni prostor. Tako su, iza

Sanja Ivezović, Opća opasnost (verzija sapunica), Zagreb, 2002.

nekoliko generacija suvremenih hrvatskih umjetnica, premda oni nisu prvobitno bili namijenjeni takvoj vrsti izlaganja, što je svojevrstan hendikep projekta.

U izlogu Café bara Pif premijerno je predstavljen video rad mladih umjetnica Helene Schultheis i Azre Svedružić nazvan *The man without navel yet lives in me*, gdje se kroz identitet žene metaforama tematizira procese odvajanja, formiranja sebe, ali i prostora za druge. Prilagođen simetričnom postavu izloga premijerno je predstavljen i video rad Nike Radić i Karen Macher u izlogu butika De-boco. U radu pod nazivom *Vis à Vis* umjetnice su, dva televizijska monitora postavivši jedan nasuprot drugog, prolaznike i potencijalne kupce butika "uhvatile" u međusobnu (ne)moguću konverzaciju. *Daily progress*

rad je Ane Hušman koji propituje percepciju prostorno-vremenskog kontinuuma u izlogu Modernih vremena, dok je Renata Poljak tematizirala problem konstrukcije ženskog identiteta u radu *Bez naziva* predstavljenom u jednom od izloga Café bara Slastičarna.

Moć dućanskog izloga

Prema riječima konobarice zaposlene u Café baru Slastičarna, popularno zvanom *Auspib*, veliku pažnju slučajne publike privukao je rad Sanje Ivezović *Opća opasnost*. Taj je rad nastao apropijacijom i intervencijom umjetnice u televizijsku formu *soap-opere* (famozne *Esmeralde*) koju je javna televizija prikazivala u žaru ratnih zbivanja. Umjetnica je postupkom montaže povezala nekoliko epizoda tele-novelle, kojima je zajedničko da su emitirane upravo tijekom uzbuna – opće opasnosti. Tako su prolaznici zastajivali pred ekranom pri čijem se gornjem rubu povremeno ispisivao zlokoban relikt prošlih, lošijih vremena: *Opća opasnost – Zagreb*, a veliki je broj zabrinutih znatiželjnika ušao u

Ana Hušman, Daily Progress, 2002.

slastičarnicu raspitujući se je li doista riječ o novoj zračnoj prijetnji. Jednak, ali druge vrste pažnju privukao je i rad *Rezidency* Ksenije Turčić postavljen u izlogu Prosvjetine knjižare. Umjetnica u video radu snimatelju (Goranu Trbuljaku) ozarena pokazuje nevjerojatno luksuzan stan koji je dobila na korištenje za vrijeme *residency* boravka u New Yorku (u jednoj sceni vide se *Twin Towers*, što snimku anti-datira prije "apsolutnog događaja"). Slučajni prolaznici, posebno zadivljeni

raskošnom kupaonicom koju kamera "razgleda" u video radu, ulazili su u knjižaru i raspitivali se kod prodavača o uvjetima dobivanja stipendije s kojom "ide" korištenje takva, ili barem sličnog apartmana.

Što znače takve reakcije slučajne publike? Valja imati na umu da su prikazani radovi Sanje Ivezović i Ksenije Turčić postali već odavno "opća", odnosno poznata mjesta u svijesti poznavatelja suvremene hrvatske umjetnosti. Reakcije i upiti slučajnih prolaznika (prema McLuhanu "Medij je poruka") jasno govore o činjenici da je broj ljudi koji posjećuju izložbe prostore rezervirane za suvremenu umjetnost ograničen na usku i relativno homogenu skupinu *connaisseura*, što ukazuje na problem prezentacije suvremene umjetnosti u prostorima bijele muzejske kocke. Budući da je vrijeme nove umjetničke prakse i izlaženja umjetnika na ulice već davno iza nas, a nemoguće je očekivati skoru promjenu modela funkcioniranja muzeja i galerija, pitanje načina i mesta prezentacije suvremene umjetnosti ostaje otvorenim.

U nazivu projekta – *Video galerija* – konfrontiran je novi medij i tradicionalan izložbeni prostor koji je, međutim, izmjena, "izvrnut poput rukavice" i, zapravo, ukinut. Bilo bi dobro kada bi video galerija postala stalnim izložbenim prostorom, neka vrsta "brda Muhamedu" i suvremene umjetnosti "za početnike" u javnom prostoru Zagreba. Još bi bolje bilo kada bi se iz središta grada proširila i na "skladišta ljudskih duša", nove dijelove grada i zagrebačka predgrađa. U tom slučaju, međutim, trebalo bi prikazivati "naručene" video radove, gdje je auditivna dimenzija snimke "ukinuta" (jer se zvuk video rada u izlogu ne čuje, to je jedina slaba točka projekta *Video galerije*), a autor se oslanja na strategiju vizualne naracije (ili narativnu dimenziju radova jednostavno biva ukinuta), odnosno korištenja didaskalija. U svakom slučaju, vodeći se *feedbackom* slučajne publike, izgleda da je privlačna snaga dućanskih izloga konzumerijskog društva podcijenjena, a ubikviteta video intervencija umjetnica u javni prostor dobrodošla. □

DOM-ovina mi se nalazi na "Bregu", kako su zvali domoljubi svoju Salatu. Preciznije – u "slijepoj" Schrottovoj ulici (br. 23). Najtočnije – u divnom suterenskom stančiću, čvrsto prizemljenom, što mi jako paše, jer već na prvom katu dobivam strahove od visinskih poremećaja... od trećeg nadalje teško me je dobiti na balkon. Do doseljenja u taj "šminkerski" kvart, do svoje četrdesete godine, živio sam također "prizemno", isto imao zeleni raj u vidu (većeg, ali nedotieranog) vrtu, iz koga se drito ulazi u stan. Uzgajao sam razno povrće... u... u! sad bi ja bla-bla do sutra o znamenitoj Voćarskoj 5. Htio sam dodati malo, tek toliko da obznam svoj "strah od letenja", te reći sljedeće: u mojoj Domovini obitavamo JA i moji JEDI-NI Bojana i Janko, te najveselija kujica na svijetu, naša Bela (ime nije dobila po Krležinoj ženi, već stoga što je bijela i lijepa). I, u zadnje vrijeme MIŠ! Pravi, pravcati miš! Bezobrazan do zla boga, protrči mi domovinom sred dana tako hitro da vidim tek neku jureću crtu. Pa nestane. Poput meteora – ne stignem si zaželjeti nešto, umah nesto. Kako trenutno apstiriram, pomislio bih da imam preddelirijske napadaje, ali i dok sam bio u najdražem mi padežu lokativu, video sam ga. A uočavali su ga i Bojana, koja popi tu i tamo nešto, vrlo umjereno, te Janko, koji je do sada u životu popio možda gutljaj dva šampanjca (na alkoholizirana pića mislim, ne). Neće nas, međutim, evo već danima zajebavati jedan glupi miš! Kupili mi mišolovku, međutim – niš! Ne trza ni na najskuplje sireve... možemo si pjevat onu pjesmicu za malu djecu:

Miševi ili pingvini

Mali me vražićak, tj. njegov ravni me-teorski, srećom ne svakočasni bljesak, često prisjeti na pokojnog prijatelja, teškog alkića... dotjerao je do doze od litre i pol (najjeftinijeg, čistog otrova) hoću reć – konjaka. Nikola Bolonić – Đebo roman je zaseban, osobita pojava, nezaboravan lik (mnoge "žrtve" tzv. Vražjeg trokuta – Kavkaz, Zvečka, Blato zasigurno ga pamte). E; on je nabavio i držao tu u blizini

Mene pak i dalje proganja moj MICKEY MOUSE, tako da sam ga i sanjao. "Budim se, ustajem i stanem u veliku lokvu pišaline. Zaprepašten pomislim – munjena Bela, kako se mogla upiškiti u kući? Ta nikada nam još to nije uradila. Kad ono, u dnevnoj sobi, proteže se ogroman miš, već od našeg psa. I ceri mi se, grdo, podrugljivo. Čak i progovori: 'Nećeš me se tako lako riješiti... ako brineš o psu, ona dva, uvijek zajedno taubeka hraniš na

Egotrip Kaos miš

Kupili mi mišolovku, međutim – niš! Ne trza ni na najskuplje sireve... možemo si pjevat onu pjesmicu za malu djecu:
 "Gleć ide miš..."

Željko Jerman

svog kreveta bijele miševe, da, ako u kriznoj situaciji dodu neki virtualni, pogleda svoje i rastjera tako halucinacijske. Jednom ču više o njemu, zavrijedio je najmanje oveću priču. Sad još samo o pingvima. Prije odlaska barkom na izlet, on ljetni kapetan, nije htio ući u čamac dok mu ne platimo dva konjaka, naravno dupla! Jerbo inače je topli Jadran pun pingvina, a oni su još gori od miševa (čitaj veći!). Negdje sad, ko antipod samom sebi iz ove ukrasne tikvice vremena i prostora (prema shemi Stephena Hawkinga) uživa u družbi s miševima Kaosa, glodavcima svih boja i razmjera. Amen!

prozoru, s obitelji sretan si kada dodu i druge ptice, poljski vrapi, sjenice, crvenača... zašto me ne bi primio i brinuo o meni...(!)"

Kučni ljubimac

Mokar ko miš, još pod dojmom užasnog sanjanja, pričam doživljeno Bojanu uz jutarnju kavu. Onda se pričam analognog stravičnog filma. Ukratko: "Neki pisac proživiljava teške alkoholičarske muke. Založi i pisaču mašinu da kupi viski. Opije se, no poslije više nema mogućnosti doći do pića. Tu počinje horor. Sobom gmižu neke utvare nalik na zmije, u krevet

na kojem se sklonio silazi gadan crni pauk. Drugi, treći... gomila odvratnih kukaca. Plaze po njemu – tijelu, rukama... licu! Znoj se, trese – vrišti. Netko kuca na vrata i zove ga začudnim piskutavim, na momente dubokim glasom. Jadnik, sve braneći se od nametnika zaurla: "Goni se!" "Gost" ne odustaje. "Jebi se, idi dalje!", više očajnik. Odjednom, ruše se vrata, i pojavljuje se ... kaj drugo nego ogroman MIŠŠ!!!"

Moj je JERRY zapravo slatki, mili lik iz zabavnog crtića, naspram tih gadura fikcije iz sna, delirantnog iz filma. Ter kažem ženi: "Ma pustimo ga, neka trčara kućom, ništa nam štetnog nije uradio. Ak je gricnul kojeg Kožarića, Rončevića, Molnara, neku grupnu izložbu, Cameru Austriju il Konturu, pokoji Zarez i Jutarnjak – nema veze". "A miša groznica" – upita ona. "To je kučni miš, a zarazu su širili šumski" – branim svog novopečenog ljubimca. Jer, što smeta – čitam vijesti s televizorom; baš kako je nagradu Aleksandar Zec dobio (bivši) igrač Dinama Louis Ramous, zato što je konačno poradi celavim Thompsonovih sljedbenika iz Hrvatske odbratila... kad mi ispod ekra na prozuji crta mog mišeka. Sitan, brz, jedva ga percipiram. Nije on od onih iz delirijum tremensa... nije velik poput sobnih vrata, ne govori i ne cereka se prijeteći. Moj Miki nije KAOS MIŠ! □

Marijan Molnar umjetničkim projektom *Dvije ulice, dva mesta...* pokriva pitanje identiteta shvaćenog kao spoj mesta (prostora u kojem ljudi žive), mreže (načina interakcija) i sjećanja (razumijevanja koje se vremenom nastavlja)

Marijan Molnar, Reka-Zagreb: Dvije ulice, dva mesta, dvije subbine..., Gliptoteka HAZU, Zagreb, od 23. studenoga do 13. prosinaca 2002.

Igor Marković

Posebno bogata i raznorodna tema suvremene društvene misli je pitanje identiteta. Identitet je spoj mesta (prostora u kojem ljudi žive), mreže (načina interakcija) i sjećanja (razumijevanja koje se vremenom nastavlja). Marijan Molnar umjetničkim projektom *Dvije ulice, dva mesta...* svakako pokriva sve navedeno. I više od toga.

Videoprojekcija unutrašnjosti farme kokoši u Molnarovoj rodnoj Reci u zamračenom prostoru Gliptoteke (iako, nažalost, uz nedostatak snage kakovog zvuka) i sa sirovim jajima na podu galerije, stoji nasuprot normalno osvijetljenog prostora u kojem se prikazuju video-radovi *Svitanje u Prvomajskoj* i *Svako jutro jedno jaje uz*, ovaj put za ljudsku prehranu pripremljena, jaja. *Svitanje u Prvomajskoj* svojom mirnoćom i blagim prijelazima jesenske noći u dan, i *Svako jutro jedno jaje* kao svojevrsno ironijsko poigravanje s "nostalgičnim" sloganom, ali i kao propitivanje temeljnih egzistencijalnih pitanja, nadopunjeni su videointervjuima sa stanovnicima Reke o njihovoj ulici i njihovu životu koji su u formi letaka podijeljeni stanovnicima Medvedgradske ulice kao nenasilni poticaj prema mogućnostima komunikacije.

Sva jaja u istoj košari

Upravo u ovom posljednjem dijelu projekta Molnar se vjerojatno približava onome o čemu govori Dejan Kršić govoreći o problemima proizvodnje, interpretacije i društvene valorizacije suvremene umjetnosti: "Umjetnik često tek definira polje i postavlja sjeme procesa dok je sve ostalo rezultat različitih interakcija koje se ne mogu predvidjeti i kontrolirati. Na mjesto umjetnika-genija opsjednutog frustracija-ma nadahnuta, dolazi diskretni umjetnik-kao-društveno-politički-radnik, sa svojim skromnim prijedlozima društvene promjene." (*Was ist Kunst – Sto, kako i za koga?*)

Međutim, kao i većina Molnarovih ranih radova (vidi primjerice *Zarez* 84) i ovaj je iznimno bogat interpretacijama. Svaka-ko zanimljivo mjesto je hibridnost koja, iako "potjeće" iz bipolarnosti opozita – nova farma kokoši u Prvomajskoj ulici u Reci i historijska činjenica postojanja kožare na prostoru današnje Medvedgradske ulice; ruralna Reka i urbano središte Zagreba; mirnoča umjetnikova jutarnjeg rituala u domu i histerična unutrašnjost farme; sirova i kuhanja jaja... – ne zauzima klasičan suvremeni evropocentrični pojam o hibridnosti kao o spoju dviju suprotstavljenosti. Kulturalna hibridnost jedan je od termina koji su obilježili kritičku teoriju kasnog dvadesetog stoljeća, bez obzira je li slavljena kao prostor otpora i protesta ili pak tolerancije i multikulturalnih identiteta. Od Bahtina do subverzivnih brikolaža i trećeg prostora kulture, kulturalna hibridnost optimistički je pokušaj bilježenja aktivnog glasa margine.

Iako kod Molnara ne možemo govoriti o klasičnoj hibridnosti kolonijalnog svijeta, njegov nas rad upozorava da u našoj

Nenasilni poticaj komunikacije

prema ne samo novim tehnikama i izričajima nego i prema novim kulturnim, pa nužno i umjetničkim procesima, to pitanje nije tek retoričko. Upravo suprotno.

Molnarova jaja

"Umjetnost nije mrtva: uostalom, nikada nije niti bila živa, nikada nije bila živo biće već

Suvremeno umjetničko djelo mora biti u upotrebi, mora komunicirati, iz čega slijede tri stvari: ponajprije autorstvo ne znači absolutnu kontrolu nad umjetničkim djelom, publika je suodgovorna za realizaciju djela, i proizvodnja i potrošnja umjetnosti neophodno postaju društveni čin

svakodnevici, u prostoru u kojem živimo – ako se odvažimo pogledati izvan elitičkih kućica i *hoch* pozicije tradicionalno drage hrvatskim intelektualcima – postoji ne samo jedna pozicija, ne samo jedna kultura i način življenja, ne samo jedna tradicija i jedna povijest nego raznovrsna mreža običaja, vjerovanja i praksi koja se često nipoštovana u javnom prostoru ipak nalazi zapletena u mnogim osobnim identitetima. Naš multikulturalizam, za razliku od onog *bjelosvjetskog* na koji se tako često mnogi pozivaju, morao bi početi ponajprije ispred vlastita praga, ponovo promisliti političke imaginarije «čistih» i «nečistih» kulturnih horizonta, bolje shvatiti uloge i pozicije središta/urbanog/potrošačkog i periferije/ruralnog/proizvodnjačkog.

No, vratimo se jajima. I umjetnosti. Ako uopće postoji neka razlika. Kada su nakon Drugoga svjetskog rata počele stizati prve pošiljke humanitarne pomoći, u njima su se nalazila i jaja u prahu, s kojima – ako je po sjećanjima sudeći – većina stanovništva nije znala što bi. Prozvana su, ironično, Trumanova jaja. «Problem» s Trumanovim jajima nije ležao u njihovoj neupotrebljivosti, iako jesu imala čudan okus, nego što su – u primarno agrarnoj zemlji kakva je Jugoslavija tada bila – bila krajnje neobična i naizgled besmislena. «Molnarovim jajima» možemo nazvati autorovo propitivanje ne samo "odnosa jaja i umjetnosti", nego posebno drugu polovicu njegova pitanja "što su [tu] jaja, a što umjetnost". Jer, u novom tisućljeću koje je donijelo "kraj svih vrijednosti", a posebno u našoj sredini u posljednjih nekoliko desetljeća vrlo skeptičnoj i odbojnoj

uvijek funkcija određenog trenutka kulturne povijesti", ustvrdio je Sean Cubitt. I upravo ti kulturni procesi koji su posljednjih petstotinjak godina ustrajno institucionalizirani i kanonizirani do mjere neprepoznatljivosti izvan kruga posvećenih (za što su najbolji primjer krajnje negativne kritike ovogodišnje Documente koje polaze ne iz "loših radova", nego iz potpunog nerazumijevanja – uglavnom postkolonijalne – pozicije iz koje je nastao najveći broj "lošega"), danas poprimaju, prije svega sveprožimajućom industrijom zabave i popularnom kulturom, a posebno širenjem praksi novih medija bitno nova određenja umjetnosti.

Složeno se polje umjetnosti danas disperzira i remodulira u nove konstelacije. Taj proces, pomnije istražen, mogao bi nam reći mnogo toga o promjenama kroz koje prolazi čitavo društvo, o restrukturiranjima i prenamjeni modova komunikacije koji upravljaju našim odnosima, kao i o redefiniranju određenih ključnih termina u našem razumijevanju ciljeva ljudskog djelovanja. Za mnoge je umjetnost stoljećima bila najviši izričaj ljudskosti. Za estetičare umjetnost je bila bastion kvalitativno različitog modusa bivanja u svijetu. Za utopiste umjetnost je osiguravala putokaz u pozitivne vrijednosti čovječanstva ili negativno kao antiteza prekrivajuće tame vremena, sačuvani plamičak posljednjeg svjetla.

Međutim, koncentracija kulturne moći u rukama industrije, korumpiranost i gargantuizam umjetničkih institucija, širenje kulturnih tehnologija među širokom populacijom i samokritički projekti modernizma doveli su čak i to posljednje

shvaćanje estetike na rub izumiranja. Nakon Duchampa, Cagea i Morgensterna došli smo do faze u kojoj će svaki umjetnički objekt koji bi prije nekih petstotinjak godina bio prepoznat kao vrhunsko djelo jednostavno biti odbačen kao beznačajan. U posljednjih pedesetak godina umjetnička djela činjena su od vlastite kose, mrtvih životinja, čokolade, jaja i – ideja. Jer, bez obzira u kojoj formi bivala izvedena, suvremena umjetnost je u osnovnoj premisi konceptualna. To primarno (ali i gotovo univerzalno) vrijedi za "Sjevernoatlantsku osovinu", odnosno za prostor u kojem su situirane gotovo sve najpoznatije galerije, u kojoj se tiskaju gotovo svi najznačajniji umjetnički časopisi, prostor koji "definira" umjetnost. Koja je postala disciplina. Oblik igre, ali ne više nedužno iskazivanje slobode i kušanje granica nego kontrolirana i konfigurirana kreativnost korporativnog sistema kojem je ta igra nužna za proizvodnju inovacija koje pokreću industrijsko iskorištavanje. Medij djela, vještina, pa i značenje, uglavnom su sekundarni, ideja je to što prodaje. U prošlosti umjetnost je težila monumentalnosti, iskazivala je trajnost – nasuprot tome industrija zabave bavila se prolaznim. Danas je umjetnost zapletena u sublimnu internu logiku, dok industrija zabave zaustavlja vrijeme. Tehnička vrsnost više nije potrebna u umjetnosti, dok se u en-

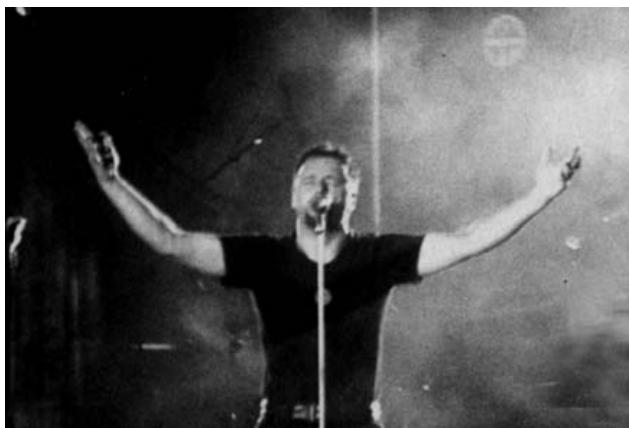
tainmentu insistira na formalnoj perfekciji.

Danas nije više posebno značajno koje su umjetnikove potrebe za izražavanjem, ono što je neophodno jest zadovoljavanje korisnika, koje proizlazi iz medijskog svijeta i medijske umjetnosti. Čak i zaključana u ladici, Odiseja je i dalje Odiseja. Suvremeno umjetničko djelo mora biti u upotrebi, mora komunicirati. Iz čega slijede tri stvari: ponajprije autorstvo ne znači absolutnu kontrolu nad umjetničkim djelom, publika je suodgovorna za realizaciju djela, i proizvodnja i potrošnja umjetnosti neophodno postaju društveni čin. Umjetnost danas mora preuzeti mjesto u novoj strukturi. To više nije i ne može biti dekorativna ili primijenjena umjetnost u službi kraljeva, trgovaca i Crkve, ma koliko pojedini farizeji to stanje pokušali održati. Klasično shvaćanje umjetnika kao nekoga tko se odvaja od društva da bi stvarao i da bi na izvještaj način prikazao društvo, pa se potom s gotovim djelom vraćao i pružio ga na uvid javnosti, ne stoji više. Brisanje razlika između aktivizma, umjetničkog i političkog djelovanja, zapravo širenje granica svake od pojedinih kategorija jedna je od osnovnih značajki novog doba i u skladu s time nužno je ponovo promisliti ulogu umjetnika, kustosa, ali i promatrača, koji postaje sve više aktivan sudionik u procesu stvaranja. Stvaralački impuls, koji ni u kojem slučaju ne treba zanemariti, mora se, prvi puta u povijesti, integralno i nerazlučivo povezati s kritičkim razmišljanjem. Drugim riječima, Umjetnik, Kritičar i Povjesničar moraju postati jedno u čovjeku-stvaratelju novog doba. Marijan Molnar u tome je uspio. □

Hrvatska 2002. Odabrani prizori

BAUK BALKANA – kružio je Hrvatskom i ove godine, kao i prošle, pretpreprošle, pretpretpreprošle, itd. godine. Današnja hrvatska politička i intelektualna elita tako je u potpunosti ostala na stazama Franje Tuđmana, i to koristeći – s jedne strane, poznatu formulu zagovarač povratka na Balkan (vidi posljednji slučaj glumci-novinari, Šovagović-Jergović) kao uvjerljivi argument za stigmatiziranje svojih neistomišljenika a, s druge, Balkan kao metaforu utjelovljenja svega zla (osim jasno ekonomskoga jer *trgovati se mora*) kako bi se diskvalificirala odredena politička ideja ili pak opravdala vlastita ksenofobičnost i tromost u rješavanju hipoteke iz devedesetih. Pobjeći iz balkanskog blata pošto-poto postao je tako i prioritet Piculina diplomatskog zbora koji je tijekom godine nešto uokolo *mumlja* o hrvatskom europsjstvu. Međutim, sasvim je jasno da među desetak zemalja koje 2004. ulaze u EU Hrvatske nema; po svoj prilici je neće biti ni 2007. godine, jer ne samo da ne ispunjavamo političke uvjete (vidi Haag) nego nismo ni formalno podnjeli zahtjev i počeli skupljati opsežnu dokumentaciju za primanje u članstvo (toliko o *budnosti* hrvatske diplomacije). Nedavna izjava europskog povjerenika za proširenje Güntera Verheugena da Hrvatska ne spada na zapadni Balkan te da na putu prema EU ne smije biti usporavana i čekati Albaniju ili Makedoniju, koja je izgovorena na konferenciji časopisa *Economist* u Beču, u hrvatskim je medijima i među političarima primljena gotovo kao *božja poslanica odabranom narodu*. S njome je tri-četiri dana započinjao središnji *Dnevnik*, a čak se i u Saboru trbunjalo o osnivanju novog ministarstva u čast odlaska s Balkana. Verheugenova izjava, pokazalo se, ne odražava službeni stav EU-a; ona čak nije niti izgovorena u sklopu njegova izlaganja nego naknadno, u odgovaranju na novinarska pitanja. (K. L.)

CAVOGLAVCI – Nije čudno da je jedna od najvećih zvijezda hrvatske estrade Marko Perković Thompson ako se prisjetimo tko su ostali hrvatski superstarovi. Ono što, međutim, jest čudno sadržano je u činjenici da je taj isti Thompson prije mnogo godina zastupao iste ideje kao i danas. Sjetite se spota *Čavoglave*, teksta pjesme, te nekolicine prekaljenih boraca za slobodu Hrvatske. Danas Marko Perković izgleda nešto pristojnije, ali je poruka ostala ista. A ona očito nailazi na plodno tlo, o čemu svjedoči četrdeset tisuća ljudi na splitskom Poljudu i dva puta napunjena velika dvorana Doma sportova u Zagrebu. A hrvatskom pravosuđu nije sporno da ti koncerti počinju ustaškim pozdravom *Za dom spremni!* Jer se, uostalom, i hrvatski suci

dobro provode na takvim manifestacijama. Ovdje nema ni prostora ni vremena za pitanja poput onih manipuliraju li Thompsonom desničarski političari ili, pak, on sam vrlo uspješno iskorištava aktualnu političku situaciju (vidi Haag). Važnije je, čini se, pitanje kako to da se u Hrvatskoj, neovisno o tome jesu li na vlasti desni ili lijevi, ne shvaća da od povratka u mračnu prošlost nema puta u toliko željenu Europu. Za razliku od Thompsona koje je to shvatilo vrlo dobro te je na svom njemačkom koncertu, nakon upozorenja bavarskog ministarstva prosvjete (!), iz svoje scenografije i repertoara uklonio dijelove koju su suvremenim demokracijama ne samo neprihvatljivi nego se i zakonski sankcioniraju. (L.K.)

DALAJ-LAMA – Hrvatsku je u 2002. godini posjetio Dalaj-lama, duhovni tibetanski voda. Tom je prigodom hrvatska diplomacija ponovo pokazala svoju nesnalazljivost (je li to u slučaju diplomacije dokaz nesposobnosti za posao koji bi trebali obaviti, ostavljamо čitateljima da procijene) jer je posjet tibetanskog duhovnog vode koji je u Zagreb i Split došao održati predavanja bio gotovo diplomatski skandal. Novine su dani

priredili: svi pomalo

Boris Beck (B.B.)

Rade Dragojević (R.D.)

Nataša Govedić (N.G.)

Nenad Hrgetić (N.H.)

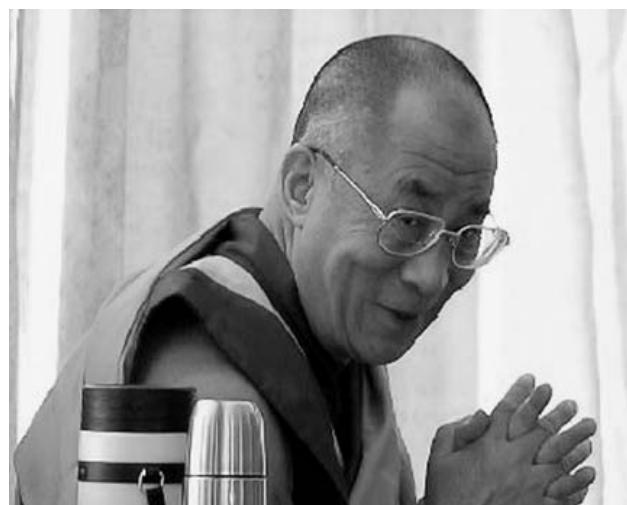
Lovorka Kozole (L.K.)

Katarina Luketić (K.L.)

Trpimir Matasović (T.M.)

Nataša Petrinjak (N.P.)

Zoran Roško (Z.R.)

prije Dalaj-laminih predavanja bile pune napisu o tome kako se s njim neće susresti predstavnici vlasti u Hrvatskoj jer Kina ima nešto protiv toga, a Kina ima glas u Viđeú sigurnosti koji je Hrvatskoj važan. Predsjednik Mesić ponovo je pokazao smisao za ispravno, dok bi premijeru bilo bolje da se nakon svega ni nije sastao s Dalaj-lamom. Jer je tajna, privatna večera, na koju je Račan čini se pristao tek da ga vlastita žena ne bi previše gnjavila, gore rješenje nego premijerov prvobitni plan da jednostavno ignorira posjet tibetanskog vođe. Na kraju je malo koga zaista zanimalo što Dalaj-lama ima za reći, a činjenica da je i on sasvim normalan čovjek s ljudskim manama i potrebama nikako ne odgovara hrvatskom poimanju *veličina* ma iz kojeg područja društveno-političkog života. Najbolje bi bilo da nitko i ne dolazi, jer sve su to ionako stranci koji, naravno, ne razumiju Hrvate. (L.K.)

DHK-HDP - Društvo hrvatskih književnika (DHK) dugi je niz godina figuriralo kao literarna sekcija jedne stranke, HDZ-a, dakako. Dok je bio živ pape, sve je bilo u redu. Tamo su mu obilježavali rođendane, bivali su obilato novčano potpomagani za svoj rad, te bi, kadli glasnije kadli tiše, sustavno mrzili, već kako se tražilo, kako je bilo kurentno. Jedino što nisu radili, nisu pisali. Nije im se dalo, a nije bilo ni potrebe. Nakon Tuđmana nije bila potrebna ni povijest ni književnost, ništa.

Onda su se ove godine grupica književnika, kojima je dosadiло da ih poistovjećuje s literarnim patuljcima, odlučili odvojiti. Nije to neki epohalni korak, i u novom društvu – Hrvatskom društvu pisaca (HDP), sjede uglavnom oportunisti, oni koje nije bilo moguće čuti ni oko jednog ključnog društvenog, političkog ili kulturnog problema u Hrvatskoj u posljednjoj dekadi. Ali, ajde, nek' im bude. Na osnovačkoj sjednici ponašanje je bilo uljudno, zablude su dakako ostale, ali nema *hate speecha*. I to je nešto. (R.D.)

DOBRE KNJIGE - 2002. je bila dobra knjiga za čitanje. Ono što slijedi samo je osobna, više-manje nasumična lista knjiga koje treba barem početi čitati.

Prevedeni nonfiction:

Slavoj Žižek *Sublimni objekt ideologije* (Arkin) James G. Frazer *Zlatna grana* (Jesenski i Turk)

Naomi Klein *No Logo* (VBZ)

Manuel Castells *Moć identiteta* (Golden marketing)

Hans-Georg Gadamer *Čitanka* (Matica hrvatska)

Stephen Hawking *Svemir u orahovoj ljusci* (Izvori)

John Pilger *Novi vladari svijeta* (Epifanija)

Noam Chomsky *Propaganda i javno mišljenje* (VBZ)

Jerry D. Moore *Uvod u antropologiju* (Jesenski i Turk)

Renata Salecl *Protiv ravnodušnosti* (Arkin)

Mircea Eliade *Sveto i profano* (AGM)

Knjižnica Nag Hammadi (Biblioteka Svjetlost)

Jeremy Rifkin *Entropija* (Misl)

Simon Blackburn *Poziv na misao* (AGM)

Terry Eagleton *Ideja kulture* (Jesenski i Turk)

Martine Segalen, ur. *Drugi i sličan* (Jesenski i Turk)

Nick Fiddes *Meso* (Jesenski i Turk)

Alain Finkielkraut *Nezahvalnost* (Ceres)

Wendy Northcutt *Darwinove nagrade* (Izvori)

Prevedena proza:

Salman Rushdie *Sram* (Izvori)

Salman Rushdie *Bijes* (Vuković&Runjić)

Jonathan Lethem *Brooklyn bez majke* (Fraktura)

Philip Pullman *Jantarni dalekozor* (SysPrint)

Don DeLillo *Umjetnica tijela* (Henacom)

Michel Houellebecq *Elementarne čestice*

(Društvo hrvatskih književnika)

Frédéric Beigbeder *129,90 kn* (OceanMore)

Alessandro Baricco *City* (Edicije Božičević)

Jonathan Franzen *Korekcije* (VBZ)

Iain Banks *Osinja tvornica* (Celeber)

Marguerite Duras *Brana na Pacifiku*

(Vuković&Runjić)

Haruki Murakami *Moj slatki Sputnik*

(Vuković&Runjić)

Aleš Čar *Pseći tango* (Fraktura)

Herta Müller *Remen, prozor, orah i uže* (OceanMore)

Julie Zeh *Orlovi i andeli* (Durieux)

J. G. Ballard *Kokainske noći* (VBZ)

Will Self *Kako žive mrtvi* (Celeber)

Jonathan Coe *Koji zajeb!* (VBZ)

James Kelman *Kako je kasno bilo, kako kasno* (VBZ)

Piotr Szewc *Uništenje* (Disput)

Jose Saramago *Godina smrti Ricarda Reisa* (VBZ)

Carlos Fuentes *Godine s Laurom Diaz* (Algoritam)

Sam Shepard *Motelski zapisi* (Šaren dučan)

Michael Ondaatje *Obiteljsko naslijeđe* (Konzor)

Juz Aleškovski *Ruka* (Meandar)

Peter Carey *Istinita povijest Kellyjeve bande* (VBZ)

Douglas Coupland *Mikrokmetovi* (VBZ)

E. Annie Proulx *Pjesme srca* (Znanje)

Amelie Nothomb *Ljubavna sabotaža*

(Vuković & Runjić)

Jean-Christophe Rufin *Krvavi Brazil* (Algoritam)

Philip Roth *Američka pastoralna* (Algoritam)

Od pjesničkih događaja spominjem samo onaj ne kontroverzni:

Walt Whitman *Vlati trave* (Meandar)

Domaći nonfiction:

Hrvatski enciklopedijski rječnik (Novi Liber)

Dean Duda *Kulturalni studiji* (AGM)

Nikola Visković *Stablo i čovjek* (Izdjana Antibarbarus)

Matko Meštrović *Vrijeme zbilje* (Jesenski i Turk)

Od domaće književnosti po jedno djelo iz triju različitih književnih sfera:

Dubravka Ugrešić *Muzej bezuvjetne predaje* (Konzor & Samizdat B92)

Robert Perišić *Užas i veliki troškovi* (Ghetaldus optika)

Sibila Petlevski *Koreografija patnje* (Konzor)

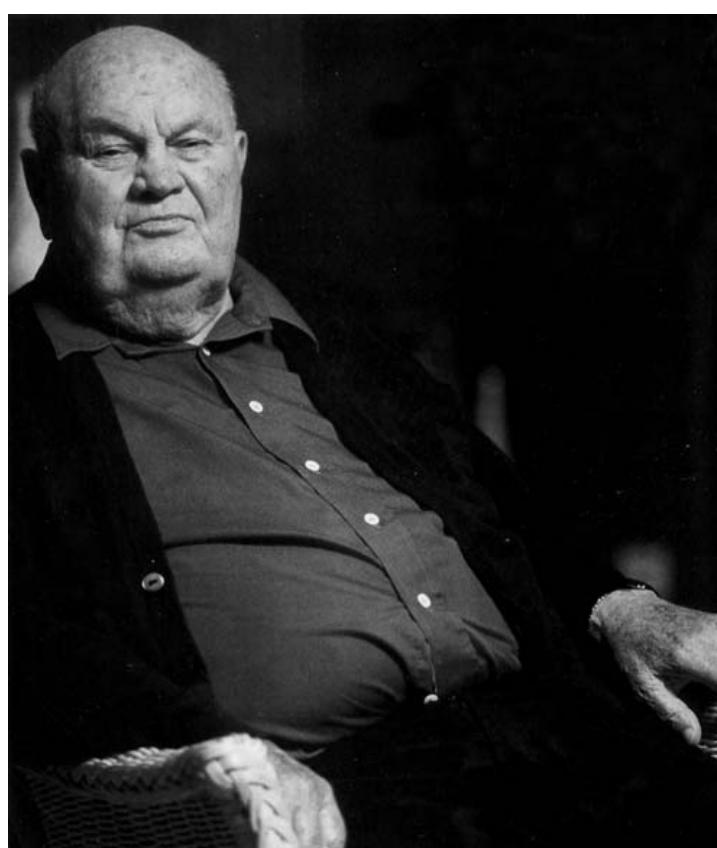
Na kraju, usput, najznačajnija knjiga objavljena u svijetu 2002., o kojoj u Zarezu uskoro više:

Stephen Wolfram *A New Kind of Science*.

(Z.R.)

FENOMEN FAK – u svojoj trećoj godini postojanja FAK je dogurao do statusa pravog kulturnog fenomena. I koliko god mu mnogi – više kuloarski negoli javno (osim Roberta Perišića, Milka Valent... rijetki su otvoreno proturječili fakorcima) – osporavali alternativnost proglašavajući ga mainstreamom, prebacivali monopolizaciju dijela medija i Pavićevu očinstvo te sektaštvo i gotovo književno strančarenje, valja ponoviti da je FAK formirao novu publiku, profilirao drukčiji ukus (možda donekle unificirajući, ali ipak drukčiji), uopće doveo do toga da se u ovoj zemlji mladi, do-

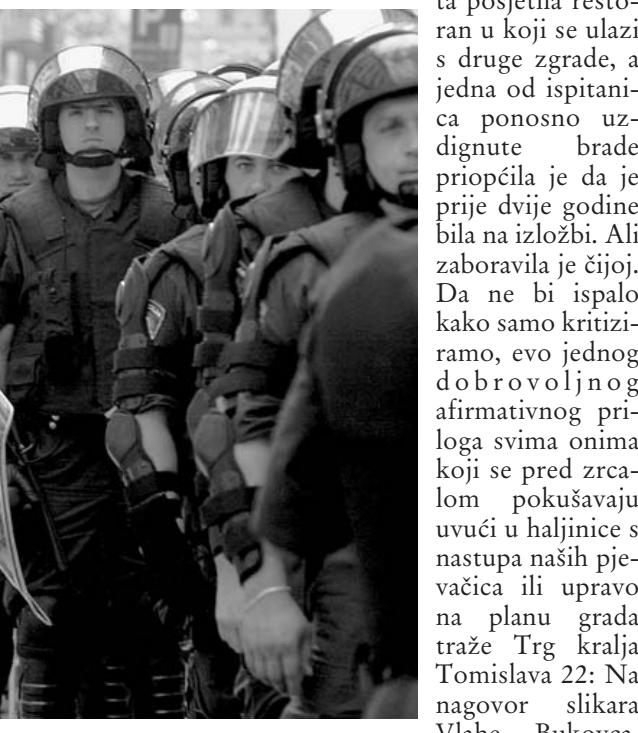
mači i mahom kvalitetni pisci čija je poetika suprotna onoj Araličinoj, Pavličićevoj, Fabrijevoj... A to je jako puno... Na posljednjem ovogodišnjem zagrebačkom izdanju tog putujućeg festivala osim *evergreen* fakovaca Jergovića, Radakovića, Popovića... svoju su prozu čitali novi Evelina Rudan, Rade Jarak, Darko Pekica, Norma C. Rey..., gosti iz EU-a Drago Jančar, Aleš Čar i Andrej Blatnik, te škotske i engleske zvijezde Niall Griffiths, James Kelman i Irvine Welsh. Organizatorima, svaka čast. (K. L.) □

GAY PRIDE – "Kontroverzni" događaj koji se zbio na zagrebačkom Zrinjevcu 29. lipnja jedan je od najboljih primjera duboke polariziranosti hrvatskog društva. Da nije bilo nevjerojatnog policijskog osiguranja, vjerojatno bi lezbijke i gejevi, ali i njihovi mnogobrojni podržavatelji, prošli mnogo gore u srazu s pomahnitalom *skinhead* balavurdijom, koja je, uz gromoglasni blagoslov desničarskih krugova i Crkve, ovako uspjela "samo" ubaciti suzavac na sudionike skupa, a nakon skupa pretući dvadesetak osoba "različitog" izgleda i napraviti krš i lom u "dekadentnom" klubu *mama*. Unašto tome, *Gay Pride* je uspio – nakon tog 29. lipnja 2002. ništa više neće biti kao prije. Jer, lezbijke i gejevi jasno su i glasno pokazali da više ne žele šutjeti, nego da su se za svoja prava spremni boriti svim sredstvima civilnog društva. Iznenadni bum lezbijskog i gej aktivizma donio je i prve rezultate: tema homoseksualnosti više nije *tabu* – dapače, većina medija (uz iznimku *Glasa Koncila* i njemu srodnih pamfletističkih glasila) spremno je podržala *Gay Pride*; homoseksualnost je prestala biti predmet zabave i ismijavanja, a postala predmet uglavnog ozbiljnog diskusija; zahvaljujući inicijativi udruge *Kontra i Iskorak* u prijedlog je Zakona o obitelji, braku i izvanbračnim zajednicama uvrštena i mogućnost reguliranja prava istospolnih zajednica; udruga *Lori* pokrenula je zapaženu Kampanju za promicanje prava homoseksualnih osoba u Hrvatskoj. Sve je to, zapravo, tek početak, ali početak koji mnogo obećava za razvoj demokracije, ljudskih prava i civilnog društva u Hrvatskoj. Svidjelo se to *skinheadsima*, desničarima i Crkvi ili ne. (T.M.) □

GLAVNO DA SE NE RADI – Dok nezaposleni že- le raditi, zaposleni traže načine kako da rade što manje. Saborski zastupnici stoga su u kalendar uveli još jedan praznik – Tijelovo. Pritom je osobito zanimljivo to što u ovoj navodno "katoličkoj" zemlji većina zastupnika uopće nije znala što je Tijelovo, ali su zato spremno digli ruke kad je trebalo uvesti još jedan neradni dan. Da bi konfuzija bila još veća, premješten je i datum Dana državnosti. Mnogi građani tako uopće ne znaju što se obilježava na koji neradni dan, pa se tako igrom slučaja dogodilo i da je ovogodišnje Tijelovo percipirano kao Dan državnosti, jer se, eto, poklopio datum. No, nema veze – glavno da se ne radi. Pritom je, uz institucionalizirane

nika i podanika. Oni koji su upozoravali, govorili protiv, izlagali se cijeloj lepezi mogućih sankcija, tek sada mogu vidjeti koliko je zaludna bila njihova bitka. I više od tri godine od ukinuća Tuđmanove vladavine možemo se uveriti u solidnost utemeljenja kiča kao najcjenjenije kulturne vrijednosti. Iz bogatog assortimenta ponude svojevrstan grand-prix ove godine pripada Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Znate, to je ona lijepa žuta zgrada na Zelenoj potkovi o kojoj u dokumentima piše da je to "najstariji izložbeni prostor na slavenskom jugu i jedini objekt koji je namjenski sagrađen za održavanje velikih, reprezentativnih izložbi". I doista, od njegova osnutka 1898. godine, u izložbenom prostoru Paviljona ispisala se povijest likovne umjetnosti u Hrvatskoj dvadesetog stoljeća, tamo su se održale gotovo sve markantnije izložbe koje su svojim značenjem prelazile okvire grada Zagreba. Ove su ga godine u velikom broju posjećivali pripadnici hrvatske estrade i divizije onih koji bi to željeli postati, e da bi neumješno noseći kreacije svjetskih dizajnera participirali u nekakvim kičastim domnjencima hrvatskih tvrtki i dobrotvornim rasprodajama donjeg rublja missica i pjevačica. U njihovim pohodima redovno ih je pratila TV ekipa emisije *Glamour* koja je i trajno na filmsku traku zabilježila da većina uzvanika spomenutih događanja nikada ranije nije nogom kročila u Paviljon, da osim naziva mjesta navedenog u pozivnici ništa ne znaju o mjestu gdje se nalaze. Nekolicina se pohvalila da je nekoliko puta posjetila restoran u koji se ulazi s druge zgrade, a jedna od ispitanica ponosno uzdignute brade priopćila je da je prije dvije godine bila na izložbi. Ali zaboravila je čijoj. Da ne bi ispalo kako samo kritiziramo, evo jednog dobrovoljnog afirmativnog priloga svima onima koji se pred zrcalom pokušavaju uvući u haljinice s nastupa naših pjevačica ili upravo na planu grada traže Trg kralja Tomislava 22: Na nagovor slikara Vlahe Bukovca,

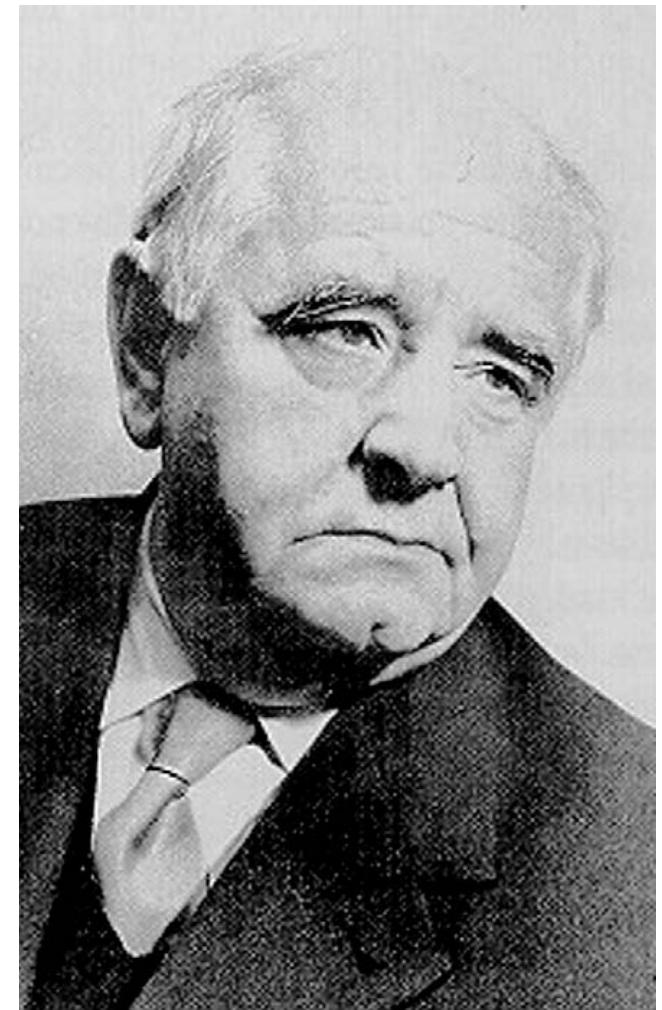

blagdane, izabrane po principu "za svakoga ponešto" (malо za katolike, malо за pravoslavce, malо za "državotvorce", malо za antifašiste), na vidjelo izašao i jedan neformalni institut hrvatskog društva – takozvani *produljeni vikend*. Jer, kad neki praznik padne na, recimo, četvrtak, možete biti sigurni da nitko neće raditi ni u petak. Jer, ako ne rade nezaposleni, zašto bi radili zaposleni? (T.M.) □

GLAMOUR PAVILJON – Ništa novo i svakako već videno. U doba vladavine Franje Tuđmana i HDZ-a jedan od dominantnih oblika izbacivanja mislećih individualaca iz javnog i uništavanja njihovih privatnih života, te privlačenje nemislećih grupa sljedbe-

GLUMCI – Odbile i balerine put u Beograd. Neće ni one dizati noge pred srpskom publikom. Ono što su prije već odbili glumci iz centralne kazališne kuće, te njihovi kolege iz Frankopanske ulice, naime poklon pred publikom donedavno agresora, sada su najavili baletani i balerine. Glumački se proletarijat digao s riječima da im je dosta naturanja novog bratstva i jedinstva, da se nitko ne brine o njihovim osjećajima, da imaju, pazi sad, pravo na prigovor savjesti, i sve tako u tom tonu. Pobunjene glumce vodi jedan vitez i jedan general. Prvi je kao visokopozicionirani hadzeovac *davnih* devedesetih arbitrirao što je domoljubno a što ne, pa mu je, izgleda, toga danas usfalilo, a drugi je njegov kolega čija je specijalnost, uz snimanje loših filmova, i prizemljenje mostova. Što se savjesti tiče, reći ćemo samo ovo: zanimljivo je da ona kod glumaca nije proradila onda kad su iz Hrvatske, na ovaj ili onaj način, istjerivani glumci, njihovi kolege, koji po zakonu novog poretku nisu bili dovoljno arijevski. (R.D.) □

HAAG – Oni koji su devedesete ušli u cijelu stvar ne samo da uspostave demokraciju nego i da se obogate, danas bi mogli mirno spavati: Račanova obećanja da će revidirati pretvorbu nisu bila realna, prijedlog o raspisivanju jednokratne naknade na sumnjiva bogatstva propao je, a nad sve nalaze svih mogućih revizija pao je željezni zastor zastare. Čak i da netko ide čačkati po tim davnim kontima, sjest će mu odvjetnici za vrat i stvar odgoditi u beskonačnost. No, jedan crv ruje, a ime mu je Haag. Haag iskapa mrtvace, ali ubojice traži slijedeći trag novca. Ovogodišnji bum optužnica protiv generala ne ugrožava ni demokraciju ni patriotizam, ali nagriza čvrst lanac koji vodi od banaka i poduzetnika preko Sabora, vojske i nogometu do organiziranog kriminala i politike. (B.B.) □

KRLEŽINE KUTIJE – Mašta je u dvadeset godina zapečaćenim Krležinim kutijama zamišljala ni više ni manje nego crnu kutiju cijelog prošlog stoljeća, Krležin obračun sa svima, enciklopediju svih zastava što su se nad nama vijorile; ako ne baš to, onda barem jedan tračerski *Who is who* da se možemo zlurado nasladivati nad otrovnim Krležinim opaskama o suvremenicima. Ova je godina pokazala da toga drugoga nema, a da prvo ga nije nikada ni bilo. Čini se da je sav sadržaj kutija zanimljiv jedino književnim povjesničarima. Osim jednoga: zagonetnog nokta pronadenoga među spisima. Ako je Krležin, možda ćemo se jednog dana moći upoznati s klonom Velikoga meštara. No, sva je prilika da je nokat pripadao jednome od mnogih koji su se oko Krleže živoga, a poslije i mrtvoga, *grebli*. Kloniranje bi u tom slučaju dalo rezultate usporedive jedino s Rozmarinom bebom. (B.B.) □

newsletter br 01 ▶ prosinac 2002

J POLICY FORUM [

Je li moguće aktivno sudjelovanje u kreiranju kulturne politike od strane onih na koje se mijere te politike trebaju odnositi? Postoji li uopće djelatna kulturna politika u Hrvatskoj? Neka su to od brojnih pitanja koje **Policy_Forum** kao inicijativa povezivanja predstavnika neinstitucionalnog, nezavisnog i neprofitnog kulturnog sektora želi aktualizirati nizom javnih aktivnosti s ciljem:

- povećavanja zainteresiranosti za *policy* tematiku među predstavnicima neovisnih kulturnih inicijativa;
- predlaganja jasnijeg pojmovnog aparata za tematiziranje neovisnog kulturnog sektora;
- upoznavanje šire kulturne javnosti s kvalitetom i specifičnošću vlastitih programske nastojanja;
- istraživanja potreba na navedenom području, te
- osiguravanja utjecaja neovisnih inicijativa u kreiranju pojedinačnih *policy* dokumenata koji se u narednom razdoblju planiraju realizirati na državnoj i lokalnoj razini.

U nizu aktivnosti ovaj prvi temat u Zarezu pokušava postaviti osnovna pitanja i započinje predstavljanje grupa, udruga, projekata i programa koji čine **Policy_Forum** inicijativu.

★★★

Područje o kojem govorimo obično se određuje pojmovima "alternativne kulture", "kulture mladih", "neinstitucionalnih inicijativa", zatim dolaze "medijska kultura" ili "kultura novih medija" itd. Ni jedan od tih označetela nije precizan, ni jedan ne pokriva čitavo polje. Ipa, projekti o kojima govorimo pripadaju neinstitucionalnoj i nezavisnoj kulturi koja većim dijelom nastajući pod utjecajem društvenih pokreta 80-tih znači "kulturu kao konfrontaciju", prostor za Drugoga [spolnog / klasnog / nacionalnog], drugačija mišljenja i prakse.

Umjesto "normalne" integracije ranije alternativne scene 70/80-ih u tržišni *mainstream* i kulturni *establishment* početkom devedesetih dolazi do njezinog potpunog sloma. U eri HDZ-a - jednim dijelom svjesno, u sklopu ograničavanja većine liberalno-demokratskih tendencija, a drugim dijelom zbog brutalne akumulacije kapitala, uništava se i onako slab institucionalni okvir kroz koji se alternativna kulturna scena (samo)organizira, a koji je pružao formalno-pravno pokriće za različite neformalne inicijative. U Zagrebu je primjerice **Studentski centar**, kao snažan generator i prostor kulturne djelatnosti, sveden na menzu, **SKUC** na studentski dom. **Radio 101** prestaje služiti promoviranju ili organiziranju kulturne scene mladih, postajući sve više glasnogovornikom gradanskog, liberalno-potrošačkog društva. Gašenjem klubova [**Lapidarija**, **Kulušića**, **Jabuke**] nestaju prostori za koncertne nastupe, čime je sniženo uzdrmanja i kreativna pop-glazbena scena.

Zahvaljujući podršci stranih fondacija, prvenstveno **Institutu otvoreno društvo**, nastaje niz inicijativa koje su na području obrazovanja, visoke umjetnosti, kazališta, filma, klasične glazbe... prerasle u sustav paralelnih institucija, kao što su **Centar za dramsku umjetnost**, **Imaginarna akademija**, **SCCA**, **Faktum**... Djelovanje tih institucija često je bilo ograničeno na održavanje onog što bi država i njezine institucije trebale

Aktivnosti Policy_Forum inicijative vode pisanju prijedloga dokumenta za Vijeće za medijsku kulturu. Mapiranje globalnog društvenog i tehnološkog konteksta te situacijska analiza domaćih i evropskih trendova razvoja, kao i definiranje potreba scene odredit će prioritete razvoja sektora.

URBANI FESTIVAL: Platforma 9.81, past.forward - Džungla na asfaltu

financirati, očuvanje vrijednosti liberalne građanske kulture, a tek povremeno se javljaju kao mjesto iskoraka, bunta, provokacije, nove politizirane produkcije.

Pravi probaj dogodio se na rubnim područjima - izdavaštva, medija, novih tehnologija, suvremene umjetničke prakse, klupske scene, nezavisnih civilnih i kulturnih inicijativa - čija se djelatnost širila i transformirala od općeg antiratnog angažmana, pomoći žrtvama ratnog i ideološkog nasilja, preko specifičnih angažmana (sub)kulturnih grupa - feministkinja, gay & lesbian pokreta, eko-aktivizma, anarhistica, do nove solidarnosti svjetskog antiglobalizacijskog pokreta.

U okrilju nezavisne kulturne scene 90-tih razvijaju se i nove teorije i nove kritičke prakse tzv. taktičke upotrebe medija. Te se prakse, poput *open-sourcea*, *sharewarea*, *freewarea*, *anti-copyrighta*, javljaju kao odgovor na pritisak korporativnog svijeta koji upotrebe tehnologija ograničava na ono što ne dovođi u opasnost postojeci sustav proizvodnje i distribucije roba. Rad u mreži, kolektivna kreativnost i interaktivnost u nas stvaraju novu generaciju umjetnika / teoretičara / konceptualaca koji svoje mjesto nalaze u neinstitucionalnoj kulturi.

Danas "alternativna" "alternativna kultura" prestaje biti sinonim za marginalno, subkulturno i razvija različita specifična značenja, uvijek utemeljena u

Iako je scena još u nastajanju, često nedovoljno organizirana, rascjepkana, financijski slaba, riječ je o živoj, djelatnoj, proizvodnoj sceni koja komunicira sa svijetom, postavlja pitanja i istovremeno nudi kreativne odgovore.

etičkom zahtjevu [nenasilje, borba protiv diskriminacije, ravnopravnost, jednakne mogućnosti, nehierarhičnost...]. Iako je scena još u nastajanju, često nedovoljno organizirana, rascjepkana, financijski slaba, riječ je o živoj, djelatnoj, proizvodnoj sceni koja komunicira sa svijetom, postavlja pitanja i istovremeno nudi kreativne odgovore.

★★★

Nažalost, u proteklom desetljeću djelovanje stranih fondacija nije osiguralo samoodrživost barem nekoliko inicijativa, nisu primjereno riješeni problemi financiranja programa, većina grupa ima probleme s prostorom za rad, kao i probleme s prostorom javnog istupanja i djelovanja.

To je povezano i sa širim problemom društvene percepcije te scene, koja se često opisuje kao mala, zatvorena, zanimljiva u skromu krugu ljudi, na izvještaj način i elitička u svojoj radikalnosti ili hermetičnosti izraza. Iako se stanje ponešto promjenilo nakon 2000, programi koji problematiziraju javni prostor, premještajući umjetnost na ulice i trgove, nailazi na nerazumijevanje. Dio je scene pod stalnim pritiskom tradicionalne kulture i medija, stvara se ozračje moralne panike, a programi se povezuju s drogom i delikvencijom [**Attack i Močvara**]. Državne službe zabranjuju strana gostovanja "zbog signifiktivnog razloga" [**Multikultura i Rizwan Muazzam Quawalli**].

No pored javnog i medijskog prostora, fizički prostor za rad i nastupanje ključni je pokreća alternativne kulture - prostor koji bi omogućio nezavisnim projektima daljnji razvoj. 90-tih je alternativna kultura simbolički, ali i fizički marginalizirana. Slovenija je slijedila evropske primjere i projektom "demilitarizacije Slovenije" otvorila jedan od najproduktivnijih prostora kulturni centar **Metelkovu**. U Češkoj se umjesto getoizacije konceptualni, aktivistički, multidisciplinarni umjetnički projekti koji

su napravili jedan od najzamjetnijih prodora na međunarodnu scenu, a strani eksperti ih smatraju nosećom kulturnom u Hrvatskoj danas, često su marginalizirani od strane strukovnih kulturnih vijeća i komisija te im se dodjeljuju minimalna sredstva. Tome istodobno doprinose i zastarjele i nedefinirane propozicije rada vijeća.

Strukovna vijeća i komisije [za kazalište, ples, knjigu...] odbijaju proširiti svoju definiciju uključivanjem suvremenih umjetničkih izričaja, kao što su performans, jazz, suvremeni ples ili čitava konceptualna scena, lišavajući se tako umjetničkih projekata poput **"Parainstituta"** **Damira Bartola Indoša** koji bi i po kriteriju staža i po kriteriju utjecaja na teoriju i praksu izvedbenih umjetnosti već odavno trebao biti tretiran kao dio kulturnog establishmenta.

I konačno, skromni budžet za programe alternativne kulture, koji u odnosu prema drugima iznosi svega 1%, govori kako u novoj podjeli nije riječ o osmišljenoj strategiji koja za cilj ima pokretanje novih projekata, već o strategiji krpanja. Razvojna kulturna politika ne može se voditi ukoliko su projekti prema infrastrukturi kulturnih institucija ["hladnom pogonu"] financirani u omjeru **24:76** [situacija u gradu Zagrebu], pogotovo ako zaštićeni dio kulture nije onaj koji proizvodi najbolje i najznačajnije projekte.

U takvoj situaciji doista je teško puno napraviti. Pravo pitanje je kako je kulturnom politikom moguće intervenirati i izmijeniti postojeće stanje, tako da u dijalogu s nezavisnim inicijativama kulturna vijeća konačno počnu ostvarivati svoju zamišljenu - stratešku - ulogu, a ne budu ograničena samo na redistribuciju budžetskih sredstava.

★★★

Pored javnog i medijskog prostora, fizički prostor za rad i nastupanje ključni je pokreća alternativne kulture - prostor koji bi omogućio nezavisnim projektima daljnji razvoj.

mreža manjih prostora kulturne aktivnosti. Nizozemski primjeri pokazuju mogućnost ekonomskog opavodnosti planiranja takvih prostora u širem području grada. Istodobno, u Hrvatskoj je svaki pokušaj squatiranja napuštenih tvornica, industrijskih postrojenja ili vojarni smješten u polje delikvencije. Dodjeljivanje prostora u gradskom vlasništvu većinom se, pak, odvija po nejasnim kriterijima i ne postoji jasna politika koja bi na taj način stimulirala razvoj nezavisnog sektora.

★★★

Novoosnovano **Vijeće za medijsku kulturu** pri **Ministarstvu kulture**, kao i gradske komisije za urbanu kulturu i kulturu mladih, prvi su državni fondovi namjenjeni tom sektoru. Iako su vladajuće strukture njihovim osnivanjem po prvi puta istaknule materijalnu podršku, komisije i vijeća suočavaju se s neartikuliranim stavovima institucija koje su ih osnovale. Nedefiniranost polja djelovanja, zatvorenost ostalih vijeća i skroman budžet onemogućavaju stvarni razvoj.

Državna i gradska kulturna politika prečesto alternativni mijesu s amaterizmom, edukacijom [projektima "za mlade"], komercijalnim programima, pa i informatizacijom, a u "alternativu" se našao i veći dio suvremene umjetnosti. Konceptualni, aktivistički, multidisciplinarni umjetnički projekti koji

u svrhu ostvarenja navedenih ciljeva u narednih šest mjeseci **Policy_Forum** organizirat će javne tribine o temama kao što su: uloge neinstitucionalne kulture kao razvojnog potencijala, rad kulturnih vijeća, problemi prostora za neovisne inicijative... Prezentacijom internacionalnih projekata, poput mreže **Trans Europe Halles**, ukazat ćemo na relevantne primjere prenamjene objekata industrijske baštine u objekte kulturne namjene. Organiziranjem radionice o lobiranju i zagovaranju, namijenjene predstavnicima neovisnih inicijativa iz cijele Hrvatske, želi se unaprijediti razina njihovih znanja potrebnih za uspješno djelovanje na lokalnoj razini. Web forum bit će mjesto informiranja i referiranja na ostale *policy* aktivnosti, formiranja diskusiskog kanala, kao i zasebne produkcije sadržaja.

Istraživanje koje će analizom sadržaja intervjuja s *policy* makerima, političarima, dužnosnicima u upravnim tijelima koja se bave kulturom, predstavnicima neovisnih kulturnih inicijativa doći do prevladavajućih stavova o opozicijama institucionalno-neinstitucionalno, mainstream-alternativa kao i do artikuliranja razine interesa cjelokupnog kulturnog sektora za afirmaciju svog neinstitucionalnog dijela. Mapiranje globalnog društvenog i tehnološkog konteksta te situacijsku analizu domaćih, regionalnih i evropskih trendova razvoja, kao i definiranje potreba scene odredit će prioritete razvoja sektora. Aktivnosti **Policy_Forum** inicijative vode pisanju prijedloga dokumenta za **Vijeće za medijsku kulturu**.

Ovim newsletterom pokrećemo proces prezentacije i istraživanja nezavisne kulturne scene. Proces će se nastaviti

ART RADIONICA LAZARETI

Nevladina i neprofitna udruga osnovana 1988. u Dubrovniku kao umjetnička inicijativa koja podržava umjetnički eksperiment i istraživanje suvremene umjetnosti.

OSTVARENI PROGRAMI

Galerija OTOK: Marko Ercegović, Martina Kramer "Dalekozori za blizinu", Amela Frankl, Sandy Nicholson i Chris Johnston "Fetiši predgrađa", Pasko Burdelez "Ivana i Marica", Luko Piplica, Mike Parr i Charles Esche
Skupne izložbe: "Stripburek & Komikaze", "Hot Destination/Marginal Destiny", "Dok palme njišu grane"
Video i filmski program: "Treći program", "Seen by others", "Digi Du", "Art vikend u Dubrovniku" Kristina Leko, "Happy together" William Raban i Ann Thew i Pavel Braila

Koncertni program: Olle Lukkoye, Partibrejkers, Zvuci močvare, Amampondo, Bodan Arsovski, Kyoto jazz massive, Stefanovski & Tadić, Vlado Kreslin, Chris Eckman, Mary Coughlan, Chicago jazz trio, Sikter, Sabot te koncerti mlađih dubrovačkih bandova

FESTIVAL KARANTENA BR. 6: Heiner Müller - "Quartet V2.0" - WaxFactory, Robert Walser - "Schneewittchen", "Conversation with Children" - R.D. Laing / školski autobus" - D.B. Indoš, Allan Graubard - "For Alejandra" - Point Noir Productions, Boris Šincek, Marijan Črtalić, Ivan Bura, Vlasta Žanić, "(Hard to) dig it", Oberyu, "Von Magnet" / "Butoh project"

KARANTENA PROJEKT: teži revitalizaciji i očuvanju čitavog lazaretorskog kompleksa njegovom kulturnom, edukacijskom i umjetničkom namjenom. Nezavisni kulturni centar u Lazaretima zamišljen je kao vertikalna integracija izložbenog prostora, producijskih studija i radionica, kinoteke, koncertnog i scenskog prostora, studija za nove medije i artists-in-residence prostora. Ostvarena medijska prezentacija projekta i počela obnova prostora.

PLANIRANI PROGRAMI

Nastavlja se svi programi i festivalom Karantena, a započinje kontinuirani program tribina i izdavaštvo.

Udruga djeluje u: Klub galerija OTOK i Karantena Lazareti.

AUTONOMNA TVORNICA KULTURE: LIBRA LIBERA, LITKON, DATA|BASE|MENT

Autonomna tvornica kulture okuplja programe Libra Libera, Litkon i data | base | ment. Libra je književni i teorijski časopis koji objavljuje književnost mlađih autora s područja ex-Yu i prijevođe suvremene svjetske književnosti te drugo [društvena i cyber teorija, balkanizam, hypertext, narkomanija i TM].

LitKon je "mreža za diseminaciju književnosti na Balkanu". Projekt obuhvaća male/nezavisne izdavače, književne i kulturne časopise, kulturne udruge i aktiviste s područja ex-Yu. Osnovne aktivnosti LitKona su: širenje književne aktivnosti na Webu, suzdržavanje knjiga i stvaranje baze književnih tekstova mlađih ex-Yu autora, organiziranje okupljanja urednika i autora radi javnih nastupa i promocije te distribucija tekstova, proizvoda, ideja, informacija i ljudi. Osim virtualnih kontaktata organiziraju se i Fizički kongresi na kojima se u različitim sredinama predstavljaju izdanja i aktivnosti suradnika na projektu.

databaselment je cyber-cafe na Netu koji razvija web portal jedinstvo.hr, portal alternativne kulturne scene u Hrvatskoj. jedinstvo.hr razvija mrežne projekte u vlastitoj produkciji i hipertekstualne projekte u suradnji s Librom Liberom.

OSTVARENI PROGRAMI

Libra Libera objavljeno 11 brojeva. Prvi kolaborativni hipertekst koji se može čitati na www.attack.hr/hipertekst. Tamo su projekti Hipertekst za mase www.attack/mase i Otvoreni kod www.attack/otixit.

Održano pet Fizičkih kongresa LitKona u Zagrebu, Sarajevu, Visu i Mostaru.

PLANIRANI PROGRAMI

- izдавanje Libre Libere #12 i #13
- pokretanje projekta data | base | ment-a "Uvod u pozitivnu geografiju" koji će se baviti Balkanom kao projektom evropskog Drugog i samoperpetutivnom baba rogom
- razvijanje wesebe-a i baze podataka na www.litkon.org
- pokretanje LitKonove edicije u u okviru izdavaštva Autonomne tvornice kulture
- održavanje tradicionalnog ljetnog Fizičkog kongresa na Visu
- organiziranje gostovanja beogradskog SKC-a u zagrebačkom SC-u

Udruga nema prostore, radi po kućama... i na netu.

BADco.

Udruga je kooperacija četiri umjetnika - Nikolina Bujas-Prista, Pravdan Devlahović, Ivana Sajko i Goran Sergej Pristaš. Ciljevi: omogućiti uvjetne pripremno fazi razvoja projekta i praktičnom istraživanju, realizaciju i finalizaciju projekata misliti kroz specifične relacije umjetnika s umjetničkim i društvenim kontekstom, razvijati oblike izvedbe predstava, otvarati intelektualnu i kulturnu raspravu o skupnim i pojedinačnim inicijativama te inicirati edukacijske i razvojne projekte u cilju unapređenja scene izvedbenih umjetnosti.

EX-SCENA i BAD co:
Iva Pavičić u projektu Watt+Eau

OSTVARENI PROGRAMI

Predstave: "Čovjek.Stolac" - predstava nastala na prelomnom performansu **Damira Bartola Indoša**, "2tri4" - inicijalni projekt tri mlađe koreografe, "Diderotov nečak" - kazališno-plesni projekt, "Solo Me" - dijaloško-organizacijska plesna predstava.

PLANIRANI PROGRAMI

Watt+Eau - projekt u suradnji sa Ex-scenom - inicijativa formiranja nove scene mlađih hrvatskih koreografa; "Rebro kao zeleni zidovi" - organizacijski performans; "Flesh" - aktivistička performans-radionica u suradnji s "Impure co." iz Norveške; "Walk this way" - studijski performans

Skupina koristi studio Kulturnog centra Novi Zagreb, a predstave izvodi tamo gdje plati.

NEOVISNA UMJETNIČKA SCENA BARUTANA

Udruga se bavi organiziranjem projekata scenske, glazbene, likovne umjetnosti i književnosti.

OSTVARENI PROGRAMI

Kazališna predstava Allaska Jack prazvedena na sceni **HNK Osijek** predstavlja multi projekt buduće nezavisne scene u Osijeku. Predstava je uvrštena u projekt AKCIJA-FRAKCIJA i izvedena u Zagrebu, a proglašena je i kulturnim događajem godine u anketi Glasa Slavonije. Uspjeh ovog pilot projekta povrtna je informacija o nužnosti postojanja nezavisne scene: gradsko poglavarstvo dodjeljuje prostor za stalno djejanje scene u Barutani [prekodravska utvrda u sklopu osječke Tvrđe] i finansijski podupire rad scene.

Osvajanje Barutane manifestno je predstavljanje scene javnosti u čemu sudjeluju svi segmenti scene u lipnju 2001. Barutana organizira gostovanje Teatra Exit s predstavom Eva Braun te reviju dokumentarnog i eksperimentalnog filma. U produkciji Barutane realizirana je predstava Gospoda Aoi u suradnji s **Dječjim kazalištem**, izvedena i na Osječkom ljetu. U koprodukciji Barutane i Teatra Exit realizirana je predstava Noževi u kokošima. Organiziran je i humanitarni koncert za prikupljanje sredstava za liječenje djece sa srčanim manama. Gostovanje Njihanje - D. B. Indoš, Diderotov nečak ili krv nije voda - G. S. Pristaš, M.U.R. - K. Zec [koprodukcija Barutane i ZPA], Dražen Šivak DJ show

PLANIRANI PROGRAMI

Slijedi rekonstrukcija zgrade. Program se nastavlja u lipnju. U pripremi su dvije kazališne predstave i gostovanja Montažstroja i BADco.

Program udruge se ostvaruje u zgradi Barutane.

LOKALNA BAZA ZA OSVJEŽAVANJE KULTURE [BLOK]

Udruga predstavlja suvremene umjetničke programe s naglašenom socijalnom dimenzijom. Projekti se realiziraju van institucionih okvira,

najčešće u javnom prostoru, s ciljem približavanja široj gradskoj publici.

OSTVARENI PROGRAMI

URBANI FESTIVAL je multimedijalni projekt performansa, akcija, hepeninga, plesa, zvučnih i likovnih instalacija, radionica, web-projekata čija je temeljna tendencija infiltracija umjetničke djelatnosti u urbani život, intenziviranje komunikacije urbanoga stanovništva s gradom i pripadajućom mu infrastrukturom. Drugi Urbani festival je ove godine u tri smjene predstavio radove 26 umjetnika i umjetničkih grupa iz 13 zemalja.

PLANIRANI PROGRAMI

Pored Urbanog festivala [koji će i iduće godine biti trodijeljan], realizirat ćemo i dva nova, vrlo opsežna projekta:

Majek 2003. pored istraživanja, medijske kampanje i izložbe obuhvaća i izgradnju web-stranica koje će sadržavati arhiv s portretima dvjestotinjak zagrebačkih mlječarica.

Queer Zagreb je bijenalo multimedijalno događanje koje sustavno prikazuje i kontekstualizira queer umjetnost i pokret. Cilj projekta je ukazivanje na jednakovrijednost drugačijeg shvaćanja roda i spola, odnosno tradicionalnih društvenih podjela, te prespitivanje kriterija koji omogućuju prevladavajuće stanje heteronormativnosti. Uključuje intenzivnu medijsku kampanju, filmske projekcije iz recentne svjetske queer produkcije, izložbu, dvije radionice, kazališni festival, trodnevnu radionicu s publikacijom...

Program ostvarujemo u javnim prostorima i net.kulturnom klubu mama. Udruga nema prostor za rad.

CENTAR ZA DRAMSKU UMJETNOST

Udruga se bavi edukacijom, prezentacijom i promocijom novih umjetničkih i producijskih formi u izvedbenim umjetnostima, teorijama izvedbenih umjetnosti i izdavaštvom te dokumentarnom filmskom produkcijom.

OSTVARENI PROGRAMI

AKCIJA-FRAKCIJA: 140 dana programa. U 2002: projekcije [najznačajnije kazališne predstave osamdesetih i dvedesetih], razgovori s hrvatskim umjetnicima novog kazališta [D.B. Indoš, Borut Šeparović...], predavanja [Emil Hrvatin, Amelie Jones, Terry Eagleton], gostovanje kazališnih predstava iz inozemstva [Wax Factory, Jan Rit-

EASA - prezentacija radionica

EASA SENSES u Komizi

sema i Bojana Cvejić, Marten Spangberg, Teorija koja hoda], kazališne radionice [projekt Watt+Eau - ciklus radionica za mlađe koreografe, artist in residence radionica za producante, residence program za mlađe režisere].

Međunarodni kazališni simpozij "Nejasno, nepostojano, nerazumljivo" u suradnji s ADU Zagreb i Goethe Institutom okupio je 26 međunarodnih teoretičara i umjetnika te stotinjak zainteresiranih promatrača.

Frakcija - međunarodni časopis za teoriju izvedbenih umjetnosti koji izlazi dvojezično.

PLANIRANI PROGRAMI

Akcija/Frakcija: cjelodnevni ciklus predavanja i radionica o netičkim oblicima organizacije i financiranja kazališta, razmjena kazališnih projekata produkcije Maske iz Ibjubljane i predstava po izboru uredništva, gostovanja predstava [Hooman Sharifi, Matt Kangroo], predavanja [Andre Lepecki, B. Brezovec]. Međunarodni kazališni simpozij "Afekti u teatru - između spektakla i spekulacija", filmovi Vlade Kristla, radionice u sklopu Imaginarne akademije [Teorijsko-analitička radionica Andrea Lepeckija, Alain Badiou - razgovori, Radionica kazališne kritike, Producija i tržište - radionica za kazališne producente i mlađe umjetnike]

Izdvajanje: četiri broja Frakcije, Akcija - knjige: "Postdramski teatar", Lehmann; "Perform or Else", McKenzie; "Glumac i kazalište", "Acting: A Theory", "Drama, scena, kazališna institucija", Gavela

Udruga programi ostvaruje u: mama, Teatar &TD, Akademija dramske umjetnosti, Goethe Institut, Imaginarna Akademija Grožnjan, MM centar itd.

CLUBTURE

Projekt nacionalne mreže neprofitnih inicijativa u kulturi koje ne pripadaju institucionalnom kulturnom sektoru. Okupljanje se temelji na zajednički definiranom programu, koji se planirana i financira na polugodišnjoj razini. Mreža postoji isključivo kroz aktivnosti dijeljenja programa i aktivnosti zajedničkog osmišljavanja i izvedbe projekata, a manifestira se kroz niz projektnih i programskih linija, čiji se programi događaju u različitim hrvatskim gradovima: "Što, kako i za koga" - udruga WWH u suradnji s Multimedijalnim institutom i izdavačkom kućom Arkzin napravila je model serije predavanja kustosa, kritičara i teoretičara vizualne kulture. Do sada su gostovali: Charles Esche [Zagreb, Dubrovnik], Renata Salecl [Zagreb, Rijeka]. Zvuci Iz Močvarnih Područja [URK] - program se sastoji iz dva dijela: izdavanje kompilacijskog CD-a sa 6 bendova i Promotivne turneje.

Komika Boom [Autonomi k afirmirati strip kao formu kroz seriju gostovanja kolektiva strip se približava polivalentnih, interdisciplinarnih aktivnosti pokrivaju produkcije, performanse, Novost, kvalitetu i specijalnosti leži u neobičajenim k programima, dizajnerima, glazbenika, aktivista i Galerija MOVARA [URK] - održavaju se u klubovima, cijelovečernji programi do izražaja u različitim tribinama, prezentacija svih Revija amaterskog filma [Postpesimisti] - programi [demonstracije, aktivizam, predstavu...], iz izbori klupske prostorije št. OTOKULTIVATOR [EASA F] - kacija i produkcija kroz multimediju i suvremenu glazbu, teatар, likovne projekti je uspostavljanje

INICIJALNI POPIS GRUPA I ORGANIZACIJA

Karta sadrži nazive organizacija koje su se do završetka pripremili za newsletter br. 01 odazvale pozivu Policy_Forum. Rad na sakupljanju informacija će se nastaviti.

disciplinarnog rezidencijalnog vojnog Samogor na Vojnom

UMJETNOST ZA COMMUNITY ART

Program prati pet osnovnih teorija zajednice, među kojima je i pristup, medijsku, urbanih, te mrežu interdisciplinarnih procesa edukacije [okrugli stolovi, predavanja, radionice, eksperimentacija s novim filmom] u koordinaciji obrazovnih institucija, mrežu multimedijalnih umjetničkih realizacija i programima

OSTVARENI PROGRAMI

Stalni projekti: javni forumi, narni studiji, koordinacija publikacije, multidisciplinarni koordinacija, korelacije i programima

i dalje, te čemo na taj način uključiti i zasad izostavljene organizacije i inicijative

ulturni centar] - projekt želi mu umjetničkog sadržaja: inozemnih autora i strip izviza široj publiku.

ektna linija gostovanja disciplinarnih grupa čije široki spektar digitalne sna, teorije i edukacije. Ciljnost takvih kolektiva kombinacijama suradnje a, vizualnih umjetnika, teoretičara.

Izložbe mlađih umjetnika ma, izložba se pretvara u u kojem umjetnik dolazi aspektima [izbor muzike, voga rada...]

Autonomna tvornica kulture, ekcije pristiglih radova am ih art filmovi, snimke iz filmskih festivala u izom Hrvatske.

Irvatska, URK, mi2] - edu radionice koje pokrivaju tehnologije, arhitekturu, umjetnosti... Krajnji cilj je multimedijskog i multi-

PLANIRANI PROGRAMI

Nastavak rada na stalnim projektima. Pet paralelnih ciklusa:

1. Mediji, socijalno angažirana umjetnost i suvremena zajednica [Community Art i Urbana kultura]
2. Konceptualne i aktivističke strategije u umjetnosti
3. Politika svjesnosti, umjetničke i kulturne strategije, edukacija [Cultural Policy]
4. Medijska umjetnost i film
5. Teorija medija, net kulture, umjetnosti i urbanog života

MULTIMEDIJSKI CENTAR KUGLANA 2

OSTVARENI PROGRAMI

- inozemni koncerti i gostovanja
- *Tko se boji (z)vuka još* - koncerti domaćih nezavisnih i demo snaga
- domaći koncerti mjeseca: Bambi Molesters, Pun kufer, Edo maajka, LET 3, Only bass and drum
- Kooglanje - DJ večeri residentnih DJ-a
- tjedne glazbene slušaonice
- *Kooglana 2 litera* - književna gostovanja i konceptualne večeri promocija autora i književnih izdanja
- *Kooglana 2 moviemania* - promocije, projekcije i gostovanja domaćih i inozemnih filmskih autora i kritičara...

PLANIRANI PROGRAMI

Nastavak redovitih programa uz društvene igraonice, gostovanja filmaša, međunarodni proljetni kamp, izdavanje fan/magazina DOP i web zine www.dopmagazin.com...

Program se održava u prostorijama multimedijskog centra Kuglana 2 u Koprivnici.

KOALICIJA UDRUGA MLADIH - KUM

Cilj KUM-a je poticanje i unapređenje kulture življenja mlađih promicanjem sadržaja koji osmišljavaju mlađi za mlađe te poticanje okupljanja i udruživanja svih zainteresiranih udruga radi ostvarivanja zajedničkih interesova; osiguranje kvalitete zajedničkog organiziranja

Community Art: Paradigma konflikt

nastupa te redovitog protoka informacija relevantnih za rad svih članica; suradnja s domaćim i inozemnim udrugama koje se bave kulturom življenja mlađih.

OSTVARENI PROGRAMI

Kampanja u periodu od kraja 2000. do sredine 2001. koja je rezultirala ugovorom sa Poglavarstvom grada Splita o dobivanju Doma omladine na korištenje. Nakon toga se prostor uređivao, te su održani koncerti, izložbe, radionice itd.

PLANIRANI PROGRAMI

nastaviti razvijati glazbenu alter scenu u Splitu, omogućiti uvjete za razvoj dramske i scenske umjetnosti, razvoj i izrada vlastitih proizvoda iz "pogona" sitotiskare u sklopu centra.

DRUGO MORE

Udruga se bavi istraživanjima, produkcijom i organizacijom umjetničkih i kulturnih zbiljavanja, organizacijom predavanja i prezentacija te kreiranjem programa koji djeluju u smjeru stvaranja socijalne kohezije pojedinih društvenih zajednica.

OSTVARENI PROGRAMI

Program Art & Clubbing predstavlja različite umjetničke izričaje [glazbu, kazalište, likovnost...] namijenjene mlađoj publiki. Do sada su ostvareni Art & Clubbing 1 i 2 u sklopu kojih su izvedene predstave Emila Hrvatina "Miss Mobile", Male scene "Stvar je u obliku" i Nine Violić "Rad borosane na sebi", predstavljene ambijentalne instalacije Lade Luketić i Jasne Bajlo te skupine dja-

Groodanje, D'Gelberter i Res.Crw.

Program Svijet oko nas pruža informacije o pojedinim društvenim i kulturnim fenomenima. U sklopu ovog programa organizirana su predavanja Renate Saleci i Olinke Vištice i projekcije klasičnih animiranih filmova.

Provedeno je istraživanje o potencijalnoj publici POU Umag.

PLANIRANI PROGRAMI

Planiramo pet programa Art & Clubbing, nastavak programa Svijet oko nas, te producirati modni performans Silikon Beauty.

Net.kulturni klub [m.a.m.a] jedan je od prvih i najznačajnijih projekata MI2, čija je namjera inauguirati novi model kulturnog i društvenog djelovanja koji povezuje urbanu kulturu i suvremene medijske prakse s mogućnostima novih tehnologija i socijalnim angažmanom. Klub se odlikuje sadržajnim ispreplitanjem net, pop i subkulture sa civilnim angažmanom i konkretnom društvenom akcijom.

past.forward je odsjek za teoriju multimedijalnog instituta koji promovira avantgardnu političku teoriju i praksu. Ključni pojmovi: biopolitika, radikalna demokracija, copyleft, mnoštvo, komunizam. Težiste aktivnosti u 2002. godini bilo je umrežavanje sa sličnim inicijativama sa šireg jugoslavenskog prostora.

OSTVARENI PROGRAMI

Predavanja: Michael Hardt, Steven Shaviro, Aleksandar Bošković, Bojana Kunst, Alexander Garcia-Düttmann, Eduardo Cadava, Obrad Savić

Suorganizatori skupa o "Historiji kritičkog mišljenja u Jugoslaviji" na Korčuli.

U sklopu **Tjedana hrvatske kulture** u Njemačkoj organizirali smo dva okrugla stola "Balkan: od metafore k emancipatornoj praksi".

PLANIRANI PROGRAMI

Izdavačka djelatnost: u izdanju ARKZINA i MI2 izlaze prvi naslovi edicije past.forward: "Imperij" [Negri/Hardt], "Homo sacer" [Agamben], "Razdjeljeno zadržano zadržano" [Nancy], "Borba za priznanjem" [Honneth]. Pokrećemo i ediciju malih mama-izdanja.

Internacionalni istraživački projekt "Afekti i narativi".

Slijedom suradnje s Beogradskim krugom pokrećemo filozofsко-sociološku ediciju *Nova kritička teorija* [planirano 15 naslova u 3 godine], kao i seriju predavanja u radionicama. Simpozij *Iskustva i perspektive kritičke socijalne teorije*, posvećen 40-godišnjici Korčulanske ljetne škole.

EGOB00.bits kolektiv pokriva razvoj i implementaciju slobodnog softvera, razvoj, produkciju i objavljivanje glazbe i videa, te kolaborativnu hipertekstualnu književnost. Minimalni zajednički nazivnik EGOB00.bits produkcije je GNU General Public Licenca koja intelektualne proizvode i sve njihove derivacije zadržava u javnoj sferi kao javno dobro.

OSTVARENI PROGRAMI

Pod EGOB00.bits etiketom objavljeno je 12 albuma elektronske glazbe, od čega četiri u 2002. Održane su radionice produkcije glazbe, osnove korištenja GNU/Linux operativnog sustava i 320x240 radionice VJ-inga na *Otokultivatoru*, Puli, Rijeci te Topuskom. EGOB00.bits izvođači svirali su na nizu manifestacija u zemlji i inozemstvu.

PLANIRANI PROGRAMI

U pripremi je 10-ak novih glazbenih izdanja, radionice, gostovanja prijateljskih internacionalnih kolektiva, zbornik tekstova GNU Pauk o filozofiji i primjeni slobodnog softvera. Sva EGOB00.bits izdanja slobodno izgovorite, javno izvodite, pržite, modifickajte i besplatno downloadajte s www.egoboobits.net.

GODIŠNJE IZLOŽBE Multimedijalnog instituta propituju granice između tehnoloških inovacija i umjetničkih produkcija, senzibiliziraju javnost o širem društvenom kontekstu novih tehnologija i doprinosu kvalitetnoj recepciji novomedijске umjetnosti. Ugošćavajući svjetski relevantna imena novomedijске produkcije, pružaju priliku domaćoj javnosti doživjeti i iskommunicirati recentne ideje i trendove novih medija i tehnologija.

MONTEPARADISO

Udruga se bavi organizacijom koncerata i tribina, glazbenim izdavaštvo te osigurava logistiku i resurse za neprofitne inicijative u Puli i okolicu.

OSTVARENI PROGRAMI

jednotjedni koncerti/partiji; 10. jubilarni MP fest; logistika za sva važnija ljetna zbiravanja u Puli; početak Rojc.Net projekta

PLANIRANI PROGRAMI

Reggae fest, u suradnji s **Močvarom**; 11. Monteparadiso Festival; Rojc.Net open source / free software edukacija, besplatan portal za sve udruge i inicijative iz Rojca; "Uradi sam" radionica - tečaj majstoriranja za mlade [varenja, izgradnje...]; koncerti, tribine, prezentacije...

Program se održava u bivšoj vojarni Karlo Rojc i tvrđavi Monteparadiso, koja je u vlasništvu MORH-a, ali pod upravom grada Pule. Ne plaćamo naknadu.

PLATFORMA 9.81 - UDRUGA ZA ISTRAŽIVANJA U ARHITEKTURI

Nastala kao reakcija na nemogućnost arhitektoniske scene da uspostavi interdisciplinarni i otvoreni razgovor o problemima vezanim uz kulturu urbanog prostora, digitalizaciju okoliša, utjecaje globalizacije na percepciju prostora i potrebe novih načina edukacije u arhitekturi. Projekti imaju intenzivno javni karakter i redovito oku-

pliju veliki broj ljudi. Naš odnos prema arhitekturi i urbanizmu određuju neformalan pristup i izvaninstitucionalne strategije djelovanja te sklonost istraživanju.

OSTVARENI PROGRAMI

Realizirali smo nekoliko medijskih projekata koji problematiziraju izgrađeni okoliš i populariziraju suvremenih odnos prema arhitekturi [1:100, Arhitektura Uživo, Arhitektura narodu, Otvoreni program, Putujući dnevni boravak] te projekte i instalacije koje su programske vezane za umjetnost, medije i urbanu kulturu [projekt instalacije za Glas '99, interijer za program Art Lazareti u lazaretima u Dubrovniku, postav 26. Salona mladih].

Sudjelovali smo na Easa Senses 2002 Vis kroz organizacijsku podršku projektu i vodenje radionice Light u Komiži.

PLANIRANI PROGRAMI

3D Žurnal [br 1. Kapital u prostoru], dizajn postava slijepa udruga za UZUVRH, Zagreb vodič za skvotere, Prostor mora - Komiza, Putujući dnevni boravak - Sarajevo, Beč, Tirol, Split, Otvoreni program Zagreb, listopad 2002. - lipanj 2003, Laboratorij za prostor u mraku - Zagreb, veljača - studeni 2003.

★★★

Udruga nema adekvatnog prostora za rad, pa se aktivnosti obavljaju na nekoliko lokacija [Arhitektonski fakultet, MI2, privatni stambeni prostori].

EASA HRVATSKA - UDRUGA STUDENATA ARHITEKTURE

Nastala iz organizacije međunarodne radionice studenata arhitekture Easa Senses Vis 2002, prepoznavši potencijal otoka te ambijentalne kvalitete pogodne

URK, EASA, MI2: Otokultivator - radionica kreativnog pisanja Pi., pi., i

za specifične oblike ruralnog i urbanog razvoja. Metode rada su razni oblici mapiranja i otvorenog pristupa u analizi prirodne osnove otoka te stalni angažman na uključivanju lokalnog stanovništva u sve segmente projekata. Projekti su polazili o trenutnih problema i potreba otoka, a realizacije su se uglavnom bavile konkretnim intervencijama u urbanim jezgrama i u krajoliku otoka te proizvodnjom uporabnih predmeta.

OSTVARENI PROGRAMI

Realizirano nekoliko istraživačkih i kulturno umjetničkih projekata na Visu: EASA Senses Lab 2001 i 2002, Otokultivator - ljetna škola kulture 1 i 2, EASA SENSES 2002, međunarodna radionica studenata arhitekture [projekti su realizirani u suradnji s MI2 i URK-om].

PLANIRANI PROGRAMI

izdavanje kataloga Easa Senses 2002, izrada idejnog arhitektonskog rješenja multifunkcionalnog kompleksa Samogor na Visu te, u suradnji s lokalnim vlastima i investitorima, pokušaj implementacije nekih arhitektonskih i urbanističkih studija napravljenih na Easa Senses 2002.

★★★

Udruga dijeli neadekvatan prostor na Arhitektonskom fakultetu s još dvije udruge.

PUŽ - POKRET

URBANOG ŽIVLJENJA

Udruga mladih koja se bavi organizacijom

kulturno - edukativnih sadržaja za mlade Slavonskog Broda i okolice.

OSTVARENI PROGRAMI

koncerti; dvodnevna radionica u organizaciji CMS-a Sudjelovanje mladih u zajednici; Međunarodni volonterski kamp; Revija amaterskog filma; radionice, izložbe, predavanja, tribine, okrugli stolovi; info klub i alternativna knjižnica...

PLANIRANI PROGRAMI

Volonterski kamp, gostovanje Subverzija i koncerti

★★★

Iznajmili smo prostor od cca 50 kvadratnih metara.

PLUS

Udruga za izobrazbu na području scenskih umjetnosti s namjerom da preraste u edukacijski centar koji zadovoljava potrebe profesionalnog kazališnog treninga i produkcije, prije svega plesa, mime i fizickog kazališta, u Rijeci i široj regiji.

OSTVARENI PROGRAMI

U dvije godine organizirano je nekoliko kazališnih radionica koje su vodili afirmirani kazališni umjetnici iz zemlje i inozemstva [Iva Nerina Gattin, Birgit Wieger, Ralf Räucher, Senka Baruska, Ira Prica, Aleksandar Acev, Ide van Heijningen i dr.]. Članovi udruge predstavili su se autorskim radovima na Platformi mladih koreografa 2002. u Zagrebu. Udruga se uspješno predstavila riječkoj publici predstavom "Olakšanje-Relief" u režiji Žaka B Valente i Fritsa Vogelsa, u koprodukciji MAPA-e i Summer academy Berlin.

PLANIRANI PROGRAMI

Organizirat ćemo deset dvotjednih radionica s područja izvedbenih umjetnosti s domaćim i inozemnim pedagozima. Sve

radionice imat će javnu prezentaciju. Pripremamo trogodišnju suradnju s MAPA-om s namjerom ozbiljnijeg investiranja u izobrazbu mladih naraštaja.

★★★

U suradnji s Odjelom gradske uprave za kulturu Grada Rijeke udruga sve programe organizira u prostoru Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku. Na korištenje je dobila i dvoranu na Kantridi, prostor Kuturnog centra Kavarija te svečanu dvoranu Zajednice Talijana u Rijeci Circollo.

UDRUGA ZA RAZVOJ URBANE KULTURE PROTEST MOZGA

OSTVARENI PROGRAMI

• stalni koncerti i benefit partyji [za aktivnosti udruge O.P.M., Food not bombs!]: Protest mozga, Appendix, Reborn, Panacea, Demant, Debeli precjednik, Averzija, Pandemija, Kursk, The farewell reason, Special Delivery, Fakofbolan, Grob, Wishya, Curse of instinct, amaterski labinski DJ-i, underground DJ-i • "Učinimo nešto" festival: 12 bendova, dvije filmske projekcije, predavanja, žongliranje, performansi, nogomet, party "Konsumacija vatre, mirisa i zvuka" ... • izdavanje fanzina i kazete

POSTPESIMISTI / REVJA AMATERSKOG FILMA

RAF je nekonvencionalna manifestacija internacionalnog karaktera koju organiziraju ATTACK!, PostPesimisti i VanjaD(20+). Programska koncepcija uz prikazivanje filmova u zagrebačkim klubovima obuhvaća i interaktivne radionice za filmske autore amatera, bogat off-program te glazbeni program. RAF karakterizira urbani karakter, neprofitnost i nekomercijalnost te činjenica da se prikazuju svi filmovi koji su na Reviju stigli po

Policy_Forum se nastavlja na recentna nastojanja CLUBTURE networka koji na programskim osnovama želi uspostaviti platformu za suradnju neovisnog kulturnog sektora. Inicijativa se razvija u partnerstvu s European Cultural Foundation iz Amsterdama kroz program Policies for Culture <www.policiesforculture.org> koji potiče participativne modele nastajanja kulturnih politika i međusektorsku suradnju, te u suradnji s Institutom Otvorenog društva Hrvatska, koji je u vlastite prioritete djelovanja prema kulturnom sektoru stavio fokus upravo na neovisnu i alternativnu kulturnu scenu.

WHW - Projekt: Broadcasting, predavanje Diedricha Diederichsena

propozicijama natječaja neovisno o njihovoj kvaliteti.

OSTVARENI PROGRAMI

Prva Revija amaterskog filma održana je 2002. u Zagrebu u pet urbanih okupljača: Močvara, KSET, mama, Attack i MM centar. Jugoslavenska mlađa video produkcija predstavljena je u prostorijama SKD Prosvjeta. U nešlužbenom dijelu prikazana je recentna domaća i strana aktivistička produkcija. Održane su radionice: "Odnos redatelj - glumac" - Vladimir Koifman i "Uvod u video aktivizam" - Hamish Campbell. Dvadesetak najuspješnijih filmova prikazano je u Osijeku, Bistrincima, Valpovu, Slavonskom Brodu, Rijeci, Puli i Labinu.

PLANIRANI PROGRAMI

Revija će se ponovno održati u ožujku. Uz prikazivanje filmova održat će se i VJ-radionici te Školicu filmske produkcije. Na turneji ćemo ostvariti osam gostovanja.

★★★

Revija predstavlja svoj program u prostorima neprofitnih klubova u Zagrebu i ostalim dijelovima Hrvatske.

KULTURNO-UMJETNIČKA UDRUGA ROMB

Udruga je osnovana 1998. s ciljem organiziranja festivala Grlimo se morem. Festival je okupio nove članove koji osmišljavaju programe, uglavnom glazbenog i scenskog izričaja. Udruga je članica Koačije udruga mladih KUM.

OSTVARENI PROGRAMI

• organiziran festival Grlimo se morem 2002. koji je obuhvaćao kazališne i plesne radionice i predstave, kolektivne improvizacije, koncerte i druge glazbene događanja. Festival je okupio 150 izvođača iz cijele Europe, stotinjak sudionika radionica te više tisuća Špilčana i turista

• organiziran JAM ST-movement, dvodnevno događanje na kojem su nastupili izvođači iz Zagreba, Splita i Rijeke, iscrtavajući zidove prostora Doma omladine. Organizirano je i natjecanje te nastup mladih MC-a, te koncerti.

PLANIRANI PROGRAMI

Osim stalnih programa u sljedećoj godini planiramo pokrenuti i dnevni rad kluba organizacijom raznih radionica i prezentacija, proba...

PLANIRANI PROGRAMI

Osim standardnih programa - izložbi, koncerta, promocija i radionica - u klubu Kreativna kuhinja ćemo ostvariti jaku audio-video sekciju [s vlastitim produkcijskim posjetom].

★★★

Prostor udruge Spirit ima 204 m², iznajmljenih od grada Rijeke, u "pokojnoj" tvornici Rikard Benčić, točnije u nekadašnjoj tvorničkoj kuhinji koju su članovi adaptirali vlastitim sredstvima i u kojoj su počeli kreirati programe početkom 2001. Tijekom te godine koristili smo i prostore Mjesnog odbora.

UDRUŽENJE ZA RAZVOJ KULTURE - URK

Udruga vodi klub Močvara sa svakodnevnim programom: filmovi, prezentacije, predstave, performansi, izložbe, koncerti, tematske večeri, slušaonice. Udruga organizira i eko-kulturni festival Ponikve, festival mladih bendova Nikad čuo, obilježava Svjetskog dana zaštite močvara, vodi diskografsku kuću Zvuk Močvare...

OSTVARENI PROGRAMI

KUM - kazalište u Močvari okuplja kazališne skupine i organizira predstave dva puta mjesечно.

Galerija Močvara predstavlja mlađe likovne autore u klupskom prostoru.

Zlo stavljanje predstavlja metal glazbu kao sastavni dio urbane kulture kontinuiranim koncertnim programom i aktualnim slušaonicama.

Filmske večeri u Močvari svakog ponedjeljka nude najatraktivniji filmski program u gradu.

Zvuk Močvare predstavlja bendove afirmirane kroz klupski program u klubovima diljem Hrvatske.

Punk reggae fiesta spaja ova dva glazbena žanra u atraktivni program.

Eko-kulturni festival Ponikve je najstariji program URK-a s osmogodišnjom tradicijom i jedan od povoda osnivanja udruge. Ovo cjelodnevno događanje se sastoji od ekoloških akcija i kulturnih programa. Otokultivator [u suradnji s MI2 i Easa-om] - kreativne radionice i kulturni programi na Visu.

PLANIRANI PROGRAMI

Osim stalnih programa u sljedećoj godini planiramo pokrenuti i dnevni rad kluba organizacijom raznih radionica i prezentacija, proba...

★★★

Program se realizira uglavnom u prostorima kluba.

UDRUGA ZA VIZUALNU KULTURU "ŠTO, KAKO I ZA KOGA" [WHW]

Sve izložbene projekte WHWa karakterizira usmjerenost na društveno relevantne teme i njihovo uvođenje u širi javni diskurs, a osnovno im je polazište uvjerenje da je upravo suvremena umjetnost kadra artikulirati osjetljive društvene teme i približiti ih široj publici. Izložbeni projekti WHWa pruženi su predavanjima likovnih teoretičara i kritičara koji artikuliraju širi kontekst tema kojima se izložbe bave.

OSTVARENI PROGRAMI

Međunarodna izložba Što, kako i za koga, povodom 152. godišnjice Komunističkog manifesta na kojoj je sudjelovalo je 48 umjetnika iz 16 evropskih zemalja, predstavljena u Domu HDLU-a u Zagrebu 2000. te u Kunsthalle Exnergasse u Beču 2001.

Projekt: Broadcasting, posvećen Nikoli Tesli tijekom 2001. i 2002. godine realiziran je kao serija predavanja, radijskih emisija, separata u Zarezu, serije knjiga, te kao međunarodna izložba u Tehničkom muzeju u veljači 2002.

Izlóżba START predstavila je slovenske i hrvatske umjetnike najmlađe generacije u Mestnoj galeriji u Ljubljani u lipnju 2002.

PLANIRANI PROGRAMI

Od proljeća 2003. WHW vodi zagrebačku Galeriju Nova, a osnovni cilj programa je transformacija galerije u mjesto jednokratnog posjeta u prostor kontinuiranog boravka. Aktivnosti će biti usmjerene širokom polju suvremene vizualne i urbane kulture, te će se uz izložbenu djelatnost u stalnim ritmom odvijati raznovrstan kulturni program koji će uključivati predavanja, diskusije, projekcije, performanse, promocije, koncerte, itd.

★★★

Osim izložbenih aktivnosti [Dom HDLU-a, Tehnički muzej] većina programa WHWa odvija se u net.kulturnom klubu Mama.

ZONA KUMROVEC

Aktivnosti: izdavačko - nakladnička aktivnost, organizacija javnih događanja [koncerti, izložbe, kino projekcije, predavanja, tečajevi, seminari, natjecanja...]. Suraduje s drugim sličnim organizacijama u Hrvatskoj i svijetu u cilju širenja međunarodnog dijaloga te upoznavanja mladih s povijesnom i kulturnom baštinom Kumrovecu i Hrvatskog Zagorja.

OSTVARENI PROGRAMI

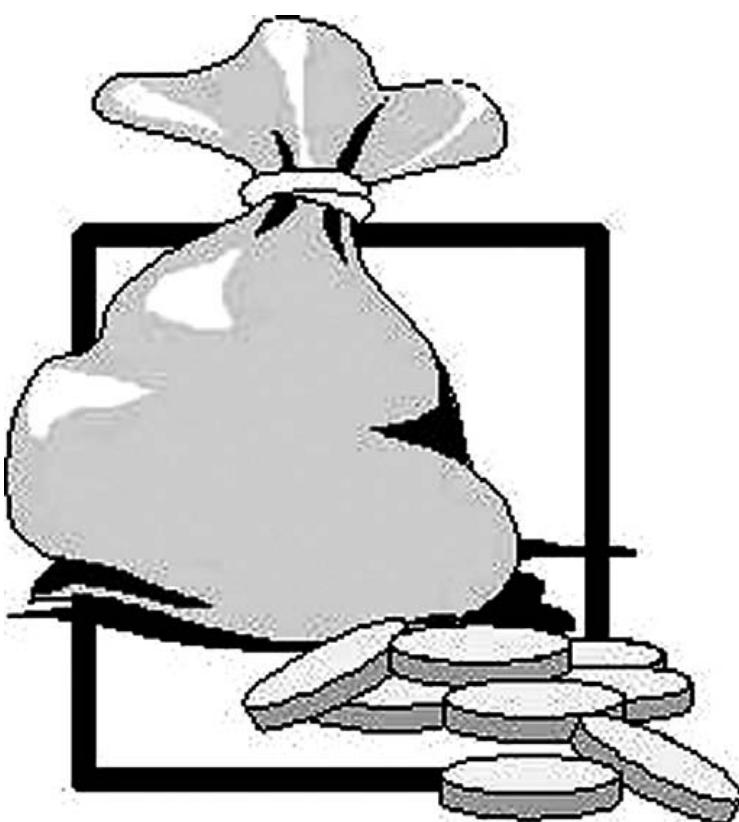
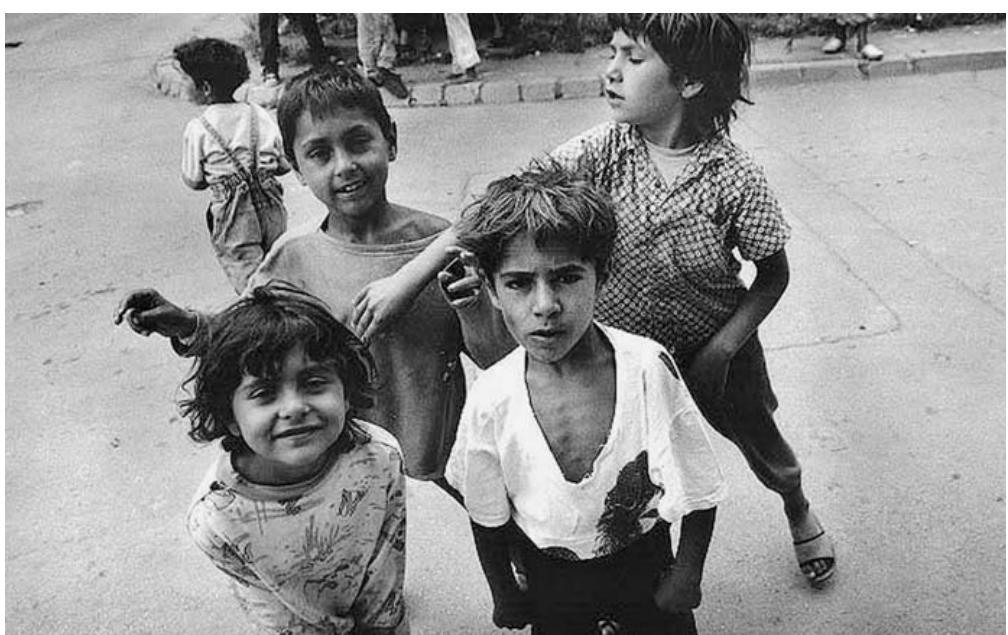
Na Festivalu urbane kulture u Krapini prezentirali smo se performansom "Prijenos". U suorganizaciji s udrugom Gokul i Volunter-

KULTURNA VIJEĆA - Auuuu!!!! Ovo sad je baš teško! Što napisati o kulturnim vijećima? I ništa i sto kartica teksta, ravnopravni su izbori. Možda je najjednostavnije krenuti od spoznaje da ih ne možete ignorirati. Voljeli ih ili mrzili, uvažavali ili prezirali, ne možete ih ignorirati. Jer ona iscrtavaju konačnu sliku kulturnog umjetničkog svaralaštva protekle godine, a kako se čini i ubuduće će. Ona naime, još raspodjeljuju novac od kojeg u najvećem broju slučajeva zavise kulturno-umjetnički akteri i njihov rad. Zakonsku definiciju moguće je naći na web stranicama Narodnih novina, a više puta ponovljena je i na web stranicama Ministarstava kulture. Na potonjima moguće je pročitati i što su vijeća napravila (kao i propustila napraviti) od svojih osnutaka, a toga nije malo, te sve ne bi stalo u zadani prostor ovog pojmovnika. Ima ih ukupno sedam za film i kinematografiju, za glazbu, za likovne umjetnosti, za arhitekturu i urbanizam, za knjigu i izdavaštvo, za medijsku kulturu. Prema ustroju Ministarstava, uz njih ravnopravno djeluju i četiri hrvatska vijeća- Hrvatsko vijeće za kulturna dobra, Hrvatsko muzejsko vijeće, Hrvatsko arhivsko vijeće, Hrvatsko knjižičko vijeće, a povrh svih njih tu je i Nacionalno kulturno vijeće. Njihovi predsjednici i članovi poznata su imena kulturnog života zemlje, neki u stabilnom članstvu, neki u ostavci. Neka vijeća djeluju harmonično i u tišini, druga pak redovito pune novinske stupce svojom disharmonijom. Ako ste pripradnik baze koji voli svoje pripadajuće vijeće i ono voli vas bit ćete krativan pojedinac, nasuprot onom koji ne voli svoje vijeće niti ono voli njega- tada kreativnost možete objesiti mačku o rep. Stoga su sasvim razumljivi pojačan interes i živahni socijalni kontakti u trenucima izbora i rezibora članova vijeća. U zemlji u kojoj svatko svakog poznaje zajedno s obiteljima unazada pet generacija ono je sudbenosan trenutak, možda ne životni, ali za narednih nekoliko godina sigurno. Do novog izbornog kruga kada će u strukturu ući pripadnik vašeg "klana". (N. P.)

MOBITEL – Kada je Damir Miloš odlučio, kao pisac i skiper, snimiti reklamu za mobitel, mogao je predvidjeti zadirkivanja kolega zbog profaniranja umjetnosti i možda zavist zbog honorara, ali ne i da bi njegov život mogao reklamu demantirati. Ubrzo nakon reklame o moći komunikacije i novih tehnologija našao se u ozbiljnoj neprilici sam na jedrilici usred noći, suočen s olujnom burom. No, tada se nije nikome javio – ni stanicom, ni mobitelom, čak ni signalnom raketom. Dok su za njim tragali avioni i brodovi, on se borio s vjetrom i morem dok nije zaspao – i spavao je tako nošen vjetrom sve do jutra. Dok Dnevnik daje obavijest o njegovu nestanku, dok obalna straža uzalud traži signale njegova radija, dok prijatelji i rodbina nazivaju njegov mobitel, u trenu dok su svi Eolovi vjetrovi divljali na sve strane, on je sam na Odisejevu brodu, slijep poput Homera i u dušokom snu poput Selenina ljubavnika. (B.B.)

EPODOBNI – Nova je školska godina započela za mlade i zdrave Hrvate. Nekim učenicima u Hrvatskoj koji to nisu, onemogućeno je čak i, zakonom zajamčeno pravo, na osnovno obrazovanje. Roditelji malih Hrvata u međimurskoj osnovnoj školi, u jednom od onih mesta za koje inače nikada ne bismo niti čuli, zaključali su zgradu osnovne škole, protestirajući protiv toga da Romi, kojih u Međimurju ima više nego u ostalim dijelovima Hrvatske, idu u razrede s njihovom djecom. Namjere su, kao i obično, *najbolje* – problem nije u tome što roditelji malih Hrvata ne žele da njihova djeca idu s Romima u školu, nego ih zabrinjava nedovoljno predznanje romske djece. Ona, kako su to otvoreno

rekli i međimurski pedagozi, nemaju dovoljno predznanja da bi mogla pratiti redoviti nastavni program, pa je, dakle, najbolje rješenje odvojiti ih od njihovih vršnjaka koji će tako u najranijoj dobi naučiti da ipak nisu svi ljudi jednaki. Nikome od tih pedagoga nije palo na pamet da je upravo njihov posao da male Rome nauče ono što ne znaju. Jer je protest roditelja prvi dan nove školske godine otkrio još porazniju činjenicu: da u osnovnoj školi u međimurskom selu takva segregacija traje već 27 godina, a da su roditelji protestirali jer je Ministarstvo prosvjete pokušalo prekinuti tu praksu.

Osim što moraju biti *pravi Hrvati*, osnovnoškolci moraju biti i *zdravi*. Na drugom, južnom, kraju Hrvatske, roditelji osnovnoškolske djece odbili su da njihova

djeca idu u školu s djevojčicom oboljelom od AIDS-a. Osim što joj je narušeno temeljno pravo na privatnost, jer su svi mediji objavili njezinu sliku i ime, djevojčica je nekoliko mjeseci pohađala nastavu sjedeći u školskoj knjižnici sama s učiteljicom. Situaciju ne popravlja činjenica da sada djevojčica oboljela od AIDS-a pohađa nastavu zajedno sa svojim vršnjacima. (L.K.)

NICIJA ZEMLJA, SVAČIJI FILM – "A kad je Travolta izgovorio *Bosna and Hercegovina*, bio sam čudesno miran. Svijet se usporio i kao da se sve dešavalo nekom drugom. Poljubih Maelys, zagrljih Čedu i, silazeći niz stepenice koje vode ka bini, sa osmijehom pomislili: *Šta bih dao da sam sada u Sarajevu*" – tako je Danis Tanović u svome ho-

liwoodskom dnevniku opisao proglašenje Oscara za *Niciju zemlju* kao najbolji strani film. Premda je u toj odluci bilo nešto od estetike politike, uostalom uobičajene kad je u pitanju Oscar, kao i primjerice Nobelova nagrada za književnost, Tanović je snimio odličan film i zasluzeno odnio zlatni kipić u Sarajevo. Za dio hrvatskih medija pak nekoliko domaćih glumaca koji su igrali u filmu – Rene Bitorjac, Filip Sovagović... – bili su dovoljni da *Nicija zemlja* postane *hrvatska zemlja*, a Oscar bosanskohercegovačkoj kinematografiji bude proglašen svehrvatskim nacionalnim trijumfom. Sve to ponovno dokazuje da je kultura često – hrvatska kultura u pravilu uvijek – tek politika ostvarena produženim sredstvima. (K.L.)

P **OPIS STANOVNIŠTVA** – Skresalo Srbe u Hrvatskoj s dvanaest na pet i pol posto. Mnogi odahnuli, i toga smo se riješili! Dobar posao, kako su u proljeće zaključili pravaši. Drugi su se sve nešto pravili, te što će reći Europa, te, mnogo je brate, mogao je i pokoji Srbin više ostati, te, ne znam, nekako je ta brojka neugodna, sve previše smrdi na etničko čišćenje, a zna se da mi to nikada ne bi, sačuvaj Bože!

Ono što je Pavelić samo sanjao, naime, ostvarenje tzv. trojnog poučka (trećinu pobiti, trećinu prekrstiti, a trećinu iseliti), Tuđman je pošlo za rukom k'o od šale. I, što sad? Ništa! Sad smo konačno svoji na svome, *remetilački element* je likvidiran, hod povijesti sada je bez ikakvih prepreka, da ne kažemo balvana. No, i dalje se kašluca, ne ide kako se očekivalo. Samo, koga sada okriviti za nevolje, Srbi prečani otišli, pljuckati po Europi i nije bog zna kako poticajno, vraćena je i Prevlaka matici zemlji, pa ne možeš više ni po Crnogorcima, teško je brale. Ajde, budi ti sada pametan! A, da vratimo Srbe? (R.D.)

P **OREZ** – Točnije, sprječavanje uvođenja novih poreza. Ideja je bila da se porezna opterećenja na autorski honorar izjednače s poreznim opterećenjem prihoda temeljem stalnog radnog odnosa. S obrazloženjem da poslodavci tako neće imati interes do u beskraj izrabljivati suradnike, nego će češće i više zapošljavati nezaposlene. Ah, zablude i prevara! Takvim zakonskim rješenjem poslodavci bi uplaćivali veći iznos novca u državni budžet, ali sasvim sigurno ne od svoje dobiti, nego na teret neto honorara koji bi se tako smanjili, premda bi na svjetskoj ljestvici skupoće autorski honorar u Hrvatskoj zauzeo vodeće mjesto. Izglasavanje tog rješenja sprječili su umjetnici predvođeni Vitomirom Lončar, spasivši tako i novinarski kadar. Koji je većinom nezaposlen i slabo plaćen. Nažalost, ni to ih nije inspiriralo da se aktivno uključe u pronalaženje pravilnog rješenja za svoje probleme. Istina je, neće ih na to potaknuti ni strukovni sindikat koji daje podršku zakonskom prijedlogu. Naivno vjerujući da bi se tako ostvarila ako ne baš stopostotna, ali visoko-

postotna zaposlenost novinara, te im se u cijelini poboljšao položaj. Greška, naravno, proizlazi iz pogrešne pretpostavke. Ne stalni radni odnos, nego stupanj slobode javne riječi, i mehanizmi koji je omogućavaju i osiguravaju utječe na dobar ili loš položaj novinara. U njih ulazi cijeli spektar mjera koje novinaru osiguravaju položaj *freelancera*, kako se zbog egzistencijalne ucjene ne bi morao pokoravati ni političkoj ni poslodavčevoj moći. A upravo egzistencijalna ucjena najčešći je oblik poslovнog odnosa današnjih poslodavaca i novinara. *Freelancera* u Hrvatskoj tek je tridesetak. No, ako se ne može sa sindikatom, možda bi se moglo s ostalim tijelima Hrvatskog novinarskog društva. Čije su se najviše instance suprotstavile spomenutom poreznom prijedlogu, te nadležnim institucijama uputili i niz objašnjenja, ali i konkretnih prijedloga za bolji novinarski status. Aktivni angažman i sudjelovanje onih na koje se buduća zakonska rješenja i odnose sigurno ne bi štetili. Novinari, o vama je riječ! (N.P.)

P **OVRATAK IZ EGZILA** – Ove su se godine u hrvatsku kulturnu orbitu formalno vratili neki autori-disidenti, pa su tako Dubravki Ugrešić objavljena *Sabrina* djela u zagrebačko-beogradskom suizdanju (Konzor i Samizdat B92); Predragu Matvejeviću pak knjiga eseja *Druga Venecija* (u izdanju VBZ-a), a već

uhodani povratnik Rade Šerbedžija je na Brijune doveo Miru Furlan kao *Medeju*. Ugrešički i Matvejević se uglavnom nitko ni za što nije ispričavao, dok je povratak Mire Furlan pretvoren u spektakl konvertitstva i reklamiranja trećečanske političke korektnosti. Na brijunsku premijeru u kolovozu tako su se sjatili toliki političari da se činilo kao da je riječ o stranačkom skupu; Ministarstvo kulture je pak poprilično financiralo predstavu, a u medijima – k'o za vrata onim istima u kojima se glumici prije desetak godina proglašavala "srpskom kurvom" – sve je vrvjelo od isprika, kajanja, pojašnjenja... Ipak, novi skrbnici Mire Furlan, zauzeti pranjem vlastite savjesti, propustili su glumici vratiti stan, misleći valjda, *i ovako je ona tu plesala samo jedno ljetu*. (K. L.)

PUTO mach frei – PUTO nas uistinu oslobađa. Ali ne od opasnog otpada. Ljetošnjim nas je požarom jednim potezom oslobodio od čistog zraka (na širem području Zagreba), od čiste vode i čistog tla, te, najdirljivije, od odgovornih političara: posebno onih iz Ministarstva okoliša i Gradske skupštine. PUTO nas je oslobođio i od bilo kakve iluzije o vlastitu radu kao ekološkoj djelatnosti: shvatili smo da na njemu godinama zarađuju isti ljudi, nimalo slučajno prisutni i kao čelnii ljudi ZGO-a ili današnjeg ZGOS-a, a važnu ulogu u novcu kojii se vrti oko smeća igraju i *nepostojćeće* inspekcije, utemeljeni eko-stožeri koji se, međutim, ne sastaju te mjeri uredaji koji, pogadate, ne rade. PUTO, k tome, uopće nema ispravnu građevinsku dozvolu. Nalazi se pokraj rijeke Save i ugrožava izvore zagrebačke pitke vode (Petruševac, Črnkovec...). Metan koji se oslobada s obližnjeg jakuševačkog odlagališta "običnog" otpada tempirana je bomba, smještena tik do opasnih tvari nepropisno pohranjenih u PUTO-u. No, i bez ikakve buduće eksplozije ili nove ekološke katastrofe (ako nastavi s radom), dosadašnjim je pogonom ove spalionice godinama ugrožavano zdravlje lokalnog stanovništva, Jakuševčana, koji su pritom politički tretirani kao *nebitna ljudska roba*. Vjerovali ili ne, ali dio domaćih političara ima obrazu predlagati i lobirati o PUTO-ovu *nastavljanju* s radom, baš kao da se ništa nije dogodilo, navodno zato jer opasni otpad ipak "negdje" (!?) treba spaljivati. Govoreći o "skupoći" njegova izvoza, čiju smo cijenu očito bili u stanju plaćati sve do 1997., političari zapravo zataškavaju skandal o PUTO-u kao promašenoj ekološkoj investiciji, odnosno jednome od najunosnijih bisera u krui ekološke mafije u Hrvata. Dio medija forsira sliku "neizbjježnosti" smještanja spalionice opasnog otpada u neposrednoj blizini milijunskega grada, što je notorna laž, prešućujući također činjenicu da KONTROLE ispravnosti PUTO-ova rada izvršavaju njegovi *vlastiti namještenici*, dok se uopće ne provodi, niti se ikada provodilo, mijerenje emisije opasnog, kancerogenog dioksina (više puta traženo od nezavisnih stručnjaka). Pa kad je već protuzakonito locirana spalionica još k tome i potpuno neispravna i dokazano štetna, čemu tražiti nova rješenja zbrinjavanja opasnog otpada? Ipak je politička zarada postojećim pogonom važnija od ljudskih života. PUTO i odnos političara prema njegovu saniranju nacionalna su sramota koja prijeti prelaskom u internacionalnu ekološku aferu. Svetl točka: ni građani Zagreba ni Jakuševčani o tome više neće šutjeti, niti će se pouzdati u gradske vlasti. Jedino je šteta što se lekcije građanskog društva i Ustavnog prava na zdrav život moraju učiti na najteži mogući način: *nakon što je šteta već učinjena*. No, i to je neusporedivo bolje od "pouke" koju bi moglo imati PUTO-ovo *nastavljanje* s radom. (N.G. i N.H.)

SHOPPING CENTAR – Dok sam brojio novac na blagajni supermarketa, blagajnica je rekla kolegici: "Jesi li čula za Vesnu? Do Nove godine." Druga je blagajnica trznula obrvom za oko milimetar, što je prva shvatila kao odgovor, pa je još rekla: "Što prije, to bolje." U prijevodu: radnice dobivaju ugovore na dva do tri mjeseca kako bi bile u uvijek u šaci poslodavca; zbog toga moraju raditi toliko prekovremeno da bi se u Hrvatskoj moglo zaposliti još deset tisuća ljudi u dućanima (prema proračunu sindikata); zbog stalne prijetnje otuzakom pristaju raditi i za bijedne dvije tisuće; dobiti otuzak s takva mjesta pravo je olakšanje. Makar i na Silvestrovo, kada će se njihov šef lijepo spremiti na neko elitno mjesto za doček Nove godine. Mjesto za stolom

platio je tisuću kuna i to samo ako se požurio rezervirati još početkom prosinca. Tada su, naime, najskuplja mjesata u nas već bila rasprodana. (B.B.)

SUDAC – "Razgovarao sam s njim, on nije manipulator. Razlika između manipulatora ili hohšatlera i njega je u tome što manipulatori prave senzaciju od tih svojih darova i obično imaju neku teoriju o tome", kazao je to *jutarnji propovjednik* Živko Kusić u jednom razgovoru za novine, opisujući velečasnog Zlatka Sudca, nositelja stigmi, istina ne u obliku trnove kru-

TOCI - Ili svi građani Hrvatske. Premda su u nemalom broju slučajeva i sami pridonijeli kreiranju taočkog odnosa, najčešće je riječ o beščutnoj zloupotrebi moći. Ma koliko se opirali statusu žrtve koju taj odnos u sebi sadrži, ne možemo pobjeći od istine. U šaci nas drži prvenstveno politički vrh. Sabor i Vlada. Napustivši tek nekoliko mjeseci od stupanja na vlast većinu predizbornih obećanja bolje je u zemlji samo Njima. Prostori u kojima rade svakog su dana sve ljepši i raskošniji, voze bolje automobile, u restoranima društvene prehrane dostupnima samo Njima obilno ručavaju za manje novca nego je potrebno za lonac graha. Ne brinu ih i ne uzravljaju manifestacije moći nižih moćnika poput INE, HEP-a, desničarskih fan-clubova generala pod optužbom... pa oni sami su im dali zeleno svjetlo, točnije, nikada nisu upalili – crveno. Voze službene automobile i ne plaćaju benzin – to plaćaju građani Hrvatske. Privatni telefonski računi imaju simbolične iznose jer većinu razgovora obavljaju iz saborskih i Vladinih ureda, a te račune plaćaju – građani Hrvatske. Ne strahuju od tko-zna-čime-izazvane eksplozije strasti momka u crnoj košulji jer uvijek u pomoć priskoče čuvari reda Ministarstva unutarnjih poslova, pokoji bodyguard, te građani Hrvatske koji će se nezadovoljnici, umjesto Njih, prvi naći na dohvatu. (N.P.)

ne, nego križa, ali ipak stigmi.

Neke, poput Kusića, njegove propovjedi natjeraju na plaću, drugi pak, u svemu vide samo oblik histerije. Bio bi samo još jedan stigmatik više da svoje apelativne i zapaljive govore ne garnira podrškom optuženim generalima, da ne pali publiku na istim nacional-temama na kojima ih pali i Thompson na svojim koncertima. Je li riječ o crkvenoj estradi ili pravom nasljedniku Franje Asiškog, nisu sigurni ni u samoj Crkvi. U svakom slučaju, nedavno objavljeni *Opći religijski leksikon* ne sadrži natuknicu o ovom karizmatičnom svećeniku. (R.D.)

VILA VELEBITNA I PRISAVSKI PONTIFIKAT – Nagradna igra: obustavila je Latinovu emisiju o deustašizaciji, bez kolebanja emitirala Thompsonov koncert. Je li riječ o Branki Šeparović, Jasni Ulagi Valić ili Hloverki Novak Srzić? Vidim trostruko, ali ipak pobjeđuje J.U.V. Zahvaljujući ingenioznoj kadrovskoj politici U.V. zračenja, tijekom 2002. godine danomice smo na središnjim Dnevnicima mogli pratiti što je na misi izjavio lokalni svećenik ove ili one vjerske podružnice Primorsko-goranske županije ili što Elizabeta Gojan (ne) zna o turističkim atrakcijama na koje je (nemalom količinom našeg novca) šalje HRT. Vijest, kao žanr, postala je toliko rasumljiv, paće neprepoznatljiv pojam, da je jedno izdanje jutarnjeg Dnevnika objavilo "informaciju" o snimanju pornografskog kalendara u Vatikanu, zajedno s kadrovima golih krasotica. Čemu se, zaista, gnjaviti s idejom novinarstva koje poštije zasade profesionalnosti, kad Jasna Ulaga Valić smatra da svatko može raditi na televiziji, pa i voditi emisije, posebno one znanstvene ili vezane za kulturu? Novinar si, dakle, kada te Jasna stavi pred kameru, a ne s obzirom na stručnu spremu, znanje ili iskustvo. Rezultat: nebuloza do nebuloze – od doktora znanosti koji mucaju i gube nit, do klasičnih scenskih komičara koji, međutim, na TV-u sjede kao oduzete i nijeme lutke u izlogu. Istina, od Jasne Ulage Valić, dirljivo zaljubljene u Papu i talijansku snomorlicu "zabavnog" programa (već spomenute gole tete onde predstavljaju najintelektualniji sadržaj), gori je jedino Mirko Galić (koji je ne uspijeva smijeniti). HRT tako i dalje pamtim po cirkusima ideološke propagande, novinarsko-uredničke nekompetentnosti te mafiokratske "nedodirljivosti". (N.G. i N.H.)

VIESTRANAČJE – Nema nakaradnije životinje od deve: grbava, dugovrata, tvrdoglavu i smrdljiva, a zna i ugristi i pljunuti. Na njoj bi možda uspio sačuvati dostojanstvo Lawrence od Arabije, ali Budiši – koji se na njoj slikao kada je posjetio Kinu – nije to pošlo za rukom. Onako trampast i uštogljen, usiljeno nasmišlen, pozirajući pred Velikim zidom, bio je savršena slika slamke koja je devi slomila grbu. No, rezultat ne bi bio bolji ni da su se na devu uspennitali Račan, Tomčić, Kovačević, Džapić, Granić ili bilo koji drugi šef hrvatske stranke: svi se oni, kao i Budiša, lažno predstavljaju. U našem parlamentu tako sjede liberali koji će uvijek pravima države dati prednost nad pravima pojedinca (osobito ako je država hrvatska, a pojedinac nije); haesesovi čiji predsjednik misli da je Stjepan Radić bio trgovac marvom; socijaldemokrati koji otpuštaju radnike i ukidaju socijalna prava brže od Željezne lady; hadezeovci koji glume demokršćane, a svi zajedno ne znaju ni tri zapovjedi Božje (ali su zato stručnjaci za sedamdeset puta sedam smrtnih grijeha); kršćanski demokrati koji su zapravo narodnjaci; narodnjaci koji su na krajnjoj ljevici; veliki patrioti na desnici čija je jedina domovina bankovni račun. Stvarno nema te deve kojoj ne bi slomili grbu.

SUMNJIVI PAKISTANCI – Zahvaljujući Udrženju Zdravo društvo Multikultura činilo se da ćemo imati rijetku prigodu u Zagrebu ugostiti egzotične goste, glazbeni sastav iz Pakistana. Na kraju je ispalo da su Pakistanci za Hrvatsku ipak malo preegzotični – Ministarstvo unutarnjih poslova, bez obrazloženja, odbilo je odobriti vize za ulazak u Hrvatsku članovima grupe Rizwan Muazzam Qawwali koja izvodi sufističku duhovnu glazbu. To bi možda i bio diplomatski skandal da nije riječ o Pakistancima, a znamo da su oni muslimani, a znamo da su svi muslimani opasni, jer, znamo, svaki od njih može biti iz Bin Ladenove Al Qaide. Tako bi se barem moglo zaključiti po percepciji u Hrvatskoj. I premda su se najviši državni dužnosnici pokušali opravdati svaljujući krivicu na birokrate, činjenica da pripadnici sufističkog reda poznatog po usmjerenošti isključivo na duhovno i nezainteresiranosti za svjetovne stvari ne mogu ući u Hrvatsku ostavlja gorak okus u ustima. (L. K.)

ples

Višeslojnost Bogdanićevog pristupa očitovala se ne samo u potenciranju incestuoznog odnosa između Grofice Capuletti i Tebalda, nego i u jasnom podcrtavanju psihološkog profila čak i nekih naizgled manje bitnih sudionika drame

Sergej Prokofjev, *Romeo i Julija*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 7. prosinca 2002.

Trpimir Matasović

S obzirom na nedavne promjene na čelnim mjestima zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazalište, prve su ovosezonske produkcije sva tri ansambla pod posebnim povećalom kulturne javnosti. Njih, naime, ne treba promatrati samo kao izdvojene događaje, nego i kao svojevrsni *lakmus* smjera u kojem kreće ansambl HNK, pa i ispit na kojem će proći ili pasti ne samo ansambl, nego, prije svih ostalih, intendant i njegovi pomoćnici. U tom smislu, za ansambl Baleta najnovija je produkcija Prokofjevljevog *Romea i Julije* osobito znakovito. Doduše, Dinko Bogdanić već se dokazao prošlosezonskom postavom Minkusove *Bajadere*, kao i obnovom Lhotkinog *Đavla u selu*. No, upravo su *Romeo i Julija*, kao dio mini-ciklusa o veronskim ljubavnicima (u kojeg još

Plesna drama

ulaze Bellinijeva opera *Capuleti i Montecchi* te Shakespeareova drama *Romeo i Giulietta*), prvi baletni naslov koji je u cijelosti odraz nove repertoarne politike.

Nestandardna rješenja

Nažalost, ovaj uistinu veliki ispit za ansambl HNK nisu baš svi prošli s prolaznom ocjenom. Na Prokofjevljevom baletu posruuo je naime HNK-ov orkestar. Dirigent Pavle Dešpalj očito nije uložio osobit trud u pročišćavanje brojnih grešaka, a kamoli u ostvarivanje interpretacije na višoj umjetničkoj razini.

Sreća je u nesreći što je glazbeni seg-

Staša Zurovac i Ovidiu Muscalu dominirali su scenom u svakom svom nastupu

ment *Romea i Julije* ujedno i jedini neuspjeli dio ove produkcije. Dosezi pak autorskog tima, solista i cijelokupnog baletnog ansambla mogu dobiti ne samo pro-

laznu, nego, dapače, i vrlo visoku ocjenu. Dinko Bogdanić još je jednom potvrdio da je u stanju uspješno koncipirati veliku ansambl-predstavu, pri čemu je ovom prilikom pokazao da je, unutar strogih konvencija klasičnog baleta, spreman povremeno posegnuti i za nekim nestandardnim, premda posve logičnim i scenski učinkovitim rješenjima. Dinka Jerićević osmisnila je nadasve funkcionalnu i likovno lijepu scenografiju, dok su živosti predstave osobito doprinijeli kostimi Ike Skomrlj i Diane Kosec-Bourek.

Medu plesnim solistima Edina Pličanić plijenila je pažnju krhkšću svoje Julije, dok je Mihaela Devald jednak uvjerljiva bila kao naizgled zlokobna, ali prije svega strastvena Grofica Capuletti. Gost iz Maribora, Jaš Otrin kao Romeo, kvalitetan je plesač, no bez dovoljno scenske karizmatičnosti za nositelja nasloyne uloge. S druge strane, njegovi stalni pratitelji Staša Zurovac i Ovidiu Muscalu kao Mercuzio i Benvolio dominirali su scenom u svakom svom nastupu, jednako kao i Svebor Sečak u ulozi dežurnog negativca Tebalda.

Višeslojnost pristupa

Naposljetku, u dramaturškom pogledu valja istaknuti da se Dinko Bogdanić nije zaustavio na *tradicionalnom*, plošnom prikazu Shakespeareove i Prokofjevljeve drame. Višeslojnost njegovog pristupa očitovala se ne samo u potenciranju incestuoznog odnosa između Grofice Capuletti i Tebalda, nego i u jasnom potcrtavanju psihološkog profila čak i nekih naizgled manje bitnih sudionika drame, poput primjerice Grofa Parisa. U tome treba vidjeti i najveću kvalitetu ove predstave - najnovija zagrebačka produkcija *Romea i Julije* nije samo vizualno atraktivna i dobro otplesan balet, nego i prava glazbeno-scenska drama. □

glazba

Obrisí vječnosti

Crpeći iz skladbe sve njezine izvore, korijene, pronalazeći u njoj najdalje tragove zvuka, praiskonske slojeve, Pogorelić preobražava skladbu, udahnuje joj sebe i stvara svoju umjetnost, uspijevajući je prenijeti i na slušatelje

Ivo Pogorelić, Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Zagreb, 13. prosinca

Zrinka Matić

Jedna od onih koncertnih večeri koju ćemo pamtit i jedna od onih koju smo isčekivali s golemim uzbudnjem, bila je večer recitala Ive Pogorelića, 13. prosinca u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog. Znajući već unaprijed da nas čeka večer rijetkih senzacija, uzbudnje je bilo još više potencirano. Gotovo sa strahom da ta velika umjetnička ličnost ne izgubi na životom koncertu onu aureolu karizme koju pozajmimo od prije kad je Ivo Pogorelić u pitanju, ušli smo u dvoranu. Ipak, razloga za tremu nije bilo. Umjetnička ličnost Ive Pogorelića ostala je i na ovom koncertu netaknuta, jednako snažna, vladajući jednakom moći osjećajima i osjetilima onih koji ga slušaju.

citala izborom dviju sonata Ludwiga van Beethovena – *Sonatom u d-molu* op. 31. br. 2 "Oluja" i *Sonatom u e-molu* op. 90. U lagom dodiru tipaka spajajući se s klavirom kao prirodnim produžetkom svog tijela, Pogorelić nam je pružio transcendentalno iskustvo Beethovenovih sonata. U savršenoj kontroli nad skladbom, koju poznaje u svim slojevima, koje je proučio do njihova prapočela u motivu koji je izradio iz Beethovenova uma, Pogorelić je pokazao savršeno vladanje emocijama. U njegovoj interpretaciji, koja na trenutke izgleda kao improvizacija Beethovenova notnog teksta, zapravo ništa nije improvizirano, sve je unaprijed promišljeno, ideja cjelovitog djela konstantno vlasti nad svim što se događa u njegovoj interpretaciji, ali je ona uvijek

prirodna i potpuno slobodna. Beethoven kakva nam ga je donio Pogorelić potpuno je neočekivan, sasvim drugačiji od onih sonata kakvima ih mi poznajemo. No, ipak, taj uski i opasni put kojim nas vodi Pogorelić u svojoj interpretaciji potpuno je siguran. Na njemu otkrivamo ideju koja preobražava stvarnost Beethovenove skladbe kako smo je navikli vidjeti, Beethovenove ideje u rezultatu djeleju samo kao posuđene, a skladba postaje ustvari Pogorelićeva. On razotkriva svaki motiv, frazu, svaki sloj, i oni postaju rečenice nekog rituala, beskrajno naglašenog značenja. U polumraku dvorane i pod finim vibracijama Pogorelićevih dinamika, mi prisustvuje-

Virtuoznost postaje samo sredstvo kojim Pogorelić slika svoju imaginaciju glazbenih trenutaka

mo ritualu pronalaženja, rasapa i ponovnog pronalaženja preoblikovanog zvuka.

Druččija sponzna stvarnosti

Još je jedna dimenzija Pogorelićeva prezentiranja glazbe sasvim posebna. Ono što nam se nameće tijekom njegove izvedbe je način na koji dozira emocionalnost glazbe. On nam ne daje emocije u rasponima na koje smo navikli, ne nudi nam uobičajenu dozu uzbudnja, napetosti i popuštanja, ne vodi nas uobičajeno

nom krivuljom glazbene logike – on nas uči novim rasponima, unutar uskih granica, bez burnih zanosa, bez prolaznih uzbudnja, on stvara jednu višu dimenziju osjećajnog iskustva.

Sigurnost vizije, ali i njezina neočekivanost, to je ono što na slušatelja baca čaroliju – Pogorelić nas vodi u istraživanje sasvim nepoznatog zvuka, i to preko onog za što mislimo da nam je poznato – Beethovena. Kroz ličnost Ive Pogorelića koja kao da ima drugačiju spoznaju stvarnosti, a koja se vezuje na najsnažnije umjetničke tradicije i izvire iz temelja najboljih pijanističkih škola, ovaj svedremenski Beethoven postaje suvremeniji i vizionarski od nekog suvremenog autora.

Sva raskoš Pogorelićeva pijanizma i sva dubina njegove kontemplacije pokazala se u prekrasnoj interpretaciji *Šest glazbenih trenutaka* Sergeja Rahmanjnova. Pogorelićeva ideja o ovim skladbama nije u njihovoj virtuoznosti, on tu dimenziju nadilazi, virtuoznost postaje samo sredstvo kojim slika svoju imaginaciju glazbenih trenutaka. Ti trenuci nisu samo trenuci, oni postaju beskrajni obrisi vječnosti, u neopterećenom protokom vremena Pogorelićevu poniranju u svaki ton, svaki akord, koji ostaje zvučati dok ne prijeđe granicu iza zvuka, gdje iznad njega zazuči novi akord, novi ton. Briljantna prelijevanja passaža postaju sama boja, oni ne nose nikakvu namjeru osjećaja, nikakvu želju da izraze bilo što izvanoglazbeno. One su sami zvuk i njihovo jedino značenje i jest sama ljepota zvuka. To značenje postaje najbitnije, jer pod lakinom Pogorelićevim dodirom u kojem energija dodira prelazi u in-

strument, ništa ne može ni biti važnije od prekrasnog zvuka koji nastaje.

Valovi energije

Vladati svakim udisajem više od tisuću ljudi u dvorani, u snažnim valovima energije koja izbjiga iz čovjeka za klavirom, to ne govori samo o kvaliteti njegova sviranja, kvalitetno sviranje čuje se dosta često – govori o moćnoj ideji koja pretvara umjetnost u nešto živo, nešto opipljivo, nešto važno i nezaboravno. Crpeći iz skladbe sve njezine izvore, korijene, pronalazeći u njoj najdalje tragove zvuka, praiskonske slojeve, Pogorelić preobražava skladbu, udahnuje joj sebe i stvara svoju umjetnost, uspijevajući je prenijeti i na slušatelje. U tome je i njegova veličina. Svjeđočiti takvu događaju nesvakidašnje je iskustvo, gotovo jedinstveno. Svima te večeri u dvorani Lisinski to je bilo jasno. Susret s onostranim kroz plemeniti zvuk vrhunske umjetnosti.

Unatoč tome, čini se da Pogorelić ne mistificira ni sebe ni svoju glazbu. Ostajući dosljedan sebi i svojoj viziji, dјeluje kao glazbenik koji se može nositi sa svojim talentom. Besprije-kornost izvedbe i spremnost izlaženja pred publiku svjedoče o tome. Priznavanje njegove umjetnosti i neprolazno oduševljenje koje je publika pokazala i na ovom koncertu, također govore o veličini, ali i prepoznatljivoj ljudskoj dimenziji Pogorelićeve glazbe. U nepretencioznom je stilu, pravim koncertnim dodatkom u kojem je pokazao vrhunce pijanizma, kao jedan od najznačajnijih interpretata na svom instrumentu, završio koncert. Odsvirao je blistavi i raskošni *Is-lamey* Milija Balakireva. □

Jazzba

Zagrebačkoj filharmoniji još uvijek kionično nedostaje prepoznatljivi zvukovni profil, što je posljedica dugogodišnjeg izostanka šefa-dirigenta koji bi takav profil formirao

Koncert Zagrebačke filharmonije, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 6. prosinca 2002.

Trpimir Matasović

Velika je medijska pozornost poklorena gostovanju Zagrebačke filharmonije u dvorani bečkog *Društva prijatelja glazbe*, kolokvijalno poznatoj kao *Musikverein*. Izveštaji iz Beča govore o iznimnom uspjehu koncerta kod publike, što je u svakom slučaju dobra vijest. No, kad pročitamo i hvalospjeve glazbovanju Zagrebačke filharmonije i visokim umjetničkim dometima dirigenta Vjekoslava Šuteja, potrebno je ipak zadržati određenu dozu skepse. Naime, takav je sud teško donijeti o Filharmonijinom zagrebačkom koncertu održanom pet dana ranije, na kojem su isti izvođači izveli isti program. Dakle, ili se u pet dana dogodio nekakav neočekivani obrat, ili, što je vjerojatnije, Filharmonijino bečko gostovanje nije bilo baš tako blistavo kakvim nam se prikazuje u domaćim medijima.

Put u pakao

U cijeloj priči, nipošto ne treba u pitanje dovoditi dobre namjere priredivača bečkog koncerta - namjere *Društva za promicanje hrvatske glazbe* nedvojbeno su bile dobre, no ne kaže se uzalud da je "put

Rog za pamćenje

u pakao popločen dobrim namjerama". Izbor izvođača ne čudi – u Beč se htjelo dovesti najbolji hrvatski simfonijski orkestar, što Zagrebačka filharmonija doista i jest, no to je činjenica koja nešto govori i o drugih hrvatskim orkestrima. Htjelo se u Beč dovesti i dirigenta kojeg bečka publika otprije poznaje, pa je izbor pao na Vjekoslava Šuteja, pri čemu se smetnulo s uma da ga Bečani znaju ponajprije kao dirigenta božićnih gala-koncerata, potom kao opernog dirigenta, dok im je kao koncertni dirigent uglavnom nepoznat – za što također sigurno ima razloga. Nапosljeku, trebalo je u Beč doći i s uglednim solistom, i jedino je tu povučen odličan potez – kornist Radovan Vlatković ne samo da je svjetski poznat glazbenik, nego je i pravi ljubimac bečke publike.

Što se pak repertoara koncerta u *Musikvereinu* tiče, treba spomenuti i djelo koje u Beču nije izvedeno. Organizatori su, naime, htjeli da bude izvedena *Simfo-*

Vjekoslav Šutej na koncertnom podiju kionično boluje od nedostatka glazbene vizije

nija u fis-molu

Dore Pejačević, ali Vjekoslav Šutej to djelo nije smatrao dovoljno "atraktivnim", pa ga je zamjenio Šostakovićevom *Prvom simfonijom*, skladbom koju u Beču vjerojatno već svi znaju napamet, i to u daleko boljim interpretacijama.

Laki zaborav

Slično vrijedi i za *Prvi koncert za rog i orkestar* Richarda Straussa, no tu je izbor ipak opravдан kvalitetom solista. A hrvatska glazba? Odrađena je na brzinu Bersi-

nim *Sunačnim poljima*, doduše reprezentativnom skladbom, ali u dramaturgiji čitavog koncerta postavljenom na najmanje bitno mjesto.

Glede same svirke, iznenadjenja na zagrebačkom koncertu nije bilo. Vjekoslav Šuteju mora se priznati da je orkestar dobro pripremio – note su uredno pročitane, a odnosi među sekcijama dobro uskladieni, što, poznavajući Zagrebačku filharmoniju, i nije sasvim bezazleno postignuće. S druge strane, bez obzira na nesumnjivu kvalitetu pojedinih glazbenika, Filharmoniji još uvijek kionično nedostaje prepoznatljivi zvukovni profil, što je posljedica dugogodišnjeg izostanka šefa-dirigenta koji bi takav profil formirao – a upravo je zvučna slika ono što bi jedan dobar orkestar trebalo razlikovati od stotina prosječnih, koje se na gostovanjima lako sluša, ali još lakše i zaboravlja.

Amorfna kolekcija zvukova

Potom, tu je i Šutej kao interpret – ne mogu mu se odreći angažman i radna energija, no na koncertnom podiju on kionično boluje od nedostatka glazbene vizije. Bilo da je riječ o Bersi, Straussu ili Šostakoviću, pod Šutejevim se vodstvom tijek glazbenog djela odvija kao niz zvukovnih "situacija", više ili manje uspješno realiziranih, ali međusobno interpretacijski posve nepovezanih. U konačnici tako dobivamo amorfnu kolekciju zvukova, iz koje je teško čak i naslutiti obliče jedinstvene glazbene cjeline.

Od zagrebačkog "pred-bečkog" Filharmonijinog koncerta pamtit će se stoga jedino majstorska svirka Radovana Vlatkovića. A možda i više od Straussovog *Prvog koncerta za rog i orkestra* pamtit će se dvije Brahmsove pjesme u obradi za kvartet rogova, koje je Vlatković izveo sa svojim kolegama kornistima Zagrebačke filharmonije. Barem u tom pogledu zagrebačka je publika bila povlaštena u odnosu na onu bečku. Jer, teško da je u Beču pod dirigentskim vodstvom Vjekoslava Šuteja za dodatak izveden Brahmsov *Mađarski ples* i približno mogao doseći upečatljivost Vlatkovićevog komornog glazbovanja. □

Jazzba

Magični glazbeni krug

Stankova glazba pravi je predstavnik europskog jazz-a s primjesama free jazza, hardbopa, orientalnih melodija, to jest upravo svega onoga što danas jedan izgrađeni jazz glazbenik u svom glazbenom korpusu i ima

Koncert Kvarteta Tomasza Stanka, Mala dvorana Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 10. prosinca 2002.

Zvonimir Bajević

Jazz ciklus Hrvatskog društva skladatelja i Jazz kluba Zagreb u suradnji s Malom dvoranom *Lisinski* nastavljen je u utorak 10. prosinca koncertom Kvarteta Tomasza Stanka. Ovaj je koncert bio dio velike jednogodišnje turneje Kvarteta po SAD-u i Europi, tijekom koje je sastav, i ponajviše njegov frontman, trubač Thomasz Stanko, primio odlične kritike, a njihov londonski nastup list *Time* proglašio je jazz koncertom godine. Kvartet je ovom turnejom promovirao svoj posljednji album *Soul of Things*, koji smo gotovo u cijelosti čuli i na njihovom zagrebačkom koncertu. Sve ovo odlično se poklopilo s dodjeljivanjem nagrade Tomaszu Stanku za najboljeg europskog jazz glazbenika, koju dodjeljuje Europska

jazz asocijacija. Iako Stanko ima šezdeset i jednu godinu, nagrada je stigla u pravo vrijeme, jer ovaj danas trubač svira bolje nego

big bandova. Početkom devedesetih godina na jednom je sessionu čuo tri mlada, vrlo nadarena glazbenika. Bili su to pijanist Marcin Wasilewski, kontrabasist Slawomir Kurkiewicz i bubenjar Michał Miskiewicz. Njihov nastup toliko je oduševio Stanka da je odlučio i sam početi surađivati s njima, pa je tako 1994. godine s njima i osnovao današnji Kvartet. U to vrijeme potpisao je i ugovor s kulturnom diskografskom kućom ECM, za koju je upravo s Kvartetom u kratko vrijeme snimio nekoliko odličnih albuma, među kojima se izdvaja već ranije spomenuti *Soul of Things*.

Svježa krv

Zagrebački nastup obilježila je odlična svirka. Iako su sve kompozicije s albuma *Soul of Things* Stankove, ostatak Kvarteta vrlo dobro je uklopio svoje svježe i živo jazz znanje. Naime, upravo je to i privuklo Stanka zajedničkoj suradnji. Posebno bih istaknuo klavirista Marcina Wasilewskog, koji je odradio sjajne solo dionice, a opet je u zajedničkim nastupima izbalansiranim sviranjem pridonosio uopće vrlo dobro homogenosti benda. I ostatak ovih jazz mладaca odlično je muzicirao. Najvažnije je od svega da je Stanko htio dati naglasak na tom aspektu, tj. u svoju glazbu unijeti svježe krvi, koja će neopterećena i potpuno slobodna dati novu dimenziju njegovoj glazbi. A njegova glazba pravi je predstavnik europskog jazz-a s primjesama free jazza, hardbopa, orientalnih melodija, to jest, upravo svega onoga što danas jedan izgrađeni jazz glazbenik u svom glazbenom korpusu i ima. Isto to se može reći i za njegovo muziciranje koje osim suptilno izrađenog tona i odlične sviračke tehnike krasiti i široka paleta zvukova. Velik dio kompozicija koje je Kvartet izveo laganjeg su tempa, no to nipošto nije bio razlog da njihov ekspresivitet ne doživimo snažno. Stanko je na trubi tome uvelike

pridonio, a ostatak banda je odličnim muziciranjem savršeno zatvorio taj magični glazbeni krug.

"Profilirana" publika

Pri kraju ovog teksta osvrnuo bih se na još jedan važan detalj. Kako je sve bliži kraj godine, te se osvrćemo na protekle ovogodišnje događaje, čini mi se da je ovo prava prigoda i za to. Već sam spomenuo "profiliranu" zagrebačku publiku. Činjenica je da je bilo odličnih jazz koncerata u gradu. Od KSET-a, preko klubova poput Saxa, sve do Male dvorane *Lisinski*. U ovom nizu, posljednje spomenuto mjesto svojim je odabrom ponudilo najbolje glazbene događaje te vrste, ali, ne s pravom, posjet je u prosjeku bio najmanji. Kažem ne s pravom, jer imena poput Ravija Coltranea, Tomasza Stanka, Duška Gojkovića, Antonella Salisa, Sandra Satte, Big banda RTV Slovenije, Gelolanda, The Other Quarteta itd. jamčila su gotovo u pravilu vrhunski glazbeni doživljaj. A opet, Mala dvorana je u najboljem slučaju bila dobro popunjena. Prva dva mjesta koja sam nabrojio također su imala dobru glazbenu ponudu, no, usudio bih se reći, ni približno toliko dobru poput one u Maloj dvorani. Dijelom to ide i na dušu organizatora, no pitam se i o kakvoj je publici riječ, koja masovno hrli i na lošije koncerete free jazza u KSET, a Tomaszu Stanku Kvartetu i The Other Quartetu privuku vrlo mali broj ljudi. Razočaravajući posjet bio je i na koncertu Ravi Coltrane Quinteta, a riječ je bila jednom od najboljih koncerata u posljednjih nekoliko godina u Zagrebu. Možda i u tom kontekstu treba promatrati riječke nastupe velikih jazz imena današnjice u Zagrebu. Nadam se, iako se to čini malo iluzorno, da će stvari u tom smislu u sljedećoj godini krenuti nabrojne. Svi mi koji volimo jazz glazbu trebali bi tome pomoći na bilo koji način. A mogućnosti za to imaju. □

Yazba

Razum i osjećaji

Lako je zaboraviti da je Balašević samo svirac

Koncerti Đorda Balaševića, Zagreb, Dom sportova, 13. i 14. prosinca 2002.

Dina Puhovski

Na jednom od Balaševićevih koncerata devedesetih u Ljubljani pokraj mene je bila skupina mladića koja očito nije uopće poznavala njegove pjesme, ali se veselo (i pijano) nastojala uključiti u događanje ponovivši pokoju riječ koju su čuli, pa su nakon *moj deda već dugog ore nebeske njive* spremno povikali *nji-veeeeeee* pa onda *zecaaaa* i slično. Oni su, zapravo, bili neobičan prizor na koncertu, jer na njegove nastupe, pogotovo one održavane u Sloveniji, a ipak više za publiku iz Hrvatske, većinom su dolazili oni koji su sve pjesme znali i kojima je do toga bilo jako stalo. Pritom se stvorio gotovo fanatizam zajedništva, privremene zajednice, čiji bi se članovi, u ironiziranoj projekciji, začudili kako se uopće pušta na koncert nekoga tko nije prethodno dokazao da sve pjesme zna napamet. Takvo je stanje posljedica nenormalne situacije u kojoj je Balašević bio egzotika, no čini se da stvari polako kreću k dugo očekivanoj – dosadi.

E, da nam je rijeka

Dosada je, prepostavljamo, ono kad Balašević održi koncert, ali to nije ništa posebno, eventualno promocija novog albuma. Prvi koncert nakon 12 godina nije još mogao biti takvim niti je baš mogao ispasti "običnim" koncertom, kao da se, unatoč neostvarivosti, pokušalo "nadoknaditi" nastalu prazninu, kao da je trebalo ubaciti što više svih onih pjesama koje se nisu uživo čule u Zagrebu. Već je na slovenskim koncertima devedesetih bilo manje šala i anegdota nego se može čuti na koncertima iz beogradskog Sava centra, jer i ti su koncerti imali poseban nabo. Nije bilo šala o avionu koji se srušio sred Afrike, gastro-improvizacija na *Al' se nekad dobro jelo ili slično*. Ali u Zagrebu je Balašević i naglasio da svaka riječ može biti preteška. Bilo je, naravno, obraćanja, pozdrava i podsjećanja da je on zapravo cijelo vrijeme bio "ovdje", odluke da *ćemo* one koji se ne slažu pustiti tamo gdje jesu, hvalilo se Olivera, ali i reklo da je srpski jedna varijanta hrvatskoga – što je ipak oblik podlaženja publici. Bilo je aluzija na vlastitu sredovječnost, kao i poznata priča o depresivnim Vojvodanima iz, recimo, Sente, koji bi se nakon tri balade od tuge bacili u rijeku – samo kad bi je imali.

Balade su ga proslavile, ali i označile patetičnim – ironija je u tome da njegovu humorističnu stranu ljudi čuju tek kad prihvate "patetičniju", na koju ljudi u pravilu najprije nailaze (na tulumu, pokušavajući naučiti svirati gitaru...), pa onda ipak odu na koncert, ili poslušaju snimke uživo. No, tužne ljubavne slike njegova su *forca*, baš kao i lokalnim detaljima obogaćivana općenitost – i nedovršenost: i u pjesmama i u svojim proznim uradcima Balašević je vjerojatno najveći majstor trotočke na području bivše Jugoslavije...

Formula za maraton

Uz velike uvode lako je zaboraviti da je riječ o *koncertu*, odnosno da tu zapravo ima i glazbe. Istina, mnogi će reći da Balašević stalno piše jednu te istu pjesmu,

ili u najboljem slučaju tri (baladnu, zafrantsku i čardašastu), ali i to radi dovoljno spretno i proizvodi dovoljno pametne i spretne tekstove da to nije toliko važno.

nedostajala, a prema željama publike koncert je mogao trajati još satima, no bilo je za očekivati da se čuje, recimo, *Čovek sa mesecom u očima*: pjesma navodno posvećena Vukovaru svirana je na slovenskim koncertima – možda ovaj put nisu našli za nju potrebnii zbor, i možda je ta pjesma bila važnija prije sedam godina kao "poruka" publici iz Hrvatske do koje nije mo-

kojeg su očekivali više, nekorektno izjašnjavao, no taj slučaj mogao bi srušiti i jedan mit, onaj o miroljubivosti i priateljstvu koji okružuju Balaševića: nakon što je Đole dvaput napunio Dom sportova, u zraku je vrveljelo od potreba da se napravi usporedba s Thompsonovim koncertima, i s činjenicom da se radi o istom prostoru i količini ljudi. Smatra se, generalno, da je Thompsonova publika jedno, a Balaševićeva drugo, kako je i istaknuo Miljenko Jergović, upitan za *Glamour café*, rekavši da je Balaševićeva publika generalno mirnija, nesklona izgredima, dok je u Thompsonovu slučaju nastao stanovit strah kod njegovih neistomišljenika, što, smatra on, već dovoljno govori. Ostavila bih po strani razmatranje Thompsona i zadržala se na prvome dijelu: točno, poznato je da se ne ponaša svaka publika na isti način – vjerojatno se automatski rade takve generalizacije, no one se ponajprije mogu odnositi na ponašanje, količinu izgreda na koncertu, ali teško i na zajedničke stave, koliko god to bilo mnogima primamljivo

Jer, u trenutku u kojem s Balaševićem i s više od deset tisuća ljudi pjevate neku sebi dragu pjesmu koja ima lijepu, općeljudsku, možda i mirovnu poruku, lijepo bi bilo vjerovati da svi ti ljudi dijele i one vaše stavove koji nisu ovdje baš izrečeni, ali vam se čini da se podrazumijevaju, jer "jedno ide s drugim". Lijepo bi bilo vjerovati da takvih ljudi ima još više, a ne samo oni koji su došli na koncert. Ali upravo nenačinost u Hrvatskoj i "getoizirano" odlaženje na Balaševićeve koncerte u drugu državu stvorile su veliku famu oko toga što se to podrazumijeva; ako se išta može naučiti iz situacija iz posljednjih dvanaest godina, onda je to da mirovnjačke generalizacije baš i u praksi ne funkcionišu i da često ovakvi, masama i glazbom podgrijani osjećaji, nadvladaju razumna očekivanja.

Svi iz srca!

S druge strane, optužiti Balaševića za salonsko mirovništvo znači previše pojednostaviti, da bi se lakše etiketiralo. Ako su, primjerice, neki apolitični klinci na ovaj način usvojili mirovnjačke ideje i otpor prema barem nekim predrasudama kao normalnu stvar, onda je i to vrijedan utjecaj. Za prepostaviti je da velik dio Balaševićeve publike zapravo apolitičan i iako u principu podržava "progresivne" ideje, u praksi vjerojatno ne bi znao naći načina da ih ozbiljno, vjerojatno bi se i hvalio svojom apolitičnošću. U *Glamurovoj* anketi neki iz publike rekli su tek da Balašević "pjeva iz srca" – a ako je to sve, onda treba podsetiti da isto to mnogi kažu i za Thompsona. Neki iz publike neće dijeliti mnoge vaše stavove *iako* možda znaju cijeniti iste poetske i druge Balaševićeve domete koji su i vama prirasli srcu. Mnogi se čak ne bi brinuli ni da su čuli eksplisitne izjave protiv Albanaca jer – svašta prolazi...

Istina je da su se oko Balaševićevih koncerata u Sloveniji devedesetih okupljale grupice ljudi, istomišljenika, koje su smetale, veselile i rasplakale iste stvari i koji su često, unutar grupica, dijelili mirovorne i društveno-angazirane stavove – ali to je sve. Te se grupice ne daju samo zbrojiti u veliku progresivnu mirovnu masu – pod poetskim vodom. No već je i ovo – dovoljno. *Naposletku, ti si uvek znaš da sam svirac*, pjeva Đole, i tako ga treba i shvaćati. Ne samo svirac, ali ipak samo svirac. □

**I u pjesmama i u svojim
proznim uradcima
Balašević je vjerojatno
najveći majstor trotočke
na području bivše
Jugoslavije...**

Moglo bi se reći da novije pjesme *nisu kao nekad*, možda se i očekivanja mijenjaju, ali svih ovih godina formula je manje-više ista. Za zagrebački koncert sve je, međutim, poduzeto da se iz formule uspješno dobije spoj. Dobro ozvučenje, naravno ipak ovisno o poziciji u dvorani, uigran bend, ekrani, rasvjeta, sve je funkcionalo *kao pravo* – ovu prilično blesavu ocjenu dodajem jer, s obzirom na okolnosti, kao da se ljudi ne bi začudili niti da je koncert bio skromnije odraden, mnoge to ne bi ni smetalo, sve dok im Balašević pjeva, a neki instrument održava intonaciju za derađenje. Ipak, tu su bili i stalni pratićici na klaviru Saša Dujin, producent i klavijaturist Đorđe Petrović, stari znanac, gitarist Dušan Bezuha, novi i dobar basist Đorđe Ivanović, ambiciozan (*nabrijan*) bubenar Petar Radmilović, novi saksofonist i, za plesove i etno-tugu, violinist Ignac Sen. Ako se čovjek malo i umori nakon tkozna-kojeg odslušanog sakofonskog sola koji intenzivira kakvu baladu, to je možda pitanje ukusa. Uostalom, umor je indiciran nakon četiri i pol sata koncerta koji su Đole i *Unfuckables* impresivno odradili u komadu.

Dobro i zlo?

Uz "obavezno-depresivni program" od *Vase preko Slovenske i Lipe do Dunje* odraden je i "obavezni-čardaš-program" i dosta novijih pjesama za koje je rekao *Svi znamo Vasu, ali ajde sad da vas vidim* – a i završio je s novijom *Noć kad je Tisa nađošla* (zapravo je to bila predzadnja pjesma, no ovdje ne računamo *Odlazi cirkus* kojom se uvijek završava). Po discipliniranosti publike na kraju moglo se zaključiti da su svi u to upućeni). Našlo se i prostora za stari favorit *Marinu*, neobaveznu *Baby blue* i zaboravljeni "draguljčić" *Lunjo*. Teško je reći da je koja pjesma izrazito

gao doći direktno, no propust ostaje.

U subotu se na programu, uz još nekoliko uspješnica s albuma *Bezdan*, našla i osporavana *Ne lomite mi bagrenje*. Balašević je odlučio upozoriti da su u krivu oni koji tvrde da je riječ o pjesmi o *Šiptarima* nego da se radi o *dobru i zlu* te da on nije nikada ni bio na Kosovu – i implicirao da ga to ne zanima. Već potreba za objašnjenjem asocira na neugodnu situaciju – istina, prosvjed zbog njegovih izjava o Albancima najavljen za petak odradio je tek nekoliko ljudi, od kojih je jedan navodno protestirao samo zbog sloganova o duktatima i time djelovao kao da je pao s Marsa, čak i ako je to trebala biti "duhovita" kamuflaža drugih razloga. Preostali su izrazili negodovanje prema njegovu stavu i izjavama o Albancima, ali nisu u javnosti bili jako jasni i artikulirani.

Bez podrazumijevanja

Činjenica je, međutim, da je *albanska veza* ovdje puno osjetljivija od srpsko-hrvatskog pitanja, jer iako se mnogi bune što netko *odande* dolazi ovamo, i što pokušavaju izračunati kako je on to možda ipak pomagao sistemu živeći *tamo*, ipak sad većih problema po tom pitanju nije bilo i izvjestan konsenzus postoji. To nije slučaj s izjavama o Albancima. Neki su se pobunili što se pjevač koga slušaju, i od

Užas je naša furka ili Prix-Europe 2002.

Hrvatski dokumentarizam nije tako loš s obzirom na to da većina autora rade u gotovo nemogućim uvjetima – kratkim rokovima snimanja, malim budžetima...

Uz berlinski festival radija, televizije i Interneta Prix-Europe 2002.

Silvio Mirošničenko

Prix-Europe, najprestižniji svjetski radio i televizijski festival, što se svake godine održava u Berlinu okupljujući stvaratelje iz trideset i pet zemalja, organizira Europski parlament čija je namjera da kroz umjetnost nenametljivo širi obzore multikulturalnosti kao i da prezentira najnovija vrhunska dostignuća stvaralača kategoriziranih s područja radija, televizije i Interneta. Utemeljiteljem i predsjednikom Festivala smatra se Peter Leonhard Braun, koji je ujedno utemeljitelj International feature conference (IFC), najznačajnijeg i najprestižnijeg skupa radio-stvaralača, koji je ove godine održan u Zagrebu od 20. do 25. travnja. Peter Leonhard Braun dugogodišnji je šef Odjela za feature (radio-dokumentarac izraženijeg artističkog pristupa) pri SFB radiju u Berlinu, a prijateljevao je i sa Zvonimiroom Bajšićem preko kojeg njeguje izvjesne simpatije prema hrvatskim autorima. Tako je ovogodišnja

iznimna ostvarenja. Veliko zadovoljstvo, ali i osjećaj odgovornosti, pruža mi činjenica kako sam jedini hrvatski predstavnik u kategoriji dokumentarnog filma, dok nas u kategoriji radio-dokumentarca predstavljaju tri ostvarenja: Konji Ivice Kasumovića, Osjećam se opušteno Višnje Biti i U potrazi za kamenom geopotom Mire Pijace. U kategoriji radiodrame zastupljeni smo s Arthurom i Isabellom dramaturginje Daše Drndić i redateljice Ranke Mesarić, kao i sa Ženom sa Zmajem, dramskim predloškom Sanje Lovrenčić i redateljskim rukopisom Vedrane Vrhovnik. Od naših predstavnika vidam, za vrijeme stanke uz kavu (2 eura) i pivu (2,5 eura), Ljubu Pauzina (delegat u sekcijsi Radio-drame), Ljubicu Letinić, (dramaturginju HRT-a), Hrvoja Juvančića (filmskog redatelja mlađe generacije) i druge. U prolazu nailazim na kolegicu s Akademije, dramaturginju Pavlicu Bajšić koja je i ove godine prisutna kao zaposlenik u organizaciji, na svoj neposredan i duhovit način šarmira organizatore. Svi pitaju kad će biti projekcija našeg filma, koja je tema, kako sam snimao. Pokušavam ne biti prepotentan pa kažem da se dokumentarac našao ovdje spletom okolnosti, pogodio je sliku kakvu bi Europljani željeli vidjeti o nama: ostavljena djeca, prostitutke, klošari, ukratko užas je naša furka – a gledanje filma, njihova zabava. Zbog toga me grize savjest. U šali kažem da bi za naš film trebalo pisati koliko je u minusu, a ne koliki mu je bio budžet (službeno 10 000 eura). Naime, 32-minutni film Snovi na peronu djetinjstva (producent Factum) snimao sam živeći nekoliko mjeseci na Glavnom kolodvoru (priveden u policiji, saslušavanja, pretučen, dva šava na usni, lažno osumnjičen za sedam provala zbog čega sam se morao braniti na sudu) od čijeg materijala je nastao polusatni Bonnie i Clayd na Glavnom kolodvoru i u pripremi pedesetminutni Božje pjanice (Factum), a

tetnih filmova. To nas još jednom upućuje na činjenicu kako gledatelj s bilo kojeg kraja svijeta, gotovo identično doživljava

osim mene dio ekipe je bio i odličan montažer Ivan Rajković. Film prati sudbinu djece s ulice koja spavaju u vagonima željez-

darnog Branka Cahuna) započinje na Ognjenoj zemlji u Čileu, gdje je nekad sreću tražilo na tišće kopača zlata. Danas je zem-

gleamo na televiziji, kao npr. Ceauescu: the king of communism (matematički prati uspon i pad rumunjskog diktatora) i Teenage Kicks-Undertones (opisuje uspjeh i raspad poznatog engleskog benda). Ljudi iz selekcije padaju na trivijalne teme "općeludske tolerancije" obrađene na patetičan način, kao što je to bio švicarski zamorno dugačak 70-minutni predstavnik iz čijeg naslova je sve jasno Not the cops, not the blacks, not the whites, ili na teme koje same po sebi nisu dovoljno intrigantno obradene. Takav je, jednoglasno najdosadniji film Festivala, francuski 80-minutni (?) predstavnik 300 days of anger (budžet 250.000 eura), čiji glavni protagonist naširoko opservira probleme lingvistike. Ovome možemo pridružiti faktoografski zanimljiv 53-minutni film nacionalne Slovenske kuće Persona non grata autorice Vesne Marčić, reportažno hladan (izbjegava vezivanje za jednu sudbinu), ali zato iscrpno detaljan u iznošenju podataka o problemu prebjega u Zapadne zemlje (sniman u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Italiji). Uzgred, imali su svog televizijskog predstavnika kao delegata glasača. Srbiju je predstavljalo tanašno 15-minutno osvrtanje Blanuša, autoportret (autoportret slikara Milana Blanu-

Ljudi iz selekcije padaju na trivijalne teme "općeludske tolerancije" obrađene na patetičan način kao što je to bio švicarski predstavnik iz čijeg naslova je sve jasno: Not the cops, not the blacks, not the whites

ničkog Glavnog kolodvora, družeći se s beskućnicima i prostitutkama, u isto vrijeme sanjaju o lještem životu kad odrastu.

Non Fiction

U mojoj Non Fiction kategoriji, osim njemačke voditeljice, diskusiju vodi i Miro Branković, novi urednik HRT-ova Dokumentarnog programa koji želi promijeniti iz temelja, netko u koga ljudi od struke snažno vjeruju, nije opterećen politikom, s nama normalno cuga pivu i bez dlake na jeziku razlaže sve probleme koji mu stoje na putu matične kuće u kojoj radi od 1998. Autor je dvadesetak dokumentaraca i dobitnik nekoliko zapaženih priznanja na festivalima. Specijalno priznanje u Portugalu (Josip Radnik), dvaput finalist upravo ovog festivala s filmovima Brodovi i ljudi i Josip Radnik, posebno priznanje u Splitu za film Luda noć, a neki od filmova prodani su mu u inozemstvu (Nije tovar bestija). Objašnjava nam kako je ove godine pozvan kao koordinator i delegat, i iz tih razloga su mu skinuli s programa Festivala odličan film Alkemičari s kraja svijeta (prikazan na prošlogodišnjim Danima hrvatskog filma). Kao utjeha ostaje činjenica kako se film može podignuti u videoteci Festivala gdje su pohranjeni svi ovogodišnji radovi. Podignutu kasetu se može pogledati na jednom od sedam televizora i videorekordera s posebnim slušalicama. Brankovićev 31-minutni dokumentarac fascinantne atmosfere (uvekli je pridonijela sjajna kamera već legen-

lja pusta, a za zlatom tragaju samo dvojica "očajnika" – braća Gesell. Cijeli su život proveli na vjetrometini i surovosti klime koja vlada na ovom djelu svijeta. Njihovi su obiteljski korijeni vezani za Njemačku, no niti su naučili taj jezik, niti tu zemlju doživljavaju kao svoju domovinu. Oni žive samo za zlato. Gotovo je nevjerojatno da je film snimljen standardnim "tajmingtonom" od pet dana. Vrlo dobro uhvaćene reakcije protagonista, ulazak u njihova stanja, kao i dojamliji prikaz surovog ambijenta, dugačke "šutljive" dionice, podsjećaju na ponajbolja ostvarenja poetskog dokumentarca.

Filmovi bez iznenadenja

U konkurenciji od trideset i šest naslova, redaju se filmovi svih dužina, stilskih pristupa, tema, budžeta. Upravo ovdje leži osnovna boljka Festivala, kao i činjenica da su neki filmovi dospjeli na ovaj renomirani festival isključivo zbog svog svakovrsnog ideološko-tematskog "backgrounda" ili pak što se moralio iz svih zemalja ponešto uzeti. Takav je 12-minutni rumunjski Mole people sniman u jednom danu s budžetom od čitavih 100 eura, koji govori o ljudima koji izbacuju kamenje iza velikog stroja što kopa zemlju, a djeluje kao osrednja reportaža kakve viđamo svakodnevno na tv-u. Filmovi su birani vrlo konzervativnim pristupom u kojima nema iznenadenja, provokacija, nema eksperimentiranja, novog pristupa. Većina BBC-jeve produkcije je gotovo identična onima koje

še), koje je po svemu sudeći pozvano samo zato što je proizvedeno u "oporbenjačkoj" Televiziji Novi Sad.

Tito & pop art

Pravo osvježenje je bio bosanski 40-minutni svojevrsni arhivski kolaž starih snimki kojima parira kompjutorski dizajn spotovske poetike. Film naslovljen Titovim stazama revolucije talentiranog Saše Kaljanca, u produkciji Federalne TV BiH, u kojem vas Didžej provodi kroz lik i vrijeme Josipa Broza, pa tako uz repanje furiozno prolaze godine od 1946. do 1980. Iako mu se može prigovoriti izvjesna repetativnost u pogledu pojavljuvanja samog Maršala (manje dubinska, više paradna tematska usredotočenost na lik i djelo), film na originalan način blizak suvremenoj mladeži govori o jednom vremenu. Ovom vrckastom djelu je odmogla i stalna upotreba svima nam znanih socijalističkih pjesmulptjaka kojima Europljani nisu razumjeli kontekst, ali su se zato smješkali predstavnici "istočnog bloka" (naš interni naziv za predstavnike Rusije i Bjelorusije, među kojima se isticala žena u "kričavo zelenom sakou", što podsjeća na KGB-ov kadar). Kollege iz Bosne, uvjek skloni nijihovom tipičnom humoru, odmah su me zapitali: "Jel' to ona socijalistička škola, ustano se kad govore?!"

Ljubitelji pop-arta mogli su doznati ponešto novog u dinamičnom i duhovitom 90-minutnom njemačkom filmu Absolut Warhol, čija snimatelska ekipa

dolazi u malo selo Mikovu na tromeđi između Slovačke, Poljske i Ukrajine, iz kojeg su roditelji Andyja Warhol-a (pravog prezimena Warhol) emigrirali prije mnogo godina u Ameriku. U češkoj zabiti pronalaze neinformirane, provincijski naobražene daleke rođake oca "moderne umjetnosti" (najbliži rođak "demanira" ekipine uporne tvrdnje o Worholovoj homoseksualnosti, govoreći kako nikad nije bilo te bolesti u njihovom selu, da bi se kasnije pojavio s izjavom kako je zabunom ispišao čašu benzina, ali nije ni primjetio jer ima istu boju kao i vino). Uz njih, u filmu se pojavljuju "stručnjaci" koji otvaraju prvi europski *Pop Art muzej* u kojem se mogu pronaći i Worholovi marginalni radovi, želeći privući turiste, kao i Romi kojima je zabranjen ulaz u isti muzej. Film je sniman na 35 milimetara s budžetom od 298.000 eura, producenti (Pandora, ZDF/3 sat, WDR, HR) su nanjušili profit u populističkom pristupu američkoj pop ikoni.

Ruski puti, finska romantika

Osim *Warholea*, u prvim danima Festivala mnogim sudionicima su favoriti za nagradu bili i 63-minutni ruski dokumentarac autora Marat Magambetova *Roads*, sniman na 35 milimetara i s budžetom od 135.000 eura, poetski uradak koji nije uzalud već otkupila postaja ARTE za prvo prikazivanje. Redatelj dojmljivom crno-bijelom fotografijom prati željezničke putove, morske i one cestovne, povremeno se zaustavljajući na ljudima koji prepričavaju svoje "životne putove", kao i teoretičar koji filozofski analizira puteve kroz povijest, zaokružujući poetsku misao i strukturu podijeljenu na naslovima titlovane dionice. Moj favorit za nagradu je bio i ostao sve do kraja Festivala *The village of sleeping Beauty*, 52-minutni dokumentarac Finca Petteria Saarioe koji kroz promjene gođišnjih doba prati život ostarjeleg bračnog para čija se kuća nalazi tik do rijeke i šume kojoj tumaraju medvjedi i ostale životinje. Finčev poetski uradak dojmljive atmosfere, ilustrira jednostavnost koegzistencije ljudi i prirode. Ovaj prilično zahtjevan projekt je sniman dvije godine na formatu 16:9 i s budžetom od 148.000 eura. Kao što možete pretpostaviti, ovo je vrsta festivala u kojem se podrazumijeva rad, svaki dan sudjelujete u spomenutoj diskusiji i ocjenjujete videne filme (naravno, osim svog uratka). Ocjenjivački listić

se sastoji od nekoliko rubrika (ideja, razvoj ideje, korištenje filmskog medija, opći dojam), a svaka se ocjenjuje od 1 do 10. Zadnjeg dana Festivala dobivate još jednom iste listiće i nanovo ocjenjujete, na što su se mnogi pobunili. Međutim, koordinatorka im je objasnila kako je to zbog objektivnosti kojom se pristupa zadnji dan.

K pobjednicima

Iako me iznimno zanimaju uradci iz ostalih kategorija (posebno TV Fiction i Radio Documentary), gotovo je nemoguće bilo što pogledati jer je dan potpuno popunjeno. Samo mazohist bi poželio oko 18 sati (nakon devenatsnog obvezatnog prisustvovanja u "svom taboru") skočiti do videoteka i pogledati nešto iz ostalih kategorija. Osim toga, "naša ekipa" se često dislocira u obližnju krčmu *Monika*, a na samom izlazu zgrade nacionalne televizije puca pogled na veliki plakat dvorane u kojoj će se nekoliko dana po završetku Prix-Europe održati porno festival *Venus*, kao da naglašava čudno osjećanje koje me stalno prati – hladna njemačka opskurnost Festivala.

Proglašenje pobjednika odvijalo se u zgradi gdje se održava poznatni Berlinale festival na ko-

gajani u Frankovim domovima), njemački *The day vanished into the handbag* (mali biser čija ekipa prati staru ženu kako dolazi u starački dom i stalno se obraća kameri da se želi vratiti kući), češki *Hitler, Stalin and I* (intimistička priča kombinirana arhivskim snimcima, govori o češkoj ženi koja je "pregrnjela" ruski i njemački režim), spomenuti finski *The village of sleeping Beauty* zauzima peto mjesto, slijedi bjeloruski *We are living on the edge, Absolut Warhola* je zauzeo tek treće mjesto, drugo švedski 60-minutni *Once I was Korean* (dirljiva priča o usvojenom malom Korejcu). Kompletnim pobjednikom Festivala, što znači da ima najviše osvojenih bodova, proglašen je njemački film *Bellaria-so lange wir leben* (skraćeno *Kino Bellaria*) koji za potrebe ovog festivala traje 95 minuta (originalna verzija 100 minuta), sniman na super 16mm i prebačen na 35 milimetarsku vrpcu u produkciji samog redatelja Douglasa Wolfspergera i koprodukciji televizija ARTE (rezervirala prvo prikazivanje) i WDR-a, s tričavim budžetom od 250.000 eura (upozoravaju me kako su vjerojatno u budžet uključene i cijene iznajmljivanja kamere i montaže). Ovo remek-djelo koje će po svemu sudeći

njaju zaboravljeni glumci poput "zadnjih šiparica" (nakon što dvije obožavateljice prevale golem put da bi vidjele ostarjelu zvijezdu i uzele autogram, fotografiraju čak i njezinu psa). Po ocjenama velike većine sudionika, od prvog do zadnjeg kadra perfektan film, ni u jednom trenutku ne ističe opskurnost obožavanja c/b filmova, nego na topao i ljudski način prezentira tipičan bečki humor čiji šarm podsjeća na ponajbolja češka ostvarenja, dok je "istočni blok" bio oduševljen fellinijevskim silnicama koje povremeno zaiskre.

Još nagrada, još votke

Za razliku od *Kina Bellaria*, pobjednik u kategoriji niskobudžetnog filma do 40.000 eura, kao i dobitnik Statue bika i kuverte s 10.000 eura, što bi autoru trebali pomoći u budućim projektima, jest pomalo površno razrađeno bjelorusko 22-minutno ostvarenje *We are living on the edge*, snimano mudrim pristupom. Naime, redatelj filma Victor Asliuk, statične scene je snimao na 35 milimetara, a one s "movengom" na DV-u i Beta Sp-u do mile volje, štедeci budžet od 15.000 eura. Film tematizira zabito mjesto u kojem žene i muškarci većinom čuvaju krave i piju votku do besvijesti, pa tako namrtvo pijan

ih povezuje činjenica kako su nekad bili sovjetski pioniri koje se uvjeravalo u svjetlu budućnost, a sad su izgubljeni u potrazi za svojim mjestom u demokratskom društvu. Film pokušava "sistomom uzorka" dati opću sliku Moskve, na što su se pobunili sami Rusi. Na kraju, naša ekipa zaključuje kako hrvatski dokumentarizam nije tako loš s obzirom na to da većina autora radi u gotovo nemogućim uvjetima (kratkim rokovima snimanja, malim budžetima), dobrim temama možemo itekako konkuriратi pojedinim bespotrebno megalomanskim europskim projektima (navedeno pokrepljuje činjenica kako ove godine nismo imali predstavnika u kategoriji TV Fiction i TV Current Affairs, dok su ih, za usporedbu, Slovenija i Srbija imale).

Multikulturalnost

A sam berlinski festival bi morao poraditi na promišljenijoj selekciji, vodeći računa o novim tendencijama unutar dokumentarne produkcije, okrenuti se pričama neobičnog pristupa i senzibiliteta. Iz navedenog trajanja filmova, jasna je europska tendencija k dugačkim ostvarenjima, što je mnogima postao dvosjekli mač. Barem trećina takvih ostvarenja uguši dužinu koja nije prikladna "uskoj temi". Zanimljivost je i snimanje u drugim zemljama, pa je tako norveška autorica filma *Good husband, dear son*, u nedostatku vlastite muke, potegnula do Bosne da bi snimila tek korektno zanimljivu priču o mještanima Ahatoviću, manjem predgrađu Sarajeva u kojem je 50% stanovnika poginulo u ratu.

I tako je multikulturalnost utkana u sve pore Festivala reprezentirana bez ikakve provokacije, tek zanimljiva druženja i kontakti s izmjenjivanjem "adresa" na koje se nitko nikad neće javiti. Vrativši se u Zagreb bio sam nemalo iznenaden kako televizija, radio postaje i novinski listovi nisu popratili nikakvim osvrtom ovaj značajan festival. Iz Factuma smo još jednom e-mailirali navedene medije kako smo bili jedini predstavnici Hrvatske u kategoriji dokumentarca, dok je film Danka Volarića *Život na svježem zraku* ušao u konkurenčiju renomiranog amsterdamskog festivala *IDFI-e*, ali opet "blokada". Utješilo me da su *Snovi na peronu djetinjstva* pozvani na *International train et cinema* u francuskom gradu Lilly (od 26. do 30. studenoga). □

Iz navedenog trajanja filmova, jasna je europska tendencija k dugačkim ostvarenjima, što je mnogima postao dvosjekli mač. Barem trećina takvih ostvarenja uguši dužinu koja nije prikladna "uskoj temi"

jem se dodjeljuje nagrada Zlatni medvjed. Njemačka pedantnost nas je na samom ulasku prisilila da skinemo jakne i odložimo ih na vješalice, ali zato su nas unutra ponudili šampanjcem i slobodnom konzumacijom svih vrsta pića dok se na sceni s velikim ekranom odvijala ceremonija proglašenja pobjednika, uz inserete iz nagrađenih djela. Nepotrebno je spominjati kako su je prenosile gotovo sve europske zemlje. Ubzro sam "nelegalno" došao do liste Top Ten festivala koja odostraga započinje ruskim 20-minutnim *Life as it is* (sjajno šutljivo ostvarenje o starijoj ženi kojoj monotono prolaze dani u malom selu), slijedi spomenuti *Road*, španjolski *Franco's forgotten children* (emotivno tematizira ljude koji su kao djeca bili od-

postati dokumentarni kino blockbuster u Njemačkoj i Austriji, zbog specifičnog humora koji je duboko ukorijenjen u zemljama njemačkoga govornog područja. Autor iznimno vješt koristi stare filmove studija "Ufa" koji su, među ostalim, proizvodili mjuzikle, gradeći pravi spomenik zaboravljenoj njemačkoj kinematografiji. Naime, film tematizira malo bečko kino Bellaria čiji repertoar čine stari filmovi, a glavni protagonisti su ostarjeli obožavatelji koji se za nekoliko šilinka vraćaju u dane mladosti, promatrajući filmove sa sjetom u očima. Ostarjeli fanovi, mahom sedamdesetogodišnjaci, pravi su kolezionari koji skupljaju ploče sa songovima iz filmova, fotografije glumaca, plakate, autografe zbog kojih doslovno progla-

muškarac pada na livadi kao poškošen (zanimljiva scena plivanja krava uz čamac). Iako pokušava biti naturalistički autentičan, dojam potiru vidljivo namješteni razgovori (žene spremno sjede u čamcima ispojedajući se u kamernu).

Osim nagrađivanih, izdvojio bih zanimljiv 50-minutni švedski *The last pioneers* sniman na DV-u u nezavisnoj produkciji (s budžetom od 110.000 eura), koji odvojeno prati mladi ljubavni par u potrazi za dobrim poslom i stanicom, skinhedsa koji na kraju "omekša" oženivši trudnu prijateljicu iz "buntovne družine" (zanimljiva scena ulične tučnjače, ispijanja vina u kolodvorskima vagonima), a treći protagonist je djevojka iz dobrostojeće obitelji koja žali za prošlim danim; sve

grupe prisutni su u samoj akciji, ali je ne tretiraju *vlastitom* akcijom zbog koncepcijskih razlika. Tada sam bio orientiran kon-

Sigurno je da me povjesničari umjetnosti zaobilaze kao što je vidljivo kod izložbe *Neprilagođeni*, pri čemu me u katalogu

kos svemu ne može promijeniti – nego ideje mijenjanja same svijesti, samoga sebe. Uslijedio je niz eksperimenta sa svim mogu-

Vladimir Dodig-Trošek, likovni umjetnik, akcionist, performer reciklaža društvene i mentalne angažiranosti, autor i vlasnik projekta Anti-Muzej

Mistički poligoni & akcije-transcendencije

Zadnje performanse koje radim najčešće na temu Gurdijevu odnose se na koncept Živjela smrt. Ne ponavljam ulogu, ponavlja sam jedino ulogu smrti jer nemam iskustvo Smrti

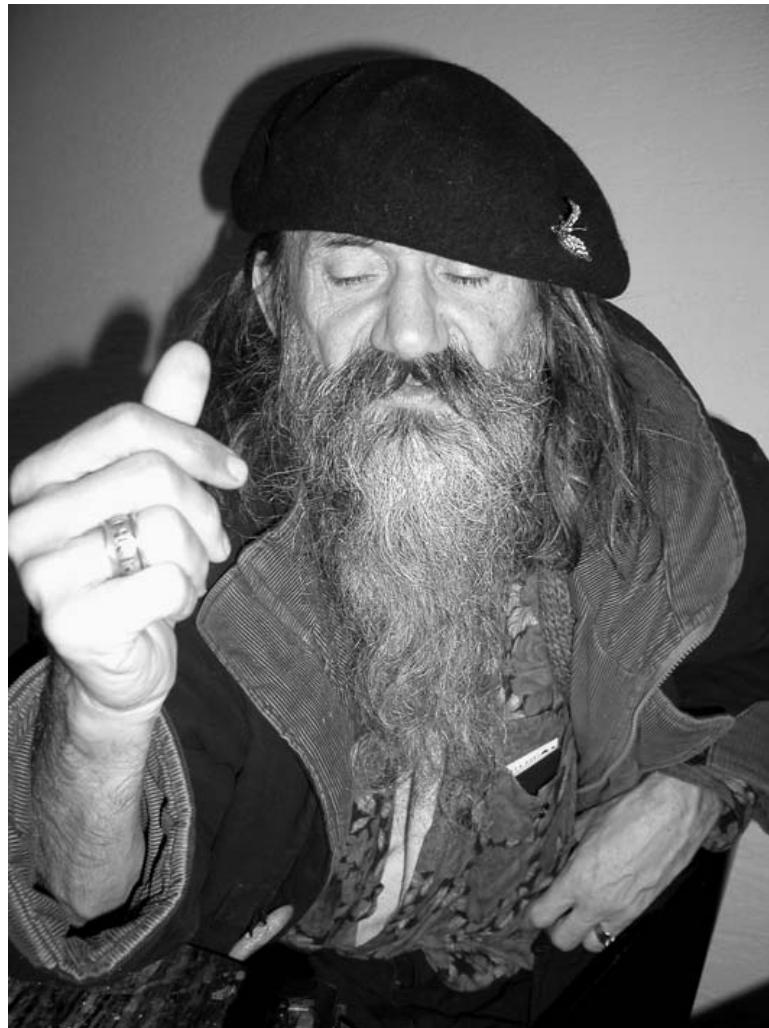
Suzana Marjanić

Naravno, na samom početku – zanima me geneza stvaranja grupe Crveni Peristil i inicijacija akcije Crveni Peristil, kao i Vaš komentar na navod Davora Matičevića (usp. Nova umjetnička praksa 1966.-1978.) da ste Vi "samo djelomično" sudjelovali u radu grupe.

– Grupa Crveni Peristil deklarirala se 10. siječnja 1968. prvom akcijom bojanja pločnika antičkoga Peristila – znači – 12 kvadrata, 12 metara i dvanaestorica sudionika. Radilo se o sakupljenim energijama studenata tadašnje Pedagoške akademije i učenika Škole za primijenjenu umjetnost u Splitu, spoju pedagoga, likovnih umjetnika i muzičara. Inače, duhovnu podlogu svih akcija grupe Crveni Peristil čini cjeleviti sustav didaktičke naobrazbe i dobro poznavanje likovnosti i teorije povijesti umjetnosti profesora Bože Jelinića.

Jelinićev Split

Split je imao nekolicinu vrlo zanimljivih autora; jedan od najznačajnijih, najradikalnijih en-formela uz Fella svakako je činio Božo Jelinić koji je sačinio prvi pješčani ambijent 1954. godine u Splitu, koji je radio vrlo radikalne i hrabre geometrijske slike prije pojave *Exata 51*. Što se mene osobno tiče, negiram akciju Crveni Peristil i ne tretiram je svojom – tako da nikada u novinama nisam rekao o čemu je zapravo riječ... Uopće me to ne zanima. Mjesec dana nakon formalnog osnivanja neformalne grupe, odabran je pigment kako ne bi došlo do totalnog uništenja spomenika kulture – ali u samom konceptu izbio je sustav razlike. Naime, pojedini članovi grupe Crveni Peristil djelovali su apsolutno iz radikalnih pozicija koje su se prožimale s cjelokupnom ondašnjom političkom i politiziranom slikom Europe. Radikalni članovi grupe Crveni Peristil sudionici su prakse alternativnog filma i članovi Kino kluba Split. Dakle, bave se alternativnim filmom i usputno likovnošću. U tim okvirima treba izolirati značajnost samo dvije ili tri pojave kao nositelje cjelovite situacije koja je uvjetovala Crveni Peristil; prije svega Pavla Dulčića s vlastitim konceptom en-formela i konstruktivističkim, kibernetičkim projektima. Toma Čaleta i Trošek kao anarhoindividualno krilo

Pitanje Aleistera Crowleyja, Mjesecovog djeteta, otvara svijet tvorca zasebne književne metode kao velikoga pjesnika i jednog od najvećeg mitologa kojega je svijet ikada imao, najvećeg maga i alkemičara teatra svakodnevnog života. On je također neosporno i performan.

ceptu umjetnosti kao politici i atakiranju na tadašnji sustav, i radikalni dio grupe bio je idejno povezan s tadašnjim *praxisovcima*, u prvom redu s Vanjom Sutlićem. Naime, varijanta je bila da se Peristil oboji u narančastu boju koja je u to doba bila revolucionarna boja Zapada; drugi koncept bio je da se oboji pola crveno, pola crno u sustavu anarhičkog koncepta – u duhu španjolskih frakcija anarhizma – i treću varijantu, koja se i ozbiljila, činilo je atakiranje crvenom bojom na postojeći politički sustav komunizma. Instinktivno je ispalo da se 10. siječnja 1968. Peristil oboji u crveno. Mjesec dana nakon – dakle, 10. veljače 1968. – osnovana je *Frakcija grupe Crveni Peristil* akcijom *Crveno more*.

Interesne/krojačke sfere povijesti umjetnosti

Proturječnosti u iskazima o mojoj ulozi nastaje zbog *kriovog* interpretiranja i tumačenja činjeničnog stanja, ne/poznavanja geze stvaranja cjelovite

spomenute izložbe potpuno brišu kao člana Crvenog Peristila. Riječ je o klasičnim manipulacijama u okvirima suvremene umjetnosti, pri čemu sam u pojedinim manipulacijama i izbrisani iz Crvenog Peristila. To je manipulacija temeljnim činjenicama, namještanje interesnih sfera i loži, kao i prekravanje povijesti umjetnosti. Ponavljam – nisam bojao Peristil, bio sam prisutan – a nisam pristao na bojanje crvenim iz političkih razloga. Moj koncept boje bio je *razlikovan* od crvene.

Anarhoidno krilo i halucinogeni

Obično se u dokumentaciji za grupu Crveni Peristil, odrednije, pojedine njezine članove, navodi da je 1969. započela provoditi umjetničku praksu pod utjecajem halucinogena.

– Riječ je o istraživanju inicijacija, oblika svijestnosti, svijesti i pokušaja ideje NE mijenjanja svijeta – s obzirom na poraznu činjenicu da se svijet ipak i uspr

Artaud, Crowley i Gurdijev

Na koje ste se mističke/poetičke sustave nadovezivali (i još nadovezujete) u umjetničkom konceptu primjene halucinogena? Također, zanima me duhovni paralelizam Joseph Beuys – Trošek u konceptu (izvedbenoga) šamanizma.

– Pitanje Aleistera Crowleyja, Mjesecovog djeteta, otvara svijet tvorca zasebne književne metode kao velikoga pjesnika i jednog od najvećeg mitologa kojega je svijet ikada imao, najvećeg maga i alkemičara teatra svakodnevnog života. On je također neosporno i performan. Imao je nekoliko kazališnih predstava, vidljivih i nevidljivih. Gurdijev također izvodi cjelevite mističke komade i svoje drame. Riječ je o *tragu* jedne mističke dodirnosti. Od ovisnosti je Crowleyja – koji je dnevno bio na jedanaest injekcija heroina – izlječio Gurdijev. Iz navedenoga stanja proizašla je *ona sintagma Velika Zvijer – Mega Therion 666*. Oni koji ga slijede navedenoj mističkoj *sintagmi* pridali su sasvim drugu konotaciju. Gurdijev je izjavio da nikada nije video *crnu* dušu no što je Crowleyjeva. Nakon eksperimenta u Keopsovoj piramidi piše, prima *Knjigu zakonitosti* kao prvu u nizu *Svetih knjiga* Theleme. Nadalje, Marcel Duchamp i Tristan Tzara su nesporno alkemičari, i Duchampova "zbrkata" *Monna Lisa* jest alkemičarsko djelo. Samo na dva načina možete uspavati svijest – ili narkotikom ili hipnozom – kako bi se uopće mogao započeti proces transcendentacije. Nadalje, Artaud koji je stalno na opijumu je nezaobilazan; Georgij Ivanović Gurdijev koji puši šest-sedam *pogača* dnevno... Riječ je o svijesnom postupku koji služi za metodu inicijacije *spaljivanja ličnosti*. Riječ je o pretakanju mističnog i transcendentalnog što uvjetuje mogućnost da se uđe u *Vasionu*, s onu stranu Zvijezda. Današnji pojam narkotika Splita i Pule ne posjeduje apsolutno nikakvu razložnost; ne radi se više o transcendentaciji. I najveći povjesničari umjetnosti proučavaju velike mističke autoritete i majstore jer ne mogu drukčije izvesti transcendentaciju unutar umjetnosti kao što i ne mogu pojmiti rad pojedinih umjetničkih figura koje se događaju izvan kontinuiteta povijesti. Uz Josepha Beuya i njegov šamanizam nadovezujem još tri sustava – Duchampa, Maljevića i Trošeka – pri čemu uz uzročnost između te četiri pojave pokušavam izbjegći korespondiranje u povijesnom radu. Reprodukcije Beuysovih radova u katalozima i knjigama ne smijem gledati kako ne bi došlo do nesvesnog prisvajanja izvjesnih mogućnosti i interpretacije što današnji umjetnici često čine. Prvi happeninzi nastaju pojavom Lautréamonta, Baudelairea, Rimbauda – pjesnika simbolizma koji rade prve akcije i performance.

Akcije suicida

Dulčić i Čaleta *uvjetovan život* završavaju akcijom-suicidom. Dulčić radi analizu smrti umjetnika 1974. godine, bacajući se pod vlak – zapravo, unutar psihijatrijske bolnice nakon amputacije noge koja završava trovanjem – i svjesno sudjeluje unutar smrti i na taj način se oslobađa smrti – riječ je o činu analognom Sokratu. Čaleta 1972. godine radi performans-akciju pod nazivom *Ja sam umjetnik*, bacajući se s trinaestog kata nebodera u Splitu s pločicom oko vrata na kojoj ispisuje "Ja sam umjetnik". To je prvi put u svjetskoj praksi gdje jedan umjetnik počinjava samoubojstvo unutar sižea umjetničkog čina, bez obzira što je to jedan klasičan postupak. Srđan Blažević također kasnije završava samoubojstvom.

Princip rada grupe jest da su arhiva ljudi. Akcije nisu bile planirane niti stvarane principom umjetnosti nego principom kodeksa, *samurajskim* principom koje su nastale ili produktom uzimanja halucinogena ili trenutnim raspoloženjem.

Crni Peristil

Kakvo je Vaše razumijevanje urbane intervencije Crni Peristil Igora Grubića koju izvodi na tridesetu godišnjicu Crvenog Peristila u okviru političkog paralelizma kao što navodi Željko Jerman – nakon crvenog mraka SKJ uslijedila je reakcija na crni mrak-HDZ (usp. Jutarnji list, 3. 8. 2002.)?

– Taj hommage Crvenom Peristilu u Crnom Peristilu rezimencija je prijašnjih intervencija; na svaku godišnjicu ostvarivalo se bojenje središnjega kvadrata – anarhistički crno-crveno, ljubičasto, rozo, narančasto, crno; također bio je i zrcalno perforiran čime se ostvario preslik neba na zrcalnoj površini. Crveni Peristil je već nastao, narančasti, ljubičasti, pink, crni i zrcalni je već nastao, prema tome to je samo vješto manipuliranje javnošću i dobar medijski probitak. Medijski je profitirao, a u suštini se zapravo švercao. Poslužio se dobrom medijskim pokrivanjem. Riječ je o akciji koja je bila vrlo sigurna sama po sebi, i samim time rezultirala je medijskom pompom, ali je u potpunosti krijevo postavljena. Naime, krenuo je s dobrog polazišta, ali je krivom razradbom uništio, nažlost, vlastiti projekt. Trebalо je, nai-me, aplicirati visinu (kupole) – znači 24 metra – na tlocrt Peristila i radijus kupole šest metara kao savršenoga kruga. Tada bi se u potpunosti mentalno korespondiralo s nečim što bi bio odmak od same akcije Crveni Peristil. Metodom se nije dogodio bitan pomak. Dogodio se samo pomak u boji, ali ipak u okviru same rezimencije. Umjetnik nije pretpostavio da jedna pločica u središnjici samog Peristila označava i osloboda cjele vitost plohe od 50 kvadratnih metara. Za to je potreban mentalan napor umnosti i percepcije koja često umjetnicima nedostaje. Imaju mi-saoni zaključak, pa daju mi-saono, umjesto analitički.

Akcije kabalističkog sustava

U razdoblju 1971.-1976. izvode se niz akcija parapsihološkog sadržaja s intervencijama i rado-vima među ljudima (razgovori o mogućnosti primjene psi-feno-mena – telepatija, telekinezija, vi-dovitost – pregnacije, prenošenje energije, prijenos slike) koje poteknade izvodite sa Željkom Leprom (usp. Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina, 1982.). Gde ste izvodili navedene akcije?

– Željko Lepra također je po-kušao ostvariti inicijaciju i također je još jedna žrtva suicida. Ri-ječ je o nizu akcija u kojima su također sudjelovali Dulčić, Čale-ta i Bebić, a uglavnom smo ih iz-vodili na Peristilu gdje se nalazila kutija poruka. U to doba inten-zivno sam se bavio istraživanjem paranormalnih fenomena, prije-nosom energija, prakticiranjem sustava mistike, moći koja pripa-da dijalektičkoj spekulaciji i u to doba slovio sam kao dokazani paranormalni fenomen testiran u Splitu i Rimu. Također slovim kao jedan od suosnivača – zajed-no sa Živoradom Mihajlovićem-Slavinskim – udruženja koje je istraživalo paranormalne feno-mene. U Hrvatskom leksikonu (glavni urednik dr. Antun Vujić) jedini se navodim kao vidovnjak i mistik. Svakodnevno smo izvo-dili niz takvih akcija. Kasnije smo štab prebacili u Luxor koji je djelovao kao masonska loža 1924. godine. To je bilo naše sjedište nakon 1968., 1969. godine, kada i ravnim cjelevitim Peristilom kao trgom, predvorjem ulaska u Mauzolej. Tada smo se intenzivno počeli baviti Kabalom i ulaskom u izvjesne paranormalne fenomene. Caleta je bio sam po sebi mistik i postao je žrtva

svojih kabalističkih, pitagorejskih, numeroloških sustava. Svi ti eksperimenti radeni su u različitim područjima paranormalnih fenomena, najčešće na licu mjes-ta u kojima su sudionici bili pri-sutni ljudi.

Duhovna geoarheologija Splita

Kakav je bio duhovni kontekst Splita u okviru kojega je inicirana akcija Crveni Peristil?

– Zbog duhovne geoarheologije te fragmentarne rekonstrukcije potrebno je pojmiti sliku tadašnjeg Splita. Odvijalo se na stotine raznorodnih happeninga, akcija, performansa, intervencija u prostor. Sve je to bilo produkt jedne dobre zajebancije. Također djelovala je cjele voda porodica ri-dikula. Da bismo uopće shvatili pitanje kako dolazi do pojave Crvenog Peristila, potrebno je shvatiti da je Split sam po sebi oduvijek bio sredina stvarnog, spontanog teatra u pravom smislu riječi, koji je proizlazio iz duhovnosti tadašnjih bokuna i ri-dikula koji su imali poseban smisao. Njih smo obožavali i sva-kodnevno smo izvodili niz per-formansa i akcija koji su bili na temu kako i na koji način uključiti tradicionalan pučki teatar i der-nek. Pritom u okviru ri-dikula posebice izdvajam Gudu, šanson-jera Sanču Panču, dr. Piculu koji je na naš nagovor izvodio niz performansa i akcija, a u okviru bokuna prisjećam se Baće koji je kao maratonac tukao diližansu sa šest konja od Splita do Omiša, gdje je stigao, naravno, prije nje. Znači, radilo se o mentalno akumuliranoj energiji grada. Faust Vrančić u kontekstu svega toga slovio nam je kao uzor. Princip koji konotira umjetnički već se nalazio prisutan u mentalnom sklopu grada koji smo druženjem i rukovanjem s tim energijama – pri čemu je sama Palača bila prepuna svih tih energija – nehotično izazvali izvjesne svjetove – okultne, hermetičke, paralelne svjetove. Te pučke svetkovine i living teatar činile su ne-formalan, nediscipliniran, spontan, iskonski, neposredan i stvaran pristup umjetnosti.

Šetnja Trokuta i anarho-konja

Godine 1972. u Sarajevu izvode se akcija Sprovodenje Trokut i konj – šetnja Trokuta i konja sarajevskim ulicama. Zanimljivo je kontekst navedene akcije.

– Te godine, u njezinu trećem mjesecu, pravim sajam avangarde u Sarajevu koje je tada bilo vrlo zajedna sredina. Tu ne smijemo zaboraviti pojavu Tome Bebića – koji je također djelovao kao član Grupe 3 i Grupe Mogućnosti 72 – i dominikanca u čijem samostanu svake večeri nas trojica – zajedno s Čaletom i Dulčićem (pri-čemu Čaleta radi svoje tradicio-nalne performanse s crvenom Biblijom i crvenim habitom) od-ravamo danonočna predavanja. Tada sam pozvao sve značajnije grupe iz bivše Jugoslavije – OHO, TOK, KOD, Bosch+Bosch – kao i još neka pojedinačna imena. Tada sam izveo nekoliko akcija, primjerice Kaštanje mosta novinskim člancima političkog sadržaja iz dnevnog tiska u dužini od 64 m te Pakiranje novinskih članaka političkog sadržaja u prezervative i bacanje s jedne višekatnice na ulicu kod hotela Park. Također i akciju Spro-vodenje Trokut i konj. Na konju je pisalo JA (u krugu) i JA, pri-

čemu je u posljednjoj zamjenici A bilo označeno anarhističkim krugom. Zamjenice i krugovi bili su ispisani crnim, a poveznica, veznik "I" – crvenim.

Crveno-crno sveučilište

Osnivač ste Crveno-crnog sveučilišta 2000. godine. Kakva je njegova srbina danas?

– Praksa je inicirana 1986. godine nadalje kada su sudjelovali mnogi povjesničari umjetnosti, i kada su se održavala danonočna predavanja. Svaki arbitrarni prostor u kojem smo se okupljali postaje laboratorij čudesa, Wunderkammer. Kasnije se škola proširuje na edukaciju umjetnika, pa tako dolazi do sinteze i osnivanja Crveno-crnog sveučilišta. Zbog pojave većeg broja li-kovnjaka – i ljudi koje je zanima-la umjetnost i istovremeno edu-

Da bismo uopće shvatili pojavu Crvenog Peristila, potrebno je shvatiti da je Split sam po sebi oduvijek bio sredina stvarnog, spontanog teatra koji je proizlazio iz duhovnosti tadašnjih bokuna i ri-dikula

spremni nekad. Nedavni susret sa švicarskim umjetnikom Haraldom Seemannom vratio me natrag u sustav Antonina Artau-da kojim sam nekoć bio opsednut. Riječ je o ponovnom novom otkrivenju mističkog poligona. Sada se ponovno vraćam svom starom poruku – kazalištu. Os-novao sam novu living teatarsku formaciju koja će se posvetiti radu na filmu i teatru, koristeći svoju cjele vodu prvobitnu praksu. Zadnje performanse koje radim najčešće na temu Gurdijeva od-nose se na koncept Živjela smrt. Ja sam antipovjesničar umjetnosti s konceptom Anti-Muzeja iz 1971. godine, što znači da nisam kolezionar – kako piše u Enciklopediji hrvatske umjetnosti – već sakupljač, zbirničar, onaj koji zbir raznolike svjetove. Kolec-tionar je supstancija perverzije, perverzije Uma – Um je sam po sebi poverzan – to su ljudi koji imaju niz nedostataka. Paradoksalno je da Anti-Muzej kao zbirka još nije zaživio. Taj isti koncept se širi i širi u osam zemalja svijeta, a nije zaživio ovdje gdje je iniciran.

benicima dobrih mističara iz nekih drugih epoha. Umjetnici su jako frustrirani i dosadni ljudi koji imaju mrtvi seksualni libido, pa samim time i njihova je umjetnost mrtva. Ona u sebi nema nikakvu potenciju ljubavničkog zanosa i ljubavničke ekstaze; li-shena je životne orgonike i samim time postaje frustrirana; nema svoje biće koje može transcen-dentirati – bez obzira što je umjetniku dano po poslanju samoga Univerzuma mogućnost svjesne promjene evolucije svijesti. Da-našna umjetnost nije produkt svijesti iz tog razloga što su umjetnici mrtvi i spači, jer stvara-ju iz Uma. Naša umjetnost nema više onu hrabrost koju je posje-dovala; ona više nije izazov, pos-tala je jalova. Ona više nije duhovna, spiritualna i tjelesna, a time više nema transcendenciju i mentalnu formu – ona je astralna, ona je u znaku; a ako moram tražiti znakove i zaključivati o tom radu, onda je to goli kurac. Ti ego tripovi idu mi na nerve – jer svi oni stvaraju iz svojih puževih kućica – oni su muževi-puževi, kako bi rekao Lautréamont, a njihov doprinos cjelokupnoj svjetskoj avangardi je minoran. Posljedica zatvaranja Crveno-crnog sveučilišta koju je skrivila gradska VLAST pokazuje kako ovaj grad u današnjim uvjetima potpuno negira i opstruira ovaku umjetnost koja nalikuje umjetnosti nekih minulih vremena. Danas umjetnici više nisu spremni na iskoracaje na koje su bili

rijante konceptualne i postkonceptualne no-umjetnosti i osni-vač black-it-out arta (usp. primjerice, katalog izložbe V. D. Trokuta Prosvetaonica cimetne boje Brune Schulza, 1995.)

– U Gavelli se prvi put ostvila metoda no-drame s obzirom na to da je zamišljena kao kazališni komad. Performansi su za-mišljeni kao kazališni komad, no-drama koja sadrži tri slike u mentalnoj poveznici. Točnije, te tri slike su interpunkcije; uvode se jedna u drugu, a istovremeno jedna slika poništava drugu sliku i performans u njima ostaje tek u naznaci. Izlazim u publiku i pretvaram se u dirigenta – i nastavak performansa se izvodi u mraku, čime pratim alkemijski postupak nigreda, zacrnjivanja. Prva slika – čiji je tvorac Ines Domitrović – čini mistički uvid u ezote, grčki – tajna, kvadrat 200x200 u tlocrtu površini jednog grčkog hrama. Tri andela s flautama pojavljuju se kao atributi Orfeja i muzike, atributi koji prizivom uvodi u drugu sliku, alkemijsku pretvorbu prve slike u drugu sliku. Riječ je o alkemijskom vjenčanju crvene i plave boje – što znači kao krajnja supstanca pojavljuje se ljubičasto. Morali smo uvesti multimedijalni princip – na pozornici prebacili smo široko platno kako bi se mogla prikazati postupnost izvjesnih alkemijskih simbola, al-kemija na razini odvojene stvarnosti.

Zajedno s povjesničarom umjetnosti Darkom Schneiderom vraćam se konceptima living teatra i alternativnom filmu. Ukazala se potreba da uključimo širi krug ljudi u living teatar. Zahodno sa Schneiderom patentirao sam sintagma attributivna parti-cija koju smo zaštitili u agenciji za intelektualno vlasništvo. Pitanje umjetnika pitanje je senzibiliteta; čovjek je neiscrpna mogućnost sveobuhvatnih mogućnosti. Umjetnost je znanost usađivanja ljepote, a tu ljepotu treba pojmiti dijalektički – a dijalektika je stanje pomirenja nepomirljivoga s mirljivim. Mogućnost se nalazi u slobodi. Grupa je sačinjena prema principu srednjovjekovnih grupa i samim time je mobilna na principu sintagme raščlanjivati – članovati.

U performansi Transformaci-je crnog u bijelo – Samo andeli znaju, koji smo izveli u Balama, pojavile su se uspavane druidske, keltske energije, energije svih vještice, magova, čarobnjaka, vil-enjaka koje su se pobunile, pro-budile – stvorio se hladan vjetar... Sjedio sam doslovno na tom jajetu s tim perjem na sebi i doslovce sam prvi put u životu, nakon što sam povadio zube i prodao ih švicarskom muzeju, osjetio ponovo svoje zube od te puste hladnoće. (smijeh) To su performansi visokog rizika jer riječ je o korespondiranju s unutarnjim seksualnim libidom, susretu s vlastitim libidom koji označuje susret s vlastitom sviješću. Unutar novostvorene grupacije sudjelovali su i profesionalni glumci, poput Filipa Šovagovića. Kada smo snimali Transatlantic, desetak sam puta ponavljao jednu te istu ulogu zbog Filipa Šovagovića koji je morao ponavljati ulogu s obzirom na to da je glumac. Ja ne ponavljam ulogu; ponavljao sam jedino ulogu smrti, jer nemam iskustvo smrti. Idemo da... Imaš li još pitanja? □

Jedva zamjetnim prijelazima glumice "silaze" s filmskog platna na pozornicu te s nje ponovno "ulaze" na ekran, čime su olabavljene granice između dva različita medija, ali i relativiziran odnos fikcionalnog i zbiljskog

Uz riječku premijeru predstave *Olakšanje/Relief*, u koprodukciji Ljetne akademije MAPE u Berlinu i riječke Udruge Prostor Plus

Kim Cuculić

Premda je danas teško govoriti o postojanju plesne scene u Rijeci, a kamoli o nekom njezinu kontinuitetu, voljom pojedinaca i predanih entuzijasta povremeno se i u ovom gradu dogodi pokoja predstava što izlazi iz okvira kazališnog mainstreama. U širem hrvatskom kontekstu poznat je Teatar TRAFIK (*Hodač, Europa pleše*), koji još nema vlastiti prostor za rad, a s obzirom na zahtjevnost projekata ne može u svakom trenutku osigurati ni dovoljan broj kvalitetnih izvođača. Stoga su i stanke u radu ovog teatra veće nego što bi trebale biti, dok učestali pozivi na inozemna gostovanja potvrđuju da su rezultati TRAFIK-a i te kako prepoznati. Nemogućnost stalne i sustavne edukacije na području plesa, mimo i fizičkog teatra, posljednjih godina povremenim organiziranjem radionica nadomješta Udruge Prostor Plus, koja se ove godine u suradnji s Ljetnom akademijom MAPE (Moving Academy for Performing Arts) u Berlinu prvi put upustila u samostalnu produkciju. Nakon berlinske premijere u kolovozu ove godine, predstava *Olakšanje/Relief* prikazana je i u Rijeci. Rad MAPE riječkoj je publici poznat i od ranije, jer je nekoliko mladih Riječana prošlo tu vrstu edukacije. Njihova je i obveza da iskustva koja su stekli u Amsterdamu ili Berlinu kasnije prenesu i u svoju domicilnu zemlju. Jedna od okvirnih tema ovogodišnje Ljetne akademije bio je "Tabu drhtave kože", na koju je autorska ekipa iz Rijeke, potpomođuta nizozemskim redateljem i kazališnim pedagogom Fritsom Vogelsom, odgovorila predstavom inspiriranim filmovima Alfreda Hitchcocka.

Režija "napetosti"

Suvremena psihanaliza, posebno ona lakanovskog usmjerenja, u filmovima je ovog majstora strave i suspensa pronašla vrlo podatan materijal za psihanalitička teoretiziranja. Podsetimo samo na zanimljive tekstove slovenskog teoretičara Slavoja Žižeka koji je većinu Hitchcockovih filmova uspio dešifrirati psihanalitičkim instrumentarijem. Negdje na tom tragu moglo bi se interpretirati i predstavu *Olakšanje*, koja je nastala prema ideji Zaka Branka Valente, dok zajed-

Lacanov kazališni ples

no s njim režiju potpisuje Frits Vogels. Inspiraciju za svoj projekt oni su pronašli u trima ženskim likovima iz filmova *Ptice*, *Rebecca* i *Psibo*, koje su u predstavi utjelovile izvođačice Mila Čuljak, Jelena Lopatić i Jasmina Safić. Bez namjere da poznate filmske priče pretiče u kazališni jezik, autori su tri filmska lika reducirali samo na njihove osnovne karakterne crte, čime su u prvi plan stavljeni njihovi strahovi, opsesije i nervna labilnost. Odnos između uvjetno "filmske fikcije" i "kazališne zbilje" u predstavi je izvrsno riješen snimljennim materijalom (Deni Šesnić i Lara Novaković) koji je projiciran na nekoliko platna. Jedva zamjetnim prijelazima glumice "silaze" s filmskog platna na pozornicu te s nje ponovno "ulaze" na ekran, čime su olabavljene granice između dva različita medija, ali i relativiziran odnos fikcionalnog i zbiljskog.

Filmskokazališne heroine

U prvoj sceni preuzet je pozнатi kadar iz filma *Ptice* u kojem

mu je glavna junakinja (Jelena Lopatić) interesantnom inverzijom zarobljena u telefonskoj govornici poput ptice u kavezu. Drugi važan motiv za razumijevanje ličnosti ove bogate i razmažene djevojke detalj je zlatne krletke u kojoj ona u filmu donosi dvije "love birds". U predstavi su ptice odsutne u smislu svoje realne pojavnosti, dok u obliku maske ili predmeta postaju tek imaginarnе objektifikacije. Realnog ili slike koje utjelovljuju traumu/užitak. Dramaturgijom minimalnih akcija lik Melanie Daniels, kao i ostalih dviju filmskih heroina, sveden je na mehanizam žudnje i potrage za ljubavlju koja teško nalazi svoje ispunjenje. Lik mlade druženice iz "Rebecce", koja se udaje za misterioznog lorda mučenog uspomenom na svoju prvu ženu, reducirana je na motiv odijevanja haljine svoje imaginarnе/mrtve suparnice, što je ne pretvara u princezu, već je kao suvremenu inaćicu Pepeljuge dovodi do grotesknog obrata i potpuna gubitka identiteta. U suptilnoj i djeti-

chcocku tako drag motiv "hladne plavuše", koja na kraju brutalno biva kažnjena za svoj prijestup. Scena njezina ubojstva zanimljivo je riješena bijelom plastičnom kukuljicom u koju se glumica uvlači i bezuspješno poziva nekoga da je oslobođi. I ona, i ostala dva ženska lika, zarobljenici su svojih strahova i opsesija, kroz koje tijekom predstave zajednički prolaze, doživljavajući na kraju svojevrsnu katarzu, ili kako sugerira naslov predstave – (smrtno) olakšanje.

Hitchcock za kuhijskim stolom

U završnoj sceni zatječemo ih u okrilju svakodnevice, kao tri obične mlade žene koje su po nekom drugom scenariju mogle doživjeti i drukčiju sudbinu, čime se opet vraćamo na lakanovski odnos između simboličkog, imaginarnog i realnog. Psihološka stanja glavnih junakinja izvrsno podcrtavaju glazbeni motivi Bernarda Hermanna (stalni Hitchcockov suradnik) i Paula Stouthamera. Mala zamjerka ipak bi se mogla uputiti nedovoljno njegovanom jeziku i diktiji mladih glumica, koje su nešto vještije u primarnom polju svoga interesa, a to je fizički teatar. U nekim segmentima vidljivo je da je predstava *Olakšanje* radena u okviru radionice na "zadanu temu", pa zato ubuduće s nestrpljenjem očekujemo neki ozbiljniji i ambiciozni projekt za koji Prostor Plus u suradnji s MAPOM svakako ima potencijala. Naravno, sve će ovisiti o prepoznavanju aktivnosti ove udruge na lokalnoj razini, a onda i u širem hrvatskom kontekstu. □

Otvorenost ili lijek za strah

Istina je da se u obiteljima doista događa da djeca štite roditelje ili se brinu za njih, ali to se ne smije događati, jer takva uloga doživotno opterećuje ono dijete koje je ponešće

Uz javne izvedbe Radionice kulturalne konfrontacije u Karlovcu (15. studenoga 2002.) i Rijeci (30. studenoga 2002.)

Tatjana Farkaš

U petak, 15. studenoga još uvijek ove godine, u 17 sati, voditeljicu i autoricu ovih redaka gotovo je udario infarkt, jer se u početnih 17 sati zakanog početka Radionice na sceni skupilo troje ljudi, da bi već u 17.20 taj oblatak vrućine i uz nemirenosti moje utrobe bio daleko, daleko iza nas, s obzirom na to da je u međuvremenu pristiglo petnaest aktivnih izvođača: spremnih publici izložiti sebe, svoja uvjerenja, svoj senzibilitet, svoj doprinos u osvještavanju nepravdi kojima su izvrgnuti građani Karlovca, bilo na osobnom, obiteljskom, poslovnom ili socijalnom planu od samovlastitih i/ili tudi tlačitelja.

Ulazak u dugu

Počeli smo, kao i obično u Karlovcu (sada već tradicionalno ili drugi puta za redom), ili – kao i uvijek kada Radionicu vode njezini zagrebački osnivači i moji učitelji (Nataša Govedić i Vili Matula): dugom, jednim krugom u kojem za početak kazujemo što ćemo raditi, a odmah potom ustajemo bez milosti i krećemo se; govorimo za početak sebi ne razumljive pokrete i riječi, od, na primjer, pridjeva koji opisuje našu dobru osobinu i počinje početnim slovom našeg imena, do šetnje scenom i disanja, usmjeravajući pažnju na jednu, pa na drugu nosnicu. Čudne igre se smjenjuju, težak je glumački život u Boalovu kazalištu, bole noge i ruke i svi mišići od vježbi... Snažnim procesom stvaranja opisuju izvođači onaj trenutak kreiranja skulptura/slika kada prvo svatko izražava svoje osjećaje sreće, patnje, zatim ljutnje, povrijedjenosti i pobjede, a zatim pušta da taj osjećaj stvori skulpturu od našeg kompletnog tijela, kako bismo izrazili prema van što unutra osjećamo. Odmah nakon slijedi ključni trenutak stvaralačkog procesa, na kraju prvog dana Radionice, kada smo već otvorili psihološke granice za sebe i druge, i kada smo umorni pa je vlastita cenzura manja, a s njom i vlastite barijere. Unutarnje barijere, uostalom, čine neke od naših najvećih tlačitelja. Taj ključni trenutak omogućava da se svaki sudionik sjeti situacije koja ga u zadnje vrijeme uznemiruje, plaši, ljuti, u kojoj je prepoznala/o da netko nekoga povređuje ili da je

**Sada nekako
počinjem shvaćati
značenje rečenice
koja mi je,
priznajem,
frazerski zvučala:
čini dobro da bi se
osjećala/osjećao
dobro. A to
“dobro” je
nerijetko tako
malo – na primjer,
“samo” saslušati
nečije mišljenje...**

lačenog. Izvođači svjedoče da je jako teško dva puta odigrati isti prizor bez riječi, teško je obuzdati se i komunicirati u živoj gesti i “negovorenju”, komunicirati samo tijelom, ali zato kad jednom progovore, početna zabrana verbalnog jezika ima i te kako pozitivne posljedice. Upravo ona izvođačima najviše pomaže u sazrijevanju scene, definiranju problema i izgradnji lika.

Karlovačke teme

Prva tema koju su iznjedrili izvođači karlovačke Radionice ticala se maltretiranja mlade kobalice – dijelom od pijanih gostiju koji traže svakojake usluge i izlaski s njima nakon radnog vremena, a većim dijelom od vlasnice kafića, koja ima – ili misli da ima – svu moć nad mlađom zaposlenicom. Druga tema, koja je tijekom izvedbe izbila u prvi plan, ticala se lezbiske ljubavi i reakcije roditelja na tu spoznaju, uz podršku brata, nešto mlađeg, takoder studenta, sestri lezbijki, te ispitivanje odnosa prema kćer-

netko tom situacijom potlačen, te pokušava dozvati u svoj um i tijelo tu konkretnu situaciju, izraziti osjećaje ili tlačitelja ili pot-

kinoj partnerici. Na kraju, građani su reagirali i na nepravedno uručivanje otkaza solidnoj radnici u maloj privatnoj tvrtki, inače

potez dopušten aktualnim hrvatskim zakonima. Pod izlikom nejasnog “nezadovoljstva” djevojčinim radom, mlađahni gazda prikriva kako mu se zapravo sviđa mlada i lijepa koketna djevojka, ali ne i njezino seksualno odbijanje.

Zadovoljni nađenim mogućim izlazima iz prve situacije, kako u odnosu s gostima, tako i u načinu na koji se može djelovati na gazdaricu, primjerice putem građanske solidarnosti kao najjačeg aduta, Karlovačani su pokazali još jednom svoj vlastiti senzibilitet, humanost, spremnost na pomoć i nikada zaboravljenu ljudskost (ma koliko se između sebe naoko prepucavali i tračali). Drugu scenu, ženski homoseksualizam, vodile su Zineta Alibegić i Josipa Lulić. Karlovačani su počeli polemizirati o normalnosti i nenormalnosti lezbijskog, a zatim sugestijom jednog od izvođača koji je bio u publici, kao i jednog dijela publike, sve je vraćeno na razrješavanje odnosa kćer-roditelji, na prihvatanje kćeri, ne nužno i lezbijskog. Zaključeno je da kćer zasluzuje poštovanje kao osoba, samim time zaslužuje i poštivanje njezina seksualnog izbora te neosuđivanje i neistjerivanje iz obitelji. Zanimljivo da je publika sugerirala proradijanje vlastita osjećaja neuspješnosti i liku roditelja i liku kćeri, putem medusobnog razgovora i razgovora s psihologom.

Treća scena, nakon stanke, a publika nije otišla, na čudjenje voditeljice i Jokera/medijatora u trećoj sceni, Milana Bijelića, govorila je o nepravednom otkazu koji naši zakoni dopuštaju. Ljudi su se jako angažirali, brojna rješenja smo svi zajedno tražili, ali nije bilo nađeno niti jedno koje bi dovelo barem do malog klika u tlačitelju. Pobjedila su samo dugoročna rješenja putem suda. Nakon objavljenog kraja, jedan je dio publike ostao, približio se sceni i tražio da još malo igraju zadnju scenu; još jednom osjetivši potrebu preispitati situaciju. Zaključili smo da je to stvarno stanje u našoj zemlji kada nismo našli resurse u nama koji bi barem nakratko doveli do promjene ponašanja tlačitelja ili ga barem zamislili nad uručenim, nepravednim otkazom. Čini se da je to područje na kojem valja istraživati resurse pomoći, samopomoći i pravne regulacije.

Karlovačka publika

Još jednom, iznimno sam ponosna na Karlovačane, na Karlovačanke, koji i koje su pokazale spremnost i zrelost te ljudsku angažiranost u želji za rješavanjem osobnih sudbina u našem okružju. Rekla bih da je publika Radionice bila više nego dobrom namjerna, pljeskom pozdravljajući sve što joj se svijedjelo i s čime se slagala, a također i sve koji su uložili trud u stvaranje i razrješavanje ovih dubokih naših problema. Svi izvođači su, ali svi redom, ponaosob, zamijećeni kao iznimno uspješni i uvjerljivi u ovim scenama. Navodim njihova imena: Josipa Lulić, Ivana Francisković, Miroslav Jakšić, Gordan Rujević, Zvonimir Milčić, Nataša Vojnović, Elvira Kovač, Branko Popijač, Mirjana Bašić, Milan Bijelić, Bruno Vojvodić, Predrag Brkić, Zineta Alibegić, Štefica Ljubić, Dragan Mlinarac. Radionica okuplja jezgru iznimno pozitivnih i senzibilnih ljudi, koji su spremni učiti i uključivati se u sve pore i procese Boalova teatra, zbog čega se na Radionicama stvara klima koja budi zajedništvo, povjerenje i suradnju, a ne natjecanje. Još nešto: druženje s publikom do kasno u noć još je jedna specifičnost ovog tipa zajedničke igre, gotovo nezamisliva u konvencionalnom teatru.

Novi susret Riječana s Boalovim teatrom

Rijeka, veliki lučki grad, u očima gore potpisane spisateljice ovih brojnih redaka, oduševila je u prvom redu iznimno uspješnom suradnjom s mlađim ljudima, njih trinaest, u dobi od 17 do 28 godina, koji su došli pripremiti scene za izvedbu Radionice kulturalne konfrontacije, pod vodstvom Nebojša Zelića, Zinete Alibegić i moje malenkosti. Nebojša se pokazao kao izvrstan Joker, “mekan” i senzibilan u odnosu na publiku, vrlo topao i pažljiv, a istodobno mlađenački duhovit. Nije stoga čudno što je riječka publika s oduševljenjem pratila izvedbu dviju scena – jedne muškog homoseksualizma, u kojoj je građanska solidarnost profunkcionirala kao pritisak na gazdaricu kafića da popusti i prihvati homoseksualce kao svoje ravnopravne goste, te drugu scenu obiteljskog nasilja, koje je riječku publiku uzburkalo daleko jače od scene homoseksualnosti. Vrlo tešku scenu nasilja publika je nastojala riješiti svim dopuštenim i nedopuštenim sredstvima, ali pokazalo se da je nasilje katkad strašno, upravo prijeteće “žilavo”. Ova je scena nadalje potvrdila kako procesi stvaranja scena prema Boalovoj metodi u poznata nam tri grada – Zagrebu, Karlovcu i Rijeci – imaju slične probleme. Svaki od ovih gradova terapeutski se mučio i muči sa scenama obiteljskog nasilja, što spisateljicu ovih redaka i veseli i rastužuje. Veseli, jer se o obiteljskom nasilju na sceni progovara jasnom porukom – to nije u redu, ništa (nikakva trauma) nikoga ne opravdava da čini nasilje u obitelji. Važnom mi se čini još jedna poruka: poruka primarnih odgovornosti odraslih članova obitelji, koji dakako i sami trpe nasilje, ali u njega uključuju i djecu. Iako tlačeni, odrasli članovi obitelji imaju odgovornost za djecu koja nemaju ni zrelosti ni načina zaštiti se od odraslih čla-

nova obitelji, iako se upravo to od djece na izvedbi Radionice u Rijeci (po mome mišljenju nepravedno) tražilo. Malo je spisateljica ovih redaka, inače diplomiранa psihologinja, ostala zatečena činjenicom da riječka publika nije odmah prepoznala da nema prava tražiti od petnaestogodišnjaka da “zaštićuje majku”, niti ga zadržavati u sobi gdje otac dolazi i počinje emocionalno zlostavljanje, a upitno je koliko to isto možemo tražiti i od osamnaestogodišnjaka. Istina je da se u obiteljima doista događa da djeca štite roditelje ili se brinu za njih, ali TO SE NE SMIJE DOGAĐATI, jer takva uloga doživotno opterećuje ono dijete koje je ponešće. Mi, odrasli, moramo ojačati sebe kako bismo rasteretili djecu, a to nije samo stav struke, nego i stvar one istinske, dublike ljudskosti. Čini se da treba i da je dobro raditi scene obiteljskog nasilja, ne samo fizičkog nego i verbalnog, emocionalnog, u slojevitim prikazima, sve kompleksnije, kako bi se osvijestili mehanizmi koji nas znaju toliko zavarati da lako i sami postanemo tlačitelji. Zaključimo: skupina mlađih i hrabrih Riječana, koji su ponovo fascinirali izvedbom, svi redom, zaista svi redom, iskazala je golemu mlađenačku energiju. Publika je također pokazala veliku snagu pokretanja mnogih pitanja, brzih promjena i ulazaka u scenu, ali ono što nam je možda nedostajalo ticalo se ozbiljnijeg preispitivanja odraslih sudionika izvedbe, posebno u sceni s obiteljskim nasiljem. Taj “zabrinuti” pogled zrelijih gledatelja važan nam je, primjerice, za dobivanje osjećaja sigurnosti kad je u pitanju briga za maloljetne, dakle prijeko nam je potreban u gledalištu i na pozornici.

Gdje je Boalovo kazalište?

Boalovo kazalište nije samo na sceni. Sve ono što se događa u kreativnom procesu stvaranja scena, koji često nije ni lagan ni nježan, sve što se događa između ljudi koji si počinju posvećivati istinsku pažnju i brigu, oplemenjuje svakoga od nas, a samim time i našu mikrosredinu. I sada nekako počinjem shvaćati značenje rečenice koja mi je, priznajem, frazerski zvučala: čini dobro da bi se osjećala/osjećao dobro. To “dobro” je nerijetko tako malo, kao, na primjer, “samo” zaista čuti ili saslušati nečije mišljenje ili pitati nekoga za njegovo mišljenje, osjećaje ili uvjerenje bez osuđivanja, s dječjom znatiželjom odakle je netko stvorio baš takvu cijelinu. A to nas čini tolerantnijima, što ne znači odstupati od svog svjetonazora, nego ga otvoriti i vidjeti što će se njim događati: možda će se mijenjati, možda ne, u tome je ljeputa. U otvorenosti koja sve manje plasi. □

Zahvaljujemo Ljerki Lacković, ravnateljici karlovačkog Zorin Doma, ili karlovačkog gradskog kazališta, koja je s punim povjerenjem otvorila svoju instituciju Radionici kulturne konfrontacije. Takoder zahvaljujemo Sandri Bistričić Kolonić, voditeljici RI-CENTRA, koja je incirala novu izvedbu riječke Radionice kulturne konfrontacije. □

Krevet za Šoljana

Šoljan strastveno bira opasnu stazu oblikovanja predloška stihom vrlo slobodnog sroka, ali i sarkastičnim parafrazama Lorce ili Shakespearea, driblejući njihovim antologijskim lirizmima u novim suzvučjima

Uz premijeru Šoljanove *Romance o tri ljubavi* u varaždinskom HNK; režija Borna Baletić

Robertino Bartolec

Poznato je da za literarni opus autora drame *Romanca o tri ljubavi* ta sentimentalna farsa (kako stoji u podnaslovu) predstavlja iznenadujući iskorak. Antun Šoljan je svoj cijeli radni vijek proveo kao pisac koji odražava senzibilitet, ideje i duhovne težnje posredovanjem angažiranog pristupa bitnim problemima svojega naraštaja. Odabrani metier kritika mu je već zarana uočila i priznala, tako da i bard polemičkog kritičarskog pristupa, Veselko Tenžera, osvrt o Šoljanovoj prozi *Deset kratkih priča za moju generaciju* zaključuje crticom da je "tragično kad jedan pisac ne baca rukavicu vremenu u kojem živi i postaje pisac samo za biblioteke...", jasno nudeći i ostalima autoban slične spisateljske afirmacije, pa makar i disidentskog statusa.

Junaci Šoljanove ulice

Zasigurno jedan od najsvestranijih hrvatskih književnika druge polovice dvadesetog stoljeća, a važnost njegove uloge u povijesti suvremene hrvatske književnosti prelazi samu neuputnu umjetničku vrijednost njegovih knjiga, pasionirano se bavi relacijom pojedinac-nadindividuelni autoriteti; prije svega odnosom prema autoritetima koji predstavljaju birokratski duh temeljen na totalitarnoj ideologiji i svjetonazoru. Šoljan odabire analizu dekadencije vlastite generacije, koju smatra produkтом određene povijesti, u vrijeme kada je sudbinski i epohalno sude na vlast još samosvjesna, napumpana postrevolucionarnim zanosom, samouvjerenom, ozbiljno očekujući i od stvaratelja poduiranje te optimistične vizije. Ipak, ne pokušavajući prikriti da se njegovo pisanje zbiva u svijetu u kojem je politika usud, on odabi svirati ditirambe režimu i odudara ne samo tematikom, i stilizam obrade je apartan, jer njegovi junaci nisu tek godinama i dozom malodušnosti za "aktivnu obnovu i izgradnju" različiti od ostalih likova glavnine tadašnjih pisaca. Između ostalog, oni su gradanskog habitusa, komuniciraju živim kolokvijalnim urbanim govorom, skoro oblikova-

nim slengom što otkriva "asfaltno" podrijetlo, odnosno, političkom alegorijom, prostornim korelativima i osobitošću vreme-

rea, driblejući njihovim antologijskim lirizmima u novim suzvučjima. Tako da je uvijek smisleno odlučiti oprobati odzvuke

dašnjim odrednicama, jer pukoj povijesnoj rekonstrukciji zapravo i ne smije biti mesta na suvremenoj pozornici. Nadalje, igrom scenografa-kostimografa htjelo se pronaći lepršavi spoj s glumačkim udjelom u predstavi, jer je Šoljanu upravo lepršavošću uspjelo cijeloviti spojiti neke pri-

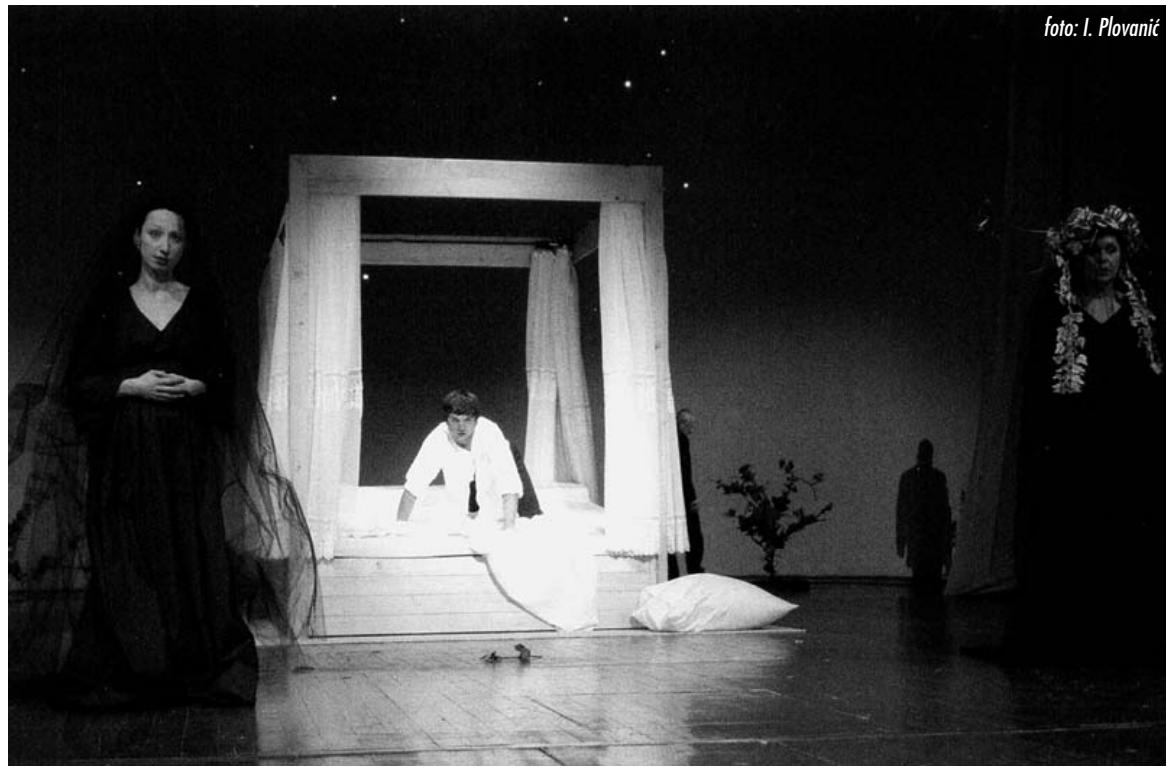
zornice koja je postala nekim sasvim realnim "pribježištem" (poglavitno za Službenicu – Sunčana Zelenika Konjević), a kasnije i "grobom". Istodobno, Baletić je odlučio izvesti Šoljanovu farsu ne držeći se tvrdokorno na njezinoj tematskoj povezanosti s bitnim motivima zbivanja, nego kušajući unutar njezinih tipologičkih odrednica pronaći korelate za dopunska karakterologiska objašnjenja glavnih junaka.

Ritam groteske

Sudionicima briše posljednje terminološke naznake srednjovjekovnog moraliteta, dajući im doista dimenzije izvan i iznad vremenskih likova. Otuda u glumi česta grotesknost gestike, naglašena igra na prosceniju mananjem usmjerenim izravno na gledatelja (Vitez – Vicko Bilandžić, koji je nakon početnih nespretnosti s mačem, kako igra odmiče, nešto sigurniji – u jednom trenutku s Kapelanom – Tomislav Lipljin – komunicira iz lože, s koje zatim atletski skače na pozornicu), opora kostimska akcentuacija što briše prijašnja obilježja pridajući nove značajke: Vitez se u drugom dijelu ne skida iz noćne košulje, debljavući poruku aktivnog erosa koji prelazi iz ugode u muku, a Gospa i Službenica u završnici bijele halje mijenjaju pogrebnički crnom kreacijom. Tako da nije preveliko iznenadenje kada se, dakako, hermetičnost prostora u potpunosti kida i odlazi u golemo zvjezdano prostranstvo u trenutku Vitezova, objektivno po vlastitoj volji, nestajanja s poprišta u "vlažnim plahtama" što ga gutaju u pravom smislu riječi. Ova interpretacija čini se možda najdosljednije provedenom redateljskom zamisli u predstavi i tvori unutar zbivanja skladan i zatvoren luk što se nameće jasnim značenjem svoga smisla. I tu nekako pozitivan dojam prestaje. Da, u režiji Borne Baletića *Romanca o tri ljubavi* jest predstava koja po mnogim značajkama može ponijeti laskavi epitet suvremenog pristupa poetskoj strukturi Šoljanova dramskog iskoraka (s tim u vezi, izostala su trubadurska intermezza u kojima Vitez precizno pjevašeći poentira zbijano, valjda, za moderno promišljanje to je previše trivijalno). Ali, krećući se podosta u okvirima "produhovljenog", kadikada i poetički zamjetljivog scenskog realizma, njegova je izvedba tek uz vidljive napore otkrivala onaj treperavi, šarmantni, dovitljivi fluid Šoljanovskog dramaturgijskog pristupa što je tako lucidno anticipirao ljubavno-erotička opredjeljenja aktera. Ili, sve je u *Romanci* u ishodištu i u krajnjem dometu literarno. A između poznatih i odveć jasnih nakanu od slavnih prvih stihova Gospe (Cijeli je ovaj dvorac grobnica u kojoj tratim dane, sama kao prst il tek u društvu sa svojim... prstima) i scenske prakse koja je nakanu nastojala dokazati, raskorak na pozornici bijaše očit.

Štemerijada

Kako još jednom naglašavam da je Šoljan s *Romancom* tražio azil od "ozbiljnog", a to će reći od "antipatičnog" (na kraju kraljeva, ta farsa ima formu u kojoj čak i smrt jamči nadu i iskupljenje), čudi toliko neprekivena

Kako je Šoljan s Romancom tražio azil od "ozbiljnog", a to će reći od "antipatičnog", čudi toliko neprekivena koncentrata apriorne i osobito njegovane antipatičnosti ključnih likova Gospe i Viteza u Baletićevoj režiji

tematskih određenja *Romance o tri ljubavi*, a potom istražiti mogućnosti nekih redateljskih uobičavanja, te glumačkih premisljavanja o značenju dramatičareve riječi i vrijednosti njezine refleksije u pojedinim interpretacionim oblijkima.

Baletićeva konstrukcija

Varaždinski HNK je režiju Šoljanove povijesne freske duhovitih estetičkih opredjeljenja povjerio Borna Baletiću (zanimljivo je da umjetnička veza Varaždin-Šoljan seže sve do 1957., naime, tada je Miljenko Stančić napravio ovitak za knjigu pjesama *Izvan fokusa*). Scenski okvir je Željka Zorica, kostimi Tonči Vladislavića, dok je scensku glazbu potpisao Davor Bobić (istina, previše *pompfinebr* ugodaja). Navodim ove redateljeve suradnike već u početku s obzirom na to da pristojno sudjeluju u oblikovanju predstave, građenju stilskog identiteta, podređujući se temeljnoj Baletićevoj namisli koja vrlo čvrsto ubličuje dramaturgijski i vizualno čitav dramski zaplet. Redatelju je prvenstveno da blago podcrtava svedrensku konstantu koja bi trebala tijekom predstave izgubiti povijesne attribute i vinuti se do simbolskih uopćavanja (iskaću *Leningrad Cowboys* špic-papci, Vitezov *heavy metal* kostim i posebno *bed of roses* zaključna scena posljednji put videna u – hm, video klijenu pop zvjezdu kojoj će ime iz bontona ispustiti). Što je bilo i u uskoj svezbi s raspodjelom rola, jednim od bitnih polazišta ovakvog tumačenja teksta, s kojom se iskušavalо značenje drame u sa-

zore i prilagoditi glumačku igru mehanici scenskih promjena. Baš zato niz je dijelova predstave igran tako da su sudionici zbivanja na prizorište ulazili čvrstih nakanu i brzih reakcija, spremni za igru i protuigru, za sučeljavanje sa suigračima, gotovo ulijetajući na pozornicu puni naboga i unutarne dinamike (posebno angažirano Ljiljana Bogojević u ulozi Gospe, koja je gradila svoj lik prilično neurotičnim zauzimanjem scenskog mesta, pa je na taj način, srećom rijetko, ritmička slika predstave pokazivala neujednačene amplitude što glasovnim mogućnostima stvarahu nepotrebno dizanje adrenalina u pozornosti gledališta i kad tome apsolutno nije bilo potkrijepje u tekstu). Dakle, čitavo je prizorište, bez mnogo ambijetalnih pojedinosti i simbolnih ozнакa-topografiskih začina (tek "vrtovi" ruža), u Baletić-Zorica viziji zapravo omedeno krevetom masivne konstrukcije. Drugim riječima, vrlo neposredno predviđaju ikonografiju i ozračje. U jednom jezgrovitom protkanom postupku daje se uvid u sve što je po redatelju potrebno za fabulu i zaplet te upoznavanje likova. Nastalo je sve datosti životnoga svakodnevlja junaka svesti na podatak, jasno nam se pokazuje zatvorenost, svojevrsna ograničenost na koju su sudionici zbivaju osuđeni, proždirući se pogledima, putenim nakanama i mislima u svijetu čije mede znače i ujedno granice njihovih egzistencija. Iako se na taj način nije glumačku igru primoralo na doslovnost okoliša, omogućilo se upiranje o pojedinu točku po-

konzentrična apriorne i osobito njegovane antipatičnosti ključnih likova Gospe i Vitez. Prva je kod Šoljana mazna, istančana *lady* koja pridobiva za svoju čud, a ovdje otjelovljenje osobe na koju se stresete kad samo pomislite na nju: napasna, nepredvidiva, više, zajedljiva šiparica neočekivano skokovita (podsjećam da Šoljan osnovnu razliku između Gospe i Službenice karakterizira time što je ona gotovo rafinirano duhovna, a ne prizemno zemaljska komponenta ljubavnog odnosa). Ovaj je drugi zamišljen dendiziran napudranim bonvivanom što uz svjetlo svijeće pjeva uz lutnju, kojem je od mača i rata u Palestini sve draže, kako kaže, u glavnom zato okolo šalabazam. A tu imamo nadurenog prodigij mača igrača (bez lutnje ali zato s čeličnim bodežima po kostimu, i kad se takav štemer pojavi, u Romanci Šoljanovski zamišljen odnos riječ-kostim nije ono što bi stvarno trebalo da bude: stih je ono na čemu kostim stoji, zbog čega kostim uostalom i postoji) koji se balavo neotmijeno gosti za stolom, karikaturalno izobličeno i gegovski pretjerano *highlander* mačetinom udara po istom, te se ubrzo po daskama valja samo u torzu i tajicama. Tako poznati dijalog njega i Gospe (Vitez: *Ja nudim vam svoj mač/Gospa: Veliki Aleksandre, je l' vam i mač velik?*/Vitez: *U vašoj službi, čvrst je kao čelik.*) dobiva atribute isječka iz hardcore-b produkcije.

Naravno da ima u Šoljanovom poigravanju erotskom temom i gradom pokoja masna primisao ili izlet u aluziju i smjeliju metaforu (Vitez: *Nakon cijele lude noći ljubavne u kojoj se ni malo niste štedjeli, već ste na čekić uz-vračali nakonjem...*), no korištenje gotovo arhetipski blasfemičnih slika suvišno je (nevjerljivo pubertetski "džepni-frojd" zamišljen prizor u kojem Službenica miluje vlastitom kosom vrh mača simbolizirajući koitus), jer gradevni materijal za njegovu dramsku priču u slobodnu stihu kojom je želio ispravljati do-gadaj iz doba križarskih ratova – vedra komika je. A ne parcela napuhane frustriranosti. Pomalo skicozno zadržava se niz lagano osjenčanih likova gotovo rubnih prikaza bez suštinskog dramaturgijskog kompleksa. Stih kod nervčik/kolerično shvaćene Gospe više nije duhovita ukrasa, ironičan začin grotesknog obreata. Često nasilno traži ritam ili rimu, dvojbeno žonglira jezičnim varijantama ili dijalektalnim posebnostima; nepotrebno je podrugljiva kad joj nađe pokoja sočna retorička figura. Nedostaje autorova pompoznost u gracioznosti totaliteta da je stih norma udvorna ponašanja i forma scenske komunikacije. Trčkara pozornicom, šeretski se nastoji uvući publici, ali ni blizu ne kontaktirajući tekstrom naznačeno. Jednostavno ne nastoji istaknuti lirske crte u svojoj očajnoj čežnji za tjelesnim dodirom, pa čak ni na mjestu stiliziranog Šoljanova nijansiranja u negovaranju Kapelana da joj se preda ključ za pojas nevinosti. Nai-me, pisac u tekstu sugerira da *Gospa prihvata ključ dostojanstveno*, dok je u predstavi Gospa na podu i sve djeluje kao da psić hvata kost, i možda se tu najbolje opipava udaljenost vizija. Stih se ne nastoji učiniti tečnim govornim materijalom, gradom što

kroz svoje klasične oblike može zazvučati svakodnevno.

Glas ptice

Očito redatelj ne teži temelje scenskoj igri pronaći u piševoj okretnosti na Peru. Tu se nadigrava "serioznom" znojavo herojskim mač tiradama i hladnim vagina monolozima. Hod očito smanjuje i stavljačući. A tema Šoljanova dramaleta je na rubu anegdote i duhovite dvorske pripovijesti s rolam lišenim nekih dubljih rasprava osim problema na sentimentalno-erotičkom području. Uzgred, bez obzira na "modernost", apsolutno nikakve provokativne fizičke prisnosti aktera na sceni nema! U takvoj konstellaciji, približavanje Vitezove Don Juan poze vrelisu iz kojeg se kafi status "Idealista" pomoću nekoliko oniričnih "šetnji" lju-

samo onako prijeđe, zato ih razvlači preko mjere importantnosti. Ipak, dostojanstveni značaj Vitezu, koji očito nije bio rođen da ostane zatrt u maloj i sitnoj sredini zamka, Bilandžić potvrđuje izuzetnim prirođenim temperamentom – u času kad uviđa vlastiti poraz i slom sviju tlapnjem u završnom prizoru, gdje djeluje dovoljno uvjerljivo.

Zelenika i Lipljin

Također, *police verso* cjelo-kupna priredba generalno ne zaslužuje zbog Sunčane Zelenike Konjević i Tomislava Lipljina. Službenica bijaše obasjana plemenitom mirnoćom i jasnom odmjerenosti što je ovaj lik učinilo jednim od zanimljivijih otvorenja predstave. Interpretacija Sunčane Zelenike Konjević izazvala je spontano odobravanje na otvorenoj sceni, što je dokaz ne samo poštovanja prema ovoj iznimnoj glumici nego i dokaz njezine snage, umjetničke siline i nadahnuća kojim je svojoj Službenici podarila treperavu krhkost što teško odolijeva onom teretu odgovornosti što će je snaći kad shvati da se laskavcu podleglo u potpunosti. Iako u Romanci na prvi pogled redom dominiraju Vitez, Gospa, Službenica, tek kad ugledamo Lipljina, komesa

nadziratelja regularnosti kockanja putenošću u zamku, dobivamo glumački poker *jakih* karti. Uvijek dobro raspoložen, sklon komici uz sočnu osornost, te lakonskim replikama, po opuštenosti i zračenju zadovoljstva otkačnosti neupitno čini demonstriranu adaptaciju osobitijom. On je jasnim iskazom svojih na-misli bio u pravom smislu riječi gospodar pozornice i svih onih što su njome kročili. Čvrstim glumačkog uranjanja u Šoljanove stihove, studiozno izrađene ges-te, ne odveć pretjerano ishitrene grimase (a ovdje se, slijedeći redatelja, lako može zapasti u manirizam i u ishitrenu preveličanost), znao je bljesnuti nepatvorenim iskrenošću. Štoviše, jedna Kapelanova crtka zacementirala je klopku naivnog redateljskog iščitavanja: *Ovo nije zamak, nego zamka.*

Otrov u medaljonu

Naposljetku, razumljivo je da će tek osobne sklonosti presuditi koliko je Baletičeva zaokupljenost novim variacijama i disperznim efektima dramaturgije prihvatljiva, a koliko nije. No, osnovno je da njegov dramaturški postupak ne rezultira poet-skom istinom koja je Šoljana inspirirala, a kako ćemo nazvati

oblik te strukture, pitanje je formalističke prirode koje je u procesu valoriziranja potpuno nevažno. Zahvaljujući majstorstvu Šoljanove riječi – s kojom ispara-va svojevrsna dramaturgijska shematičnost, jer se u njega kao po pravilu izmjenjuju četiri oso-be u određenim intervalima i međusobnim razgovorima, tako da u tim jednoznačnim scenskim si-tuacijama razbacivanjem postaje raznovrsnost redateljskih rješe-nja – kreira se cjelina kojoj se apotekarski malo može dodati ili oduzeti, cjelina koja diktira svoj specifičan ritam, u autorovoj dramaturgiji do tada nepoznat! Jednostavno se ne može zamena-riti ključno: Šoljanu *Romanc o tri ljubavi* nije bilo ni do kakvih ozbiljnih raspredanja, tog glavnog stožera njegovih ranijih dramskih tvorbi. Htio je demon-strirati da zna biti duhovit i do-padljiv, da umije podariti lepršavu razonodu, čak i onda kada sakrije ironičke primisli ili se rezervira od možebitna morbidna ujeda (šifra: otrov u medaljonu). Zacrtalo se zabaviti i to dobro zabaviti. Stoga se dobromanjeno valja upitati, čemu majstor-stvo, zbog čega razbacati stihove, kada se od dizanja do sruš-tanja zastora nijedanput u publici ne čuje smijeh...

Bez obzira na "modernost", absolutno nikakve provokativne fizičke prisnosti aktera na sceni nema

bavne trojke oko kreveta poništava mnogo više doživljajnih vrijednosti nego što ih uspostavlja. Uostalom, i autoru je kristalizacija mogućnosti da se ne živi samo od ljubavi i da se treba nepokolebiti biti uvjeren da ni po koju cijenu svoj osobni izbor ne treba pretvarati u nasladu, kako za sebe tako i za druge, predstavlja hod po trnju, te cizelirano koristi imaginacijski rekvizit (*pticu*) i retoričku ekshibiciju: *Ovakvo ćemo ovdje istrunuti, u memli zadovoljstva koje srećom smatramo, ne napravivši ništa. Čujete li?* (Kapelan) *Pa vi ste mi i sami o tome govorili-da ima nešto veće, dalje, važnije-da čovjek raste s višim ciljevima, zar sada ne čujete pticu?* Jer, naravski, Šoljan se i na svoj račun želi našaliti, ako odbacimo sirovo faktografsko ruho, konstruirati asocijaciju na sve one osobne umjetničke monumentalno donkihotske društvene ambicije koje se svakodnevno lome i nestaju u borbi sa životom. Stoga je fantazmagorično snovito i zamagljeno udaljavanje od slike svijeta svedenog na donji dio tijela nesporazum nesnažanja ili nemogućnosti čitanja autorova suptilnog nepovjerenja u romantičnost nekog unutarnjeg opredjeljenja. Vitezova polako sarkastično naglašena rascijapljenost, bolećivo rezignirana razapetost dužnostima i osjećajima, figurativnu prepoznatljivost i elokventnu sveprisutnost u dobroj mjeri gubi. Premda će se redatelj držati fabule, trpijet će je samo kao podsjetnik na izvorni rukopis. Time fabula gubi čari uzbudljiva tijeka, te zaigra ulogu lijenoga vola za vuču kojemu je dan teški zadatak da predstavu ipak nekako dovoće do nepredalekog kraja. Baletičeve viđenje poljuljat će maštopoticajne i duhovite prizore iz izvornika jer će potonje izobličiti. Misli se, ove je on (sa svojim suradnicima: Bogojević je asistentica redatelja) s mnogo elana smislio a da bi mogao dopustiti da se preko njih

knjižaratamaris
TAMARIS Trg bana Jelačića 3; 10000 Zagreb Tel. 01/4882-680 Fax. 01/4882-681

Sretan Božić i Nova godina

Trebate knjigu koju nemamo?

Naručite telefonom 01/4882-680 ili e-poštom: bookshop@tamaris.hr

Radno vrijeme:
ponedjeljak - subota 9 - 21
nedjelja 10 - 13

Donosiocu kupona odobravamo popust od 10%.
10%
"Zarez" br. 94
Knjige na akciji nisu uračunate u popust.

Cyber-autonomne zone

Zbornik s lošim predgovorom i tekstovima nejednake kvalitete koji se često bave zastarjelim temama vezanima uz Internet, ipak daje relevantan i zanimljiv uvid u neka od glavnih pitanja kulture Interneta

Rob Shields ur., Kulture Interneta: virtualni prostori, stvarne povijesti i živuća tijela; Prijevod Neven Dužanec; Naklada Jesenski i Turk; Zagreb, 2001.

Katarina Peović Vuković

Zbornik *Kulture Interneta* izšao je u izdanju nakladnika koji se može pohvaliti sustavnim objavljanjem naslova iz područja kulturoloških istraživanja novih medija. Tek nekoliko mjeseci ranije Jesenski i Turk je izdao odličan zbornik *Kiberprostor, kibertijela, cyberpunk*, a u njihovoj biblioteci *Znanost u džepu* objavljen je i niz manje ili više zahtjevnih tekstova na tu temu. Primjerice, popularni teorijski pregledi *Marshall McLuhan i virtualnost i Baudrillard i milenij* Christophera Horrocks ili zahtjevna knjiga domaće autorice Nadežde Čačinović *Doba slika u teoriji mediologije*.

Znanstveni radovi koji proučavaju narastajuće svjetove Interneta u nas su rijetki, a njihova je pojava isprva bila vezana isključivo uz periodiku. Kulturni kulturni magazin *Arkzin* jedan je od pionira ključnih tema devedesetih, među kojima su i cyber-teorija i umjetnost. Nažalost, domaća ih je institucionalna teorija do danas uspjela potpuno ili djelomično ignorirati. Znanstveni časopisi *Republika* i *Književna smotra* rijetki su akademski prostori koji su svoje stranice otvarali suvremenoj teoriji iako je nisu i pounutri. Riječ je o sporadičnom objavljanju tekstova mladih teoretičara. Tako je broj 114. *Književne smotre* iz 1999., koji je kao gostujući urednik priredio Zoran Roško, posvećen cyber-kulturi i sadrži najsustavniju postojeću bibliografiju, kao i prijevode nekih od najrelevantnijih tekstova iz područja filozofskih, socioloških i kulturoloških istraživanja Interneta. Cyber-teoriju sporadično objavljaju i časopisi *Quorum*, *Libra Libera* i *Godine Nove*.

Broj knjiga koje se bave navezenom problematikom još je neznačajniji, riječ je isključivo o

prijevodima stranih autora. Najstariji je zbornik *Cyberfeminizam*, objavljen 1999. koji je uredio Igor Marković, a slijedi nave-

Tekst Leslie Regan Shade *Ima li slobode govora na Mreži? cenzura u globalnoj informacijskoj strukturi* problematizira slučajeve zat-

pojavu igara, nasilja i seksualnosti na Mreži.

Ideja profanacije tehnologije provlači se gotovo kroz sve tekstove, jer je povijest tehnologije u svim njezinim segmentima određena činovima *simboličnog transfera naših želja na stroj*. Takva razvojna logika tehnologije osnovna je ideja i ponajboljem teksta, eseja Kena Hillisa *Geografija okta: tehnologije virtualne stvarnosti*. Hillis tvrdi da se ta logika temelji na zapadnjačkoj vjeri u vizualno, ljudskoj želji za transcendencijom tijela i željom za utjecajem moderne svijesti u veću cjelinu – planetarnu dušu koju je zadovoljavala ranja religija, sada nadomještена *Bogomstvom* (Paul Virilio).

Živuća tijela

Treće pitanje Shieldsova zbornika najjasniji je pokazatelj koliko su se rasprave vezane uz Internet promijenile u pet godina. Riječ je o tematici živućih tijela. Iako su se metafore *napanjstva tijela* kao nenastanjene školjke do danas očuvale, sve se rjeđe problematiziraju pitanja *anti-društvenosti* ili *otuđenosti* ljudi na Mreži. Tekstovi Katie Argyle i Roba Shiledsa, Heather Bromberg, te radne skupine Istražimo Internet, bave se tom problematikom. Ujedno je riječ i o najslabijim stranicama ove knjige. Riječ je o istraživanjima koja uglavnom koriste osobna iskustva bivanja na Internetu ili eventualno iskustva poznanika. Riječ je o studenima ili laicima (dio kolektiva Istražimo Internet) čiji su zaključci često upitni. Najradikalniji je primjer tekst Heather Bromberg: *Jesu li MUD-ovi zajednice?* identitet, pripadnost i svijest u virtualnim svjetovima, koji mijesha pojmove virtualne stvarnosti i kiberprostora.

No, ovaj je rad, kao i cijeli zbornik, vrlo teško analitički isčitati jer nismo sigurni koliko je nelogičnostima u tekstu pridonio loš prijevod. U navedenome tekstu prevoditelj je neodlučan u vezi s rodom Heather Bromberg, pa je u jednome trenutku predstavlja kao ženu, u drugome kao muškarca, u dalnjim tekstovima izraz *political correctness* se potpuno pogrešno prevodi kao *politička ispravnost*, a najlošiji su trenci opaske prevoditelja. Primjerice, definicija koja BBS-ove (Bulletin Board System) definira kao jednu od internetskih usluga, dok je upravo tekst u kojem se opaska nalazi primjer povijesne uloge BBS-a kao Mreže prije Interneta.

No, iako je riječ o lošem prijevodu, tekstovima nejednake kvalitete, kao i temama koje su na zalazu, *Kulture Interneta* u navedenim segmentima ipak neće zaslužiti neprolaznu ocjenu. Promatramo li Shieldsov zbornik u kontekstu domaće produkcije, najveći dio tekstova zadovoljiti će i kriterije stručnosti, zanimljivosti, pa i recentnosti. No, uvodnik priredivača domaćeg izdanja Pavla Schramadeja ne zadovoljava nijedan zamislivi para-

metar, a uz to predstavlja i klasičan primjer bavljenja novim medijima u hrvatskoj institucionalnoj znanosti.

Hrvatska strategija kulturnog razvijanja?

Riječ je o tekstu koji hrvatski *cyber-kulturni krajobraz* (pojam autora) ocrtava "nabacujući" niz fragmenata, potpuno neelaboriranih podataka i ocjena bez obrazloženja. Sljedeća rečenica je model kojim se u ovome tekstu opisuje hrvatska scena:...[već] niz godina je i u Hrvatskoj prisutno stvaralaštvo umjetnika alternative, net-kulturne orientacije.... koji svoje kontakte ostvaruju organiziranjem radionica i seminara s ciljem formuliranja eksperimentalne i ne-komercijalne upotrebe Interneta, uz promoviranje razmjene znanja, vještina, softwarea, pa čak i hardwarea.

Domaća novomedijska produkcija predstavljena je bez navođenja i jednog imena. Hrvatska likovna umjetnost na i u novim medijima predstavljena je trima rečenicama koje konstatiraju kako su *novi mediji podjednako pogodno područje za istraživanje umjetničke kreativnosti* i *bilo koje područje do sada*, «*odatak*» je jedino *interaktivnost i globalna dostupnost*, a postoje i web-sajtovi koji nude *participaciju u raznim umjetničkim aktivnostima i dogadjajima širom svijeta*.

No, sve postaje jasnije kad autor počinje navoditi strane primjere korištenja interaktivnosti medija na području umjetnosti – tu su najkomercijalnija Internet knjižara Amazon i pripovijetka Stevena Kinga čije je čitanje autor naplaćivao jedan američki dolar (?!).

Vjerojatno o ovome tekstu o *dogadjajima širom svijeta* ne bi trebalo trošiti previše riječi jer činjenica je da loš uvodnik dobroj knjizi neće bitno naškoditi (možete ga jednostavno ne pročitati). No, da je ovaj tekst paradigmatičan za današnje institucionalno kvazi-znanstveno bavljenje kulturom na novim medijima dokazuje činjenica kako je riječ o preradenoj verziji djela koje se pod nazivom *Nove komunikacijske strategije u kulturi* pojavljuje u hrvatskoj *Strategiji kulturnog razvijanja*.

Strategija je kapitalno djelo u izdanju Ministarstva kulture koje ocrtava smjernice hrvatske kulturne politike dvadeset i prvi stoljeća, čiji su autori eminentni stručnjaci iz svih područja hrvatske kulture. Alarmantna je činjenica da su ovi podaci zasad jedini nacionalni zastupnik čitave digitalne i digitalizirane umjetnosti u nas i nažalost jedine odrednice kulturne strategije razvoja toga sektora.

Zbornik *Kulture Interneta*, kao i izdavač Jesenski i Turk, podržavanjem takva nestručnog i «fušerskog» pristupa dobivaju negativne bodove. No, sigurni smo kako ovakve knjige neće postati standard dosad izvrsne izdavačke kuće. □

Ideja profanacije tehnologije provlači se gotovo kroz sve tekstove, jer je povijest tehnologije u svim njezinim segmentima određena činovima simboličnog transfera naših želja na stroj

Promatramo li Shieldsov zbornik u kontekstu domaće produkcije, najveći dio tekstova zadovoljiti će i kriterije stručnosti, zanimljivosti, pa i recentnosti. No, uvodnik priredivača domaćeg izdanja Pavla Schramadeja ne zadovoljava nijedan zamislivi para-

Shields u uvodniku ističe kako je zbornik *Kulture Interneta* mjesto tematiziranja Mreže ne samo kao globalne nego i kao *lokalne pojave* koju uvjek treba promatrati kroz vlastitu povijest. Tekst Andréa Lemosa *Labirint Minitela* tako sažima povijest francuske Mreže. U začecima izrazito centraliziran mrežni sustav prolazi kroz proces *profanacije svetog od strane objekta* kroz

KRITIKA

Tao psihanalize

U ovome pastišu filozofskog romana riječ je o autorovim idejama o psihologiji, proučenoj na samim njezinim počecima kada je bila vezana za ideje animalnog magnetizma, pa je autoru prvenstveno stalo do rekonstrukcije ideologema duha vremena i kritike prosvjetiteljske paradigmme u njezinu začetku

Peter Sloterdijk, Čarobno drvo; S njemačkoga prevela Štefica Martić; Biblioteka Demetra; Zagreb, 2001.

Siniša Nikolić

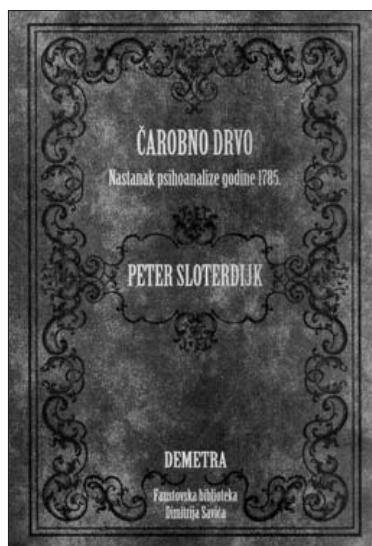
Filozofija i književnost imaju dugu tradiciju dinamičnih i reklo bi se napečitih odnosa. Iako su prvi filozofi, predsokratovci, pisali spjevove, već je "ozloglašeni" Platon potpisao smrtnu, filozofiju, presudu umjetnosti, pa tako i književnosti. Otada pa do danas filozofija je imala ambivalentan odnos prema književnosti; simpatija i netolerancija ciklički su se smjenjivali, kao i veliki filozofski sustavi. U novije su vrijeme Hegel i Nietzsche u tom pogledu dva antipoda. Dok je prvi, inspiriran Platonom navijestio sumrak umjetnosti, drugi je, nadahnut predsokratovcima, upričio njezino filozofisko uskršnje.

Od osamnaestog, filozofiskog stoljeća, do sredine dvadesetog, i pojave Jean-Paula Sartrea, odnos između romana i filozofije prije je bio odnos suradnje i harmonije negoli netrpeljivosti. Bilo da je riječ o Voltaireu, Diderotu, Rousseau ili Sartreju, koji su bili veliki filozofi, ali i značajni romanopisci, ili o Dostojevskome, Tolstoju, Thomasu Mannu, Hermanu Brochu, koji su bili veliki pisci, ali čija su djela bila inspiracija mnogim filozofima; ili o Lukacsu, Adornu, Benjaminu, Bergsonu i mnogim drugim "čistim" filozofima koji su uvažavali roman kao djelatnost komplementarnu filozofiji – uvijek je na djelu bio kreativan suodnos koji kao da je zaobilazila ona prvotna, nazovimo je *Platonova kob*.

Tu je tradiciju, krajem dvadesetog stoljeća nastavila i epoha postmoderne. Najpoznatiji romanopisac i u širem shvaćanju filozof tog doba bio je Umberto Eco, sa svojim *Imenom ruže* i *Foucaltovim klatnom*, kojima je zapravo postavio standarde postmodernog romana. No, jedan drugi književnik-filozof nije tako poznat u svojoj dvostrukosti.

Naša sadašnja 1785.

Peter Sloterdijk, cijenjeni, možda i najznačajniji njemački postmodernistički filozof, imao je kratkotrajnu pustolovinu s lijepom književnosti. Nije neobično da je tome vatrene ničancu i diplomiranim german-

U romanu nije riječ samo o ljekovitom stablu koje indicira magnetsku silu i omogućuje lakše liječenje, nego i o simboličkom stablu razgranatih ideologema koje omogućuju njihovo groteskno pojavljivanje

nistu, sljedbeniku, ali i kritičaru glasovite kritičke teorije, književnost bila bliska. Nakon objavljanja njegova dosad najcijenjenijeg filozofskog djela *Kritika ciničkog uma* 1983. godine, posvetio se pisanju-romana *Čarobno drvo*. Može se reći da je – za jednog ordinarnog filozofa pomalo čudno – njegovo glasovito filozofsko djelo bilo istodobno istraživačka priprema, ali i teorijski kontekst i inspiracija za pisanje romana.

Kao što je poznato, *Kritika ciničkog uma* bila je prije svega obuzeta kritikom prosvjetiteljstva, točnije onime što je od te koncepcije ostalo nakon dvjesto burnih godina, tijekom kojih je prosvjetiteljstvo bilo nosivom idejom svih pozitivnih intelektualnih snaga Zapada. Usmjerujući svoju pozornost na lik modernog cinika, koji je u svojoj biti antipod izvornome, grčko-makedonskom, Diogenu iz Sinope, Sloterdijk će simptome današnjeg intelektualnog konformizma, lutanja, dezorientacije i duhovne kapitulacije pronaći već u samom začetku ove velike priповijesti – u predjakobinskom razdoblju feudalne Francuske.

Zato je i radnja romana smještena u godinu 1785., sam vrhunac epohe prosvjetiteljstva. Već u *Prosloru* autor će jasno razotkriti svoje namjere – povjesna su kostimografija i dogadjaji kon-

tekst samo dobra prigoda za propitivanje pojava koje su sasvim suvremene. Riječ je o život povišest ugrađenoj u sadašnjost, stoga o samoj kvintisenciji sadašnjosti. Znamo li da je roman objavljen 1985. godine, paralele su više nego jasne.

Animalni magnetizam i psihanaliza

Ovaj otvoreni spisateljski garađ autor će pojačati i gomilanjem

Sloterdijk iznosi prolegomenu za jednu buduću psihologiju koja će nastati na razvalinama stare građanske civilizacije i biti sposobna ostvariti utopiju realne slobode. Duša bi u tom kontekstu bila čin bitka što iskri kroz nečije prazno tijelo bez iluzije o vlastitu subjektivitetu, čime bi se ostvario razvitak u višu i svjesniju produkciju

podnaslova – *Nastanak psihanalize i Epski pokušaj uz filozofiju psihologije*. Iako sam naslov time gubi na snazi, podnaslovi upućuju na osnovnu intenciju autora – na danas manje poznatoj povijesnoj sudbini tzv. animalnog magnetizma i njegova utemeljitelja, njemačkog paraznanstvenika Antona Mesmera prikazati rane naznake psihanalize čije početke Sloterdijk prilično pretenčiono smješta čak sto godina prije njezina stvarnog nastanka.

U biti, riječ je o autorovim idejama vezanim za psihologiju, proučenu na samim njezinim počecima. Ipak, u romanu se ne pojavljuje sam Mesmer, nego je glavni lik mladi Bečanin Jan van Leyden, 24-godišnji diplomirani liječnik i Mesmerov sljedbenik. Nakon diplome u Beču on odlazi prvo u Strasbourg svome učitelju, profesoru LaBressera, a zatim s njegovim preporukama u Pariz, da bi usavršio Mesmerovu terapiju animalnog magnetizma

pri liječenju psihičkih poremećaja. Na putu doživi avanturu s glumačkom družinom i lijepom glumicom Marthom, i ti mu događaji mijenjaju životnu perspektivu – neiskusan ambiciozan znanstveni skribent postaje zainteresiran za sam život. U Parizu vlada predrevolucionarno liberalno intelektualno vrenje, a *ancient regime* je na uzmaku. Tu, posjećujući poznate pariške salone, upoznaje širok krug ljudi, koliko povjesnih osoba, toliko i izmišljenih likova, koji svi čine bogatu intelektualnu scenu toga doba.

Autoru je to dobra prigoda za prezentaciju čitava niza ideja, karakterističnih za to vrijeme, ali provokativnih i danas. Za samog van Leydena, to je razdoblje intelektualnog lutanja, traženja svog mesta na toj društvenoj sceni. Sloterdijk će se potruditi povezati idejni sloj djela, koji izlaže kroz beskrajne razgovore-monologe likova tadašnjeg Pariza, s društvenim i političkim zbijanjima tog doba. Van Leyden postupno sazrijeva i razvija ideje o hipnozi, kroz vlastite snove o nesvesnom, o povezanosti društvenih struktura i ideja koje oblikuju pojedine institucije.

Kao što se može i pretpostaviti, neće izostati ni seksualna iskustva mladoga junaka, koja značajno utječe na njegov intelektualni razvoj.

Nakon nekoliko mjeseci provedenih u Parizu, van Leyden će potražiti majstora magnetske metode, marquisa de Puysegura, nakon misterioznog nestanka velikog Mesmera, najboljeg poznavatelja njegove terapije, ali i izumitelja hipnoze kao načina liječenja psihičkih poremećaja. On stolje u malome mjestušcu Buzancyju, a svoje seanse obavlja pod okriljem gorostasnog briješta. Van Leyden konačno ima prigodu vidjeti na djelu tu toliko zanimljivu liječničku terapiju, a u razgovoru sa srdačnim marquismom saznaće detalje o samome magnetizmu. Ova mu spoznaja donosi znatno razočaranje. De Pysegr mu otkriva da je uloga terapeuta svedena na puku pri-pomoći pacijentu koji sam, u stanju hipnoze, traga za uzrocima svoga poremećaja – dakle, kao i u psihanalizi, ponire u vlastitu podsvijest. Nakon nekoliko dana van Leyden će se i sam podvrgnuti toj terapiji da bi u procesu terapije bio kao nekim vremen-skim strojem lansiran u budućnost i jednoga dana osvanuo kao ugledan, sada već sijedi bečki psihanalitičar – Sigmund Freud, s početka dvadesetog stoljeća.

Pastiš filozofskog romana

U žanrovskom pogledu riječ je o pastišu, svjesnoj imitaciji diskursa francuskog filozofskog romana osamnaestog stoljeća, s primjesama romantičarskog *Bildungsromana*, presadenog u kontekst postmoderne literature. Kao i u izvornom obrascu iz epohe prosvjetiteljstva, likovi beskrajno lamentiraju o različitim moralnim, socijalnim, znanstvenim, političkim i mnogim drugim problemima predrevolucionarne Francuske, i svojim monološkim tiradama značajno potiskuju fabularnu dimenziju

djela. Sloterdijk nije, naravno, uspio rekonstruirati nenadmašnu eleganciju i bezbrižnu lakoću francuskog romana, ali teško da mu je to bila i nakana. Suprotno svome izvoru, on se stalno kreće na rubu koji dijeli dobru literaturu od loše filozofije, a prozna težčnost često opasno prijeti narušiti integritet romana. Ipak, skloni smo reći da je autor u kojačnici izbjegao sve opasnosti i bez obzira na nedostatke stvorio respektabilno prozno djelo. Ono što čini kvalitetu romana svakako su bizarni likovi i snopovi ideja koje oni zastupaju. Ne bi se moglo reći da Sloterdijku nedostaje imaginacija, ali njemu kao da je više stalo do rekonstrukcije ideologema duha vremena i kritike prosvjetiteljske paradigmme u njezinu začetku, negoli do povijesne rekonstrukcije razdoblja, razrade i autentičnosti likova, ili originalnosti fabularnog sklopa, na čemu bi nastojali drugi književnici.

Sloterdijkov roman bogat je prije svega slojevima značenja. Sam naslov romana povezan je s Heineovim citatom koji on iznosi u *Kritici ciničkog uma*, gdje se ta knjiga uspoređuje s *fantastičnim čarobnim stablom* koje izrasta s *cvatućim misaonim ukrasom, raspjevanim gnijezdima slavu i majmunima* što se pentraju. Moglo bi se, dakle, reći da u romanu nije riječ samo o ljekovitom stablu koje indicira magnetsku silu i omogućuje lakše liječenje, nego i o simboličkom stablu razgranatih ideologema koje omogućuje njihovo groteskno pojavljivanje. U tom su pogledu posebno značajni groteski prizori iz pariške bolnice Salpetriere, koja je rezultat prosvjetiteljske težnje za zdravim društvom, i koja u posebnim odjelima drži zatvorenima sve nepočudne pokušavajući spasiti društvo od njihove neprilagodljivosti.

Buduća taoistička psihologija

Na koncu, Sloterdijkovo mišljenje o psihologiji posebno je obrađeno u spisima mladoga van Leydena. Riječ je o dubokoj kritici kliničke psihologije koja je podložna manipulacijama, podlazi napuštanju egzistencijalnog subjekta nesposobnog izaći iz vlastitih opsесija i trauma. Sloterdijk preko van Leydenovih spisa iznosi prolegomenu za jednu buduću psihologiju koja će nastati na razvalinama stare građanske civilizacije i biti sposobna ostvariti utopiju realne slobode. Duša bi u tom kontekstu bila čin bitka što iskri kroz nečije prazno tijelo bez iluzije o vlastitu subjektivitetu, čime bi se ostvario razvitak u višu i svjesniju produkciju

Ako nekome sve ovo zvuči poznato i priziva orijentalna učenja o duši, neka si slobodno dade oduška, jer je Sloterdijk, taj istinski psihonaut postmoderne, u svojim kasnijim filozofiskim djelima zastupao poziciju prvoga eurotaoista radeći na sintezi istočne i zapadne filozofije. Tako se ovaj samostojec literarni izlet filozofa u literaturu očituje značajnim mostom između rane *Kritike ciničkog uma* i njegove kasnije filozofije. □

I genijalci pregore

Drugi Naipaulov roman u hrvatskome prijevodu veliko je razočaranje, iako i ovdje nalazimo prepoznatljivi svijet najvećeg živog prozaista na engleskom jeziku, svijet obilježen dekadencijom kolonijalne vladavine

V. S. Naipaul, *Pola života; Engleskoga preveo Marko Kovačić; Algoritam, Zagreb, 2002.*

Ivo Vida

Kad je prošle godine Vi diadhar Surajprasad Naipaul (tada već nositelj britanske plemićke titule *sir*) dobio Nobelovu nagradu za književnost, svijet je u tom Indiju prepoznao autora čije je opsežno djelo odavna moglo biti nagrađeno tim najprestižnijim priznanjem. Čudno je da je samo jedan njegov roman, *Gerilci*, dosad (1980.) bio preveden na hrvatski, pa je pisac, poznat u čitavu svijetu – zahvaljujući i poznatosti engleskog jezika na kojem piše – u nas bio skoro nepoznat. Nedavno se u našem prijevodu pojavilo i drugo njegovo djelo, pod naslovom *Pola života*, dosad posljednji od njegovih trinaest romana; uz bok jednakom broju svezaka eseja, putopisa, međukulturalnih analiza.

Najavljen je da ćemo od Naipaula uskoro imati još tri daljnja romana. Reći ćemo odmah da je ovaj koji smo upravo dobili veliko razočaranje, makar je svijet što ga je u njemu prikazao prepoznatljivo naipaulovski, a idejama koje izaziva uključuje se u

ono što od tog *najvećeg živog prozaista na engleskom jeziku*, kako ga naziva tjednik *Observer*, očekuju poznavatelji njegovih knjiga.

Autor je ostario

Činjenica da je Naipaul Indijac traži precizniji komentar. Niže, naime, rođen u Indiji, nego na otoku Trinidad u Karibima, dakle tropskom otočju na priječaju od Sjeverne u Južnu Ameriku. Time on pripada milijunskoj masi Indijaca, koji su u protekla dva stoljeća napustili svoju golemu domovinu punu različitih rasa i jezika, a s malo mogućnosti za komotan život, i naselili ne samo djelige zapadne hemisfere nego se smjestili i uzduž Istočne Afrike, prodirući s njezinih obala u dubinu kontinenta.

Globalni problem masovnog premještanja, miješanja stanovništva i prestrukturiranja imovinskih i društvenih slojeva, nigdje nije jasnije izražen nego u tom gibanju i naseljavanju Indijaca. U afričkim zemljama, u kojima su domoroci, crni, a podjarmeni i društveno potisnuti, Indijci, velikim brojem trgovci, predstavljaju razmjerne privilegirane međusloje. Iako u svojoj domovini trpe nejednakost i nepravdu kolonizatorskih privilegija, oni su, razmjerne čestom školovanju u Engleskoj i naslijedenom svojom vjerskom kulturom i civilizacijskim poretkom, koji uključuje politički status samostalnih vladara, maharadža, u brojnim pokrajinama, davno prije stjecanja državne samostalnosti, uživali položaj *najsjajnijeg dragulja u kruni* – još kraljice Viktorije. To nisu promjenile ni brojne pobune i krvave podjele. Naipaul, dolazeći iz skromne indijske obitelji s Kariba, u sličnu je povlaštenu položaju kao i veliki dio indijskih intelektualaca, ob-

darenih znanjem i duhovnim vrijednostima, što ih je, paradoksalno i više značno, učvrstila baš veza s Velikom Britanijom.

U Naipaulovu najnovijem romanu, uz koji stoji bilješka da ne navodi točno zemlje, razdoblja i situacije koje naizgled opisuje, glavni lik, Willie Chandran, pri-

na neobaveznim druženjima u žalosnim, trećerazrednim špelnjkama.

Upoznaje, ipak, simpatičnu i suptilnu portugalsko-afričku mješanku, te s njom, ozbiljni, provodi niz godina u veleposjedničkoj obitelji u portugalskoj Istočnoj Africi. I taj odnos pokvarit će Willijeva sklonost često ponjavajućem seksu. Ono, međutim, o čemu bi čitatelju vrijedilo dozнати više, različite su rasne kombinacije u vezama i brakovima i poslovnim dodirima u toj zemlji u kojoj etničko miješanje isključuje svaki rasizam. U

to gubi vitalnu energiju, kao što je bio slučaj s portugalskim posjedom u Istočnoj Africi, u romanu neimenovanim Mozambikom.

Nedovoljno antikolonijalan

Zašto Naipaul nije dobio Nobelovu nagradu ranije? Na svaki način, oni koji određuju dobitnike, imali su što se tiče književne kvalitete već dugo mogućnost da mu dodijele to visoko priznanje. Ima, međutim, jedna poteškoća. Taj postkolonijalni vještak pera nije dovoljno isključivo antikolonijalan da bi to priznanje u brojnim zemljama bilo prihvaćeno sa simpatijama. Ne osporavajući povjesnu nužnost osamostaljivanja, Naipaul vrlo kritično piše o zemljama s postkolonijalnim režimima, o nasilju, autokraciji i korupciji u nizu zemalja, pa tako i o nesigurnosti što je proizvode pobunjenici u gerilskim skupinama. Sto je autor uverljiviji u takvim djelima, a tu pripadaju i produbljeni prikazi u tri putopisa posvećena samoj Indiji, to ga se više kritizira i odriče mu se ideologiska podobnost. Baš bi zato trebalo u prvom redu posegnuti upravo za takvim Naipaulom, kojega u *Pola života* ne možemo ni napraviti.

I još nešto: prijevod raden mehanički i bez uživljavanja, te bez dovoljno razumijevanja za socijalne i kulturne okolnosti koje pisac podrazumijeva, ne može se smatrati uspјelim. U knjizi pred nama veliku zbrku čini kad se neku kastu uporno naziva *nazadnom*, umjesto *zaostalom*. Doslovni pak prijevodi fraza, kao *on nema vremena za Indijce*, koja zapravo znači *on ne podnosi Indijce*, povod su da se zamislimo nad kompetentnošću prevoditelja, ali i kriterijima po kojima mu je taj posao povjeren. □

**Ono o čemu bi
čitatelju vrijedilo
dozнати više,
različite su rasne
kombinacije u
vezama i
brakovima i
poslovnim
dodirima u toj
zemlji u kojoj
etničko miješanje
isključuje svaki
rasizam**

**Postkolonijalni
vještak pera nije
dovoljno isključivo
antikolonijalan da
bi to priznanje u
brojnim zemljama
bilo prihvaćeno sa
simpatijama**

pada obitelji vezanoj uz niže poslove u religioznoj instituciji, ali on nema snage da se ne uplete u neželjen život s djevojkom niže kaste. Stipendija iz Londona omogućuje mu da upozna zanimljiviji europski život, a u skromnim razmjerima u Engleskoj postaje i pisac. Fokus u toj fazi Willijeve egzistencije postaje seksualni život. Žene s kojima spava nisu pretjerano privlačne, a ne treba mu pozavidjeti ni

romanu zbivanja nisu povezana nekom unutrašnjom dinamikom, a likovi – u Indiji, Londonu i Africi – ocrtni su površno. Autor je ostario! Ono što je s psihološkom produbljenosću i finim humorom ocrтано u njegovim ranijim djelima – a velikim se dijelom zbiva u karipskom arhipelagu – je dekadansa kolonijalne vladavine, već sveopća u takozvanom Trećem svijetu, možda najizrazitija u zemlji koja oči-

Spleen odrastanja

Dok se Lotti suvremenici, *puritanci*, zabavljaju pišući o tabuima iz nekog prošlog vremena, kao što su seks ili droga, Lott u svojem izvrsnom romanu predstavlja jedan novi – stupanje u brak

Tim Lott, *Blue iz White Cityja*; Prevela Aleksandra David; Celeber; Zagreb, 2002.

Sunčana Tuksar

U buržoaskom životu postoji neodoljiva potreba za laganjem i prikrivanjem stvari... Kod duboke povezanosti najvažnije je imati tajne i odavati ih. S druge strane, nikad se ne preporučuje u potpunosti govoriti istinu.

– Harold Brodkey, navedeno u Tim Lott, *Blue iz White Cityja*

Roman Bretta Eastona Ellisa s kraja osamdesetih *Manje od nule* prijeće je priča o drogi, seksu, statusnim simbolima, beznađu, prezasićenosti materijalnim dobrima, ili, ukratko, o laži. Taj je roman prozvan generacijskom knjigom o novoj američkoj izgubljenoj generaciji. Karakterizacijski meridijani ovog romana pružaju se dalje od postvjetnamski obojene kulture kalifornijskih avenija i njihovih pripadajućih protagonisti – ulazeći duboko u devedesete londonskih ulica.

Međutim, urbana slika londonske priče deset godina poslije mijenja se: izgubljene generacije dobile su pivske trbuščice, popularnost droga post-reverzki se izlizala, a što se seksa tiče, malo tko se sjeća da je ikada bio tabu. Sumirajući ideje Irvina Welshia, Williama S. Burroughsa, Tame Janovitz i ostalih *whitelinersa*, dolazimo do zaključka da se jedino laž uspjela održati kao generacijsko naslijede tijekom žanrovske promjene uličnih

kadrova gradova i kultura.

Je li onda moguće da nam ideje Tima Lotta, te ujedno i priječaj stoljeća u kojem sudjelujemo, donose novi trenutak za generaciju koja je prošla svoje iskustvene putove, progutala svoje laži s posljednjim ekstazijem, a sad se pita treba li se prestati skrivati pred stvarnim životom?

Laganje i odrastanje

Na sličan način koncipiran je roman pred nama *Blue iz White Cityja*. *To je ujedno i prvi Lottov roman, a njegove nagradene memoare The Scent of Dried Roses objavio je Viking 1996. godine. Ovaj će roman biti iznenadenje za čitatelje koji su u posljednje vrijeme navikli navirivati se u suvremenu britansku prozu preko dekoltea Bridgit Jones ili otvoreneg slica nekih, našoj publici često predstavljanih, puritanaca. Name, neki britanski pisci, a Lott je medu njima, ipak sazrijevaju i vide dalje od zatljika kolege navijaka ili pjene krigle Fostera. To ne znači da su se odrekli sjećanja na*

mladost. Dapače, prošlost ih, s maskom lopova preko lica, prati poput uličnog napadača i vreba pogodan trenutak da ih zaskoči. A kad to u nekom mračnom ugлу učini, prošlost ostaje zapanjena – pa i žrtva nosi lopovsku masku! Tko je ovdje stvaran, a tko samo lik? Tko govori istinu, a tko laže?

Naš junak, bez daljnega, laže. Zovu ga Frank Lažac i njegov ga nadimak u potpunosti određuje: prodaje priče i stanove te usput osvaja djevojke. Lottova je priča priča o dječaku koji se oduvijek želio svidjeti ljudima, a vrlo je ranо shvatio da je dovoljno, kako bi to postigao, uklopiti se, razviti mrežu prijatelja, uvježbati određene dijaloge koji se upotrebljavaju u određenim situacijama te osmisli vlastitu ljestvicu vrijednosti ocjenjivanja dogadaja i ljudi. Drugim riječima, kreirati svoj život poput pozornice i tako funkcionirati.

Frank savršeno uspijeva u tome sve dok ne nađe Vronky, žena njegova života. Frank je u tridesetoj, a da bi se i dalje ukla-

pao, mora poštovati normu, a norma nalaže brak. Čitava priča poprima drugi tijek; odlučujući se na brak, Frank se nesvesno odlučuje na izdaju nad izdajama, na stvar zbog koje je izmisljeno glupiranje osamdesetih o kojemu piše Ellis, kao i pivo, eksovi, laž i cijela književna kolonija "dečkiju" koji se nazivaju Novim Puritancima; stvar koja dovodi sve u pitanje – odrastanje.

Brak i muško prijateljstvo

Time je ujedno otkrivena osnovna potka romana: generacija s kraja dvadesetog stoljeća izgubila se u lažnom nastojanju da ne odraste. Razlog tome je želja da se održe na životu neke ideje iz osamdesetih koje, u novonastalom kulturno-društvenom kontekstu, imaju jedino retro-eftekt nalik na bljesak dijamanta u zubu Micka Hucknalla.

Lott je kroz problem ulaska u brak glavnog junaka pokazao kako ta odluka sve dovodi u pitanje, a naročito čvrsto i sigur-

Žrtve vlastitih izbora

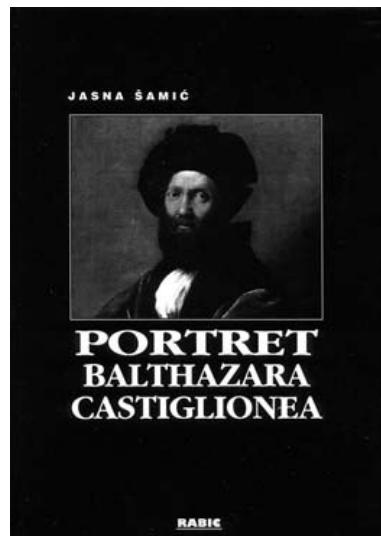
Prateći sukob između ludila krajnjeg individualizma i ludila vjerskog fanatizma, ovaj roman problem žrtve i viktimizacije kao načina mišljenja, na koncu, krajnje relativizira

Jasna Šamić, *Portret Balthazara Castiglionea*, Rabic, Sarajevo, 2002.

Nela Rubić

Roman Jasne Šamić *Portret Balthazara Castiglionea* tematski nije usmjeren na minuli rat u BiH. Mnogo se više bavi poslijeratnom bosanskohercegovačkom zbiljom, snažno obilježenom socijalnim traumama, te *portretiranjem* osobnih frustracija pojedinaca. Denunci rajući vulgarnosti i trivijalnosti bolesne poratne države u tranziciji, praćenjem tijeka dezintegrirane svijesti pojedinca, Šamićeva istodobno kritizira i banalnosti zapadnjačkog načina života obilježenog tiranjem "sreće", te uočavajući sličnosti između načnosti takozvanih civiliziranih i "barbarskih" društava, osobito u odnosu prema ženi.

Iako donosi brojne detalje o društvenom životu poslijeratnog Sarajeva, rogovatne slike ideo loškog jednoumlja koje je smije nilo ono komunističko, portrete umornih ljudi lišenih ikavkih iluzija, prisiljenih da žive u kaotičnom mafijaškom društvu, kao i paralelne portrete ljudi iz pariške

o "ljubavi" između zrele i slobodoumne žene, slikarice Livije koja je veći dio života provela u Parizu, i mladog sarajevskog slikara i nastavnika povijesti umjetnosti.

Simboličko ubojstvo

Ovaj "ljubavni" roman veoma složene kompozicije (pozicija pripovjedača veoma je dobro prikrivena pripovijedanjem u trećem i prvom licu – advokat kao potencijalni svevideći narrant, Livijin pariški dnevnik, Livijine bilješke o ljubavnoj vezi s Mladićem), prerasta u dramu koja, na koncu, završava "zločinom", ubojstvom Mladića koje Liviji pripisuju Mladićevi prijatelji, pristaše vahabijske islamske sekte. Tako, posve ogoljena, izgleda Livijina priča odvjetniku Harisu Papi. U trenutku kada se tek upoznao s Livijom odvjetnik je, kao i Livija, uvjeren da je očekuje sudski proces, ali nakon što pročita njezin pariški dnevnik, te rukopis u kome ona objašnjava prirodu svoga odnosa s Mladićem, on postaje siguran u to da je zlo-

čin izmišljen te da je rezultat Livijine ludosti i neuračunljivosti. Odvjetnik, koji u kompoziciji romana funkcionalno figurira

kao osoba koja bi eventualno mogla predstavljati "zbiljsku", činjeničnu i trezvenu točku gledišta, dakle, misli da zločina i nije bilo. Livija je uvjerenja u suprotno. Mladić je ubijen, ona ga je vidjela mrtvog, ali ona nije ubojica. Tako pred čitateljem misterij zločina ostaje otvoren. Ako je Mladić žrtva, tko je počinio ubojstvo, tko je kriv?

Bilo bi prejednostavno i suviše plitko konstatirati da su ga ubili njegovi prijatelji, islamski fundamentalisti. Prije bi se moglo reći da Šamićeva ubojstvo Mladića uzdiže do razine simbola. Mladić je, zapravo, simbolički ubila Livija kad je shvatila da ne može fizički zadovoljiti svoju ljubavnu žudnju za njim jer joj se on uporno izmicao uz obrazloženje da mu vjera ne dopušta odnos s njom. "Ljubavni" odnos između Livije i Mladića opisan je nizom prizora u kojima se ovo dvoje ljudi međusobno muči i emocionalno iscrpljuje. Onako kako Livija želi nametnuti Mladiću svoj životni svjetonazor o ispravnosti individualnog izbora i tako osvojene slobode, osjećajne i intelektualne, tako i Mladić brani ograničenja individualne slobode koje mu sugerira njegov vjersko uvjerenje. U tom sukobu posve oprečnih pojedinačnih senzibiliteta, Livijina se ljubavna žudnja za Mladićem postupno pretvara u prezir, pa onda u mržnju prema njemu. Ona ga, na kraju, vidi kao slabica koji se boji Boga, svojih prijatelja vahabija i žene uopće.

Žrtve vlastitih izbora

Onako kako Mladić gubi svoja pojedinačna osobna svojstva u iskrivljenom zrcalu kolektiviteta

kojem pripada, tako se i Livijino naglašeno zalaganje za uvažavanjem slobode individualnog izbora groteskno pretvara u tiraniju. Njezina podsvijest, na koncu, simbolički ubija Mladića.

Liku odvjetnika Harisa Pape, koji funkcionalno veže kompoziciju romana, Šamićeva daje i ulogu komentatora, često veoma ironičnog, koji čitatelju pomaže da se lakše snade u ovom sukobu između ludila krajnjeg individualizma i ludila vjerskog fanatizma. U ovome se romanu problem žrtve i viktimizacije kao načina mišljenja, na koncu, krajnje relativizira. Iako odvjetnik Papo Liviju naziva žrtvinom žrtvom, Livija ipak nije Mladićeva žrtva. Mladićev bi se, pak, lik djelomice mogao protumačiti kao žrtva zapadnjačke pasivnosti u ratnom sukobu u Bosni koja je omogućila da u tu zemlju dospiju radikalni islamisti. Međutim, kao što je Livija žrtva svoje vlastite neodgovornosti s kojom je infantilno prihvatala emancipaciju što ju je oslobodila od pritska tradicionalnih vrijednosti i institucija te je usmjerila na to da kapi sreće i žudnje shvati kao jedinu vrijednost, tako je i Mladić, u biti, žrtva vlastita izbora.

Šamićeva je spretnim ukrštajima točke gledišta u romanu uspjela izmaknuti ideološkom radikalizmu bilo koje vrste, čak i onom feminističkom, naglašeno praveći otklone prema viktimizaciji – bilo da je riječ o muško-ženskim odnosima ili o posljedicama rata – kao veoma pogrešnom načinu mišljenja. Filozofska razina romana obogaćena je i kritikom plošnih i zato pogrešnih stereotipa o odnosu islama i Zapada, koje je inauguirao, među balkanskim Srbima i Hrvatima, a sada i Amerikancima, veoma popularan antropolog Samuel Huntington u knjizi *Sukob civilizacija*.

Žalosnim se huntingtonovskim banaliziranjima o neizbjegljivosti sukoba između islama i Zajedničkog jezično-knjижevnog prostora proza je Jasne Šamić, a osobito roman *Soba s pogledom na okean*, naišla na izvrstan prijem. U tri je pozitivna osvrta izvan BiH roman *Soba s pogledom na okean* ocijenjen kao veoma osviještena kritika i refleksija jednog vremena, ratnog i poratnog, s čime se rijetko tko ne bi složio. □

kulturološka studija, ali je takav vulgaran svjetonazor, po divljoj volji paradoksa, sada snažno naznačan upravo u Bosni i Hercegovini, zemlji koja većim dijelom svoje povijesti svjedoči nešto posve suprotno – mogućnost mirnog suživota različitim "civilizacijama". Zato se nije teško složiti s lapidarnom i ironičnom, ali veoma točnom, mondijalnom refleksijom jednog lika u novom romanu Jasne Šamić: *Cijeli se svijet dijeli na mafiju i na nemafiju*.

Trgovina ženskim tijelima

Na koncu, ovaj se roman Jasne Šamić može shvatiti i kao svojevrstan oblik protesta protiv recentnih društvenih uvjeta u kojima se žena među "poduzetnicima" u Bosni i Hercegovini, kako domaćim tako i međunarodnim, tretira kao odličan objekt trgovine, kao svojevrstan državni i međunarodni biznis u koji su uključeni i visoki časnici Ujedinjenih naroda, iako njezin status nije ništa bolji ni među takozvanim intelektualcima.

Trgovina ženskim tijelima, kao trenutačno najjača privredna djelatnost u BiH, obrnuto je proporcionalna činjenici da se žensko pismo na bosanskohercegovačkom intelektualnom tržištu uporno ignorira ili marginalizira. Zahvaljujući seksističkom rasizmu i veoma naglašenom patrijarhalnom ključu, te ideološkim strahovima bosanskohercegovačkih književnih kritičara, vrijednost je proze Jasne Šamić, kao i njezina aktualnost, u Bosni i Hercegovini ostala poprilično neprepoznata. Međutim, u ostalim dijelovima nekada zajedničkog jezično-knjижevnog prostora proza je Jasne Šamić, a osobito roman *Soba s pogledom na okean*, naišla na izvrstan prijem. U tri je pozitivna osvrta izvan BiH roman *Soba s pogledom na okean* ocijenjen kao veoma osviještena kritika i refleksija jednog vremena, ratnog i poratnog, s čime se rijetko tko ne bi složio. □

no okrilje muškog prijateljstva. Naime, ako je točna teorija da muškarci vječno žele zadržati sigurnost u krugu prijatelja, te bježe od žena koje traže Onog Pravog, tada je ovaj roman vjezan prikaz tog formata. No, on ujedno ima i značajan odmak koji žene mogu doživjeti kao realnost, a muškarci kao izdaju prijateljstva, a to je ukazivanje na činjenicu da se ispod površine muškarca krije nešto sasvim drugo od onog što ona pokazuje. To je ujedno, valjda, upravo ono što žene i žele pronaći, i u što se potom i zaljubljuju. A ako se to Nešto zaista i pronađe, ili se vjeruje da je pronađeno, tada bratstvo "nas dečkiju" nestaje jer na scenu nastupa "ona-koja-je-sve-pokvarila."

Lott hrabro priznaje da postoji ta druga, skrivena strana muškarca te da je pitanje trenutka kad će on priznati da je stajalište prema kojemu je *regularan život - kompromis*, u što je i sam Frank vjerovao, samo izgovor za opravdanje vlastite infantilnosti. Time nam ujedno ukazuje i na osnovni konflikt – suprotstavljanje romantika i egocentrika – koji se odvija na razini glavnog lika.

Brak – trenutak prije smrti

Ostali likovi su Vronky, žena koja je Franku promijenila život te u romanu odigrala ulogu *pato-loginje* – zgodna metafora za zavirivanje u ljude-muškarce – u nastojanju da otkrije što se u njima krije; zatim, mreža sigurnosti glavnog junaka koju čine *frendovi*: Toni-narcis, frizer koji dane provodi gledajući se u zrcalo, Nodge na kojega se uvijek može osloniti i Colin, čudak. Kad im naš junak obznanji svoju namjeru da se vjenča s Vronky, prijateljstvo – poput špijunske mreže – pune zavjera i nenapisanih pravila – počinje pucati i otkrivati svoje mračne strane.

Lott šalje junaka na odiseju kroz identitet suvremenog uličnog junaka. Dok se Lottovo suvremenici *puritanci* zabavljaju pišući o tabuima iz nekog prošlog vremena, kao što su seks ili droga, Lott predstavlja jedan novi: stupanje u brak. Izjednačuje ga s trenutkom uoči smrti: u djeliču sekunde čitav život prolazi ispred očiju. Tako saznajemo kako su se i kada tri prijatelja upoznala, što je tko od njih radio i kako je napredovao u životu. Priča teče retroaktivno, od školskih dana do dana kad čita-

telj, kao i katalizator promjena Vronky, ulaze u njihove živote.

U pograničnoj spisateljskoj zoni između "umiranja" od smijeha i odumiranja školskih idea- la, nastaje jednostavan recept za uspješan, svjež, intelligentan i suvremen roman: prstovet psihohanalize, mnogo cinizma, malo samoanalitičnosti, a po ukusu mogu se dodati pubovi ili malo nogomet. Ako se pak zaluta u verbalno bauljanje psihoprostorum, obvezatno je upotrijebiti *antidot* – crni humor, te sve ukrasiti britkim filmičnim dijalozima i fotografskim scenama iz prošlosti, i – to je to.

Istdobno, preciznošću brutalnog dijamanata Lottovo oko otkriva ironiju raznih društvenih situacija, govori o prijateljstvu i o tome kako se ono s godinama mijenja. Dramatske obrate razvija kroz duhovite i slikovite svade između "dečkiju" koje ponekad, uslijed spleteta naivnosti, iskrenosti i fatalizma, nasmijavaju poput slepštika u kojem se pijani sukobljavaju Clint Eastwood i Šegrt Hlapić.

Spleen Londona

Lottov je roman portret suvremenog junaka s londonskimi ulicama, velikog lažljivca koji je priznao da je, kako kaže, sama sebe počeo zamarati i otkrio da svakoj potrazi dolazi kraj, te da čovjek većinom sam određuje kad nastupa taj kraj. Lott progovara o tome prirodno, bez homofobičnog izbjegavanja promicanja emocija kao, na primjer, kad opisuje Frankova prijatelja Colina kao čovjeka koji nikad nije u potpunosti naučio pokazati onu otvorenu ravnodušnost koju ostali frajeri nazivaju svojim emocionalnim životom.

Karakterizacija likova, u stilu špageti-vesterna – jedan protiv sviju – svedena je na dihotomiju *good guy-bad guy*; dramatska napetost svladava se postupno, poput lakše uzbrdice. Struktura romana je čvrsta, a ideje jasne. Suprotno ranije spomenutim Lottovim suvremenicima, puritancima, koji na tragu urbane poetike traže književno pročišćenje odbacujući književne postupke prema logici ruskog ruleta – nasumice i samoubilački po knjiženo djelo – Lott njeguje povratak jasnim vještina, optimizmu, poštovanju umjetnosti pisana. Pročišćenje

svoje generacije nalazi u kočačnom progovaranju istine te u razradivanju ideje suvremenog egzistencijalizma, a ne u vlastitu viđenju toga kako bi struktura suvremenog romana trebala izgledati. Ništa u ovome romanu nije prepusteno slučaju; postignuto je jednoglasje pisca, junaka i ulice na prijelazu stoljeća: jezik kojim je pisani urban je, dinamičan, žargonizmi su prirodni i pitki, dijalazi duhoviti i funkcioni raju kao jedinstveno tkivo autorske ruke i glavnog junaka.

Ako je prije deset godina ranije spomenuti Ellisov roman popratila gorka i surovo istinita Nirvana, danas su za Lotta podjednako definirajući The Streets: stvaraju oni glazbenu kulisu jakog suvremenog konteksta prepoznatljive urbane engleske kulture pune kolonijalistički osviještenog cinizma i ironičnog razumijevanja vlastitih pogrešaka, kao i želje da se krene dalje. Kroz lik Franka, Lott nam dočarava spleen Londona: ritam ulice, dobri stari sleng i prodavanje magle u kojoj se kriju dječaci koji bi potajno željeli odrasti. □

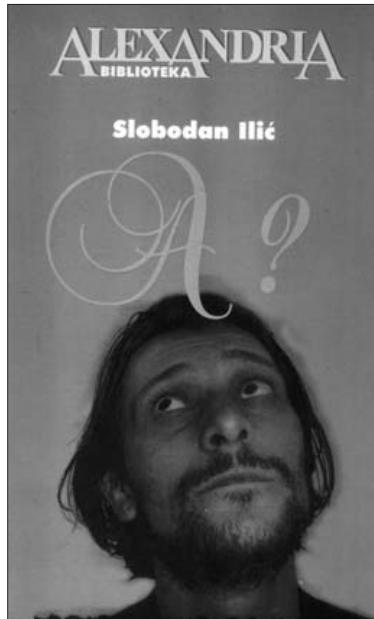
Gađenje i panseksualnost

U radikalno pornografiziranome kozmosu pripovjedač, odustajući od kulturnih naslaga koje konstruiraju identitet, odustaje od jezika, seksualnosti, međuljudskih odnosa, društvenih kodova kojima se identitet ustanavljuje i doživljava "čisto" gađenje

Slobodan Ilić, A?, Alexandria Press, Beograd, 2001.

Mirna Belina

Sa stvaralaštvom mlađih srpskih prozaika, kojima godinama i djelom pripada i Slobodan Ilić, hrvatska se čitateljska publika mogla već nekoliko puta susresti. Od temata *Srpska priča devedesetih*, objavljenog u *Quorumu*, preko gostovanja beogradskog časopisa *R.E. Č u Zarezu*, do predstavljanja časopisa *Severni bunker* u *Libri Liberi*, primjećuje se ponavljanje nekoliko imena koje antologičari i kritičari podvode pod pojam *nova srpska proza*. Ovdje nećemo detaljno propitivati što sve ulazi u skup pozitivnih svojstava i karakteristika podvedenih pod tog označitelja, no bitno je naglasiti kako su autori koje nazivamo *novim srpskim prozaicima*, u maniri generacijske kanonizacije, ujednjeni činjenicom da su rođeni šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Na književnoj sceni javljaju krajem prošlog i na

Srpski novorealizam

Većina se kritičara slaže da je postmodernu obilježio krah velikih idejnih priča, odnosno kriza cijelovitog pogleda na svijet koja, pojednostavljeno, implicira brojne pomake u žanrovskoj, narativnoj ili komunikacijskoj strukturi djela, no nije suvišno primjetiti kako se mlađi autori danas sasvim sigurno bore s *velikom pričom* konstruiranom oko, pa i svjetski poznatih, navedenih srpskih postmodernista. Pa iako je za mlađu srpsku prozu postmodernizam već ispisana i ispričana priča, njezine premise gotovo poslovčno možemo potražiti i ranije, dakle, ne samo kod Pavića ili Basare, nego i kod Kiša ili Pekića. Nijansirani miks post-modernih strategija uključuje otklon od racionalnologičkog diskursa i značenja, zamućivanje granica između tzv. visokog i niskog stila, dinamizam forme kroz korištenje neliterarnih obrazaca, intermedijalnost,

višeglasan, disperzivan i otvoren tekst (*otvoreno djelo*), svijest o književnosti kao događaju u jeziku, itd.

Odrednice koje se prilažu novoj srpskoj prozi (koje se u mnogo čemu poklapaju s obilježjima, primjerice, nove britanske proze) kreću se u okvirima *novorealizma*, pojma iskovanog kako bi obuhvatio skup tekstova nastalih u posljednjih desetak ili manje godina. Tako spomenutim svojstvima možemo priložiti još neka, primjerice, kolokvijalnost, vulgarizam i žargonizam na planu izraza, na tematsko-motivskoj razini tematiziranje urbane svakodnevice, društvene margine, problematiziranje muško-ženskoga principa, propitivanje ontološkoga statusa pojedinca, itd. Unutar tih koordinata kreće se i šesnaest kratkih priča iz nove zbirke Slobodana Ilića *A?*.

Slobodan Ilić, autor više kratkih dokumentarnih filmova, performer i pisac, dosad je objavio zbirku priča *Mu* (1996) te zbirke poezije *Biografija beleg psa* (1990) i *Nikada neću znati o čemu pričam* (1994). Riječ je o, kako često navode kritičari, poetički najradikalnijem mlađom srpskom piscu, autoru koji je dosad i sam priredio nekoliko temata suvremene srpske proze za više časopisa.

Gadio bih se i da se nisam rodio

A? otvara upravo najbolja i najuspješnija priča cijele zbirke, ona pod imenom *On*. Tematiziranje subjekta postupnog odustajanja od kulturnih naslaga koje konstruiraju identitet, svojevrsna *ejdetska redukcija* u središtu koje pronalazi samo mučninu, eksplicitna je ispovijest pripovjedača. Put do *?istoga?* gađenja, do proklizavajućeg suštinskog stanja (traženje sublimnog osjećaja onoga *ga*) uključuje odustajanje od je-

zika, seksualnosti, međuljudskih odnosa, društvenih kodova kojima se ili u odnosu na koje se identitet ustanavljuje. Pretpostavimo li da se izvan spomenutih kulturno-društvenih kodova subjektne može ostvariti, tada je ono što se nameće kao problem, pozicija subjekta/pripovjedača koji priča priču. Potezom dekonstrukcije identiteta subjekt na formalnoj razini dekonstruira i sam tekst koji izgovara, što ilustriraju i formalne *?tehnike?* prisutne u Ilićevi zbirci – fragmentarne zabilješke odvojene zvjezdicama, brojevi poglavljja, poigravanje s pozicijom i rodom govorenja ili gledanja unutar jedne priče (*Ja ili on, uopšte nije važno*) samo su neke od njih. Iako se pripovijetke nesumnjivo razlikuju po dužini, likovima ili *?tehnici?* pisanja (koja varira od skica za scenarij do ubačenih reklamnih spotova), ipak možemo postaviti nekoliko tematsko-motivskih krugova unutar kojih se smješta većina pripovijedaka iz zbirke.

One uspjeli ispovjednoga su tona, te se u njima često osim pripovjedača ne pojavljuju drugi likovi (*On, Prazna priča*). Njih primamo kao terapeutsko ispovijedanje koje problematizira ontološko stanje pojedinca, nemogućnost subjekta da se ostvari u jeziku, i u konačnici, defetističku svijest o praznini. Praznina obložena gađenjem *religiozna je (ničanska)* pramajka svih stanja (*Gadio bih se i da se nisam rodio*). Taj se motiv provlači kroz čitavu zbirku, pa i u onim pripovjetkama čiji motivski sloj pronalazimo u svakodnevici (*Posao, U pravi čas, Zalihe sreće, U toploj postelji*, itd.). Svakodnevnicu Ilićevih likova prepoznamo isključivo po motivima koje inače smještamo u taj kontekst: spolnost, brak, izvanbračne veze, društveni kontakti, sve je to preispisano do neprepoznatljivosti i daleko je od onoga što bismo nazvali *realnoću* (u tom je smislu termin *novorealizam* promašen opis Ilićeva djela).

Porno-kozmos

Motiv spolnosti svakako je najzanimljiviji, te uz već spomenute *?probije?* u gotovo svakoj priči. Odustajanje od seksualnoga kontakta, homoseksualizam, masturbacija ili pak *panseksualnost* (*Shvatito je da je njegova želja svedena na opštu želu da povoli sve žene sveta*) koja se u priči *Dreamwood* kreće do radikalne pornografizacije kozmosa, pokušaji su premošćivanja kulturno uvjetovanoga jaza između muškarca i žene ili između onoga društveno konstruiranog kao neprihvatljivog (*Kao između dubine i visine, što donekle i jeste osnova razlika – u šta su me baka i majka uporno ubedivale – između muškarca i žene*).

Od ispovijesti do svakodnevice put Ilićevih priča neočekivano skreće u posve neuspjelu pravcu. Treći motivski krug okuplja pripovijesti bajkovitog, snovitog ili, bolje rečeno, mitskoga koda (*Dreamwood, Slast, A?*). Izlet u prošlost ili u budućnost trebao bi radikalizirati gore navedene motive, ali i proročanski nagovijestiti sudbinu čovječanstva. Možemo sa sigurnošću tvrditi da u cjelini zbirke ove priče najlošije kotiraju. No, i one se nadovezuju na vjerojatno najzanimljiviju Ilićevu *?tezu?* – sve je jedno (jedan san, jedno Tijelo, jedan lik) i uvijek isto, ali je drukčije iskazano. Nemogućnost ispisivanja/imenovanja svijeta, a žudnja za njegovim bilježenjem i tumačenjem kroz gađenje, prezir (...prema svemu što podseća na ličnost bilo koje vrste...) i mučninu vodi do prazne i nemoguće priče.

Iako u analizi zanimljive, Ilićeve pripovijesti, kao uostalom i mnoge druge, bolju od poznate bolesti dobre ideje koja u konačnici ipak ne ostavlja okus oduševljenja. Zašto je tomu tako treba potražiti u prekonstruiranim, a ponekad i razvучenim idejama koje simuliraju želju preskakanja i preko nekoliko stranica. Ipak, ne treba dvojiti da je Slobodan Ilić na dobrom putu da razvije ovde natuknute kvalitete. A tada više na spomen njegova imena nećemo odgovarati pitanjem: *A?*

Kap pozlaćenog kozmosa

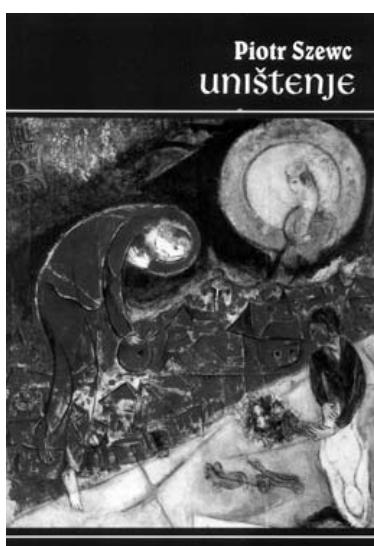
Szewcov roman je izdanak postmodernističke opsjednutosti prošlošću, međutim njegova je povijest kozmos za sebe, u sebe zatvoren idilični svijet, zaokružen i samodostatan, u kojem je sve značajno, jer sve postaje estetskim objektom

Piotr Stewc, *Uništenje* Disput, Zagreb, 2002.

Durđica Ćilić Škeljo

Piotr Szewc (rođen 1961.) pjesnik je, prozaist, prevoditelj i književni kritičar. Autor je zbirke pjesama *Svjedočanstvo* (*Ewidaectwo*, 1983), te dvaju romana *Uništenje* (*Zagada*, 1987, 1993) i *Sumraci i jutra* (*Zmierzchy i poranki*, 2000), koji je bio nominiran za prestižnu poljsku književnu nagradu NIKE, za najbolju knjigu 2001. godine.

Odmah po objavljuvanju, kratki

roman *Uništenje* u Poljskoj je dočekan s oduševljenjem, a hrvatski je već sedmi jezik na koji je roman preveden. Uz Pawela Huellea, Szewc je osamdesetih godina recipiran kao jedan od najtalentiranih poljskih prozaista nove generacije. Obojica mlađih autora svojim su romanima navijestili nostalgički diskurz kao jednu od ključnih dominanti poljske književnosti s kraja dvadesetog stoljeća, ali i reaktualizaciju poetike *malih domovina*, odnosno zavičajnosti kao tematsko-

motivskog okvira unutar kojeg se kreće u svjesno uzaludnu potragu za izgubljenim vremenom kroz koju nam se otkriva drama iskorijenjenosti.

Običan ljetni dan

Poput Joycea u *Ulksu*, i Szewc ispisuje roman o jednom danu u gradu, u ovom slučaju poljskom gradu Zamoćeu, sredinom tridesetih godina prošlog stoljeća, dakle nekoliko godina prije Drugoga svjetskog rata. Pred nama se otvara slika gradića u osviti ljetnog dana, pripovjedač nas uzima za ruku i, ne dopuštajući nam da smetamo njegovim likovima, diskretno nas provodi ulicama, omogućujući nam da zavirimo u lokalnu kremu, trgovinu platnima, odvjetnički ured, tajanstveni stan lokalne kurtizane. Sveznajući pripovjedač je sveprisutan i svezvremen, detaljno upoznat s prošlošću likova koje, u jednom danu njihova života, izlaže razgoljene i nezaštićene pred nama. Svemu pridajući iznimnu važnost, golubovima jednakao kao i dječjoj igri, bradavicama kurtizane kao i pravnom sporu koji odvjetnik rješava, pripovjedač posvećuje predmete i ljude, sliku ih svojim kistom od riječi, mirisa i boja. Čini ih opipljivima, na jedan trajan, a ipak neumoljivo beživotan način, poput fotografije. Čini nam se kao da pripovjedačeva dobrohotna ruka pred na-

ma lista album fotografija jednoga grada, jednoga vremena, dodiruje lica i oživljuje ih u jednome danu, da bi ih već trenutak kasnije ponovo zauvijek pohranio u okvire fotografije, u nepovratnu konačnost uspomene.

Životi tih likova međusobno se presijecaju poput ulica uplenih oko trga, središnjeg mesta opisanog prostora, stjecišta tih ulica, ušća životnih linija junaka, gdje osunčana kupola gradske vijećnice, Oko grada, u svojoj zjeni zrcali cijeli mikrosvijet Grada tijekom jednog Dana. Pripovjedač rekonstruira običan ljetni dan, od njegova svanuća do gašenja, u životu ljudskih stanovnika gradića, uključujući i djecu, golubove, kozu, koji je njihov jedini mogući, jedini poznati svijet. Podastire nam u nostalgičnom registru sliku svijeta koji više ne postoji, osim, poput svake povijesti – na papiru.

Njihanje resica na ženskoj marami

Szewc nas diskretno podsjeća na Schellingovu misao da se bez ideje tragičnoga povijesti uopće ne može razumjeti. Tragičnost povijesti, kao i tragičnost ovog romana, leži upravo u osvještavanju činjenice da su živa bića, situacije, trenuci... osuđeni na prolaznost, da su već samim svojim postojanjem zauvijek izgubljeni. Poetički gledano, ovaj roman se

svrstava u onaj postmodernistički okvir pomodne opsjednutosti prošlošću. Autorova pripovjedačka maura u rekonstrukciji svijeta koji je nestao, povijest uzima kao motivacijsku strukturu, ali i kao scenarij. Szewcova je povijest, međutim, kozmos za sebe, u sebe zatvoren idilični svijet, zaokružen i samodostatan, u kojem je sve značajno, jer sve postaje estetskim objektom. Pridavanje pažnje sitnim i naizgled beznačajnim detaljima poput njihanja resica na ženskoj marami, dodir suncokretnih latica i ogledala, let goluba... zaokružuje potpunost svijesti o jednom nepovratnom trenutku sa svim njegovim, i najmanjim konstruktima, zatvara ih u priču, zahvaljujući kojoj povijest gradića i njegovih stanovnika seli u natposjednost, bezvremenost, u ona prostranstva trajnosti koja povijest doseže jedino pod plăstem umjetnosti.

Liričnost jezika Piotra Szewca i poetska dimenzija ovog romana sačuvana je u vrlo uspjelom prijevodu Dalibora Blažine. Romanom *Uništenje* izdavačka kuća Disput iz Zagreba otvara biblioteku srednjoeuropske književnosti koja će, nadamo se, slijediti put one književnosti srednje Europe kakvu smo upoznali i voljeli kroz Kunderu, Krležu, Kišu, Hašeka, Schulza. Navješće to i ovaj dragocjeni prijevod Szewcova romana.

Potrošena udovica

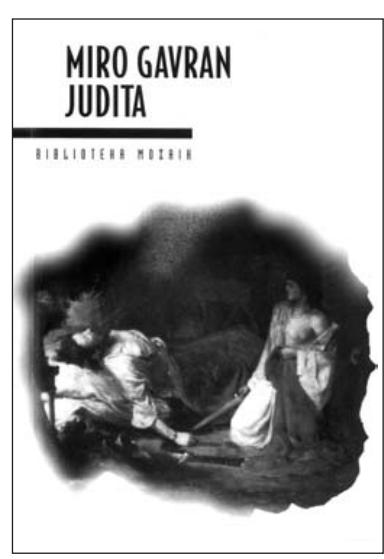
Gavran je modernizirao i demitolizirao biblijsku Juditu i priču o njoj, ali je to učinio na takav način da je Judita postala trivijalna, slična nezadovoljenoj, frustriranoj modernoj ženi, koja bi primjereno formulirane interese vlastite privatnosti ponajprije mogla pronaći u nekakvoj *Cosmo-rubrici*

Miro Gavran, *Judita*, 2. izdanje, Mozaik knjiga, Zagreb 2001.

Tomislav Bogdan

Gavranov roman *Judita* u razmijerno je kratkom vremenu dva puta objavljen. Valja odmah reći – nakon čitanja Gavranova djela prilično se teško domisliti uistinu opravdanu razlogu za takvo ponavljanje. Riječ je, doduše, o lako čitljivu i očito lako napisanu djelu, no to valjda ne bi smjelo biti jedine relevantne kvalitete. Naravno, nije loše imati na umu kako pitanje književne kakvoće, razumljene već na ovaj ili na onaj način, ne mora uvijek stajati u tijesnoj vezi s eventualnim čitateljskim zanimanjem.

Gavranova *Judita* pojavila se u svečarskom vremenu, u vremenu u kojem hrvatska književna javnost obilježava važne obljetnice Marka Marulića: nakon 550 godina od Marulova rođenja, proslavljeno je i ravno pet stoljeća od nastanka njegove *Judite*. Osim što je svojevrstan *hommage* Maruliću i njegovu epu, Gavranov roman, uspostavljajući neizbjeglan odnos prema zajedničkom biblijskom predlošku, transformira poznatu priču o betuljskoj udovici. To se čini gotovo nužnim, jer želi li danas neki hrvatski autor priskrbiti opravdanje za priču o Juditi, morao bi se barem djelomice osloniti na dopune ili odstupanja od poznatog sadržaja. Doista, tko to još ne zna da Judita nije "divica" nego udovica i kome je još nepoznato kako je Holoferno ostao bez glave? Ako i niste skloni zavirivanju u *Svetu pismo*, a priča o židovskoj heroini nije vam u nekome od svojih oblika posredovana kulturnim naslijedjem, dovoljno je što živate u vremenu ponovljene kanonizacije Marulićeva opusa. Smatran ishodišnjim djelom nacionalne književnosti, Marulićev spjev kao da i nakon petsto godina počela pravo na priču o Juditi, pa se prkosenje takvu monopolu čini pomalo nezahvalnim poslom.

inovira očekivana mjesta. U njezinoj djelu sama glavna junakinja postaje pripovjedačem, što znači da je roman zamišljen kao njezin isповједni iskaz. Stoviše, taj isповједni iskaz određuje se kao pismen – pripovjedačica se, naine, predstavlja kao zapisivač vlastite životne priče, a svome zapisivačkom činu dodjeljuje prvenstveno terapijsku ulogu. Za Juditu je pisanje u prvom licu put do smirenja i olakšanja. Na taj način promijenjen, pa donekle i moderniziran, pripovjedni postupak zanimljiv je, između ostalog, zbog mješovite rodne perspektive koju podrazumijeva. Dok je pripovjedač jednoga, ženskog, autor je drugoga, muškog roda. Takva situacija u pravilu ističe prepletanje, stapanje rodnih gledišta: jedno je fingirano, ali istaknuto u prvome planu, a drugo realno i više ili manje potisnuto. Gavran se u svome romanu polako površno i neinventivno služi ženskim glasom. Njegova Judita izriče niz krutih, sentencioznih tvrdnji koje izrijekom opisuju žensko kao pasivno i slabo. Čak i ako bismo uzeli u obzir eventualan pokušaj rekonstrukcije položaja žene u drevnom, biblijskom društvu, takvi bi iskazi ostali jednoličnima i pojednostavljujućima. Oni su, osim toga, sasvim u skladu s Juditinim promijenjenim statusom, kojim Gavran biblijsku i Marulićevu heroinu lišava gotovo svakog aktivizma i inicijative. U njezinu stiliziranu govoru otkriva se pasivna i plošna osobnost zaokupljena vlastitom tjelesnošću i seksualnošću. U Juditinu je ispoštijest, također, mjestimice neoprezno pripuštena muška perspektiva: poput nekakva ratnika Judita je zabrinuta zbog mogućeg pokolja dječice i zarobljavanja žena, a očitovanjem muškoga gledišta usudio bih se nazvati i Juditinu lezbijsku epizodu sa sluškinjom. Riječ je, čini se, o primjeru muškoga priželjkivanja, odnosno maskulinoga vojerističkog užitka koji žensko otkrivanje vlastite senzualnosti zamišlja kroz homoerotsko iskustvo pripovjedačice.

Ženska pasivnost

Nekoliko je zanimljivih postupaka kojima Gavran osvježava dobro poznate sadržaje, odnosno

S druge strane, uz očekivane sižejne odnose Gavranov roman ostvaruje zanimljive intertekstualne dodire s *Biblijom* i na ne-

kim drugim razinama. Autor, tako, priziva arhaični biblijski stil oslanjajući se na učestale inverzije i uporabu prošlih glagolskih vremena poput aorista ili imperfekta. Artificijelnost i poetičnost takva stila naglašeni su izgledom teksta, njegovom fragmentiranošću u kojoj jedna rečenica nerijetko tvori zasebnu grafičku cjelinu. Primjetljiva je i autorova sklonost citatnome odnošenju prema *Svetome pismu*. Na nekoliko mjeseta on preuzima cijele odlomke iz aktualnoga hrvatskog prijevoda *Biblike*, i to ne samo iz *Knjige o Juditi*, nego i iz *Levitskoga zakonika*. Do takvih preuzimanja dolazi bez posebna

ma: relativizaciji epskoga sustava vrijednosti te, u skladu tim, otkrivanju i posebnu naglašavanju onoga što je u *Bibliji* i u Marulića nespomenuto, a to je prije svega Juditin privatni, intimni život. Navedeni ciljevi možda zvuče obećavajuće, no način na koji su ostvareni nerijetko je problematičan. U sklopu relativizacije epskoga sustava vrijednosti dovodi se u sumnju teza o Juditinoj odabranosti; dolazi do razgradnje Juditina statusa mitiske heroine i njezina pretvaranja u moderni, "slabi" subjekt. U nizu proturječnih iskaza, bilo udovičnih bilo onih njezine okoline, Judita je čas vrednovana kao obična, nesigurna i slaba, a čas kao posebna, drukčija, odabrana žena. Radnjom je, međutim, ona definitivno određena kao žrtva okolnosti – njezina spasilačka misija nije plod njezine inicijative, već naum gradskih upravljača. Tezu o odabranosti doživljavamo na koncu

če u misiju obezglavljuvanja. Na tom zadatku oslobađanja Betulije ona je zapravo oslobođila svoje tijelo, svoju spolnost. U protivničkom taboru buknut će ljubav između nje i Holoferna, ljubav koja doživljava i svoje tjelesno ispunjenje. Tu se, ako već ne i znatno ranije, zahtjevnički čitatelj susreće s teško probavljenim obrascima trivijalnih žanrova. U stiliziranu opisu ondašnjega surovog svijeta Juditin i Holofernov susret doima se kao romantična epizoda iz nekoga petparačkog ljubića. O njemu se, primjerice, izvješćuje na sljedeći način: *Slušao me poput radoznanog djeteta koje potaknuto pričama prije spavanja putuje u prostore mašte, u svjetove koji samo pričom mogu biti izgrađeni. Tako toga jedno drugome u toj noći rekosmo da mi se u zoru učini da ga poznajem cijelog života.*

Sam Holoferno pretvoren je u metodična, prosvjećena osvajača koji strpljivo odgovara čak i na sljedeće Juditino dubokoumno pitanje: *Zašto veliki narodi žele pokoriti male narode, zašto se ta priča neprekidno ponavlja pod suncem nebeskim?* Uvidavan i galantan, on komunicira s njom na način na koji se sinovi Izraela nikada nisu obraćali udovicama. *Govorili smo, svjedoči Judita, o vojnim poslovima i o ratovanju kao što žene razgovaraju o pripravljanju brane.* Opis tjelesnoga spajanja jedan je od nekoliko upečatljivih vrhunaca trivijalnosti. Judita doslovno pada u nesvijest od sladostrašća, toliko je iscrpljena seksem da zbog toga i ne pomišlja na obvezatnu dekapitaciju. Sekualnu edukaciju ona doživljava kao krajnji oblik samospoznaje,

Junački čin Marulićeve epske heroine potisnut je u Gavrana prema margini, a u prvi plan postavljena njezina privatnost, seksualni i emocionalni život. Ona na kraju postaje zarobljenicom vlastite dužnosti, misije koja je otpočetka nije privlačila. Heroina je, dakle, demitolizirana, ali uz vidljivu štetu koju joj je nanio tretman trivijalizacijom

Judita doslovno pada u nesvijest od sladostrašća, toliko je iscrpljena seksem da zbog toga i ne pomišlja na obvezatnu dekapitaciju. Seksualnu edukaciju ona doživljava kao krajnji oblik samospoznaje

upozorenja ili uokvirujućih, osmišljavajućih signalima, pa, reklo bi se, i bez naročite potrebe.

Obična i posebna

Gavranovo djelo sadrži sve važnije događaje koji se pojavljuju u njegovim znamenitim predlošcima. Intervencije s kojima se susrećemo uglavnom imaju oblik nadopuna ili razrada. Promjene su pritom usmjerene prema dvama osnovnim ciljevi-

kao fikciju pripovjedačice, naknadnu konstrukciju nastalu u sadašnjosti pripovijedanja. Sam pak betuljski tabor vrijednosno se raslojava, u njemu se pojavljuju svojevrsni negativci, autoritarni manipulatori poput velikoga svećenika Joakima, koje možemo smatrati nositeljima autorovih nerazrađenih aluzija na našu suvremenost. Zamagljivanju vrijednosne granice između zajednice i onoga tko je ugropava najviše pridonosi promjena kojoj je podvrgnut glavni antagonist Holoferno. S njim Judita stupa u strastveni ljubavni odnos, što je vjerojatno najintrigantnija, ali i najlošije izvedena Gavranova inovacija. Nije, dakle, pritom sporna činjenica da do promjene dolazi, nego je sporno ono u što su i kako su okoštale uloge i tradirani akteri promijenjeni.

Oslobađanje spolnosti

Prikazujući do njegova romana nepoznato Juditino odrastanje i sazrijevanje, Gavran je otpočetka ponajviše zainteresiran za spolnost i muško-ženske odnose. Pobude u svim ostalim oblicima meduljudskih odnosa daleko su slabije objasnjenje. Nakon karikaturalna prikaza njezina muža Manaše i njihova bračnog i seksualnog života, te nakon već spomenute isforsirane lezbijske epizode sa sluškinjom, Judita na tudi poticaj kre-

Zarobljenica vlastite dužnosti

Sličnih bi se primjera u ovome romanu moglo pronaći naprte. Možda je Gavran tako modernizirao Juditin lik i priču o njemu, ali to je učinjeno na takav način da je Judita postala donekle slična nezadovoljenoj, frustriranoj modernoj ženi koja bi primjereno formulirane interese vlastite privatnosti ponajprije mogla pronaći u nekakvoj *Cosmo-rubrici*.

Kako je Judita zavodnica na neopozivu zadatku, ljubavna priča mora završiti poznatim, u ovom slučaju nesretnim, krajem. Iako to ne želi, Judita ubija Holoferna, koji je poput nje postao vojnikom protiv svoje volje. Junački čin Marulićeve epske heroine potisnut je u Gavrana prema margini, a u prvi plan postavljena njezina privatnost, seksualni i emocionalni život. Ona na kraju postaje zarobljenicom vlastite dužnosti, misije koja je otpočetka nije privlačila. Heroina je, dakle, demitolizirana, ali uz vidljivu štetu koju joj je nanio tretman trivijalizacijom. Od Marulićeva primjera kršćanske moralnosti i herojskoga žrtvovanja za zajednicu Judita je prije svega postala potrošenom udovicom. □

KRITIKA

Vladimir Sorokin, ruski pisac

Nasilje me uvijek privlačilo

Naše je vrijeme, a i čitava perestrojka, paradigma šezdesetosmaša. To je utjelovljenje njihovih ideja; u biti oni sad imaju vlast, iako su njihove ideje možda već istrulile... Zato ovdje ne samo da ne postojim ja, nego i, na primjer, Ilja Kabakov

Tatjana Voskovska

Koji su pisci i pjesnici utjecali na Vaše stvaralaštvo?

– Na mene su prvenstveno utjecale moje vlastite traume iz djetinjstva. Bilo ih je poprilično.

Duševne traume?

– I fizičke. Bio sam prilično autistično dijete, povučeno, kao da sam paralelno živio u dva svijeta: svjetu fantazije i zbiljsko-m svijetu. Ako ćemo govoriti o utjecajima, onda su na mene više utjecali filmovi i likovna umjetnost negoli književnost.

A kakvi filmovi?

– Različiti. Filmovi kao općenito načelo, kao izgradnja određene stvarnosti. Film je oduvijek bio blizak mojim fantazijama. Likovna je umjetnost došla kasnije. Tu je, naravno, riječ o nadrealizmu, pop-artu i soc-artu. U toj sam radionici započeo i sam, 1977. godine. Bulatov i Kabakov – to su bili autori koji su na mene utjecali. Došao sam kod Bulatova u vrijeme kad se bavio grafikom, ali na neki neshvatljiv način ti su autori stimulirali i proces pisanja. Moji su im se prvi književni pokušaji veoma svidjeli, pozdravili su ih, a to me nadahnulo. Ako bismo govorili o utjecaju... Joycea sam čitao poslije, a književnost i inače nije na mene toliko utjecala poput likovne umjetnosti. Proces fantaziranja i proživljavanja tih fantazija mi je na prvome mjestu, a književnost je u odnosu na nju sekundarnija.

Vladimir Sorokin suvremeni je ruski prozaik, dramatičar i likovni umjetnik, rođen 1955. godine u blizini Moskve. U svijet umjetnosti prvo ulazi unutar kruga moskovskih konceptualista od kojih baštini dio svoje poetike šoka koja karakterizira i njegov književni izričaj, ali i jak osjećaj za vizualnost. Kao autor poznatiji je u inozemstvu nego u domovini, gdje se njegovi tekstovi počinju objavljivati početkom devedesetih, a zbog zaslužnosti nasilnim scenama i bavljenja fiziološkim aspektima čovjeka, življjenja izazivaju burne polemike. Dosad je objavio šest romana, od kojih su vjerojatno najznačajniji *Norma* i *Roman*, te više prijevjeta i drama, a u posljednjem se vrijeme bavi i pisanjem filmskih scenarija. Posljednjih godina odbija izlagati svoje likovne radove po galerijama, zagovarači ideju *elitizma* u recepciji umjetničkog djela. (Sonja Ludvig) □

darna. Svijet fantazije, u kojemu i danas živim, razvija se kao i ja sam, i prošao je sa mnom kroz sva razdoblja.

– Da, naravno. Kao građu i zadovoljstvo. Filmovi su mi uvijek davali osjećaj zadovoljstva.

Kuhinja i školska lektira

Vladimire, imate dvije kćeri blizanke. Recite, zar Vas nikad

nom su to riblja jela.

A pijete li votku?

– Da.

A što uz nju volite gricnuti?

– Uglavnom kisele krastavce.

Vladimire, da sastavljate školski program, biste li u njega uključili i svoja djela?

– Neugodno mi je ocjenjivati samoga sebe, ali u trećem bih razredu srednje uveo Prigova i

nikacije s publikom. Zato što su tekstovi i tijelo koje ih je rodilo dvije prilično različite stvari. Znam jednog senzibilnog pjesnika koji je kao čovjek jedno straživo društveno čudovište. To je taj rascjep, to nesuglasje između teksta i čovjeka – on je toliko radikalni da sam uvijek u tom pjesniku tražio organ koji rada te pjesme, ali ga nisam uspio naći. Zato smatram da je zahvaljivanje Rubinštejnu za to što je rodio svoje tekstove besmisleno, s obzirom na to da je to nesvesni proces, to je jednako poput zahvaljivanja majci što je rodila prekrasno dijete. Ona nema ništa s tim, to nije njezina zasluga.

Ne biste li se mogli podrobniye osvrnuti na uzroke jednog osobito naglašenog aspekta, te podcrteane fiziologičnosti, izopačenosti u Vašim djelima?

– O nekakvim perverzijama? O tome mi je teško govoriti zato što ne baratom pojmovima o onome što je u kulturi dopušteno a što nije, kao što je to slučaj s ljudima iz tradicionalne kulture, pojmovima o tom jasno oprtanom kulturnom kodu iza čijih granica počinje ono nedopušteno u kulturi. I nasilje općenito, nasilje nad čovjekom – to je fenomen koji me oduvijek privlačio i zanimalo, još od djetinjstva, od kad sam ga video i osjetio na svojoj koži. Ono me općaravalo i budilo u meni različite osjećaje:

Rubinštejna, od pjesnika samog njih, a od prozaika bih obavezno uveo Mamljejeva, Sašu Sokolova i... koga još?

Moskvu-Petuški od Venedikta Jerofejeva?

– Da, da, i to.

Nedopušteno u kulturi

Vladimire, kako objašnjavate to da ste popularniji na Zapadu nego u Rusiji?

– Dominacijom šezdesetosmaša. U načelu, naše je vrijeme, a i čitava perestrojka, paradigma šezdesetosmaša. Konkretno, to je utjelovljenje njihovih ideja; u biti oni sad imaju vlast, iako su njihove ideje možda već istrulile, pa ipak... Zato ovdje ne samo da ne postojim ja, nego i, na primjer, Ilja Kabakov. Nema ni drugih iz generacije sedamdesetih, jer oni koji su donijeli sa sobom drukčiju estetiku – njih također općenito kao da nema. Nema Mamljejeva, na primjer, za njega nitko ne zna, on nije zamijećen, kao što je ostao neprimjećen i Saša Sokolov, da ne govorim samo o mladima. Zato u tome ne vidim ništa protuprirodno – to je normalno mišljenje. Prije nekoliko godina u Njemačkoj su izašle sve moje knjige, tamo i uprizorjuju moje drame... Tamo neprekidno nastupam...

U okvirima festivala Berlin u Moskvi dogovoren su Vaši nastupi u Književnom kafetu u kazalištu Mossovjeta. Pred kojom publikom više volite nastupati, njemačkom ili ruskom?

– U svemu što se tiče nastupa ja sam merkantilist: nastupam samo onda kad mi plate. To je jednostavno nešto tako nezanimljivo da uopće ne osjećam zadovoljstvo u dodiru s publikom. Ako i imam nekakva interesa, uvezši u obzir da ovdje uopće ništa ne zarađujem, onda ne odbijam kad me zovu na nastupe... A kakva je publika, svejedno mi je.

Na izložbi XL vidjela sam da Vam je prišao neki mladić, a sudeći po tome što je rekao, bio je to Vaš poklonik. Što osjećate u takvim trenucima?

– NeLAGODU. Ne znam zašto – očito da ne znam izvući zadovoljstvo iz toga, kao ni iz komu-

Mutiranje riječi

Dakle, osjećate da se čitavo vrijeme nalazite usporedno u dvama svjetovima: zbiljskom i fantazijskom. Što Vam se više svida, gdje Vam je draže biti – ili ih više volite uspoređivati?

– Znate, nemam neki mehanizam za ocjenjivanje tih svjetova, oni su tu sami za sebe i ne mogu se od njih odlijepiti. Nisam u stanju ocijeniti kakvi su, dobri ili loši. Ali život je, naravno, općenito težak, prilično tmuran.

Prilično tmuran zbog određenih okolnosti svakodnevног života ili nekih drugih razloga?

– Ne, takva je općenito naša tjelesnost, naša ovisnost o tijelu, nužnost da neprestance vodimo o njemu računa, da se nosimo s njim, da vodimo računa o drugim ljudima...

A pratite li ono što se danas događa u "mladoj" ruskoj književnosti, što Vam je zanimljivo?

– Općenito pratim mlade načinjene, to je vrlo zanimljivo. O književnosti je danas smiješno govoriti zato što ovo uopće nije vrijeme književnosti, zato što je u potpunosti pobijedila vizualna praksa koja je sasvim potisnula pisani riječ

O književnosti je danas smiješno govoriti zato što ovo uopće nije vrijeme književnosti, zato što je u potpunosti pobijedila vizualna praksa koja je sasvim potisnula pisani riječ

nije zainteresirala tema dvojnika, blizanaca u književnosti, na filmu?

– Ne, za neko čudo nije. Očito zato što su one uvijek bile blizu mene, već šesnaest godina. Jednom sam video svog dvojnika i to je doista ostavilo snažan dojam na mene. Ali ne mogu reći da me općarala ta tema, kao na primjer Nabokova.

A pratite li što čitaju i gledaju Vaše kćeri?

– Ne, nikada se nisam osjećao ocem u tradicionalnom smislu, očito zato što nikoga nisam sposoban ništa naučiti, osim kako da pripremi neko jelo. A što se tiče obrazovanja, nekakvih obiteljskih savjeta – tu sam potpuna nula, zato sam se uvijek prije osjećao poput njihova rodaka, brata, a ne učitelja.

Spomenuli ste da možete poniti spravljanju nekog jela. Volite li kuhati?

– Uglavnom da, radim to s ljubavlju. Kad mi se ne da pisati, a želim nečim zabaviti ruke, igram šah, gledam filmove ili kuham.

A kakva Vam je kuhinja najdraža?

– Sada mi je najdraža ruska. Zaboravljeni recepti kojih se nitko više ne sjeća. Ta je kuhinja kod nas prilično zaboravljena.

Koji je Vaš specijalitet?

– Imam ih nekoliko. Uglav-

Mazobist u duši?

– Pa, da... Ali prije mazobist.

Oživjeti papir

Znači, bez obzira na općenito mišljenje da ste suvremeniji markiz de Sade, ne možete pribaviti takvu ocjenu?

– Naravno, ja se bavim drukčijom problematikom nego de Sade. Iako, ako nas nešto i približava, onda je to proces utvrđivanja izdržljivosti papira: koliko on može podnijeti. Kad čitam de Sadea imam osjećaj da je on, očito, nesvesno rješavao taj problem: općeniti problem vjere u pisani riječ, zaslužuje li ona uopće povjerenje u tekst... Treba li u nj vjerovati? Osobno su me u književnosti privlačili ti golemi napori koje su autori ulagali da ožive papir. Golemi Tolstojevi na-

pori su, na primjer, potresni, ali oduvijek sam osjećao da se ipak radi o papiru. Možda je to upravo zato što sam prvo naučio crtati, a tek onda pisati.

A sada više ne namjeravate priređivati izložbe? Više Vam to nije zanimljivo?

– Izložbe ne, općenito sam protiv galerije kao institucije, zastupam elitizam u umjetnosti, odnosno to da umjetnost ne буде dostupna svima, da ima isto obilježe privatnosti poput bilo koje druge ljudske djelatnosti.

Bliže Vam je načelo čiste umjetnosti?

– Ne čiste, nego elitne. Općenito, feudalizam je za mene najprihvatljivije društveno uređenje, pa bi, dakle, i umjetnost u takvom uređenju bila prema mome mišljenju, idealna.

Zašto baš feudalizam?

– On je najprihvatljiviji za Rusiju.

Danas svi govore o krizi umjetnosti, postmodernizma, o tome

Postmodernizam nije proces, nego stanje – u njemu nema dinamike

da se postmodernizam iscrpio. Što mislite o tim izjavama?

– U postmodernizmu ne postoji mehanizam iscrpljivanja, mislim da se uopće ne zasniva na tom mehanizmu i čini mi se da će postmodernizam preživjeti sve, ma što o njemu govorili.

Odnosno, postmodernizam će se razvijati, razvijati i razvijati?

– Ne, neće se razvijati jer se više nema kamo razvijati. Ali čini mi se da će još dugo biti prisutan jer postmodernizam nije proces, nego stanje – u njemu nema dinamike. I kad razmišljam o postmodernizmu prisjetim se drevnog Egipta: tamo se tijekom mnogih stoljeća ništa nije mijenjalo. Nije se mijenjao ni ustroj života, ni hierarhija, ni umjetnost se čisto formalno nije mijenjala. I sasvim bi moglo biti točno da je vrijeme različitih procesa već završilo – i da sada nastupa vrijeme stanja, kako mi se čini. Zato je nekako općenito ružno govoriti o krizi postmodernizma. ☐

*S ruskoga prevela
Sonja Ludvig*

* Razgovor je objavljen u "Ruski žurnal" Oprema teksta redakcijska.

PROZA

Vladimir Sorokin

Shvatile, dečki, mi ne objavljujemo romane u nastavcima, – Avotin je bacio opušak u staklenku s vodom i zamahnuo rukom kako bi rastjerao dim što mu se dignuo u lice. – Ovo nije časopis mjesečnik, nego obično institutsko glasilo.

Savuškin se podsmjehne:

– Da, to nam je, naravno, jasno. Ali ipak ovo nije nekakav roman, nego beletrizirani dnevnik geološke ekspedicije. To su dvije različite stvari.

– Ali općenito čudovišan, Vitja! – Avotin je ustao i gurnući ruke pod pazuhu zakoračao uskom redakcijskom sobom. – Skoro dva tiskana arka! Naš podlistak ima deset stranica. Zar bi trebali rastegnuti vaš dnevnik na pet brojeva?

– A zašto ne? – umiješao se Keršenbaum, – To stvarno nije Agatha Christie, nego nužni, aktualni materijal. Rad geologa.

– I napisan, po meni, normalno, – slegne ramenima Kolomiec.

– Dugačko je napisano, dugačko, – promrmlja je Avotin, koračajući, – dugačko i rječito.

– Zašto dugačko? Zar je to dugačko?

– Tamo je sve kako treba, jasno!

– A kako je dobro ono o prirodi! Saša se potrudio.

Avotin pride k stolu i čvrsto se dlanovima osloni na nj:

– Evo kako ćemo. Ako hoćete da se to objavi, skratite upola. Tada ćemo, nek' vam bude, probati ugurati u dva broja. Inače ništa od toga.

Studenti koji su mu sjedili preko puta začuđeno se pogledaše:

– Upola? Sto ti je?

– Kako upola? A što će ostati?

– A što da tamo skratimo, ha?

Avotin je sjeo za stol, zijevo, pogledao na sat:

– Devet... opet smo se zasjeli...

Keršenbaum pride stolu:

– Serjoža, ali to je nemoguće. Kako da skratimo? Tu je toliko činjenica, otkrića. A kakav je tek lokalni folklor? A opisi Urala? Sto – zar da sve to izbacimo?

– Nemojte izbacivati, nego skratite. Ne tražim od vas da išta izbacujete. Skratite. Pisci ste. Padakle skratite tako da ostane i folklor, i Ural, i sve ostalo...

– Ali shvati da imamo izvanredno gust materijal. Tamo gotovo uopće nema praznih mesta. Samo činjenice.

– Činjenice se također trebaju znati iznositi kratko i jasno.

– Serjoža, ali ti proturječiš sam sebi. Prošli si put govorio da ćeš za dobar aktualni materijal dati i čitav arak. A sad? Odmah da skratimo? To je najlakše.

– Ne. To je najteže od svega, dragoviću moj. Pisati kratko i jasno je teže od bilo čega. Pa dobro, na kraju krajeva, a što ti predlažeš? Da to objavljujemo u deset brojeva?

Poslovni prijedlog

– A zašto i ne? – ustane Savuškin. – Takav materijal nije sramota ni rastegnuti.

– Naravno. I čitat će se sa zadovoljstvom.

Avotin nestrljivo uzdahne:

– Slušajte! Shvaćate li vi što je to institutski glasnik? To su dvije špalte! Dvije! Kad bih imao četiri, rado bih bez dalnjeg objavio vaš materijal u pet brojeva. Ali ovako je to nemoguće. Nemoguće. I, uglavnom, dajte da zaokružimo, koliko ćemo još srediti...

– Kako – da zaokružimo? A materijal?

– Skratiti. Drugoga nema.

– To je nemoguće, Sergej.

– Moguće je. Kad skratite bit će još bolje.

– Ma to su gluposti...

– Dobro, mladići, hajde kući. Skratite, donesite mi i onda ćemo razgovarati.

Studenti su šutjeli.

Avotin ustane i počne slagati u svoju torbu papiere sa stola. Savuškin se uspravi i odlučno progovori:

– Znaš, Serjoža: ako stvari tako stoje, mi ćemo se posavjetovati s komitetom komsomola.

– Tako je, – kimne glavom Keršenbaum, – pokazat ćemo Losevu. Neka on odluči.

– To je vaše pravo – suho je progovorio Avotin. – Ja sam svoje mišljenje rekao. I Losevu ću reći isto. Na kraju krajeva, pitanje o opsegu materijala rješavalо se na partijskom komitetu... A sad do viđenja. Još imam posla kod kuće...

Studenti šutke počeše izlaziti.

– Gena, ostani još minutu, – reče Avotin zatvarajući torbu. – Dolazili su mi iz DND-a u vezi s tvojim člankom, skroz sam ti to zaboravio reći...

Kolomiec pride naslonjaču i ponovno sjedne.

Avotin zatvori torbu i gledajući u otvorena vrata pogledi svoj podbradak:

– Jučer sam razmišljao o toj zbrici oko odreda za izgradnju. Znaš, imam jedan poslovni prijedlog za tebe.

Osmjehujući se, Kolomiec kimne.

– Daj zatvori vrata, – tiho progovori Avotin.

Kolomiec ustane, pride vratima i, zatvorivši ih, dvaput okrene ključ u bravi.

Zatim se okreće prema Avotinu i još se šire osmješujući ogoli svoje pravilne, bijele zube.

Avotin polagano ustane iza stola, približi se Kolomicu i pruži ruku prođe drhtavim prstima preko njegova glatkog izbrijanog obraza. Ovaj se tiho nasmije i položi dlanove na Avotinova široku ramenu. Na trenutak su gledali jedan drugome u oči, a zatim im se lica polako približile.

Dugo su se ljubili, prislonivši se na vrata. Avotin je gladio kudravu Kolomicu glavu, a zatim mu počne raskopčavati rasporak na hlačama. Kolomiec mu zaustavi ruku.

– Nećemo sada...

– Ma zašto ne, hajdemo! –

prošapće mu u uho Avotin.

– Ma što ti je.

– Nitko neće vidjeti. Kroz prozor se nište ne vidi...

– Ne.

Avotin slegne ramenima:

– Čega se bojiš?

Kolomiec se osmjehe:

– Ničeg.

– Pa što ti je onda? Hajdemo, Gena.

– Ma neću, – kapriciozno promrmlja Kolomiec i, oslonivši se na vrata, pogleda u strop.

Avotin mu pogladi obraz:

– No, idemo onda kod mene?

– Kod tebe? – malodušno ponovi Kolomiec.

– Kod mene.

– Daleko mi je.

– Onda ćemo uzeti motor, to je svega petnaest minuta odavde. Hajdemo.

Kolomiec otpuhne:

– Neću.

– Zašto, Gena?

– Ne želim. I uopće, znaš... – Kolomiec pride prozoru. – Ma nisam ti rekao ono glavno.

– A što? – napregnuto upita Avotin.

Kolomiec uzdahne i nakon duge pauze reče:

– Jučer sam kod mamice opet šmrkao.

Avotin problijedi.

Kolomiec se okreće prema njoj i ponovi, čudno se osmješujući:

– Šmrkao sam.

Avotin je šutio. Kolomiec se naslonio na prozorsku dasku i također šutio.

– Gena... – reče Avotin prigušenim glasom, – ali obećao si, obećao si...

Kolomiec je gledao kroz prozor.

– Gena! Gena! – Avotin padne na koljena, otpuže prema Kolomicu i, dodirnuvši licem njegova koljena, zaplače.

– Ma, dosta, što ti je... – nevoljko ga odgurne Kolomiec.

– Ja... ja... to... ali obećao si, – jecao je Avotin. – Ti... si obećao... gade! Gade!

– No, dosta je, stvarno...

– Gade! Gade! – ridoje je Avotin tresući glavom. – Ti me hoćeš mučiti, je li? Mučiti me? Što da ja... što da napravim... da je ubijem? Ili da se obje...sim? Gade!

– Ma što to govorиш... ustani... ustani ovog časa.

– Gade! Gade! – ridoje je Avotin tresući glavom. – Ti me hoćeš mučiti, je li? Mučiti me? Što da ja... što da napravim... da je ubijem? Ili da se obje...sim? Gade!

– No, dosta je bilo...

– Ne! A što sam ja... zar sam ja tvoja lutka? Da? Pijun? Kao Perfiljev? Ti... zar ti u meni uopće ne vidiš čovjeka? Tko sam ja za tebe? Reci mi, reci! A ona? Što ti je ona? Koja gadura! Koja ništarija!

Kolomiec je obuhvatio Avotinu glavu rukama i zatvorio mu dlanom usta. Neko su vrijeme šutjeli, jedino je Avotin muklo je-

cao. Naposljetu se Avotin digne na noge, uzme maramicu da bi obrasio lice i suho progovori:

– Da... ali, općenito, to je naravno tvoja stvar. Ti si, znamo, egoist. Misliš samo na sebe. A, eto, ja sam mislio i na tebe.

Avotin pride pisačem stolu, povuče srednju ladicu i uzme paketić zavezani ružičastom vrpčicom:

– Evo. Poklon za tebe. Pridje Kolomicu i baci zamotljak na prozorsku dasku:

– Za sve što je bilo dobro. Kolomiec uzme paketić, položi ga na koljena i razmota vrpcu. Zatim razmota papir i baci ga na pod. U rukama mu je ostala podgačka plastična kutija.

Kolomiec je otvorio. U kutiji je ležao grubo odrežani dio muškoga lica. Krajevi izrezane, osmudene kože bili su prekriveni zapeklom krvaju, a jedina, neobrijana strana lica objesila se između poplavljelog, blještavog obraza i izvrnute čeljusti; ispod rezanih usana virili su požutjeli zubi, od kojih su dva bila zlatna; bjelkasto oko, ispalo iz pocrnejele očne duplje, ležalo je u ugлу kutije.

Rade Jarak

Kad je mama umrla zavijale su sirene za opću opasnost. Baš sam otišla po namirnice za ručak, a sirena se proložila iznad grada. Zlokobni zvuk sirene i način kako ljudi bježe u skloništa gori je i od samog rata. Urlajuća, vibrirajuća sirena, pustoš sivih ulica, slutnja aviona u brišćem letu i naglog praska eksplozije doveli su me u očaj. Kao da neko nevidljivo mitsko biće zavija negdje iznad grada prodornim i nadljudskim glasom.

U isto vrijeme sirena je tako tužna, kao da je to ogromno biće smrtno ranjeno i ispušta svoje zadnje jecaje, jer će uskoro umrijeti.

Uzalud sam pokušavala sačuvati prijateljstvo, ruke su mi se tresle i skoro sam bacila vrećicu s krumpirom i brokulom.

Kad sam došla doma mama je bila mrtva. Sjedila je u fotelji, kao i uvijek, uspravne glave oslonjene na vrh naslona. Nisam odmah shvatila što se dogodilo. Samo sam rekla: Evo me, stigoh.

I kako nismo isle u sklonište jer je mama bila neprekidna, šćućurila sam se u kut pored njezine fotelje, čekajući da prođe uzbuna.

Skoro je uvijek bila lažna uzbuna. Sirena – glas umirućeg Minotaura – bi nakratko rastjerala ljude s ulica, ali bombardiranja nije bilo – i onda bi se sve nastavilo po starom. No, taj su se put čule eksplozije i bilo je sasvim ozbiljno.

Ne znam točno koliko sam dugo stajala uz majčinu fotelju. Pola sata ili puni sat? Ne znam točno ni kad sam shvatila da je mrtva. Stisla sam njezinu ruku: bila je mltitava i hladna. Jako hladna.

Kad sam osjetila smrt, kad sam shvatila da mama sjedi kao preparirana, kad sam ustala i protegnula udove ukočene od straha, kriknula sam iz svec glasa.

Ali sam malo kasnije osjetila olakšanje. Soba u koju se ušuljala Smrt, soba u kojoj je Smrt sjedila rame uz rame sa mnom, ispunila se čudnom tišinom i prazninom. Nije me više bilo briga za rat; sva je gužva nestala, kao da ju je netko prebrisao mokrom spužvom sa školske ploče.

Olakšanje u povodu mamine smrti nastupilo je u svim vidovima života. Znam da je pomalo neobično imati takve osjećaje – ali što da se lažemo – kao prvo: nisam mogla niti otići u sklonište. Bila sam vezana uz mamu dvadeset i četiri sata dnevno, bila sam njezina njegovateljica i kćerka istovremeno.

Zbog njezine bolesti zadnjih godina zapustila sam faks i dečke, osjećala sam se kao ptica u kavezu. Nakon mamine smrti odjednom sam dobila slobodu i zaronila sam u nju do grla – čak mi ni rat nije bio važan.

Ali prvo je trebalo pokopati mamu.

Nismo imali grobnicu u Zagrebu. Mama i tata su bili s mora, s jednog dalekog otoka, tamo smo imali obiteljsku grobnicu na malom proplanku iznad ribarske lučice. Ostala mi je mamina solidna uštedenjina, koju opet nisam željela potrošiti na zemljište na Mirogoju. U tom slučaju potrošila bih lovku koja je bila moja jedina zaliha i koju sam namjeravala iskoristiti do završetka faksa, bila je to lijepa svotica koju bi novi grob dobrano smanjio. No, put do našeg otoka bio je vrlo otežan jer je bio rat i jer su neprijateljski brodovi

Urna

kontrolirali more. Otok je bio odsječen od svijeta. Stoga sam kremirala mamu.

Donijela sam urnu kući nakon male ceremonije na groblju i stavila je na najvišu polici u dnevnom boravku.

Par dana sam žalovala, a onda su mi proradili hormoni. Mama mi nije dozvoljavala da kući dovodom dečke, poznanike i kolege s faksa, pa sam se na prvom izlasku vani – kojih sedam dana nakon kremiranja – osjetila kao puštena s lanca. Dovela sam kući nekog frenda s faksa, naravno bez ikakve otvorene namjere, tek tako da se malo popričamo, misleći kako će mu se lako oduprijeti ako dođe do ičega opasnog po moju čast. Ah, precijenila sam svoje snage – u kritičnom trenutku sam popustila i vodili smo ljubav na kauču. Frajer je ispario s prvim znacima zore.

Ujutro sam imala grižnju savjesti. Nisam mogla odlijepiti pogled s urne na najvišoj polici i činilo mi se kao da njezin oval čudno odbija svjetlost, da sjaji u polumraku sobe. Tog mladića sam brzo zaboravila i okrenula se faksu i novim izlascima.

Rat je i dalje trajao, no studenti su se ipak zabavljeni. Nakon prvog šoka, nastavili smo ići u kina, kafiće ili u diskoteku, kao da se ne događa ništa strašno. Međutim, grižnja savjesti nije nestajala. Nakon mjesec dana shvatila sam kako ne mogu živjeti s mamom, to jest s njezinim prahom, u istom stanu. Osjećala sam njezino nejasno prisustvo, paranoju, ne znam kako to objasniti. Jedne noći sam se probudila i vidjela nejasan zelenkasti sjaj oko urne. Zgrobila sam se: to smaragdno presijavanje nije bilo nikakav odsjaj ili refleks. Nije bilo nikakvog zelenog izvora svjetlosti. Sjaj je jednostavno prodirao iznutra. Nisam se usudila pokriti urnu plahtom ili skloniti je negdje na nevidljivo mjesto: u šupu, pod krevet, iza vrata. Uhvatila me panika. Brzo sam se obukla: džemper, kaput, šal; istračala iz kuće i šetala pustim ulicama sve do jutra. Noć je bila vrlo hladna. Ruke su mi se tresle, a usne bile modre kad sam u osvit zore sjela u jednu gostionicu popiti čaj i rakiju. Vratila sam se kući, a urna je naprsto isijavala. Dok sam otključavala vrata, pokušavajući drhtavim rukama pogoditi ključanicu, ponadala sam se da je sve bila halucinacija, međutim stanje je bilo još gore. Skupila sam hrabrost i iznijela je na balkon. Dok sam je nosila zelena svjetlost prodirala je kroz moje prste, kroz meke jagodice čineći ih prozirnim.

Na sreću, na balkonu je nakon pola sata to stravično unutarnje svjetlo sasvim isparilo. Ipak nisam željela više čekati, donijela sam odluku: odnijet ću urnu na otok i pokopati je u obiteljskoj grobniči. Još istog jutra skupila sam nekoliko nužnih stvari, obukla kaput, uzela urnu pod ruku – nije mogla stati u nijednu torbu – i krenula na autobusni kolodvor.

Autobus je bio poluprazan. Dok je gradio kroz maglu Gorskih kotara plešući na elastičnim amortizerima, gledala sam urnu zamotanu u kaput na sjedištu do mene. Ovaj put se njezina siva površina nije presijavala zelenim sjajem i bilo mi je malo lakše. Ipak činilo mi se da je mama tu još uvijek prisutna, ne samo njezin pepeo nego i njezina duša, da se ne može oslobođiti keramičkog zatvora i odletjeti na nebo.

Na ulasku u tunel, u dubokom mraku, na urni je opet počela poigravati nejasna zelenasta izmaglica – i ja se stresoh od groze. Srećom vrlo brzo smo opet izašli na dnevno svjetlo, a ja sam je sasvim zamotala u kaput.

Kad se autobus zaustavio pored krčme, ostavila sam je na sjedištu i otišla popiti kavu. Ispijajući ukuhanu kavu stojećki, oslonjena na stari visoki i uski stol, posmisnila sam kako bi bilo kad bih pustila autobus da otiđe? Kako bi bilo kad bih ostala u kavani i gledala vozače kako ulaze, zatvaraju vrata i kako autobus s ostavlje-

nom urnom na sjedištu nestaje iza prve krivine? U jednom sam trenutku bila sasvim odlučna: otišla sam u ženski klozet, malen, hladan i prljav i odlučila ostati unutra pet minuta dok autobus ne otiđe.

Smrad me dražio na povraćanje pa sam prišla bliže umivaoniku i otvorila vodu, nadajući se da će svježina i šum vode otjernati mučninu. Pogledala sam se u ogledalo. Iznenadila sam se vlastitog izgleda, u zadnjih deset dana bila sam jako smršavila, jagodične kosti su mi stršale, plave su mi oči gorjele ludim sjajem uokvirene prugama podočnjaka, a nos podrugljivo i prćasto gledao na svijet. Vidjevši se u ogledalu, slomil se.

Vozaci su bili popili svoje piće i polako krenuli prema autobusu. Bio je potreban samo još jedan trenutak, samo nekoliko sekundi i oni bi otišli. Istrčala sam vani mašući rukama i vičući nešto nerazumljivo i autobus je stao, već na ivici ceste. Uletjela sam na stražnja vrata, došla do svog sjedišta i uzela urnu u naručje kao malu bebu. – Oprosti mi mama, oprosti – prošaptala sam.

Na obali su tek počeli moji prvi problemi. Kasno poslijepodne došla sam u malo mjesto odakle je u vrijeme mira polazio trajekt za naš otok. No, nije bilo nikakve nade da će bilo kakav veći brod, trajekt ili nešto slično voziti putnike do tamo. Pomorska blokada otoka od neprijateljske mornarice bila je u punom jeku. Nadala sam se da će ipak pronaći nekoga dovoljno ludog da me za određenu svotu prebaći do otoka.

Prespavala sam u pansionu koji je još prošlog ljeta bio pun turista, a sad je zjapiro sablasno prazan. Mamina je urna noću sjajila kao zeleni svjetionik. Na kraju sam je gurnula u kut, zagradila stolicom i pokrila plahtom. Ipak je i dalje isijavala. Ujutro sam, neispavana, pojela toplo pecivo s maslacem i otišla se raspitati u lokalnoj krčmi.

U zadimljenoj krčmi, puno masnih i uniformiranih ljudi, odmah sam saznala sve potrebne stvari. Krčmaru sam bila simpatična i raspričao se navelikom, misleći možda da radim za novine. Kao prvo, neki je lokalni ribar za potrebe vojske vozio svojim brodom na otok. U tu svrhu bio je oklopio ribarski brod, to jest ojačao ga metalnim pločama – međutim, potopili su ga prošlog tjedna i sad baš nitko ne vozi preko. No, stari mi je krčmar ipak rekao – čitavo vrijeme jedući girice i brišući ruke o prugastu mornarsku majicu – da ipak postoji jedan ludak, neki Nacio, koji je uvijek spreman na avanturu, pa ako volim nek' izvolim.

Požurila sam potražiti tog tipa, jer sam čitavo vrijeme mislila što će se dogoditi kad moja gazdarica uđe pospremiti sobu i ugleda blještavo zelenu urnu.

Nacio je živio u maloj kućici na kraju mjesta. Bila je to siromašna kućica oslođena na veću zgradurinu, svojim je malim pročeljem gledala na nedaleku plažu. Plaža je bila sasvim zapuštena, puna olupine barki, odbačene žice, trulih grana palmi i plastičnih otpadaka. Pokucala sam na prozor i kad je tip izašao vani, bila sam iznenadena. Bio je malo zapušten, doduše, ali to mu je davalo dodatni šarm. Pomalo je smrdio na ribu, ali to me, priznajem, popunjivalo. Obrazi su mu bili pokriveni stidljivom dvodnevnom bradom, a kosa raščerupana i oštra. Bio je vitak i da se okupa i sredi možda bi sličio na nešto. Na nekog filmskog glumca.

– Možete li me prebaciti na otok – počela sam zburjeno svoju priču. – Čula sam u krčmi da ste vi najbolji za te stvari.

Gledao me nepovjerljivo ispod očiju, kao sumnjičavi domorodac s nekog tropskog otoka. Kao da procjenjuje jesam li špijunka.

– Mamu nosim tamo. U urnu, kremiranu. Moram je pokopati. Moji su s otoka... i ja sam primorka, budulka.

...
– Dobro će vam platiti.

I dalje nije odgovarao. Smeđe su me oči mjerile od glave do pete. Iznenada sam prešla na «ti». Ne znam što mi je dalo dodatnu hrabrost. Možda to što sam osjetila njegov muški pogled. Mogu zamisliti kako sam očajno izgledala.

– Što si blenuo čovječe. Hoću na otok i dobro će ti platiti.

– Tisuću maraka?

– Mogu ti ponuditi samo petsto.

– Za tamo i natrag?

– Da. Vratit će me na kopno.

– Dobro. Daj devetsto maraka i idemo.

– Žalim, ali nemam više. Petsto. Uzmi ili ostavi.

– Sedamsto? Ili ne vozim. Znaš li koliki je rizik? Otvoreno more, topovnjače iza svakog vala.

– Dobro. Dat će ti sedamsto.

– Dogovoren.

Napustila sam njegovu kuću zadovoljno i pomalo uzbudeno. Njuškala sam njegov miris i osjećala kako mi se gaćice polako vlaže.

Na žalost, na put je pristao krenuti tek sutradan navečer, jer je morao pogledati još neke stvari oko broda. Poslijepodne mi je obećao pokazati brod, a ja sam morala provesti još jednu tešku noć u pansionu s urnom. Nadala sam se da je to zadnja noć u kojoj će gledati njezin bolesni sjaj. Kad stignem na otok nemam razloga da je isti dan ne spremim u grobniču i da se još navečer, ili sutra navečer, vratim natrag.

Ručala sam lošu riblju juhu u krčmi, popila čašu vina i zaputila se u lučiću vidjeti Nacijski brod. Lučica je bila jako zapuštena. U mladosti sam često prolazila kroz ovaj gradić, kad bih s mamom i tatom isla na otok i sjećam se da su ulice bile puno čistije. To je valjda bila posljedica rata. U lučici je bilo nekoliko polupotpunjih brodica, izrešetanih i nagorenih, kao da se nitko nije o njima brinuo – ili nitko sad nije imao vremena da izvlači te olupine – trunule su svima pred nosom. Bilo je nekoliko uniformiranih ljudi i jedan bunker ograđen vrećama pjeska, skoro na samoj rivi. Nacijski brod bio je na kraju veza, trebala sam prijeći drveni mostić.

Na kraju mola ljudjala se starinska trabakula, široki drveni brod s jarbolom i uskom kabinom. Takav tip broda je vrlo spor, toliko sam znala o brodovima i stoga smo trebali krenuti pod okriljem mračne. Srećom, trabakula je bila obojana u marinskoplavo, a ne u neku drečavu boju, pa je bar bila nešto manje upadljiva. Pronašla sam Nacijsku kako nešto petlja oko motora i dogovorila se za polazak u tri ujutro.

Navečer su se nad morem nagurali mrki oblaci i blještale prve munje. Večerala sam škampe – hrane je bar bilo dovoljno – gledajući kroz prozor neveru koja se spremila i krenula u sobu vrlo nespokojna, znajući da neću moći zaspasti. No, u sobi me čekalo novo iznenadenje. Urna je tako blještala svjetlošću koja je sve više poprimala sasvim nezavisan oblik, kao da duh napušta posudu. Vrisnula sam i brzo je zamotala u debeli pokrivač, a zatim je gurnula ispod kreveta. Bilo mi je jasno da neću moći zaspasti pa sam odmah otišla natrag do krčme probjeti ovu tešku noć.

Munje su sijevale nad morem dok sam otišla preko puste rive. Ipak se nisam usudila ući u krčmu iz koje su dopirali pijani muški glasovi. Šćućurila sam se u jednom kutu plaže, ispod olupine plastične barke i čekala tri sata poslije ponocu. Srećom, nije bilo odviše hladno, jer je s mora dopirao snažan, ali topao vjetar. U dva i petnaest ustaša sam uvrstila i vrtila se u pansion. Uzela sam urnu, zaključala sobu i otišla. Nacio me čekao na rivi.

– Idemo šinjorina – rekao je.

Rade Jarak rođen je u Dubrovniku 1968. godine. Završio likovnu akademiju, objavio dvije zbirke poezije (*Demon u pari kupaonice i Vlak za Bangalore*), roman *Kiša* (2001.), te nedavno zbirku priča *Termiti* (listopad 2002.) u izdanju Frakture. Objavljuje priče u raznim publikacijama i uvršten sam u razne izbore iz domaće poezije i proze. Između ostalog uvršten u erotsku zbirku *Libido.hr*.

Zakoračih na drveni brod koji je cvilio i škripao na valovima. Grčevito sam stezala urnu pod rukom, posuda je na svježem zraku opet izgubila sjaj.

I evo me sada na debelom moru, valovi su sve gori.

Svanulo je, ali je nebo pritisnuto oblaci i dalje tamno. Sad mi se čini da se more malo smirilo. To je opasno, neprijateljske topovnjače mogu izaći iz zavjetriće i krenuti u patrolu. Osvrćem se na sve strane, ali – ne vidim ništa: samo more i tanku crtu obale kako nestaje u daljini.

Zažmirim, pa otvorim oči: obala se više ne vidi. Ne, ipak se još nazire između valova. Otoku ni traga.

Odjednom novi tamni oblaci. Kiša. Teške kapi kvase mi kosu, ramena, skute kaputa. Kiša dobuje po drvenoj palubi. Tupi pramac trabakule sporo siječe valove koji mu dolaze frontalno, s juga, brod se propinje i stenje. Kiša postaje sve jača, a vidljivost sasvim slabija.

Smijući se, Nacio ulazi u kabinu, ja odmah za njim. Unutra je toliko usko, da nam se tijela dodiruju. Kormilo se ispriječilo između nas. Za urnu unutra nema mesta, ostavljam je vani, na palubi, tik uz drvenu oplatu kabine.

ESEJ

lušnost. Rijetko se protivi, još rjeđe joguni. Lakše ga je natjerati da čini ono što mu se naloži negoli konja ili pogotovo mulu.

Pohvala magarcu

Bez magarca iliti tovara obale Mediterana ne bi bile ono što jesu

Predrag Matvejević

Mlad i još nepoznat učenjak napisao je svoj jedobno doktorsku radnju i naslovio je: Mediteran i mediteranski svijet u epohi Filipa II. Teško je bilo naći neki veći nedostatak u tom opsežnu djelu, usredotočenu na obalu i plovidbu, lica i zbivanja, scenu i kulise, pisano s dobrim poznavanjem građe i vedrim pogledom na more i primorske gradove. Jedan od ocjenjivača toga rada zamjerio je ipak kandidatu, prilikom obrane disertacije, što je zanemario ulogu i značaj magarca (âne, bourrique) u mediteranskoj povijesti. Bilo je to na nekome starom sveučilištu u srcu Evrope, kandidat se zvao Fernand Braudel. U predgovoru jednom od potonjih izdanja svoje knjige o Mediteranu – kad je već postao poznat i slavan – priznao je svoj mlađački propust. Ova skromna dopuna znamenitu djelu znak je zahvalnosti njegovu autoru.

Pohvala magarcu

Magarac – kenjac, osao, tovar s ugotom i njihovo pule, magare – ima, eto, razna imena. Sva nije zasluzio, neka su pogrdna. Bio je oduvijek koristan u teškim poslovima kraj mora mediteranskoga. Pomagao da se raskriji kamenjar i proširi njiva, usiječe staza i probije cesta, podigne vinograd, pokrene mlin. Nosio je teret na jednoj i drugoj strani srama, sprjeda i pozadi. Penjao se uz padinu i silazio nizbrdo, nadomak obale i diljem zaleda. Po naruvi je strpljiv, navikao na pos-

Kao da smo uletjeli u oblak, uski prozor kabine zastrit je kišnim kapima, a pramac se jedva vidi, pola metra dalje je praznina, magla. Možemo se sudariti s topovnjačom, a da je uopće ne vidimo.

Unutra je usko i smrdi. Osjećam njegov dah, osjećam sol na njegovojo koži, njegov opojni miris na znoj.

Razmiče mi kaput i štipa me za grudi. Ah, ne opirem se, naprotiv, bradavice mi rastu, bubre. Svlači mi kaput, razgrće haljinu. To je teško uraditi u tako uskom prostoru. Teško diše i udara laktovima o zid kabine, kormilo se okreće na sve strane. Stenje i kaže: Šinjorina... oh, oh... nisam ovo radija od prvog srednje... nisam, od prvog srednje...

Ipak me stručno poduhvatio odispod. Malo me podigao, ručka kormila zabila mi se pod lijevu lopaticu, a glava naslonila na staklo kabine – tako da smo imali fiksirani kurs i prodro... Prodrio je duboko. A unutra mu je sve vlažno i meko, osjećam ga...

Rukom se uhvatio za slobodnu ručku kormila i kormilareći me spuštao i dizao na batinu.

Ah, sjhhh, ahhh...

Jedan je val dobro zaljulja brod. Prev-

rnuo je urnu i ona se stala kotrljati po palubi. Počela je kuckati o vrata kabine. Tuk, tuk, tuktuk. O, mama, ne. Ne opet.

Nacio je svršio izbacujući spermu po mojim bedrima.

Odgurnula sam ga od sebe i izletjela vani, po urnu.

Stojim na pramcu i gledam kako se olujni oblaci polako razilaze. Svejedno, nebo je i dalje mutno. Nacio, kukavica, ne izlazi iz kabine već više od pola sata. Valovi su prozirnomodri i ogromni, ponekad uhvate na krestama odsjaj pokoje sunčeve zrake. Tad bljesnu žutim sjajem. Kosa mi je sasvim mokra, ali će je ovaj ludi vjetar brzo osušiti. Otoka nigdje na vidiku.

Valovi postaju sve gori, jedan potpuno prekriva palubu, smočio me je od glave do pete. Držim se za ogradi i pokušavam urnu odnijeti do kabine. Voda se slijeva u potpalublje. Nacio istrčava iz kabine i gleda kroz otvor potpalublja u mračnu utrobu broda.

Ova trabakula je zaista kao orahova ljuska, mislim građena je baš tako – kao deset puta uvećana orahova ljuska i pleše na valovima bez ikakve nade da ih svlada.

Nacio, taj godinama uspavani a sad probuđeni jebač, koji mi je, uzgred, potrgao ha-

ljinu, vrisne: Sranje! Voda prodire u brod!

Trči gore-dolje po palubi unevjerjeno. Jedan novi val tako snažno udari u brod da me udarac podsjeti na eksploziju granate, a ne na izlijevanje nekoliko tona vode i urna mi ispadne iz ruke. Bespomoćno gledam kako je snažni voden bić nosi preko ograde. U sljedećem trenutku brod se toliko iskrenuo na stranu da moram potražiti novi oslonac. Držim se za jarbol.

– Oprosti mi mama. Oprosti. Znaš da sam učinila sve.

Nacio vrisne. Vidim ga kako leti preko palube, nestaje u pjeni. More sve više reži. Udarci valova su sve jači, a brod sve više nagnut. – Oprosti... Oprosti mi... mama

Trabakula utone u more kao u meki krevet. Svlačim kaput i plivam, srećom dobra sam plivačica, ali udovi su mi sve ukočeniji, more je hladno. Još vidim samo jarbol i malu zastavicu, sad i on tone. Plivam, plivam, plivam. Hladno je, hlaadnnnno. Neću izdržati dugo.

Odjednom se sunce probije kroz oblaće i obasja nemirnu vodu.

Ugledam mamu kako zelenog lica i razbarušene kose jaše na vjetru nekoliko metara iznad vode i smije se, slatko se smije. □

Šava biti onakvim kakvim je nekoč bio, vući kako je prije vukao, činiti sve što je jednoč činio. Kad posve oslabi i klone, počinju ga

žaliti i oni koju su ga najviše mučili. Bez magarca iliti tovara obale Mediterana ne bi bile ono što jesu. □

* Iz dopuna Mediteranskom brevijaru

Boris Beck

Zala sam oduvijek da u meni negdje maternica, maleni prostor za dijete; ona će se širiti, i ja zajedno s njom, kako će dijete rasti. Ali sada je nevidljiva ruka posegnula za mojom maternicom i izvrnula je, izvrnula je mene poput rukavice: dijete nije bilo u meni nego posvuda izvan mene; maternica nije bila u meni nego sam ja bila u maternici, zarobljena, bez izlaza.

Vani je prijeteći čekalo dijete. Dijete je raslo i pritiskalo me sa svih strana.

– Pazi da ne pregaziš koju kravu – rekla sam Robiju na aerodromu. Pozdravila sam i Semezdina i zaželjela mu zdravlje. Strah od puta u Indiju, sve je tako ispalo zbog straha od puta u Indiju.

Prisluškivanje razgovora za tuđim stolovima očito mi postaje navika:

– Moj ti je zet jednom radio na benzinskoj pumpi. I sad jasno, svi nalijevaju vodu u benzin; došla njegova smjena, naliо i on. A oni podzemni rezervoari bili skroz prazni, voda je teža od benzina, potonula na dno; povukla mu je pumpa s dna i mojti je zet u deset auta natočio skoro čistu vodu. Stali su svi pola kilometra od pumpe, skoro su ga linčovali. Izašla je i slika pumpe u novinama, svi su izletili s posla. A znaš što mi je on rekao? Rekao mi je: "Baš dobro, grizla me savjest."

– Takva ti je moja snaha, skroz je nesposobna da nekaj napravi pošteno. Delala je za nekog privatnika što čisti kod uselejna, novogradnji, kaj ja znam. Čistila je u Mesničkoj, na tavanu su našli hrpe raspadanog namještaja, tepihe izjedene od moljaca, trule rame. Stanari su sve to hitili van, a moja je snaha nagovorila sina da to pokupe i odnesu u antikvarijate. Nekaj su sitnog dobili za kramu. I sad ti se ona okuražila, počela obilaziti bakice, nakučovala tanjura, vaza, slika po starim stanicima. I znaš što je dobila za njih? Znaš kaj? Niš, frišku figu. Sad svi doma jedemo iz oslikanih tanjura, neke vetrenjače, kaj ja znam.

– Nije imala sreće.

– Ali ne, zašto sam ti sve to ispričao. Znaš kaj mi je rekla: "Radije i to nego da varam bakice."

– Pa su bakice prevarile nju.

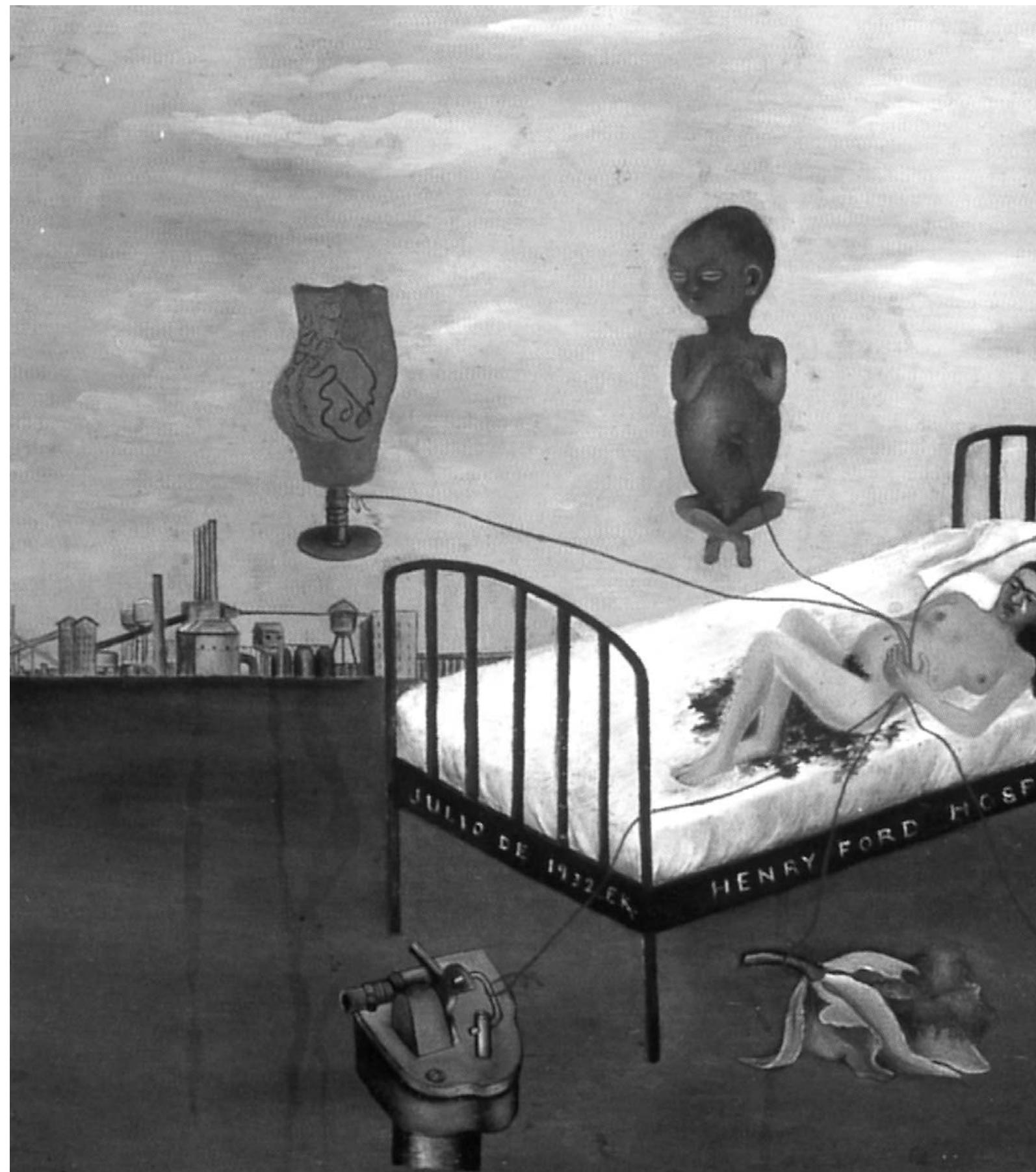
– Jebiga. Kaj je ona mislila, da bu kupila kramu, a prodala antikvitete. Zakaj i drugi tak ne delaju?

Čitala sam *Midnight's Children* i zamišljala da je Robi negdje baš tamo. Nikad Robi ne bi otiašao u svoju Indiju da nije bio Semezdinova straha: tamo imaju dvije milijarde bubregâ i ako bude jedan manje neće nitko primijetiti.

Valjda je Robi toliko volio Indiju da je jednostavno morao dobiti priliku: odveo me u džamiju gdje se jedu najbolji čevapi. Tada je bio u vojski, šest dana na frontu i tri dana doma. Prvi dan bi se kupao, drugi dan je spavao, a treći pušio cigaretu za cigarem. Ovo je bio treći dan: za drugim smo stolom čuli da su čovjeka pustili iz Sarajeva jer su mu otkazivali bubrezi, da se spremu u Indiju da mu jednog presade, da ne zna engleski i da se boji, da traži sputnika koji bi išao s njim, da Merhamet sve plaća. Robi je skočio i dobio posao.

Ostavio mi je *Midnight's Children* na rastanku, ali knjiga mi je bila teška, osjećala sam se kao da sjedim u kinu u prvom redu i gledam neki spektakl: sve mi je mutno, sve leti, sve je užasno brzo, glasno. Zato sam je svaki čas odlagala i slušala razgovor ona dva penzića za stolom kraj prozora. Bile su to same stare glupe priče, baš kao i moja. Davila sam se u starim glu-pim pričama.

– Zet mi je skoro zaglavio. Našao je posao: vozio je u Sloveniju razbijene dije-

love za aute. "Pa zar ti to nije čudno," pi-tao sam ga. Da nije. Dok ih nije policija otkrila: mafija je iz Austrije dovozila dobre aute, samo rabljene. Onda bi s njih skinuli dobre dijelove i stavili one koje bi s otpada dovezao moj zet; uvezu ih u Hrvatsku kao karambolirane i carinu plate nešto sitno. Onda netko treći doveze one skinute dijelove, aute sastave i prodaju.

– Prava mafija.

– Dugo je trebalo da se sve to poveže.

– I koliko ti je zet dobio?

– Ma ništa, pustili su ga. Nije on ništa znao. Ali zamišli ponuženja: unajme te da švercaš otpad. Mora da im je stvarno jadno izgledao.

– Nije ni moja snaha pametnija. Zaposila se kao tajnica, nosi stvari na poštu, na SDK, diže slušalicu. Ispalo da švercaju stvari u Hercegovinu, neke kablove, kaj ja znam, lampe, vešmašine.

– Što će im to, tamo je rat. Jel imaju uopće struje?

– A kaj ja znam, kaže snaha da im je išlo ko ludo.

Nisam imala kome pričati o Indiji, o žutim kaktusovim listovima, o povijušama bugenvilije, o majmunima. O Azizu

kako je lupio nosom dok se molio, kako je taj nos zapravo naslijeden, kako je nos naša granica prema vanjskom svijetu, ulaz kroz koji svijet ulazi u nas, ali i kako je Indija jedan veliki nos s dvije nosnice, muslimanima i hindusima i kako je sve to vrlo komplikirano.

Tifanny je mirno mjesto, slastičarnica je i ne točimo alkohol. Zato ujutro nema nikoga. Jedino su penzići dolazili redovno na kavu. Bila sam totalno rastresena: ili bih kavu previše nabila u mašinu tako da je voda kroz nju beskonačno kapala, pa je kava bila za srčani udar, ili bih je nataknula tek onako, voda bi kroz nju projurila i kava bi bila običan napoj. A oni su dolazili svako jutro i popili što god im se ponudi.

– Zet mi je opet propao. Prodavao je neku dlakavu posteljinu u kojoj moraš gol spavati. Ljudi su jadni kupovali, a on im se čudio. Pa što će im to? Nije imao srca, poslije su ljudi otkazivali narudžbe i mučili se s otplatama. Sad i ja spavam u tim dlakama. Navodno moraš spavati gol u tome, ali meni je to odvratno.

– Čul sam za to. Od merimo ovaca

– Da, prvo šišanje, najbolja dlaka

– Moja snaha je prodavala Tupperware. Spوčetka je dobro išlo, ali onda su svи počeli prodavati, a više nitko ni štel kupovat. Puni smo plastike doma, plačali su je u tim vražnjim rajnglama.

Nemojte misliti da sam samo sjedila u Tiffanniju za šankom, čitala *Midnight's Children*, radila kave, sredivala račune i razbijala tanjurice

Ja sam imala i prividjenja. Svake večeri, kada bih legla u krevet i zatvorila oči, prije nego bih zaspala, imala sam prividjenja. Vidjela bih sebe sasvim jasno, kao u ogledalu, kako radam čudovište: dlakavo poput šišmiša, sitnih zlokobnih očica, šiljasnih usiju.

Svaki tjedan došla bi razglednica od Robija: da Indija užasno smrdi, da je posvuda gužva i prljavština, da ne može vjerovati koliko ima prosjaka, da se krade na sve strane.

Da je nebo ljubičasto i narančasto, da je asfalt crven, da rikše lete zrakom,

Da je užasna vlaga, da je stalno mokar. Da se nije poštено najevo otkad je otiašao,

Da je zvuk drugačiji, da se krovovi razmici, da se osjeća izvan sebe,

T i f a n n y j a

Da su svi gladni, da nema zahoda, da jedino funkcioniraju željeznice, ali da su u komi,

Da lopoč korijenje pušta u mulj, ali cvjeta pod otvorenim nebom, da ako igdje može dosegnuti pravu spoznaju, onda to može ovdje.

Ja bih poslijevravne razglednice smazala dvije šaumrolne i nastavila se probijati kroz *Midnight's Children*. Je li Robi u muslimanskoj mahali u Delhiju gdje su Ahmed i Amina Sinai, roditelji priopovjeđača, doživjeli oluju uoči indijske nezavisnosti? Je li posjetio Purana Qilu, staru utvrdu sagradenu na mjestu legendarnog grada Indraprastha gdje je Ahmed Sinai ostavio vreću s novcima kako bi udobrovoljio bandu palikuća i ucjenjivača?

– Jučer popodne sretrem kćer pred knjižarom na Trgu. „Što je kćeri, čekaš nekoga?“ pitam ti ja nju. „Čekam muža,“ kaže, i gleda na sat. „A u koliko ste se dogovorili?“ „U dva,“ kaže ona, „ali sutra. Međutim on kako je smotan, mogao bi doći danas.“ Mislim si ja, ti si se isto usredila.

Na to se drugi smješka i priča svoju priču.

– A ja se vozim tramvajem jutros i uđe snaha u moju prikolicu. „Kuda, srećo?“ pitam je ja. „Pa, na burzu, kao i svako jutro.“ „Onda zidi lepo na prvoj stanici i uđi u isti tramvaj u suprotnom smeru.“

Dok Semezdin obavlja pretrage, Robi je otišao u Bombaj.

Čitam *Midnight's Children* i zamišljam gdje je: je li tamo gdje Ganeša, bog sa slobnovskom glavom, sjedi uz Valmikija i zapisuje Ramayanu? Je li uz neki hram zaboravljene božice Mumbadevi? Putuje li iz Delhija u Bombay kroz Kurlu? Šeće li se iznad onih cementnih blokova na Marine Driveu?

Je li blizu onih Budinih riječi koje je imao napisane iznad kreveta u Zagrebu: „Prošao sam kroz mnoga rođenja tražeći graditelja ovoga doma i nikada ga nisam našao; bolno je rađati se ponovno i stalno. Slomljene su sve grede, sljeme krova je uništeno, u umu više nema žudnji.“

Zatvaram oči da zaspim i vidim surlu kako mi izlazi iz rodnice, ustajem iz kreveta i trčim s tom surgom među nogama. Prividjenje je tako stvarno da sam se odmah razbudila i sjedila budna u krevetu još pola sata, zadihanu.

– Naši su mladi potpuno izgubljeni u prostoru i vremenu.

– I nesamostalni. Našao sam zetu posao preko prijatelja. Prvi dan trebao je ići sa šefom na službeni put, da vidi kako radi. Bilo je ljeto, zet obukao kratke hlače, a šef odijelo. Zet nije bio shvatio da se radi o jednodnevnom putu pa je ponio kofer s pidžamom i krimićem za laku noć, a šef došao samo s aktovkom. Izgledao je kao luđak. Da mi šef nije prijatelj, poslao bi ga odmah doma.

– Zato je moja snaha još na burzi. Bila je na razgovoru za posel, svi se panično raspričali, delaju se važni, a ona čeka. Kad je došla na red, direktor je pogledao na vunu i rekao da mora ići. Kako da je onda netko primi?

Sve sam manje čitala *Midnight's Children*, a sve sam više slušala starčice. Postala su mi svakodnevna potreba.

Mislim da sam pogriješila što sam Robiju pustila u Indiju. Mozak će mu se razmekšati, sigurno leži naduvan na cesti tamo, kao što svi leže na cesti.

A onaj dečko koji je dao bubreg Semezdinu nije samo ležao. Nije imao više od šesnaest godina. Došao je, dao bubreg i s novcem otišao na premjeru nekog filma. Jao, Mirta, da vidiš kakvi su to glupi filmovi. A obožavaju ih.

– Smislio moj zet da će zaraditi na papiri. Nabavio on svete sličice i krunice, sa zadnjim novcem zakupio stand i nije ništa prodao. Ljudi su došli po noći na hipodrom, dočekali i ispratili Papu i pozurili prema autobusima. I onda ti je on pukao, maknuo je cijene i napisao Slobođeno se poslužite. Sve mu je planulo u sekundi.

– Znači da je dobar za dijeliti. Mogel bi biti Jehovi svedok. Il mormon, videl sam ih u gradu, svi hodaju u crnim odijelima.

– Još mi samo to fali. Pa da si još koju ženu nakopa na vrat.

– A mojim se mladima pokvario televizor. Neki dan ga hteli hititi, a snaha vrag ni dal mira. Ušteka ga i dela. Snaha dala oglas, došao kupac, a televizor više ne radi. „Zakasnili ste samo frtalj sata,“ kažem ja kupcu.

Danas me uhvatio smijeh: sjetila sam se kako me Robi htio odvesti na neki sastanak gdje se svi skinu goli pa se sjednu u krug i onda pipaju jedni druge. To nisam htjela, pa sam se onda moralas njim vezati u čvor. To kako izgleda vodi-

ti ljubav s indologom živi je smijeh. A najviše se brinuo da mu se ženska energija spoji preko pupka sa spermom. I onda ne smije svršiti nego se spermici pretvore u neku bit i kroz neke kanale stignu do čakre na vrhu glave, to je lotos s tisuću latica koji se onda otvoriti u prazninu, u vječno blaženstvo nepostojanja, spoji se s dvospolnom Dušom svijeta. Za poluditi, a onda sam se rasplakala i slistila šampitu.

Opet sam pred san vidjela sebe kako rađam čudovište. Nisam ga htjela roditi pa je odlučilo samo izaći: imalo je škare umjesto ruku i prorezalo mi je trbuš.

Semezdin se vratio, ali bez Robija. Ja sam ga zagrlila i pitala kako je, a on mi je dao kovertu. Unutra je bilo pismo koje još nisam pročitala, novac koji je Semezdin obećao Robiju i još koliko bi stajala njegova karta.

– Sve ti je poslao – rekao je Semezdin, a onda ga je žena uzela pod ruku i odvela.

Indija se raspršila kao mjeđur od sapunice. Ujutro sam opet bila na radnom mjestu među kolačima, s knjigom u ruci, s poderanim engleskim rječnikom, s londonericom na tanjuru, ali posve u svijetu dva penzića. A onda su oni pričanjem o djeci ušli u moj svijet.

– Došao mojoj kćerci termin da rodi, nazvao sam zeta i pitao kad će mu žena rođiti. „Baš je otišla u bolnicu,“ kaže mi. „Dobro, nazvat ću sutra,“ kažem ja, a on meni sasvim ozbiljno: „Ali ona sutra još neće biti doma.“ Kako da mu to objasnim?

– Stvarno su bezvezni. Kad sam svojoj snahi rekao da tvoj unuk ima već šest meseci, znaš kaj me pitala? Pitala me da li hođa.

– Da, hoda. I čita knjige.

– Moja ti je snaha otkrila da je u drugom stanju tek u petom mjesecu trudnoće. I to tek kad sam je pitao zašto nosi hlače mojeg sina. A ima dvajst kilo više od nje.

I dok sam ja razmišljala kako stvarno nemam pojma o tome kada djeca počnu hodati, puzati, sjediti ili bilo što drugo, protutnjali su iznad nas nadzvučni projektili – poslije smo saznali – i srušili se na centar grada. Ali onda nismo znali što je, slastičarnica se morala zatvoriti, nismo imali sklonište. Penzići su polako ustali, platili i izašli.

Uvijek sam ih slušala s nosom u knjizi, nikad ih nisam baš pravo pogledala da ne pomisle da ih prisluškujem. Ali nešto nije bilo u redu. Kosa im je bila nepodšišana, odijela zgužvana. Jedan je imao rupu na laktu, drugi masne hlače.

Još prestrašena od eksplozija pošla sam za jednim. Ulice su bile prazne, samo bi poneki auto projurio. Tramvaji nisu vozili i on se polako došetao do vlažne višekatnice s koje je otpala fasada. Pitala sam susjedu za njega i njegovu obitelj. Rekla mi je da su mu se sin i snaha odselili u Australiju još prije rata. Pišu tu i tamo, ali tko će dolaziti. On živi ovdje sam.

– Dobro, pomislim, tu i tamo nešto uljepša, ali priče su istinite. Pišu mu valjda pa prepričava pisma.

Ne pišu mu. Snaha mu je ambiciozna, radi u nekom laboratoriju, a i sin mu je takav. Za Božić mu pošalju razglednicu s ljetovanja. Znate, tamo vam je ljeto kad je kod nas zima. Poznajete gospodina?

Izgleda da ne.

Sutradan sam pratila onoga koji je ogovarao zeta. Stanovao je u starim radničkim barakama pretvorenim u izbjegličko nasele. Ni tamo nije bilo muškaraca, samo starci, žene i djeca. Rublje se sušilo posvuda. Svi su zurili u mene pa sam brzo pitala najblizu ženu za staroga čovjeka. I on je bio sam. Kći, zet i unuka poginuli su u podrumu od jedne jedine granate. Probila je krov, deku i pod.

Robi jednom očito nije zadržao svoje spermiće i umjesto rasvalog lotosa ja ovde sjedim i sanjam kako ću roditi čudovište. Doktor mi je rekao da će biti dečko: u ratu se rađaju sami dečki.

Dijete je bilo teško dvadeset grama. Lagano poput pisma.

Uglavnom, ja ih i dalje svakoga jutra slušam uz kolače i čašu vode, kolu više ne pijem. Jutros sam baš čitala neke eseje od Rushdieja i u njima piše koliko je njegov Saleem toga krivo zapamtio iz Indije: Ganeša sjedi uz noge Vyase i zapisuje Mahabharatu, Mumbadeva nije zaboravljen, Kurla je na drugoj pruzi. Rushdie je sve krivo zapamtio iz svoje Indije.

– Moja je snaha bila na godišnjici mature, ostala celu noć i nacrvala se. Vraća se u pet ujutro i prvi put u životu prođe po crvenom. Zaustavi je policija: „Kako to, mi vozimo točno iza vas, a vi po crvenom?“ Kaže ona njima: „Vjerujte mi, da sam vas vidjela, sigurno ne bih isla po crvenom.“ Nasmijali se i pustili je.

– Ali mojeg zeta zato nisu. Idemo ti mi sa svadbe, a nas zaustavi policija. „Jeste li popili nešto?“ pitaju. Gleda ih on onako bezazleno: „Ja? Ništa.“ „Dobro, izadite malo van, molim vas.“ Petlja on oko kavake, ne može otvoriti. Policajac otvorio vrata izvana, a moj zet pao na cestu i samo ponavlja: „Nisam ja pijan, nisam ja pijan.“ Tri mjeseca bez dozvole. Dobro je i prošao.

Gazdi sam rekla da se ne piše Tiffany nego Tiffany. Rekao je da ga boli ona stvar. I mene boli: kad odem na porodiljni, dat će mi otkaz. Ne znam kako ću si onda plaćati studij.

– Vozi ti se moj zet s malom u tramvaju, a dijete kao dijete, stalno zapitkuje. Njemu neugodno, cijeli tramvaj sluša. Misli on i misli. Kaže malo: „Gledaj ti okolo i pamti, pa čemo doma pričati o svemu što vidiš.“ Šuti mala, kad na prvoj stanicu uđe neka debela kumica s košarama. I kaže mala, tako da cijeli tramvaj čuje: „Tata, a o ovoj debeloj teti, hoćemo i o njoj doma pričati?“

– Užas, a moja snaha ti dođe jučer iz grada tramvajem. Kaže da su joj ukrali auto. Zove policiju, pita policajac: „Koji auto?“ Kaže ona: „Škoda, petnaest godina stara.“ A on se nasmijal: „To vam nisu ukrali. Idite bolje pogledati, sigurno ste zaboravili gdje ste ga parkirali.“ Snaha se uvredila, ali se vratila u grad i stvarno našla auto u susjednoj ulici, zamislj.

– Kažeš, nisu vam ga ukrali? – smije se punac.

– Baš tako. Bolje vi pogledajte – smije se svekar.

Još se malo smješkaju, a potom zaštute. Leđima sam im okrenuta, ali osjećam njihove poglede. Pomislila sam da i nije baš slučajno što stalno dolaze u Tiffaniju; tko zna koliko su dugo obilazili lokale po gradu dok nisu primijetili da ih netko pozorno sluša, nosa zabijenoga u knjigu čije stranice nikada ne okrene. Možda sam njihova nasljednica: meni daju svoje priče da ih prenosim dalje, da pričam kako negdje postoje obični ljudi kojima se događaju obične stvari. Zamisljam da žele da povjerujem kako negdje postoji normalan život i da tu vjeru širim i dalje.

To je moja Indija, jedna verzija među stotinama milijuna mogućih verzija. Crepovi su se razmagnuli, krova više nema; pismo se otvorilo.

Više ne vidim čudovište. Dijete je još u vijek izvan mene, odbija se vratiti u moje tijelo, ali više nije prijeteće. Danas sam, prije nego sam usnula, ugledala dobroćudnog Alienu. Imao je veliku bijelu prozirnu glavu, zamišljeno nagnutu prema dolje, tamne kose oči. Lebdio je u tami, pogledao me mudro i rekao mi: „Mama, nadam se da me nećeš davati starim glupim pričama.“

Magijski realizam treba pokopati

Ignacio Padilla, novo veliko ime meksičke književnosti, globtroter, poliglot i kulturni ataše u Londonu, s grupom prijatelja želi obnoviti meksičku književnost, oslobođiti je folklora i opterećujućih aspekata magijskog realizma u kojem iguane postaju dinosauri

Boyd Tonkin

Zamislite da nova vlast osvoji vlast na izborima u Velikoj Britaniji, nakon previše godina vladavine istrošenog, korumpiranog režima. Kako bi obilježili prekid s prošlošću, nove metle postavljaju najbistrije mlađe pisce u zemlji na ključna diplomatska mjesta. Njihov će zadatak biti da šire glas o kreativnoj i dinamičnoj naciji, koju više ne gušte hijerarhija i tradicija. Pa tako, Zadie Smith odlaže u Washington, Philip Hensher u Berlin, Will Self u Moskvu...

Nevjerojatno? To je, manje ili više, ono što se dogodilo u Meksiku. U srpnju 2000. godine Vicente Fox postao je predsjednik s mandatom da raskine sa 72 godine dugom političkom sklerozom pod Institucionalnom revolucionarnom strankom. Prijatelj Georga W. Busha, njegov susjed s teksaško-meksičke granice, Fox je ubrzo reforme kod kuće dok je – na kulturnoj fronti – cool Meksiko pobrao svjetsku slavu. U posljednje je vrijeme meksički stil prestao biti fragmentirani kolonijalni barok ili indijansko etnički šik. Urbani ritmovi filmova kao *Amores Perros* ili *Y Tu Mamá También* uzbuđuju publiku životnošću koja ima više veze s Tarantinom nego s Tabascom.

Roden 1968., Ignacio Padilla odšao je u Mexico Cityju gdje je studirao kako bi dobio diplomu iz studija masovnih medija. Nakon magisterija iz engleskog u Edinburgu, bavio se doktoratom o Cervantesu u Salamanici, u Španjolskoj. Zatim je predavao španjolsku književnost na Universidad de Puebla u Mexico Cityju, pišući također za književne časopise. Njegov prvi roman *La catedral se los ahogados* dobitnik je meksičke nagrade Juan Rulfo za mladog pisca. Nakon njega slijedile su kratke priče o *Subterraneos* i roman *Sí volviesen sus majestades*; a pisao je i prozu za djece. Godine 1996. Padilla i skupina njegovih kolega (Jorge Volpi, Eloy Urroz, Miguel Angel Palou, Ricardo Chávez) sastavili su manifest grupe «Crack», kojoj je namjera bila obnoviti meksičku fikciju. Njegov treći roman *Amphitryon* dobitnik je nagrade Premio Primavera u Španjolskoj, 2000. godine. Izdavačka kuća Scribner upravo je objavila prvi engleski prijevod njegovih djela, roman *Shadow without a Name*. Godine 2000. Padilla je imenovan meksičkim kulturnim atašem u Londonu, gdje živi sa suprugom i dvojećem.

Padillin treći roman *Bezimena sjena* prvo je od njegovih zabavnih i provokativnih proznih djela koje se pojavilo na engleskom. Dobitnik španjolske nagrade Premio Primavera, 2000. godine, roman utjelovljuje novi meksički književni val; i u virtuoznosti pripovijedanja i u odbijanju da se drži vlastita dvorišta. Padilla, koji je studirao u Edinburgu, tvrdi da je pisao više o Škotskoj nego o Meksiku

London. Danas, Ignacio Padilla – istodobno meksička književna zvijezda u usponu i diplomat zadužen za kulturu u meksičkoj ambasadi – priznaje svoje podvojene osjećaje prema tom smionom «eksperimentu». Kulturni ataše ima mnogo posla, žali se on, a to piscu – ako svoj posao diplomata obavlja kako treba – ne ostavlja vremena za pisanje.

Ove godine, mnogo je vremena utrošio na organizaciju meksičkog festivala koji prati važnu izložbu aztečke umjetnosti koja će biti otvorena u Kraljevskoj akademiji. Dok Kraljevska akademija pokriva predkolumbovske klasike, Padilla planira kontrastan program mlađih umjetnika, filmaša, pisaca i glazbenika.

Što je manje moguće folklora
U međuvremenu, grupa talentiranih autora otputovala je za Pariz, Dublin, Bruxelles, Prag – i

za pisanjem, čak i ako ne objavljujem. A ni zahtjevi devetomjesecne bebe nisu baš oslobođili njegove večeri i vikende.

Pristupačan, brz i zapanjujuće okretan u govoru Padilla se još čini poput osobe s viškom energije. Govori sedam jezika (uključujući čak i nizozemski): dar meksičkoj diplomaciji, ali dar koji ima korijen u halaplivoj čitalačkoj strasti da upozna i okusi remek-djela. *Mnogo čete propustiti ako čitate Conrada na španjolskom, čak i ako je to dobar prijevod.*

Padillin treći roman *Bezimena sjena* prvo je od njegovih zabavnih i provokativnih proznih djela koje se pojavilo na engleskom. Dobitnik španjolske nagrade Premio Primavera, 2000. godine (od 461 prijavljenih kandidata), roman utjelovljuje novi meksički književni val; i u virtuoznosti pripovijedanja i u odbijanju da se drži vlastita dvorišta. Padilla, koji je studirao u Edinburgu, tvrdi da je pisao više o Škotskoj nego o Meksiku.

Bezimena sjena

S radnjom koja se proteže od 1916. do 1960. godine u srednjoj Europi (na zaobilaznom putu u London), povezane epizode romana iznose niz madioničarskih smicalica i zagonetki. Zajedno, svi ti postupci istražuju propast identiteta – taj osjećaj neznanja tko si ili zašto je nacija nacija – među izgubljenim narodima ratom razrušenog kontinenta. Šokantno, za takvu vedru i veselu knjigu, počinjemo shvaćati da ta domišljata fikcionalna šahovska ploča puna gambita, finta, zamjena i žrtava vodi do konačne zagonetke. Je li mišoliki ljubitelj šaha, njemački birokrat uhvaćen u Buenos Airesu 1960. godine i obešen u Tel Avivu 1962. godine, pravi Adolf Eichmann? Pitam se li je mudro da se pisci upuštaju u narativne igre s pravim genocidom? *Pisanje o Holokaustu i o ratu trebalo bi uznemiriti svakoga*, odgovara Padilla. *Vrlo je osjetljivo zaigrati se takvom temom*. On, međutim, tvrdi da taj labirint krinki ima korijene u samom Eichmannovu suđenju. *Obično su nacistički zločinci ti koji poriču da su to oni, a svjedoci ih optužuju*. U Eichmannovu slučaju, prva stvar koju je rekao bila je: *Ja sam Adolf Eichmann*. A upravo su svjedoci bili ti koji nisu bili sigurni da je to on. To je bio odraz krize identiteta u dvadesetom stoljeću koju sam želio pokazati.

Poput njegova lika, Borgesa, Padilla gradi uznemiravajuću Evropu prenapučenu špijunima i prevarantima. Tim strancima u jurnavi vlakova kroz mračan krajolik prevare. Njegov roman utjelovljuje superiorno mafisto-fleškog izvršitelja zla čije je prezime, Goliadkin, iz Dostojevskog *Dvojnika*. Roman također dočarava ironične priče što ih je stvorila velika generacija mitteleuropskih pisaca – Robert Musil, Hermann Broch, Josip Roth – koji su dali posljednju književnu pomast senilnome austro-ugarskom carstvu. A svojim lagano komičnim špijunko-pustolovnim varkama, snažno me podsjeća na G. K. Chestertona.

Padilla, koji obožava starog edvardijanskog varalicu, je zadovoljan: *To je prvi put da me netko spontano pitao o utjecaju Chestertona*. Pa, ipak, iza Chestertona

vih književnih prijevara leži duboka katolička sumnja; ono što on naziva *moja trajna religiozna kriza*. Bezimena sjena je roman o mojim propitivanjima, ne samo kao katolika nego i kao sina: to je roman o roditeljima i sinovima.

Knjževna grupa Crack

Kao pisac, Padilla je godine 1966. bio među osnivačima grupe *Crack*. Ta je grupa meksičkih podstrelaka željela obnoviti veličinu i ambiciju njihovih književnih predaka – patrijarha kao što su García Márquez, Vargas Llosa i Fuentes – i udaljiti se od traljavih narodskih imitatora. Pohađao je srednju školu u Mexico Cityju sa svojim suzavjerencima u grupi *Crack*, Jorgeom Volpjem (novoimenovanim kulturnim atašem u Parizu). Čak i tada, mladi mangupi osjetili su da njihov novi urbani kontinent zahtjeva glasove koji će nadići prihvaćene seljačke idiome: *Pisali smo o kravama, a nikada nismo vidjeli kravu*.

Pojam crack-generacije (strogog govoreći, izraz se odnosi na romane meksičkih pisaca rođenih između 1964. i 1968. godine) mijesao ozbiljnu polemiku s ozračjem obijesne šale među prijateljima. *Bila je to igra. Bila je to šala, sjeća se Padilla. Kao što je slučaj i s mnogim drugim šalama u književnosti, imala je važan element istine*. Pozdravljujući polifonični, kompleksni roman Márquezova razdoblja, crackovci su željeli ponovno naučiti lekciju koju su nam dali veliki majstori latinoameričkog booma.

Ono što su oni prezreli bila je muščava «banana»-književnost iz međurazdoblja – levitirajuće operne kuće, leteće seniorite, razgovorljivi tukani, tajni ljubavni napitci i stari bakini recepti – koja je jednim okom gledala na aerodromske kioske a drugim na Hollywood. Naravno, grupa *Crack* prezire praznu etiketu magijskog realizma. Bismo li trebali pokopati taj otrovni kliš? *To bi bilo vrlo zdravo*, zadovoljno odgovara Padilla. *Magijski realizam treba pokopati jer nikada i nije trebao postojati*. Premda je pomogao – pomogao je da naša proza postane poznata u svijetu. No to je vrlo opasan i vrlo pokroviteljski koncept... Romane koji bi bili realistični u Latinskoj Americi netko drugi smatra magijskim. Odjednom su Latinoamerikanci počeli stvarati tu magiju. Uzgajali su iguane da izgledaju kao dinosauri.

Jednako je vjerojatno da ćete naći iglu kao i iguanu u prozi Ignacia Padille. On još uvijek insistira da neće odbiti pisati o svojoj rodnoj zemlji, *kad osjetim da imam nešto reći o Meksiku. I uvijek ću biti Meksikanac. Ali to me ne sprječava da pišem o drugim mjestima koja mi se čine zanimljivima*. Ovaj globtroter i poliglot uvjeren je da je svijet njegova kamenica. A kamenice, kao što svaki gurman zna, bolje klize niz grlo s malo tabasca. □

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

* Izvorno objavljeno pod naslovom *Ignacio Padilla: 'Latin American writers grew iguanas to make them look like dinosaurs'*, u *Independentu*, 20. lipnja 2002.

Muze Sicilijanke, pjevali bismo na malo veću temu! Nisu po svačijem ukusu voćke i niske tamariske; ako pjevamo šume, šume nek budu konzulu po mjeri. Već je stigla posljednja era Sibilina proročanstva; počinje iznova veliki niz pokoljenja. Evo se vraća i Djevica, vraća se Saturnov poredak, evo se novorođenče spušta dolje s nebesa. Uz njega što dolazi, uz dijete za čijeg će vijeka zgasnuti konačno željezna rasa, a svjet napučiti zlatna, uz njega, Lucino uzorita, stoj; tvoj već vlasti Apolon. I tako će za tvog, za tvoga mandata stići taj vrh eona, o Azinije Polione, i počet će teći megamjeseci; pod tvojim će se vodstvom preostali tragovi zločina našeg zatrti, razriješit će svijet od strepnje neprekidne. Njega pak čeka božanstveni život, i gledat će gdje među bozima sjede heroji koji će gledati njega i vladat će svijetom mira, plodom vrlina svog oca. A tebi će, dijete, prvi darak pred noge podastrijeti zemljica, sama od sebe: bršljan što vrluda svuda i rutvicu, skupa s lotosom upletenim u osmijeh magnolije. Kozice same će nositi kući vimena teška od

mlijeka, a krava neće strepiti od sionog lava. Sama će twoja zipka procvarići čarobnim cvijećem. Nestat će zmijskoga roda, i nestat će bilje što krije otrov; na svakom će koraku rasti cimet i klinčići. A čim počneš dike heroja i očeva djela čitati, čim počneš spoznavati što je vrlina, polje će tiho zablistati mekanim zlatom klasja, divlja će se brajda saviti pod teškim rubinima grožđa, tvrdo se hrašće znojiti kapljama medene rose. Tu i tamo ipak će ostati tragova drevne himbe; oni će tjerati barke na more, dizati bedeme oko gradova, orati brazde u majčici zemlji. Tada će drugi Tifis stati za timun drugoga Arga da nove ponesu Argonaute; i ratovi doći će isti, i ponovo će poći pod Troju silni Ahilej. Potom, kad ti već godine krepke donesu muškost, i sam će pomorac more ostaviti, i smreka moreplovka neće krcati teret; svako će podneblje roditi svime. motike neće osjetiti polje, ni vinograd srpa, i orač će tvrdi već volove razriješiti jarma. Vuna neće učiti šarene laže bojadisarstva;

sam će ovan na livadi runo pretvarati čas u privlačnu crvenu purpuru, čas u šafranski žut; skrlet će sama od sebe uresiti janjad na paši.

"Tecite, takva stoljeća," svojim su rekli vretenima Parke srdaca složnih; čvrsta je volja sudbine. O, pristupi (već vrijeme će biti) u silnu slavu, mili izdanče božji, Jupitru silna nadogradnjo! Gledaj gdje se s teretom sfera svemir potresa, ljudajući kopna i morsko prostranstvo i bezdan nebesa; gledaj, sve se veseli eri koja će doći!

O da mi dosegne donde bar zalazak dugog života, i daha koliko treba da tvoja isprijevidim djela! Neće me pjesnima pobijediti Lin, ni Tračanin Orfej, pa i da stoji uz potonjeg majka, uz prvoga otac, uza Orfeja Kaliopa, uz Lina krasni Apolon. Pan da se sam – Arkadijo, sudi! – nadmeće sa mnom, Pan bi sam – Arkadijo, sudi! – priznao poraz. Hajde, dečko mali, smješkom pozdravi majku (majci je dugu donijelo muku deset mjeseci) hajde, dečko mali; tko se ne nasmija materi, toga bog ne pozva za stol, niti u krevet božica.

Qva je pjesma četvrta po redu u maloj pjesničkoj zbirci od deset *Bukolika* (*Pastirskih pjesama*); Vergilije je zbirku počeo pisati usred kaosa i gradanskog rata nakon atentata na Cezara (44. pne). *Bukolike* na površini govore o jednostavnim pastirskim veseljima i tugama; istovremeno, svaka pjesma nosi u sebi grozd nejasnosti, interpretativnih izazova, mjesto koja pozivaju da ih se tumači i ujedno tumačenju izmiču, pokazujući nam umjesto rješenja naše vlastito lice. Ponukan pitanjem *Tko je taj dječak?* u Četvrtoj bukolici crkveni je otac i kršćanski apologet Laktancije (početak IV st. ne - četiri i pol stoljeća nakon Vergilijs) našao mesijanski tekst, najavu Isusova rođenja sličnu biblijskoj Izajinoj knjizi. U Laktancijevo je doba Vergilije već odavno jedan od četiri školska klasika Rimskoga Carstva, tako da ovakvom gestom postaje "dvojno vlasništvo" pogana i kršćana – ideolog Carstva i od Boga nadahnut vizionar, *anima naturali-*

ter Christiana.

Kršćanska interpretacija uhu modernih filologa-pozitivista smeta još od kraja osamnaestog stoljeća: u filološkoj reviziji, dje-

nije oženio Oktavijanovu sestruru Oktaviju, te je dječak iz bukoličke, utjelovljenje jedinstva i mira, imao biti plod ovoga braka – no umjesto sina rodila se kći, a nade

iz recikliranja.

Nezadovoljan ovakvim raščišćavanjem terena, filolog po imenu Eduard Norden pokušao je (1924) nanovo protumačiti

Noga filologa Četvrta bukolika

Publike Vergilije Maron

(preveo Neven Jovanović)

čak iz Četvre bukolike postaje znak sporazuma između Marka Antonija i Oktavijana (budućeg Augusta), sporazuma postignutog 40. pne, dok je Azinije Polion bio jedan od dvojice konzula, najviših dužnosnika rimske republike. Naime, koalicije rimskih političara potvrđivane su vjenčanjima: tako je tada Anto-

su bile brzo zaboravljene, u dalnjim krugovima političkih igara. Stoga – objašnjavaju filolozi – kad je Vergilije kasnije pripremio čitavu zbirku za "objavljanje" (što u antici, usput budi rečeno, znači ručno prepisivanje), vjerojatno je ponešto u Četvrtoj bukolici izmijenio – pa njezina tajanstvenost proizlazi, zapravo,

Četvrtu bukoliku, povezujući je s orijentalnom teologijom i ritualom, odnosno s dvije svetkovine iz egipatske Aleksandrije – s praznikom Helija, boga sunca, slavljenim 24-25. prosinca, i s praznikom Eona, boga vječnosti, slavljenim 6. siječnja. (Inače, Eon je sin Krona, boga vremena, koji donekle odgovara rimskom

Saturnu, a u Aleksandriji su dje-lovali helenistički "avangardisti" – učeni pjesnici poput Kalimaha i Teokrita, koji su Vergilijev uzor.) Za Nordena i kršćanstvo i Četvrta bukolika postaju dvije manifestacije istoga ishodišta – prastare egipatske teozofije proširene čitavim Bliskim istokom. (Nordenovu su tezu drugi filolozi sa strašću srušili, proglašavajući je "konzistentnim zastranjenjem velikog znanstvenika".)

"Mudar interpretator izbjega da nam grubo objasni aluziju u pjesmi ili njen tradicionalni kontekst, čak i kad ih osjeća ili prepoznaje, samo ako smije prepostaviti da su nam aluzija i kontekst makar i nesvesno dokumenti", napisao je jedan tankocutan književni kritičar. Slijedeći ovu uputu – vjerujući da je pjesma s rupom privlačnija od pjesme s ključem – Noga filologa svojoj publici daruje Vergilija u kompletu s kontekstom: umotanog u Božić, sa svim njegovim današnjim proturječjima i polifonijsama. □

ARKZIN I DRUŠTVO ZA TEORIJSKU PSIHOANALIZU PREDSTAVLJAJU

SLAVOJ ŽIŽEK

sublimni objekt ideologije

Svojim gotovo udžbeničkim karakterom, uvodeći neke temeljne pojmove i postavke psihanalize Jacquesa Lacana, *Sublimni objekt ideologije* jedan je od temelja ovdašnje prvobitne akumulacije lakanovske teorije.

324 STRANICE | ILUSTRIRANO | TVRDI UVEZ | 130 KN - U SVIM BOLJIM KNJIŽARAMA

ReđiPiñja

Što je perverzija?

Uz tekst Igora Markovića
www.kurac-pička.com/prekratko/,
Zarez br. 93, 5. prosinca 2002.

Drago Glamuzina

Qbožavam kad kritičar piše strastveno, sopćući u svakoj rečenici, i ne pada mi na pamet da reagiram, čak i kad su njegovi argumenti posve promašeni. No prestaje mi biti zabavno kad bez argumenata počne čitatelja uvjeravati da autor zastupa nacionalnu ili vjersku mržnju, da mrzi homoseksualce i slično. Dakle, ne bih reagirao na tekst Igora Markovića www.kurac-pička.com/prekratko/ o knjizi *Libido.hr – Hrvatska erotska priča*, koju smo uredili Roman Simić i ja, da u zadnjoj rečenici ne sugerira da autor pogovora širi homofobiјu. ("Da bi stvar bila do kraja katastrofalna za bonus iz pogovora saznajemo da je homoseksualnost perverzija. Treba li još štograd dodati da bi se ocratala sva nemoć kvazi-libertinskih pokušaja hrvatskog književnog kruga.")

Libertin Igor Marković očito smatra da je svaka perverzija bolest, ili bar nešto loše, pa onda zaključuje da ja smatram da je i homoseksualnost, s obzirom na to da je nazivam perverzijom, nešto loše. Stoga

ga moram uputiti na jedan tako elementaran priručnik kao što je *Rječnik psihanalize*, u kojem će pročitati da je perverzija svako odstupanje od uobičajenog seksualnog odnosa kojem je cilj postizanje orgazma genitalnom penetracijom (vidi *Rječnik psihanalize*, August Cesarec, 1992.). Dakle, oralni seks, analni seks, grupni seks, vojerizam, egzibicionizam... također spadaju u perverzije, i ja ih tako u pogovoru i nazivam. Ali, to naravno ne znači da ih smatram nečim lošim.

Za Marcusea je, primjerice, oslobođen čovjek polimorfno perverzno biće. Za mene, kad već to moram tako eksplicitno reći (da me Marković opet ne bi pogrešno razumio), perverzije također pridonose životu, i seksu naravno (bez njih bi bilo neizrecivo dosadno). One same po sebi nisu ni dobre ni loše, one samo pružaju užitak, a njihova prihvatljivost ili neprihvatljivost leži izvan njih. Odnosno, neprihvatljive su samo one perverzije koje štete drugim osobama i bićima, a to su pedofilija, nefrofilija i silovanje. Sve ostale, koje ne predstavljaju nasilje nad drugim osobama, pridonose životnom obilju. Pomalo mi je glupo objašnjavati ovako elementarne stvari, ali, eto, Igor Marković me je prisilio na to.

Da cijela ova priča o mojoj homofobiji bude zanimljivija i paradoksalnija, "pobrinuo se" Igor Mandić koji je u svom tekstu u *Vjesnikovu* prilogu *Panorama*, potpuno suprotno od Igora Markovića, prigovorio da je u *Libidu.hr* većna priča ili homoseksualna ili latentno homoseksualna. □

zarez comma Komma virgule запятая vesszo virgola coma käskeä vírgula

Srdan Rahelić,
Gioia-Ana Ulrich

Izrael

Cenzuriran Dženin

Jizraelska komisija za cenzuru upravo je zabranila film koji je snimio izraelski Arapin, a koji govori o izraelskoj okupaciji palestinskog logora Dženin u travnju ove godine, objavila je glasnogovornica komisije. Objasnila je kako je film *Dženin, Dženin* zabranjen zbog toga što «govori o fikcionalnim događajima, objašnjavajući ih kao da su se zaista dogodili», te je istaknula kako se radi o «propagandi koja predstavlja parcijalni pogled skupine s kojom je Izrael u sukobu». Sukladno izraelskim medijima, film preuzima palestinske tvrdnje po kojima je izraelska vojska počinila zločine u navedenom logoru, te bi izraelski gledatelji «mogli biti navedeni na pomisao da su izraelski vojnici sustavno i namjerno počinjavali ratne zločine». Redatelj filma i poznati glumac Muhammed Bakri objavio je da će uložiti žalbu protiv navedene odluke, rekavši da se nada da će demokracija uspjeti nadići taj ispit. Pretpremijera filma održana je u Tel Avivu i prijekom je gomile izraelskih gledatelja. Glasnogovornik izraelskog Ministarstva kulture, Moshe Fogel, izjavio je kako je cenzura u kinematografiji rijetkost te kako se proučava moguće raspuštanje komisije za cenzuru. (S. R.) □

Sjedinjene Američke Države Veliki muzeji odbijaju povrat djela

Osamnaest najvećih svjetskih muzeja, među kojima su i pariški Louvre i njujorški Metropolitan, izjavili su kako su protiv povrata umjetničkih djela, osobito drevnih, matičnim državama. U zajedničkoj su izjavi objasnili kako «služe građanima svih nacija i kako bi povrat djela značio loš potez prema publici. Opće divljenje drevnoj i antičkoj kulturi ne bi bilo to što jest da predmeti i eksponati tih kultura nisu izloženi u velikim svjetskim muzejima, koji su tako stavljeni na raspolaganje najširem broju posjetitelja», kaže tekst naslovjen *Izjava o važnosti univerzalnih muzeja*. On, osim toga, naglašava da se treba najbolje suprotstaviti međunarodnom švercu umjetničkim i arheološkim predmetima. «Zahtjevi za povrat eksponata već se dugo nalaze u pojedinim muzejima, te predstavljaju važna pitanja», nastavlja tekst, koji ipak ne isključuje povrat nekih eksponata. Izjavu su potpisali muzej Prado iz Madrija, Ermitaž iz Sankt-Peterburga, Guggenheim, Muzej suvremene umjetnosti i Whitney

iz New Yorka, Philadelphia Museum of Art, Bavarski državni muzej iz Münchena, Državni muzeji iz Berlina, Opificio delle pietre dure iz Firence, Rijksmuseum iz Amsterdama, Muzej Thyssen-Bornemisza iz Madrija, Art Institute iz Chicaga te pariški Louvre. (S. R.) □

Italija

Dodjela Europske filmske nagrade

Victoria Abril

Neobičan ljubavni film *Habla con ella* (*Razgovar s njom*) španjolskoga redatelja Pedra Almodóvara na ovogodišnjoj dodjeli Evropske filmske nagrade u Rimu ovjenčan je najvećim brojem nagrada; nagradena za najbolji scenarij, najbolju režiju, najbolji film godine te nagradom publike za najbolju režiju. «Rim mi je oduvijek donosio sreću», izjavio je Almodóvar na dodjeli. Njegov film govori o odnosu dvaju ljubavnih parova; neobičan njegovatelj divi se balerini koja je pala u komu nakon jedne nezgode, a jedan je novinar zaljubljen u toreadorku koja je također u komi. Film *Der Pianist* (*Pijanist*) Romana Polanskog, koji je bio veliki favorit za nagradu filma godine, nagrađen je za najbolju kameru. Francuskoj glazbenoj komediji *8 Femmes* (*8 žena*) redatelja Françoisa Ozona dodijeljeno je osam nagrada, no u istoj kategoriji: Cathérine Deneuve, Isabelle

Pedro Almodóvar

Hamburski muzej Bucerius

Huppert, Emmanuelle Béart, Fanny Ardant, Virginie Ledoyen, Danielle Darrieux, Ludvine Sagnier i Fimine Richard, osam francuskih glumica zajedno je nagrađeno nagradom za najbolju glumicu. Najboljim glumcem proglašen je Sergio Castellitto i to za dvije uloge; u njemačkome filmu *Bella Martha* i u talijanskom filmu

L'ora di religione (*Vjerski sat*). Nagradu publike za najboljeg glumca dobio je Javier Camara, protagonist u Almodóvarovu filmu. Španjolska glumica Victoria Abril nagradena je nagradom za «europski doprinos svjetskome filmu». Posljednju ulogu ostvarila je u španjolskom filmu *Sin noticias de Dios* (*Bez vijesti od Boga*) u kojem je glumila anđela. Najboljim neeuropskim filmom proglašen je *Božja intervencija* Palestinka Elie Suleiman-a – priča o zaljubljenoj paru iz Jeruzalema pobijedila je u oštrot konkurenčiju, u kojoj se nalazio i *Minority Report* Stevena Spielberga. (G.-A. U.) □

Njemačka

Picasso u novom hamburškom muzeju

Picasso i mitovi, Bucerius Kunst Forum, Hamburg, od 13. prosinca 2002. do 16. ožujka 2003.

UHamburgu je 12. prosinca u neoklasicističkoj zgradi nekadašnje banke otvoreni muzej Bucerius Kunst Forum, a projekt je osnovala zaklada Ebelin i Gerd Bucerius. Ovim muzejem zaklada želi u središtu Hamburga staviti naglasak na trajni, učinkoviti angažman na području umjetnosti i kulture, a namjere je Muzeja graditi mostove između stare i moderne umjetnosti te između antičke, novih eu-

Picasso, Bikova glava, bronca, 1942.

Picasso, Slikar, ulje na platnu, 1963.

ropskih i stranih kultura. Muzej neće imati stalni postav, nego samo izložbe koje će se izmjenjivati, a njima će prethoditi javni simpoziji čiji će rezultati biti objavljeni u katalogu Buceriusa.

Prva izložba u novoj građevini otvorena je 13. prosinca. Pod nazivom *Picasso i mitovi* predstav-

ljeno je sto sedamdeset slika, plastični, keramički i grafički radovi iz svih stvaralačkih faza španjolskoga umjetničkoga genija Picassa (1881.-1973.). Kao usporedba i kontrast izloženo je četrdeset radova iz antičke i afričkih kultura. Među posudbama Picassoovih djela iz privatnih i javnih zbirk nalaze se radovi koji su prvi put izloženi u javnosti. Izložba pokazuje Picasso inspiriranog mitovima koje je prenosio u sadašnjost i na vlastiti život. Mitiske figure iz antičkoga svijeta bogova i ljudi poticale su ga na nove izume. Životinjski svijet i kentauri u njegovim djelima progovaraju o doživljenoj sreći, a za minotaura je umjetnik osmislio novu ulogu. Sâm Picasso jednom je izjavio: «Umjetnost Grka, Egipćana i drugih velikih slikara iz različitih vremena nije umjetnost prošlosti, danas je ona vjerojatno više živa nego ikad». Iberijske i afričke skulpture također su imale utjecaja na Picassoov rad, posebice u njegovoj kubističkoj fazi. Na izložbi je izložena slavna Picassoova *Bikova glava* iz 1942. godine. Izložba će biti otvorena do 16. ožujka 2003.

Buduće izložbe u hamburško-

Picasso u Buceriusu

Tko se boji drukčijeg svijeta?

Ponovila se situacija s Gay Pridea, u kojem je sudjelovalo daleko manje homoseksualaca od podržavatelja. Očito je da se ova manjina ne osjeća ugodno i da za to postoji razlog

Dana Budisavljević

Početkom rujna 2002. godine diljem Hrvatske osvajali su jumbo plakati s dvije zagrljene djevojke i sloganom *Ljubav je ljubav*. Nešto sitnijim slovima podtekst je bio: *Kampanja za promicanje prava homoseksualnih osoba u Hrvatskoj*. Tako smo nakon prvog Gay Pridea dobili i prvu medijsku kampanju za demarginalizaciju, izjednačavanje prava, i promicanje pozitivnijeg stava društva prema osobama koje neke stvari u životu rade drukčije.

Zapravo je medijska kampanja započela već spomenutim Gay Prideom, kada su se novinski stupci, pa čak i naslovnice punili *pro i kontra* sadržajem. Svakako je ono što je uvelike pomoglo novinarima i javni *coming-out* Dorina Manzina (Iskorak) i Sanje Juras (Kontra), kada se cijela priča mogla personalizirati – dobiveni su ljudi od krvi i mesa koji smireno odgovaraju na pitanja. Sredinom rujna u Rijeci je održana press konferencija lezbijske organizacije Lori (nositelji Kampanje), kad se jedna od djevojaka s

jumbo plakata predstavila kao glasnogovornica. Riječanka Jana Kohut ubrzo je postala centralna figura Kampanje. Ona i njezina

društva osjeća strah pri izražavanju najelementarnijih životnih želja. U posljednjoj sceni prisutvujemo lezbijskom vjenčanju.

djevojka Marjana (također na plakatu) postale su prvi lezbijski par koji je izašao u hrvatsku javnost. Naime, tema homoseksualnosti nije ništa novo u hrvatskim medijima, bezbroj puta smo vidjeli fotografije poznatih parova u rubrikama "život" i "zabava", a nemali broj filmova u kojima se ljube istospolne osobe prikazao se na malim ekranima i u kinima. Ali, u posljednjih šest mjeseci te su se osobe progovorile hrvatskim jezikom. I zato to možemo smatrati poviješću.

Lezbijsko vjenčanje

Kampanju su pratili i manji plakati kojima su bili oblijepljeni centar Zagreba i Osijeka, te leci, brošure i razglednice. U sklopu Kampanje bio je najavljen i tv-spot. Realizaciju spota preuzeo je producentska kuća Factum iz Zagreba, poznata inače po dokumentarnim filmovima koji su često uzbudivali domaću javnost (*Oluja nad krajinom, Dečko kome se žurilo, Paviljon 22*). Spot koji smo osmisliili redatelj Andrej Korovljev i ja, kao izvršna producentica, sastojao se od nizanja situacija koje upućuju na probleme gej i lezbijske populacije u Hrvatskoj, te završne scene koja pokazuje da je drukčiji svijet moguć. Djevojka koja odlazi od kuće jer je svojim roditeljima rekla da je lezbijska, nogometni navijač koji se boji da će biti ismijan (ako ne i pretučen) od sunovića, učiteljica koja se boji da će dobiti otkaz te momak koji želi zagrliti svog partnera na javnom mjestu, upućuju da jedan ne tako zanemari dio

Neki su se glasovi uzbunili da će ispasti kako je brak sve što LGBTT populacija želi i da će spot imati kontraproduktivan efekt! Za nas, međutim, scena vjenčanja predstavlja slavljenje života, ljubavi i različitosti.

Potraga za licima

Realizacija spota obilježena je mnogim kontroverzama. S jedne strane, entuzijastična autorska ekipa spota, sastavljena od mlađih profesionalaca koji su za male honorare odlučili dati svoj doprinos ovoj inicijativi osiguravši vrhunsku izvedbu spota. S druge strane, na *castingu* za spot pojavilo se devet osoba – osam cura i jedan dečko. Gejevi i lezbijske uglavnom nisu bili spremni čak niti statirati. Mjesec dana tragovalo se za licima koja nedostaju. Na kraju je uskočila i Kanadanka na slučajnom propuštanju kroz Zagreb. U sceni "Naviča" statirali su pravi *Bad Blue Boys* iz Mikulića. Pomogle su i mame i tate. Problem je bio i s lokacijama i kako nadležnim objasniti svrhu korištenja prostora. Smiješno je bilo i gledati lica poslovođa kada im se na računu kao uplatitelj pojavljuje Lezbijska organizacija. Od tuda potiče i meni osobno najdraža anegdota. Osam ujutro, prvi dan snimanja... sastanak s dečkima iz scenske tehnike. Ispija se kava u obližnjem kafiću. Voda tehnike me, ne bez prezira, pita: "Dobro Dano, što mi to snimamo?". Tako je počelo, a završilo je još bolje. Nakon prvog dana snimanja razvozivši tehničku ekipu doče-

ka me novo pitanje: "Dobro Dano, od svih ljudi koje smo danas snimali i koji su se vrzmali po setu, tko je iz te Organizacije?" Pomislila sam da se radi o nekoj zločinačkoj organizaciji. No, sve se dobro završilo. Tehnička ekipa se jedva pozdravila po završetku snimanja, ali da nije bilo njihovih namrštenih lica imala bih osjećaj da se nemamo kome obraćati jer je Hrvatska zemlja bez homofobije.

Paradoksalna zemlja

Za mene je bilo paradoksalno da je spot gotovo u potpunosti realiziran od hetero, pa čak i homofobične populacije, znači od ljudi koji nisu izravno zainteresirani za prava za koja se Kampanja bori. Ponovila se situacija s Gay Pridea, u kojem je sudjelovalo daleko manje homoseksualaca od podržavatelja. Očito je da se ova manjina ne osjeća ugodno i da za to postoji razlog (što su jasno pokazali skinski suzavcem i batinanjem sudionika na Gay Prideu). No, da vam je netko prije godinu dana rekao da će u Zagrebu biti Gay Pride, da će jumbo posteri s lezbijskim parom osvanuti diljem Hrvatske, da će na televiziji Jana Kohut reći da je ponosna što je lezbijska, da će u Sabor doći Zakon o obitelji, braku i izvanbračnim zajednicama s prijedlogom za reguliranje istospolnog partnerstva i da će to sve proći bez tragičnijih posljedica po pojedincu, ne biste vjerovali. Ponekad na sreću, češće na nesreću, Hrvatska jest paradoksalna zemlja.

Spot je doživio svoju zagrebačku i riječku promociju sredinom prosinca i to u javnim mainstream prostorima – *Art Net Clubu* u Zagrebu i kafiću *Kosi Toranj* u Rijeci. Uz prikazivanje spota, male govorancije održali su Jana Kohut ispred udruge Lori, Dorino Manzin ispred Iskoraka, Sanja Ju-

QUEER PORTAL

ras ispred Kontre, predstavnici donatora i ja ispred Factuma. Spot je naišao na vrlo pozitivne reakcije, a znatiželjnici i slučajni prolaznici navirivali su se da vide što se događa i često ostajali još dugo u noć čavrljajući, grickajući sendviče i cupkajući na glazbu. Drukčiji svijet jest moguć.

Ljubav nakon mise

Pitanje je samo tko se boji tog drukčijeg svijeta? Jedno od mesta na kojima sigurno treba postaviti to pitanje je i HTV, na kojem odgovorni već mjesecima ne reagiraju na zamolbe da se spot emitira u zaštićenim (besplatnim) terminima rezerviranim za nevladine organizacije, humanitarne akcije i kampanje od nacionalne važnosti. No i oni će morati jednom odgovoriti, ako zbog ničeg drugog onda zbog donatora Kampanje – Europske unije, veleposlanstava Kraljevine Nizozemske i SAD-a i Vladina ureda za udruge (Savjet za razvoj civilnog društva). Malo je izgleda da će to biti tako skoro, tj. da će spot biti emitiran u božićno vrijeme (iako bi se po zakonu parodoksa upravo moglo dogoditi da nakon nedjeljnog prijenosa mise "uleti" *Ljubav je ljubav*), pa u paradoksalnom međuvremenu uradak možete pogledati na stranicu www.lori.hr.

U ovoj bi ga vojsci zvali Aleksandar Gej

Trebamo li vjerovati da je, zbog činjenice da je manjina "nemoralnih" ljudi u vojski koji čine većinu zločina heteroseksualna, njihova vrsta nemoralna kompatibilnija s misijom kojom se bave?

Tony Norman

Zamislite da ste Aleksandar Veliki i da ste prije tridesetog rodendana već osvojili čitav poznati svijet. Kao ratni i vojni strateg svoju ste odvažnost dokazali u nebrojenim bitkama. Naravno, ljudi vam se izazvali smiju zbog vaše sklonosti tutejšnjem koju ne mogu prikriti činjenicu da ubrzano čelavite. No, nitko ne dovodi u pitanje vaš ratnički genij – posebice nakon onoga što ste učinili vojsci persijskog kralja Darija.

Ali, zname li što, Aleksandre? Usprkos broju veličanstvenih pobjeda koje su nadahnjivale ti-

ranine, despote i predsjednike tijekom posljednjih 2300 godina, još nemate ono što Vam je potrebno za službu u oružanim sna-

bojištima Tebe i Dunava, vojska sumnja da jednog određenog muškarca volite malo previše.

Nažalost, Vaša je prijevara

Otpuštanje sedmorice kvalitetnih lingvista zbog toga što su gejevi dio je dekadentnog ludila koje obilježava vojno-industrijski kompleks na zalazu

gama Sjedinjenih Država.

Vidite, g. Veliki, američka vojska zna da je Vaš brak prijevara. Imate sina, a poznato je čak i da ste posjećivali odredene živopisne dame u predgradima, no Uncle Sam ima nešto protiv Vas – i to pravu poslasticu. Vojska zna da Vam se "svidaju" muškarci. Kada ih ne koljete naveliko na

razotkrivena već odavno. Poznato nam je da je čak i Vaša majka imala određenih sumnji, te da je vašem "posebnom prijatelju" – izvjesnom g. Hefestionu – poslala poruku kojom je htjela cijelu priču sasjeći u korijenu, ali nije joj uspjelo. Neće Vam koristiti okrivite li za svoje perversije svog uvrnutog učitelja filozofije Aristotela. Nema veze jesete li biseksualni, trisexualni ili ambidekstralni – jednom kad ste spavalii s drugim muškarcem tvorno ste prekršili zabranu protiv gejeva u Vojski Sjedinjenih Država. Zastavu svoje zemlje zamijenili ste za jednu od onih krpetina u dugim bojama. Predlažemo da svoj nečasni otpust podnesete kao muško i nestanete. Mi mislimo ozbiljno kad kažemo da svi naši novaci koji žele sudjelovati u veličanstvenoj iskvarenosti rata moraju biti dokazani heteroseksualci.

Moralna kontaminacija

Koliko god ovaj scenarij bio absurdan, u stvarnosti se događaju i besmislenije stvari. U vojski je uvijek bilo homofobnih

snaga koje odbijaju priznati očito: seksualna orientacija kao pokazatelj sposobnosti za vojnu službu ima smisla jednako kao i da si pucate u vlastitu nogu. Ostatak je to vremena kada se smatralo da vam već i to što ste u blizini homoseksualaca prijeti moralnom kontaminacijom.

Nedavno je Kalifornijski obrambeni jezični institut otpustio sedmoricu vrhunskih prevoditelja arapskog. Ti ljudi nisu razotkriveni kao dvostruki agenti Al Qaide. U sustavu vrijednosti današnje vojske, oni su puno gorii od toga: oni su kompetenti, domoljubni Amerikancima koji su gejevi. Premda je nacija upletena u "rat protiv terorizma", u kojem se od civila očekuje da prihvate narušavanje temeljnih građanskih sloboda, u vojski ne postoji sličan osjećaj iznenadnosti. Otpuštanje sedmorice kvalitetnih lingvista zbog toga što su gejevi dio je dekadentnog ludila koje obilježava vojno-industrijski kompleks na zalazu. Sjetite se samo svih onih nasilnika nad ženama, preljubnika, ovisnika o drogama i seksualnih zlostavljača koji u ovom trenutku kompromitiraju Vojsku Sjedinjenih Država. Trebammo li vjerovati da je, zbog činjenice da je manjina "nemoralnih" ljudi u vojski koji čine većinu zločina heteroseksualna, njihova vrsta nemoralna kompatibilnija s misijom kojom se bave?

Neki će reći da su moje pretpostavke pogrešne i da Aleksandar Veliki nije bio "gej" u današnjem smislu riječi. Možda i nije, no, da je uhvaćen u krevetu s Hefestionom, i on bi bio otpušten. Je li to domoljublje ili krajnja besmislica?

S engleskoga preveo
Trpimir Matasović

* Članak je objavljen u Pittsburgh Post-Gazette 22. studenoga 2002.

RADIONICA KULTURALNE KONFRONTACIJE

ODRŽAT ĆE SE
u nedjelju

**29. 12. 2002. u 19h
U TEATRU EXIT**

Nikome ne mogu dati samo svoju riječ. Mogu mu dati čitavog sebe, jer ja sam jamac i ostvarenje svoje riječi. I drugi meni poklanjaju svoje riječi, iz kojih vidim tko su ili tko bi željeli biti. Je li to kazalište? Ili život? Ima li razlike?

Augusto Boal

Boalovo kazalište nudi životne situacije i probleme pripremljene i odigrane od građana za građane u zajedničkoj igri njihova rješavanja.

Pridružite se teatru promjene.

Dodite se igrati.

Dijalog dolazi od grčke riječi "logos" ili riječ. "Dia" znači "kroz", a ne "dva" (sugovornika). Dijalog je dakle ono što događa između ljudi, nevezano za broj sudionika, kao i nešto svaki put novo i neponovljivo, čije značenje teče i mijenja se. Nitko u tome ne može pobijediti, nitko izgubiti. Ali svi su na dobitku, već i samim time što dopiru jedni do drugih.

David Bohm

ULAZ BESPLATAN